

20879 II 5059 8.
MINISTERUL INSTRUȚIUNII

VIEAȚA și OPERA
LUI
GHEORGHE LAZĂR

DE
G. BOGDAN-DUICĂ și G. POPA-LISSEANU

=====
BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA «JOCKEY-CLUB» ION C. VĂCĂRESCU

No. 4, STRADA UMBREI, No. 4

1924

11,382

D

MINISTERUL INSTRUȚIUNII

Biblioteca Judeteana ASTRA

510432

1924 JUN

VIEAȚA și OPERA

LUI

GHEORGHE LAZĂR

DE

G. BOGDAN DUICĂ și G. POPA-LISSEANU

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA «JOCKEY-CLUB» ION C. VĂCĂRESCU

No. 4, STRADA UMBREI, No. 4

1924

510432

NU SE
IMPRUMUTĂ
ACASĂ

MINISTERUL INSTRUCTIUNII

22

IUL. 2010

362490

VIEȚA ȘI OPERA

LUI

GHEORGHE LAZĂR

DE

G. BOGDAN DUICA și G. POPA-LISSEANU

BIBLIOTECA
ȘTIINȚĂ

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA "JOCKEY-CLUB" ION C. VĂCĂRESCU

No. 4 STRADA OMBREL No. 2

1934

10438

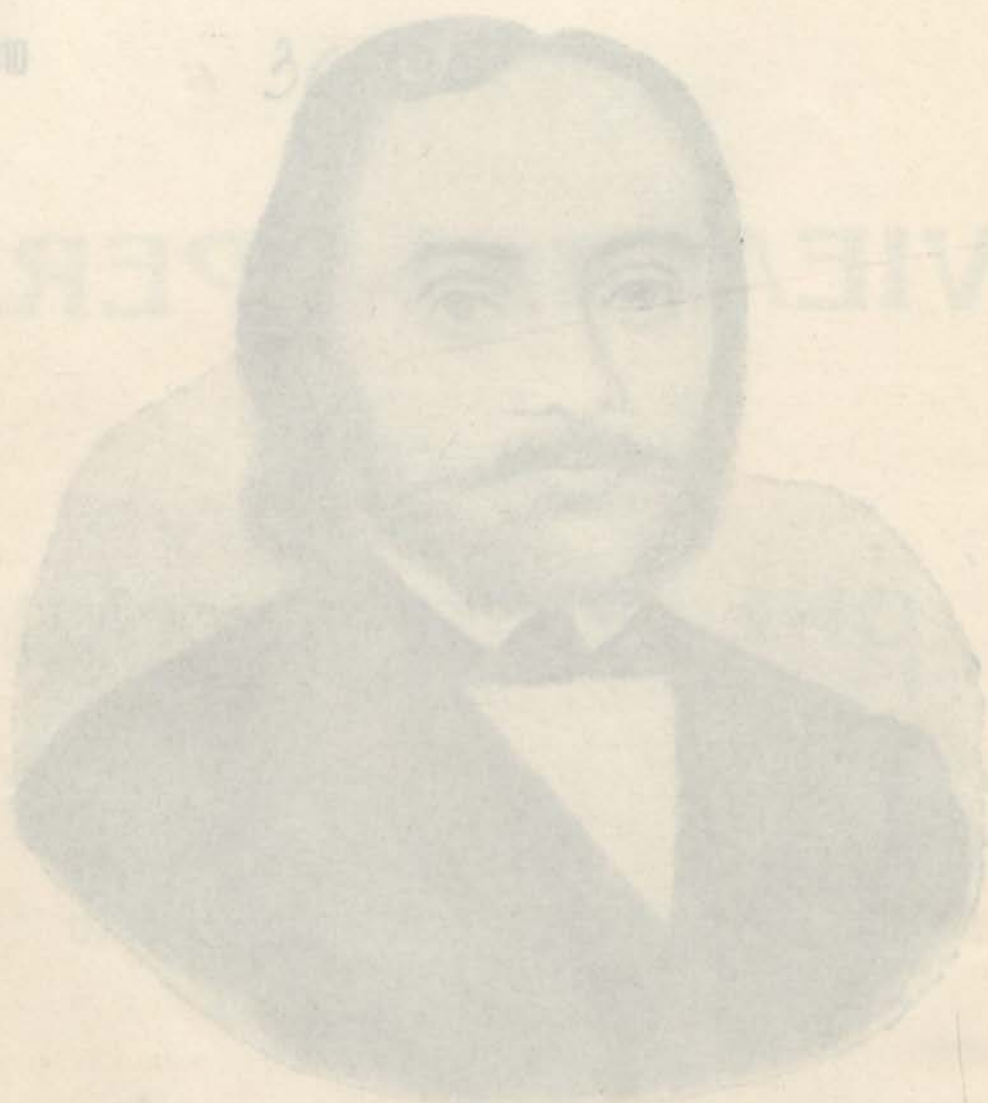
GHEORGHE LAZĂR

1779—1823

După informațiunile date de Tell.

NU SE
POTRĂ
PASA

JUL 2000

GEORGHE LAZAR

1779—1823

Tipografia Informatică date de Text

Precuvântare

Cartea de față a fost scrisă cu prilejul și din imboldul serbărilor centenarului morții lui Gheorghe Lazăr. În deplina libertate de azi a cuvântului, sărbătorirea care ar fi trebuit să aibă loc în 1879, la centenarul nașterii marelui dascăl, dar care, pe acea vreme, n'ar fi putut să se facă de cât în condițiuni cu totul modeste, s'a desfășurat de astă dată cu o strălucire neobicinuită.

Gheorghe Lazăr, orientând, prin ideea de naționalitate pe care și-o luase drept călăuză, întreaga noastră viață intelectuală din secolul trecut, a ajuns să fie astăzi considerat ca un simbol al culturii noastre naționale. De aceea, el a fost, mai ales în ceea ce privește școala, farul luminător în orbecăirea și în bâjbăirea începuturilor noastre culturale și, fără îndoială, a contribuit mult la creiarea acelui suflet unitar care și-a dat roadele de abia după o sută de ani dela descălecarea în Țara românească a dascălului dela Avrig.

Și așa de puternică a fost influența lui Gheorghe Lazăr în orientarea noastră culturală că, de la sosirea sa la București, și până în ziua de astăzi, aproape n'a existat o serbare cu caracter național-românesc, în care să nu se fi adus prinos de recunoștință și memoriei acestui bărbat.

Fixarea însă, a rolului său în dezvoltarea noastră culturală s'a făcut mai ales în trei mari momente cari

caracterizează, în acelaş timp, situaţiunea socială şi politică a ţării noastre: în timpul domniei lui Bibescu Vodă, cu prilejul lansării unor liste de subscripţie pentru ridicarea unui monument al lui Lazăr la Bucureşti; în 1886, cu prilejul inaugurării statuei sale şi, în anul trecut, cu ocaziunea aniversării a o sută de ani de la moartea sa. În toate aceste împrejurări, s'a căutat să se precizeze şi să se pună în evidenţă, pentru masele cele mari ale neamului nostru, rolul cultural al lui Gheorghe-Lazăr; prin studii de ocazie, opinia publică a fost informată despre opera sa naţională.

Incercarea lui Petrache Poenaru de a aduna fonduri pentru ridicarea unui monument s'a isbit de rezistenţa rusească, «de oarece consulatul rusesc n'a putut suferi să se ridice monumentul unui om care cutezase să propage sentimente naţionale româneşti pe acel pământ pe care nu numai principele Demidoff în Itinerariul său, ci şi însuş politica rusească îl declarase mai de mult de teritoriu bulgaro-rusesc». Din această cauză, comitele Carol Rosetti s'a găsit îndemnat să-i ridice, chiar în Avrig, frumoasa cruce de marmoră purtând cunoscuta inscripţie¹⁾.

Inaugurarea statuei de marmoră albă, din faţa Universităţii, de pe Bulevardul Capitalei, în 1886, şi serbările ce au însoţit acest eveniment cultural, au avut să înfrunte cel puţin încruntătura unui alt vecin, de astă dată a unui aliat al nostru, a monarhiei austro-ungare. De aceea, sărbătoarea, deşi a avut un caracter oficial, totuşi nici Ministrul Instrucţiunii, nici Primarul Capitalei n'au avut curajul să spună nici măcar un cuvânt despre Ardeal, ca şi cum Lazăr s'ar fi «născut pe malurile Oltului» din Vâlcea, din Argeş sau din alt judeţ din ţară, iar Mitropolitul a

¹⁾ Familia I. 8 August 1865.

spus mulțimii ce se adunase la Mitropolie că «biserica nu poate consacra chipuri cioplite»¹⁾.

Cu toate acestea, studiile ce s'au publicat cu această ocazie, prin ziare, au pus și mai mult în lumină opera lui Lazăr și au contribuit la întărirea conștiinței și a solidarității naționale.

Serbările ce au avut loc, în Septembrie anul trecut, la București și la Avrig, cu prilejul centenarului morții lui Gheorghe Lazăr s'au făcut cu fast și strălucire. La ele au participat guvernul și puterile constituite ale statului, împreună cu delegațiile tuturor instituțiilor culturale mai de seamă și au fost onorate, la Avrig, cu prezența A. S. Principelui Carol, reprezentând pe M. S. Regele.

Pentru fixarea în mod definitiv a vieții și a operei lui Gheorghe Lazăr, Ministerul Instrucțiunii, care a organizat aceste serbări, a hotărât publicarea cărții acesteia, care cuprinde întreaga operă scrisă, păstrată până astăzi, a marelui dascăl și dă, în acelaș timp, în rezumat tot ce s'a publicat mai de seamă despre opera sa culturală.

se studia numai teologia catolică, cu profesori buni. Dar ei se ocupă și cu alte studii, pe care însuși le numia secundare, în comparație cu cele de carieră; secundare îi erau: filosofia, dreptul, istoria etc. Grație lor, ei deveni un enciclopedist bine orientat în științele veacului al XVIII.

În timpul acesta începuse să și scrie: traducând un catehism rusesc (de Platon), o scriere de morală pentru propunere în școli, o povestire populară-romanțică, celire pentru popor. Scrierile acestea descoperiră predilecțiunea sa pentru libertatea de cugetare, de care se conducea și în studiile teologice.

¹⁾ Vezi Naștinea din 13 Mai 1886 și celelalte ziare din aceeaș lună și acelaș an.

BIOGRAFIE.

Gheorghe Lazăr s'a născut în Ardeal, la Avrig, în anul 1779 (5 Iunie) și a murit tot acolo, în anul 1823 (17 Septembrie). Eră fiu de țărani înstăriți; fratele său Oanea eră, la 1823, primar al Avrigului.

Școala primară a făcut-o la Avrig (1791—1798); gimnasiul la piariștii din Cluj (1798—1801), și la Sibiu 1801/2); filosofia și dreptul la Cluj (1802—1806), la aceiași piariști.

În 1806 i se oferì un stipendiu bisericesc, ca să studieze teologia, la Viena, la universitate, unde se studià numai teologia catolică, cu profesori buni. Dar el se ocupă și cu alte studii, pe care însuș le numià *secundare*, în comparație cu cele de *carieră*; secundare îi erau: filosofia, dreptul, istoria etc. Grație lor, el devenì un enciclopedist bine orientat în științele veacului al XVIII.

În timpul acesta începuse să și scrie: traducând un catehism rusesc (de Platon), o scriere de morală pentru propunere în școale, o povestire populară-romantică, cetire pentru popor. Scrierile acestea descoperiau predilecțiunea sa pentru libertatea de cugetare, de care se conduceă și în studiile teologice.

Părăsind Viena (Decembrie, 1809), Lazăr fu trimis de împărat și de consistorul său (din Sibiu) să se

hirotonească la Carloviț, la mitropolitul sârbesc Șt. Stratimirovici. Acesta a socotit că liberalismul lui Lazăr ar putea să fie o primejdie pentru ortodoxie; și nu îl hirotini. Astfel i se închise lui Lazăr drumul către episcopat. El rămase simplu profesor la o școală elementară de teologie, din Sibiu (1811—1815).

În Sibiu se alesese episcop (1810, Octombrie) Vasile Moga, un om dușmănos, care a căutat să suprimă independența lui Lazăr; să oprească de sub tipar (prin censura sa personală) scrierile amintite și altele nouă; să-i facă traiul nesuferit; astfel că Lazăr fugi la Brașov (1811), de unde a fost adus înapoi cu forța (1812, Ianuarie). Leafa i se mări; dar viața rămase aceeași, nesuferită. Amărît el își vărsă focul într'un discurs scurt, în sănătatea lui Napoleon I, care era dușmanul monarhiei austriace. Acum îl dușmăniră și autoritățile civile: Lazăr fu destituit și aruncat în drum, într'o vreme în care Ardealul ar fi avut mai mare nevoie de el.

Din toată știința lui bogată, în Ardeal, n'au tras nici un folos, nici „buștenii“ teologi din școala sa, nici poporul, căruia nu i-a putut tipări scrierile sale suprimate.

G. Lazăr trecu așa dar în Țara-românească, în casa boerească a Ecaterinei Bărcănescu, ca profesor particular. Aici zăbovi puțin. Apoi se făcu inginer sau geometru (cum li se mai zicea pe atunci în Transilvania).

Ca inginer, măsurându-i o moșie, Lazăr făcu cunoștință cu boerul Constantin Bălăceanu (1764—1831), care era și efor al școalelor din Muntenia. Cu el a discutat Lazăr un plan școlar mare, o întemeiere în București a unui liceu în felul aceloră din Cluj, unde învățase ingineria. Ioan Văcărescu, Iordache Golescu

mitropolitul Dionisie și alți bărbați de seamă luptară energic, ca planul lui Lazăr să se realizeze. Divanul țării înțelese că deschiderea școlii românești nu se mai putea amâna; între 10 Decembrie 1917 și 6 Martie 1918 se decretară formele în care se va înființa școala.

Lazăr desluși organizarea nouă într-o „înștiințare”, care rămase un document clasic de conștiința dascălului despre a sa „de iznoavă sădire și de mult poftită înecutare”, de stratificarea studiilor în patru grade, având la început școala primară și la capăt filosofia și dreptul.

S'au găsit imediat dascălii sau profesorii cu care să înceapă: popa Pavel, Eufrosin Poteca, Ion Eliade (Rădulescu), Ladislau Erdeli, și, firește, Lazăr. O catastrofă întâmplată școlilor grecești aruncă în liceul din Sf. Sava elevi, cărora Lazăr le putu propune și filosofia (Condillac și Kant), și ingineria (aceasta în mod foarte practic). Intreprinderea reuși; entuziasmul, cu care a fost întâmpinată, nu s'a răcit: cultura română avea acum o vatră caldă.

Cum s'a propus în școala dela Sf. Sava, nu se știe bine. Se poate judeca, însă, după Gramatica românească a lui I. Eliade și după Aritmetica și Trigonometria lui Lazăr, care se găsesc în acest volum*).

Lazăr însuș a propus de la 1818 (toamna) până în Iulie 1822, cu o întrerupere pricinuită de revoluția lui Tudor (1821). El a propus aritmetică, geometrie, trigonometrie, filosofie, geografie, gramatică: avea vreo 20 de școlari regulați; dar avea și *auditori*. De dragul auditorilor, trebuia să vorbească și popular, ce se și

* Gramatica, pe care Dr. M. Gaster o vede a lui Lazăr, nu este a acestuia. Este a lui Eliade; anume: este o copie (ori un dictat de clasă) după un text, pe care Gramatica dela 1828 l-a dezvoltat.

potrivă, mai ales când trată chestiuni de istorie națională sau de etică. Școlarii deveniră bărbați utili patriei, unii chiar celebriți naționali; auditorii îi duseră faima și în mediul înconjurător, care nu mai renunță la școala românească superioară.

Dar G. Lazăr nu a fost un simplu dascăl. El a fost și un mare Român. La 1819, la înscăunarea mitropolitului Dionisie, se rosti un discurs al său, în care țâșni durerea ce-o simția de „lacrimile patriei“ și „jugul robiei“, care apăsa patria. În 1822 el scrisese al doilea discurs, mult mai agresiv, contra Grecilor cari impilau încă țara și a căror expulsare era dorul lui oțărit. Era firesc ca Lazăr, cugetând astfel, să se împrietenească și cu Tudor Vladimirescu, eroul revoluției, care stârni emanciparea politică a țarilor, dând paralela răsboinică, sângeroasă la emanciparea culturală a lui Lazăr.

În anul 1822 marele dascăl se îmbolnăvi. La dorința sa, fratele său Oanea îl luă, din București, în căruța sa și-l duse acasă, unde murì după vreo două luni dela sosire*).

*) Detalii și aprecieri critice asupra vieții lui Lazăr se găsesc în volumul *Gheorghe Lazăr, de G. Bogdan-Duică*. (Ediția Academiei române). București, 1924.

PARTEA I-a

LUCRARILE PASTRATE

1) VERSURY

De laude în limba Daco-Romaneaske

la

Logodirea

Prea eneltzatuluy nostru milostiv imperat, stepen
schi tayke

Frantz I

ku

Ludovica

Prea eneltzata Milostiva Impereteasse, Stepene
schi Mayka noastre,

kary la anul

1808

Zmerit asse alketui sau indreznit

Vienna

Szau typerit ku slovele lui Giroid

Prin

Georgie Lazăr

Askultetoriul S. S. Theologiy intral dojlea anu, despre
partea Cleruluy romanesk ne unit din M. Principat al Tran-
sylvaniy, în prea vestita Universitate de la Vienna,

Ie 4° de 7 pagine

¹⁾ Versurile formează un acrostih împătrit, după cum arată și au-
torul prin aceste cuvinte:

Szlovele tseale mary de prin capetile ve(r)surilor, schi tseale mary

Viu și eu, iată! Ca fiul ce crește
 En mila părintească și trăește
 Îți aduc prinos, puțin, iar socotesc,
 Și cu aceasta sfântul tron să-l măresc
 Viu! ca un rob prea smerit pământesc
 La scaunul cel sfânt și îndrăznesc
 A-ți aduce jertfe din toate ce am,
 Eale! că sunt în nume de-un supus neam
 Stau, iată! în genunchi, cu frie' adevărat
 Bucurându-mă de-al Nostru împărat,
 Al nostru împărat zic, și te slăvesc,
 Ești părinte, taică, ba te numesc
 Unde atâtea povețe vom afla?
 De măcar unde vom fi și vom umbla;
 Supt prea părintești aripile tale,
 En odihnă și pace muza șade.
 Toată gemerea, și cât a fost timpul
 Rău, dimpreună veacul, dând și gândul:
 Răul copleşe mintea omenească,
 Cari cu sânge căuta, căuta Să se plătească
 Ispita de sus, biciul Dumnezeesc
 A-l opri, cine poate? nu-i omenească
 Amarul însă prea blând tu l-ai purtat!
 In necaz părintesc Glas ni-ai arătat.
 En tot veacul ne-ai apărat cu mila,
 Suferind din toate pământile cu sila.
 Iată! dar și robii tăi! Cum te iubesc,
 En tot locul cum s'au strâns, și te slăvesc.

de prin milslok trebuie de osseby se se tseteas ke în dios' *Litterae majores deorsum legendae.*

Acrostihurile sunt în trei limbi, latinește, nemțește și ungurește:

Viras Austriae Imperator ac Auguste Francisce, cum tua electa consorte

Ludovica, laetissime.

Es lebe der Kaiser Franz und die neue Kaiserinn.

E'ljen a felséges Császár urunk Ferentz sokáig.

București, Biblioteca Academiei Române.

Vezi Dr. Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și Istorie I* (Sibiu

Mulțimi aleargă în grădini puse nouă,
Ramuri de flori impletes**C** numai doa**O**
Primește-le! dreptei tale sceptru bun
Fericire Curtii Și dragoste spu**N**
En mulți și prea fericiți ani norocos,
Rodul tronului să-l Aduci sănăto**S**.
Ramurile, iată! cum sunt cu rouă;
Așa în tron mila Sfântă să ploa**O**;
Atunci și sudiiților tăi robilor,
Norocul va curge i**Z**vor cerilo**R**.
Toți dar venim la al nostru 'mpărat;
Zertse aducem, că s'**A** încredința**T**.
O xi înaltă, tuturor prea sfântă,
Unul fieșteca**R**e, sfânt o cânt**E**.
Răsări deci și Cometa, ca un gol
Numit spre a ta prăzn**U**ire venit so**L**;
Aducând cununii cu prinos ceresc
Două la prea înălțatul t**R**on pământesc**U**
Cinste; una creștetului Tău numind,
Dreapta ta cu sfânt sceptr**U** prea întărin**D**;
Alta Doamnei dând și Crăiesii nouă,
Iată! blândă maică Ni-o face noa**O**!
Vexi! că însuși și puterea de sus;
En care nădejdea Cu tot Ți-ai pus**U**,
Glăsuește, ba cu drag a-ți prăznui
Nu trece, ziua cu Folos a-ți cinst**I**
Un Domn, ah! Taică neamului omenesc!
En ceriu, vexi! și stelele t**E** proslăves**C**.
Slăvită fie și 'n noi ziua asta,
Unul, ah! ba toți cu do**R** fac această.
Ție! ah! prea maica noastră! creștetul
En mulți fericiți ani, pr**E**cum libanu**L**,
Enfrunzească; ca prea înalta dreapta Ta
Cârmuiasca în mulți ani Neamul cu mil**A**.
Fericită să fii în căsătorie!
Anii tăi toți fie-Ți veseli**E**,
Rupă-se la tine vicleșugul tot,
In frica înainte-Ți zacă mor**T**;

Atunci toate neamurile, robii tăi,
 Slăvi-vor eu drago Ste stăpânii săl.
 Norocul, crede! Ca credul cu folos
 Encă va crește prea, Oh! ba prea frumoș.
 Cuprinde Maică, ah! ba ia ce am adus,
 Ramuri sunt, ție au Crescut, eu le-am puș.
 In sân ține, grijeste bine ce ai;
 Impărat este, așa pre altul n'al.
 Slara, noi robii Tăi umiliți v-o dăm,
 Nici pe alții, decât Voi, părinți aveM.
 Cuprinde însă în nume de bine,
 Nu-i decât inimii Graiu dela minE.

2) INSTIINTARE.

De toată cinstea vrédnică tinerime.

De mult izvor înfloririi	Sfântă cârjă păstoreéscă
Vrémea mă pusă la uitare.	Luminatul Domn Caragé.
O povață omenirii	Prin schyptru, slavă dom-
Dându-m duh de răsuflare.	[nească
	Au pus-o spre paza mea.
Iară spre organ m'ău întocmit,	Cununi dar de flori înpletesc,
Muzelor spre desfătare.	Din Olimb la toți putere.
Prea sfințitul Mitropolit,	Voao întâiū vă typosesc
Bunul Părinte Nectarie.	Tinerilor mîngiare!

După ce s'au milostivit Dumnezeu, de cu sfinta sa și atot putérnica milă au privit și spre această patrie, și o au înfrumusețat, și o au încoronat cu putéré schyptrului prea

*) In ședința Academiei Române dela 20 Iunie 1903 d-l Titu Maiorescu a prezentat și dăruit pentru colecțiunile acestei instituțiuni câteva acte și scrisori rămase dela părintele său Ioan Maiorescu. Intre acestea se află o tipăritură de o însemnătate mare pentru începuturile renașterii culturii noastre naționale; este o «Instiintare» către «d» toată cinstea vrédnică tinerime» subscrisă de «Lazăr» purtând data 1818 August și tipărită pe două foi în folio mic. In această *Instiintare* se arată întreg planul de organizare al școalei lui Lazăr, ceea ce numim astăzi învățămîntul elementar sau primar până la „ceale mai înalte tagme filosoficești. . . și la tagmele iuridicești“, adecă învățămîntul superior sau universitar. I. Bogdan.

luminatului și înălțatului Domnului Domn, *Ioannu Gheorghiu Caragea* voevod, precum și cu pré vrédnici patrioți, Arhieriei și mai mari Efori Boeri, s'au început apoi și aici a să ivi luceafărul mîngăierii, cu o de iznoavă sădire, plămădire și de mult poftită îndreptare a binelui de obște, care să fie Măriei Sale pré luminatului nostru Domn, precum și Dumnélor cinstiților mai mari Efori Boeri, spre pomenire-slăvită, Patriei spre folos și odihnă, iară pré înaltei Dumezeiri spre slavă vecinică și necurmată. Pentru care deșteptați fiind Măririle sale și învățați prin bunele pilde ale celorlalte némuri vecine, care să află bine încoronate cu strălucire cunoștințelor, s'au îndemnat și cu dreptul au socotit, ca după ce au chivernisit Patria cu alte mai multe orîndueli vrédnice și tămăduitoare, să o mai impodobescă și cu mijloacele acélé, prin care iară să se dezvălescă și să să pue la lucrare scoposul strămoșăsc, ca să poată apoi cu cuvînt pretenderisi întrarea în numărul și ocolul cel proslăvit al celorlalte popoare luminate, aflîndu-și acolo trépta cea perdută a cinstii strămoșăști.

Patrii nu-i poate fi tot una, măcar ce féliu de creștere vor primî mădulările următoare, nici nu poate adiaforisi în cunoștința sufletului cea adevărată, pentru că odihna ei cea din lăuntru, precum și cea din afară, așa și binele cel de obște precum și cel privat, stau cu creșteré tinerimei următoare într'o analoghie pré strînsă legate. Din care pricină fiește care Patrie, fiește care stăpânire bine sistematisită, osăbit privighéză, ba are a privighé pentru creșteré cé cuviincioasă a tinerilor următori.

Această trebuință pré bine o cunoscură și mai înainte moșii și strămoșii noștri, de unde în poftorite rînduri, cu osăbite osteneli, destul s'au trudit să pue mai sus zisele mijloace în lucrare, și cu adevărat să și puna, de nu le înzădărnicea vrăjmășia vremilor și neprietinoasele stări îm-

prejur, în care mai în toate vécurile au înotat Patria, precum dovedește Istoria ei însuși.

Intr'acest féliu de prepastie gemù lungă vréme sfîntul cuget al vrédnicilor Boeri Efori Patrioți, însă numai potolit, iară nu de tot stins, printrucă privind apoi mai pe urmă Dumnezeiasca milă, cu rază plină de mîngiure odihnită și spre pravoslavnicul său popor, și blagoslovindu-l cu o înțeleptă liniștită stăpînire a schyptrului pré luminatului nostru Domn și milostiv Povățuitoriu *Ioannu Gheorghiu Caragé* Voevod, cé mai dintâiu și mai fierbinte apucare și îngrijire a Mării Sale, precum și a cinstiților mai mari Efori Boeri, n'au fost alta decât de iznoava ridicare și punere la poftita lucrare a mai sus ziselor mijloace, adecă: școala cé mare Domnăscă întărindu-o, înzestrându-o cu fél de fél de daruri și împodobindu-o cu dascăli vrédnici și profesori harnici, care și până acum, măcar că în scurtă vréme, destule pilde strălucitoare au pus la lumină, iară în curgeré vremii mare folos poate să să aștepte Patrii, paradosind și scoțând la lumină fél de fél de științe scumpe și tămăduitoare.

Încă nu fu stâmpărat părintescul cuget al pré luminatului Domn și al Blagocistivilor Boeri, ci poftind Măria Sa să-și facă o osăbită pomană și nume în véci proslăvit, după ce au privit la célelalte popoară și limbi, mai ales evrope-nești (care afară de limba cé țigănescă) toate să află bine împodobite cu școli mari și Academii de științe strălucitoare, chiar în limbile lor, pentru procopsirea tinerilor, cu dreptu au judecat că cu rușine vine unui popor și ném, ce este așa veichi, așa vestit, proslăvit și înzestrat cu toate rodurile pământului, precum și cu toate darurile duhovnicești, cu un cuvânt ném împărătesc, și care acum să află chiar însuși supt ocîrmuire prea înaltului schyptrul Mării Sale, să nu aibă și el o școală mai de trebă, o Academie cu știință, chiar în limba maicii sale, ci să se lase mai slab, mai scăzut

și mai batjocorit, decât toate célelalte limbi și popoară ale féții pământului.

Drept acéia prin Duhul Sfint luminat fiind, de milostivul Dumnezeu întărit și povățuit, numai decât strajnic au și poruncit Măria Sa ca să se pue tréba în lucrare, orînduind și dregând cuviincioase case la Sfeti Savva, pentru așezarea doritei Academii cu științe chiar în limba rumânească, care din înalta mila Mării Sale și cu ajutorul lui Dumnezeu nu numai că s'au săvârșit, dar s'au pus și în lucrare. Care Academie, de va avea noroc să fie mîntuită de gabalele neștiuților și de sfaturile celor ce știu prea multe, negreșit va păsî pe cărarea surorilor ei.

Deci dară, iubită și de toată cinsté vrédnică Tinerime! iată o epohie noao, o întâmplare strălucitoare, un glas dulce părintesc, supt pavăza schyptrului Domnesc, după care de mult oftară inimile Dumnévoastră, vă chiamă, vă strigă, părintește vă îmbrățișeză: Veniți toți de toate părțile și de toată staré, veniți la izvorul tămăduirii! la Muzeu înfloririi! ca să ne împărtășim și noi, acum măcar și mai puțin, iară în curgeré vremii, cu împrumutate puteri ajutorați fiind, și cu mai multe stiințe folositoare, ca cu silința noastră și purtarea cea tuturora bine plăcută, să putem aduce sporiul și folosul cel răspunzătoriu și potrivit înaltului cuget al prea luminatului nostru Domn, precum al prea sfințiților părinți Arhieriei și al cinstiților mai mari Efori Boeri, care au ostentit pentru binele nostru, ca îndemnarea noastră să le fie Măririlor sale spre întreaga mîngîiare, că nu le-au fost ostenála îndeșert, iară noao spre întemeiare și folos arătându-ne în faptă ascultarea și mulțămirea cea cuviincioasă.

Măririle sale au făcut încă mai mult decât le era datoria părintéscă, prin care s'au pus acum zăgaz tuturor birfélélor, că doară n'am avea unde învăța, iară sporiul sau nesporiul, lauda sau defăimarea, care vom face cu purtarea

sau neascultarea noastră numai noao înșine vom avea a ni le împuță și a răspunde și înaintea lui Dumnezeu.

Vrémea tréce iute, nu să mai întoarce, ne fură și anii vieții cu sine, și noi rămânem tot lipsiți și neciopliți; pentru acéia, grăbiți-vă, nu întîrziați a vă arăta și a vă tréce la condica școlii, ca apoi puindu-le toate la cuviincioasa orînduială, să putem începe cu ajutorul lui Dumnezeu cât mai îngrab paradosirea matemilor după rîndul mai jos însămnat:

A. Cei mai slăbănogi sau de tot nedeprinși să vor orînduî mai întăiu la alți dascali mai jos, unde să vor învăța:

1. Cunoașterea slovelor și slovinirea cuviincioasă.
2. Cunoașterea numerilor și întrebuițarea lor.
3. Cetirea desăvâșit.
4. Scrisoarea cu ortografia, și de mai multe féliuri.
5. Katehisisul și istoria vivlicéscă, testamentul veichiu și cel nou.

6. Gramatica și Aritmetica încâtva, și alte științe mai mici folositoare pruncilor.

B. După acéstea vor tréce la altă tagmă de învățături, unde vor avé de a asculta:

1. Gramatica desăvârșit, cu sintacsu dinpreună.
2. Poetica, cu mitologhii și Gheografia globului pământului.

3. Retorica și Istoria neamului cu a Patriei dinpreună și alte științe ce sunt de trebuință spre înțelesul acestora.

C. Cei mai de vârstă și deprinși la acéstea toate vor avé de a auzi:

1. Aritmetica cu toate părțile ei.
2. Gheografia despre toată fața pământului, așijderea cu toate părțile ei.
3. Gheometria teoreticéscă, Trigonometria, Algebra și altele.

4. Gheodezia sau Înțeneria câmpului cu Iconomia și Arhitectura.

D. Mai avînd apoi volnicie dela mai marii Efori Boeri, vom tréce și la célelalte mai înalte tagme filosoficești, fiește care după rîndul său, așijderea și la tagmele iuridicești sau nomică, care cum vor urma.

Pentru cei ce vor să trecă la cinul preoțesc, să va orîndui osăbită vréme și ceasuri pentru ascultarea sfintei teologhii, dogmelor credinții și cunoștința legii creștinești și altele mai multe trebuincioase.

Cu blagoslovenia prea sfinții sale Părintelui Mitropolit, Kyriu Kyr *Nectarie* s'au dat întru întemeierea școalei dela Besérica sfântului Savva, prin

al Dumnévoastră prea plecatul

și gata spre slujbă:

Lázar.

In Sfinta Mitropolie. S'au typărit de Gheorghie biv 2 Vist. Typ Rîm.
1818 Avgust (*Gheorghie fost visternic al doulea, tipograf dela Rîmnic*).

3) DISCURSUL

Compus de G. Lazăr la înscăunarea Mitropolitului

Dionisie.

Anul 1819

Prea o sfințite Stăpâne!

Prea bine este lumii cunoscută slava și mărirea Romanilor, strămoșilor noștri; apoi încât este pentru strălucirea științelor și a măestriilor în vremea aceloră, lasă istoriile, dar mărturisească mărturie învederată însuși stâlpul lui Traian din alvia Dunărei, precum și temeliile turnului Severinului care până în ziua de astăzi se află în faptă și care în chip de hrisoave nemincinoase ne mărturisesc dreptul ce avem în stăpânirea pământului strămoșesc, deșteptându-ne a urmă și noi strămoșilor noștri, ca neprecurmat să se proslăvească seminția în veacuri și prea înaltului schiptru împărătesc neîncetat să-i arză focul pe jertfelnic, prefăcându-se slava în mărire, iar nu în perire și stingere.

Dar oare când s'ar ridică duhul din țărâna aceloră și ar privi peste strenepoții marelui Chesar, slăvitului Aurelie și înaltului Traian, oare în ziua de astăzi mai cunoaște-i-ar? Negreșit i-ar căută în palaturile cele mari împărătești, și i-ar afla în vizuinele și bordeiele cele proaste și încenușate; i-ar căută în scaunul stăpânirii și i-ar afla amăriți sub jugul robiei; i-ar căută proslăviți și luminați, și cum i-ar afla? Rupti, goli, amăriți și asemenați dobitoacelor, de tot căzuți în prăpastia orbirei, bine gătiți spre slujba vrășmașului omenirei, răpitorul casei părintești.

Ajungă lacrămile patriei, ajungă jugul robiei, vreme este de când cu oftare aşteaptă căzuta sementie cuviincioasa izbăvire; ţărâna strămoşască cu cuvânt pretenderiseşte acum mântuire căzuţilor săi strenepoţi înălţându-ţi braţul prea Sfinţiei tale însuşi din sângele părintesc mijlocitor acelora spre mângăere.

Aceasta nu e decât o pronie dumnezească, care, făcându-i-se mai pe urmă milă şi de acest neam căzut, au rupt anii blestemului şi prin ridicarea dreptei prea sfinţiei tale va să pue acum stavilă viscolilor întunerecului.

Drept aceea obştea cu mulţumită glăsueşte: Blagoslovită să-ţi fie rădicarea în scaun, ca şi următorilor spre pildă în veacuri nesocotite; binecuvântată să-ţi fie ocârmuirea; şi păstoreasca cârje a prea sfinţiei tale înverzească ca toiagul lui Aaron, ca să fie oglindă de înţelepciunea păstorească nepoţilor şi strenepoţilor omenirii, ca după mai multe sute, ba şi mii de ani, jertfelnicul cu bucurie să-ţi-l înoiască cu cuvânt fălindu-se şi cu povestirea istoriei strămoşilor din veacurile dinainte, precum şi noi înşine cu căldură ne aducem aminte de moşii şi strămoşii noştri, cari au făcut cândva bine neamului omenesc.

Iată dar şi noi, strenepoţii lui Romulus şi umiliţii fii duhovniceşti ai prea sfinţiei tale, îţi bine cuvântăm scaunul pre care te-au înălţat Pronia celui Preainalt, ca să ne fii părinte şi povăţuitor milostiv; îţi binecuvântăm toiagul păstoriei, noă spre întărire şi spor, iar preasfinţiei tale spre vecinică laudă şi mângăere: că nu-ţi va fi cu noi ostenelele înzadar, pentrucă ştiinţele noastre subt ocârmuirea presfinţiei tale vor da pricină de ajuns până cât şi zidurile şi coarnele plugului după mai multe sute şi mii de ani vor mărturisii înţeleapta păstorie a preasfinţiei tale.

Calcă, preasfinţite părinte, nespăimântat pre poteca care cu braţ voinicesc şi cu duh românesc spre mai mare

mirarea neamurilor o ai desfundat; fără sfială întinde-ți
pasul spre descoperirea brazdei strămoșești; aici frica n'are
loc, sfiala zace moartă, călcată la pământ, Pronia lucrează
și noi toți cu bucurie îți urmăm.

¹⁾ Titlul complet era: apel la subscripție pentru publicarea
Anuarei de Geografie Fizică în anul 1833.
²⁾ *Curierul românesc*, 1839, p. 266. Aron Pumnul *Lepturariu rumînesc*,
1864, IV, 1, p. 63. P. Poenariu, *Analele Societății Academice, Sesiunea 1870*
p. 122,

4) APELUL

La subscriere pentru publicarea unui curs de
matematică de Gheorghe Lazăr, în anul 1822.¹⁾

Anul 1822

Iubiților Români,

Drept aceea-obiștos cu mulțumită glăsoasă: Blagoslovită
 Cu cât este omul împodobit cu chip și cu deosebite
 daruri, și cu mai mare putere stăpânitoare între toate și pre
 toate celelalte făpturi ale cuprinsului acestei planete pămân-
 tești, pe care ca un Dumnezeu pe toate le are supuse, le
 ocârmuește și le întrebuințează, ori la ce voiește după plac,
 și fiindcă înalta ființă nimic n'a făcut fără cuvânt desăvârșit:
 urmează că cu atât dar mai înalt și mai sfânt trebuie să
 fie și scopul pentru care este omul făcut și zidit, la care
 sfânt sfârșit fără de o creștere cuviincioasă și o cultură bine po-
 trivită omenirei, nici într'un fel nu pot ajunge muritorii, de
 știut fiindcă mai lesne este a slugări pe douăzeci de înțe-
 lepți decât a stăpâni pe doi nerozi, îndărătnici, cu mintea
 de papură și cu capul de dovleac, apoi încă și înfumurați,
 pe cum sunt și unii din noi Români, din care cauză am
 rămas cu aripile tunse și pârlite, încât dacă s'ar deșteptă
 cumva duhul strămoșului nostru, a lui Marcu Aureliu și al
 marelui Severin, ne-ar privi nu ca pe strănepoți ai lor, ci
 ca pe niște adevărate rămășițe schimonosite ale ciclopilor.

Insă cu toate aceste tot stătură dintre Români, și de

¹⁾ Titlul complet erà: Apel la subscriere pentru publicarea unui
 curs de matematică ce erà gata a se pune sub tipar de George Lazăr.
 în anul 1822.

la cădere încoace, bărbați vrednici și înțelepți, care bine vedeau ocara aceasta, și se siliu în fel și chip să puie stavilă orbirei, și să spargă besna întunerecului, dar înzadar, că multuraticile viscole ale vremurilor, cu o nemiloasă amenințare turbată, deapururea le înzădărnicea tot cugetul, până în anii cei mai de pe urmă ai domniei Măriei Sale Ioan George Caragea Voivod, când deșteptă providența cea prea înaltă mai ales trei duhuri românești, adevărat vrednici bărbați, suflete puternice și nespăimântate, luceferi strălucitori veacului acestuia, cărora cu cuviință li s'ar cuveni statuetele Italiei, spre veșnica pomenire și laudă, adică: pe Măria Sa preabunul acum stăpânitor Domn în scaunul acestui principat, Grigorie Dimitrie Ghica Voivod încă ban fiind, al doilea pe marele Dvornic, adevărata dreptate, mângâierea compatrioților, scăparea săracilor, stâlpul nevinovaților și podoaba patriei, Constantin Bălăceanul, ajutat de prea înțeleptul strajnic iubitor de muze, marele Dvornic George Golescu, care neputând mai încolo suferi ocara neamului lor, ci luând pildă de la celelalte popoare luminate, cu cuget unit și cu braț puternic părintesc au așezat și au deschis școala academicească în București la Sf. Sava, de fel de științe filosofice și matematicești, chiar în limba patriei, ca cu atât mai cu înlesnire să poată tinerimea păși către tronul Minervei, în care școală academicească măcar și într'aceasta scurtă scurgere de vreme și cu atâtea viscole câte au pățimit, nu puțin rod s'a făcut până acuma, precum se vede în faptă, și de nu se întâmplau iuțile vremi jigodioase, departe eră să ajungă; apoi piedeca cea mai mare a neiuțitei pășire a științelor a fost și este netipărirea cărților scolastice, pentrucă numai cu scrisul pășește predarea nu mai cu zăbava, ci și cu greșelile neapărate, și pricina netipării, nu condeiul, ci volbura lui Saturn au stat la mijloc.

Deaceea, noi facem preacinstiului public de știre că vom a da la lumină în limba patriei adevă: filosofia, matematica și geografia, apoi după aceasta va urmă și istoria universală.

Aceste sunt care vom, de va vrea și Dumnezeu, și de vom fi ajutamați de către iubitorii de muze compatrioți, să le supunem tiparului¹⁾.

¹⁾ P. Poenaru, *Analele Societății Academice. Sesiunea 1870.*

5) DISCURS

Compus de Gheorghe Lazăr la sosirea în țară
a lui Gr. Ghica Vodă30 Iulie, anul 1822. ¹⁾

PARTEA I-a

Prea Înălțate Doamne!

Mântuitorul și izbăvitorul neamului celui cândva strălucitor, iar acum mai mofluz și căzut.

Doă lucruri, Măria Ta! sunt în lume mai mari și mai vrednice de însemnat, ce sunt tuturor muritorilor de comun, care lucruri unul altuia cu totul se împotrivesc, și iar nu

Proectându-se ridicarea statuei lui Gheorghe Lazăr, în fața puținelor notițe biografice și lipsei complete a unui portret adevărat al lui neapărate la comandarea statuei, am căutat să ne punem în relațiune cu respectabilii septuagenari, d-nii g-ral Chr. Tell, Gh. Ioanide și Palama, trei din puținii în viață elevi și cunoscuți ai dascălului Lazăr, spre a completa aceea ce se scia despre acest bărbat. După câte-va întrevederi cu d. general Tell și Ioanid, ducându-mă și la d. Palama, în scopul arătat, d-sa ca și cei-l-alți, cu o bună voință pentru care le voiu rămânea recunoscător, după ce mi spuse tot ce i permitea etatea să-și mai aducă aminte despre fericitul său profesor, mi înfățișă și dăruî un manuscript pe frontispiciul căruia citi în două linii titlul ce urmează mai jos.

Manuscriptul este în 4-o, scris *citez* cu litere cirilice; este împărțit în două părți de neegală întindere, cuprinzând în total 22 pagini numerotate. Cu toată mulțămirea sufletească ce am simțit la vederea acestui prețios manuscript, am fost firește silit a mi pune aceste întrebări: Cu ce ocaziune compus-a Lazăr acest cuvânt,—fi-va el autentic sau nu—in fine, dacă mai publicatu-s'a el până azi în vre-o revistă san vr'un ziar? La această din urmă întrebare adresată d-lui Palama, mi se răspunde că manuscriptul i s'a cerut de Heliade spre a'l publica în *Curierul Românesc*, ce apărea p'atunci sub direcția acestuia. dar că, nu mai scie din ce împrejurări, nu i s'a îndeplinit cererea; și

pot fi unul fără de altul; pentru că fiecare dintre aceste două slujesc omului a le putea cunoaște pre amândoă; iar necunoscând omul ori pre unul, ori pre altul dintr'ânsele, nu poate prețui apoi nici pre unul, tocmai de va și avea pe oare-care dintr'aceste două lucruri. Și acestea sunt Prea luminate Doamne! *Binele și Răul.*

Pruncul sugător orice lucru va primi în mână îl trage mai întâi la gură și numai atunci îl leapădă au îl ține, după ce prin simțirea organului gustării îl simte amar au dulce. Asemenea văzând lumânarea sau focul strălucind în tot chipul se silește să'l aibă; iar după ce întinzându-și degetul s'ars, a doua oară văzându-le plânge, țipă, fuge și se ferește.

Așa și Kyr împăratul Perșilor, biruitoarul Asiei, numai atunci a simțit tyraniile ce împotriva celorlalte neamuri, crai

dacă cumva se va găsi publicat în vr'un ziar trebuie să fie după un alt manuscris. Cuvântul original compus de Lazăr, fiind destinat a se citi înaintea lui Grigore Ghica Vodă de doi elevi ai săi, a fost transcris în două copii. Manuscrisul nostru, *scris de mâna d-lui Palama*, este una din acestea. Că acest cuvânt este neîndoios de Lazăr o probează întâiu data ce poartă manuscrisul; al doilea mărturisirea elevului care l'a *copiat după originalul pierdut*, ca unul ce era desemnat a citi o parte a discursului înaintea Domnului pământean. Ne mărginim a spune numai atât, că cuvântul pe care l' inserăm aci a fost scris de Lazăr sub presiunea evenimentelor desfășurate sub ochii săi în timp de 5 ani, de la 1817 până la 1822, cu un an adică înainte de căderea lui Caragea până în momentul când Poarta, înăbușind eteria și ascultând cererea Românilor de a'și alege domni pământeni, chiămasă la Constantinopole câte 5 boeri din Muntenia și Moldova, spre a alege dintr'inșii câte un domn pentru fie-care principat. Intre boerii străși la Constantinopole se afla și banul Grigore Ghica. Acesta fu investit de domn al Țării românești în toamna anului 1822, și se întoarse în țară către sfârșitul acelu an. Cuvântul pe care l' publicăm în această prețioasă Revistă fu compus de Lazăr cu două-trei luni înainte de sosirea domnului dela Constantinopole, deci tocmai când toată românimea se afla în așteptarea acestui mântuitor al neamului românesc de jugul cel impilător și lacom al străinului. *Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie, 1883, sub titlul: Cuvânt compus de profesorul Lazăr, învățătorul și directorul școalelor românești din București 30 Iulie, anul 1822. George O. Garbea.*

și împărați biruiți de prin prejur întrebuițase, după ce l-a prins Tomiris, împărăteasa Masagetenilor, și tăindu-i capul, i l-au afundat în însuș sângele lui, zicându-i aceste mari cuvinte: «Iată satură-te acum, tyrane, de sânge». Asemenea și legea Romanilor, a strămoșilor noștri, erà făcută pentru pedeapsa așijderimi; adică dacă scotea unul altuia ochiul, au o mână ori un picior îi frângea, până nu se făcea și lui tot într'acest chip, nu erà mântuit și a. m. m. Care va să zică, că omul până când nu pătimește, nu poate cunoaște binele și răul. Bine dar a zis unul că «până când iarna nu vine, primăvară nu se face».

Dar pentru că răul este *în sine* rău, de aceea cât putem ne ferim de el, și binele pentru că *în sine* este bun, ne silim a-l căpăta, însă de multe ori răul se schimbă în bun, și bunul în rău; precum este și otrava, că în sine este un ceva rău, căci omoară om, iar bolnavului în doctorii, prin doctor drămuită slujind spre vindecare, iată că se preface din rea în bună; asemenea bătaea tânărului celui căzut la năravuri rele este un ceva rău, iar apoi, îndreptându-se, el însuș mulțamește.

Acum să vedem și binele cum se poate schimbă în rău. Dar se schimbă și prea se schimbă. Tot cel ce se înalță acela poate cădeà, că cel de jos n'are unde să cază, și cu cât suișul mai înalt este, cu atât mai vătămătoare, mai cu durere, și vindecarea mai târziu, căderea.

Slava, cinstea, mărirea, averile și bogăția cine va zice că nu-s bune? Și iată tocmai acestea au pricinuit dărăpânarea împărății Elinilor, acestea au pricinuit sfărămarea înfricoșatei împărății a strămoșilor noștri Romani, căroră toată lumea erà supusă, și de a căroră amelintare până și *coardele* pământului se cutremură. Acestea au addus și împărății Grecilor cei mai de pe urmă derăpânarea și rana cea cu totul

nevindecătoare. Acestea zic au trântit și pre prea vestitul al veacurilor viteaz, pre marele *Napoleon Bună-Parte* ș. a. m.

De unde se vede curat, că omul cu cât mai tare se apropie către vârful binelui, cu atâta primejdia căderii este mai mare și mai ispititoare, pentrucă cu cât crește și se înmărește binele, cu atâta mai tare scade, pierde și se întărită răul asupra binelui, și atunci toți acei cari se cărmuiesc de mândrie, de viclesug, adecă de sfetnici, miniștrii răului, se silesc în tot fel și chip a derăpână pre cei ce se află umbriți de visteria luminii; pentru aceasta ne poruncește și mântuitorul lumii rugăciunea Domnească neîncetat a o zice, încheind-o mai în urmă cu acele două și mai mari cereri: adică, «și nu ne duce pre noi Doamne în ispită, ci ne izbăvește de cel rău».

Apoi știut este, că totdeuna acela care are, acela poate pierde, că cel ce nimic n'are, ce poate a pierde? de unde fără îndoială putem zice, că cu adevărat de mare laudă este vrednic cel ce prin căi adevărate și mijloace drepte își câștigă fel de averi, bogății, mărire, cinste și putere, dar nu mai puțin de a se laudă vrednic este și cel ce știe câștigatele bine a întrebuintă și a le păstră spre *scopos* folositor; așa și un stăpânitor au împărat, acela se poate scrie în condica veacurilor de înțelept și vrednic, care știe să-și aleagă pentru fieși-ce tagmă de slujbă, sfetnici și miniștrii arnici și destoinici, pentru că *un om singur nu e nici un om*; și aceasta și firește se vede, că tot din munți și dealuri se pogoară isvoarele apelor spre adăparea șesurilor.

Am zis mai sus, că averile și bogăția ș. c. l. este un ceva bun, și iată că tocmai acestea fură pricina derăpănării mai sus numitelor împărățești schiptruri; așa și este, pentru că de ar trăi tot aceia, care le-a câștigat, le-ar ști păstră și a le întrebuintă cu folos, știind cu câtă sudoare le-au câștigat; dar pricina este că fiind tot omul supus morții,

toate acelea rămân în păstrarea următorilor celor în bumbac crescuți, din cari unii nu știu nici doară răsăritul soarelui în care parte cade, ba poate că și pânea o socotesc că crește ca și prunele pă copaci în livede. (Pentru că puțini urmează în scaunul stăpânirii, precum a urmat cândva Neho fiul lui Psalmiticus, împăratul Egiptului). Aceștia zic cad apoi la desmierdări, la moliciune, la desfrânare și la desunire, iar din desunire la pismă, din pismă la gâlceavă, din gâlceavă la iuțime, din iuțime ne aducându-și aminte de proverbul marelui Cesar, unde zice «*grăbește încet*», cad zic la războiu, și printr'acestea la perire, stingere și sărăcie și numai atunci apoi se face pace. ¹⁾ Care va să zică Măria Ta, că *sărăcia este muma păcii*, după aceea iar începe pacea a aduce odihnă, odihna chiverniseală, aceasta averi și bogății, până când iar ajunge acolo de unde am început, care lucru s'a văzut și se vede nu numai la numitele stăpâniri, ci și l'alte case mai de jos. Și aceasta este *roata lumii, roata veacurilor, roata sorții omenești*.

Mai încolo ne poruncește legea, nu numai cea *firească* și de la naștere scrisă în inimile tuturilor muritorilor ce zice: «*ce-ți place ție, fă și altuia. Iar ce ție nu-ți place, nici altuia nu face*». Ci cu mult mai deslusit ne îndeamnă legea cea propoveduită și creștinească; ca să ne fie *milă* de cei ce au trebuință de ajutorul nostru zicând: «*pre cel sărac să-l miluim, pre cel gol să-l îmbrăcăm*» ș. c. l.

¹⁾ Acest „grăbește încet“ este adagiul *Festina lente*, care în crestomatiile vremii, de exemplu în *Chrestomathia ex optimis linguae latinae autoribus* (Cibinii, Typis M. Hochmeister, p. 196 și 204) figură ca material de memorizare și educație morală. Lazăr îl repețea mai des. Dela el va fi trecut în gura șoolarilor săi. Cel puțin știm că Poenaru îl întrebuițea; aceasta o aflăm dela A. Tr. Laurian, care în discursul său funebru (*Românul*, 1875, p. 888) ne-a spus că sanguinismul său Poenaru i-l potolî odată cu acest cuvânt: „Poenarul mă oprî și-mi zise: *festina lente!*“ Iată o pildă, cum cu Lazăr trecuseră munții — și sentințele filosofiei practice romane!

Dar mai ales zice, că pre cei streini și călători în casă să-i aducem și să-i odihnim. Cu cuvânt, că cu măsura cu care vei măsură, cu aceea ți se va măsură. Adevărat bine și bun lucru este; asemenea vorbește și filosoful, dar mai adaugă și zice: «Datorie firească avem ca pe cel strein și sărac să-l adducem supt acoperemântul casei noastre și să-l odihnim, însă cu priveghere, ca nu cândva acela, îndulcindu-se de pâinea mesii, de apa vasului și de căldura vetrii tale, printr'o tămândare molipsitoare de trei zile vânându-ți inima și secreturile casii, să facă paragrafii în stăpânirea cuprinsului tău, ca să nu fii silit mai în urmă a împlini datoria pitulicii cu cucul, și prăsila ta cea împilmată să-ți rămâe pe drumuri săracă, și tu vâduv și de prisos cununii ¹⁾).

Dintr'o scântee se aprinde focul și fiece rană la început este mică, pentru aceasta bine zice filosoful: «*Inceputurilor priveghează, ca să nu fie doctoriile prea târziu*»; și iară: «*Tot ce faci fă cu înțelepciune și privește la sfârșit, că sfârșitul încoronează toată apucarea*» ²⁾ ș. c. l.

Sermanii Americani, ce fericiți eră ei în poala singurătăților, mai nainte de a intră la dânsii filosofia spaniolicească, simpli în portul lor, simpli în obiceiurile lor, simpli și firește în traiul vieții, îndestulați cu rodurile pământului, fără de pismă, fără de rășboiu, fiind firește cârmuiți de puterea fulgerului. Untul, mierea și mana dumnezeiască le îndestulă toate poftetele omenirii; un piron de fier, un topor, o bardă cu mult mai tare le prețuiă, decât înfricoșatele jghiaburi, pietre bolovani de aur, ce zăceau încoace și încolo prăvălite p'ale isvoare, văi și pârae, care apoi fiii vicle-

¹⁾ Psalmistul zisese: „Fericit cel ce ia aminte celui sărac“.

²⁾ *Principis obsta* (sero medicina paratur) în crestomatia citata. p. 198. (Ovidiu). *Quid quid agis, prudenter agas et respice finem. Finis coronat opus.*

sugului le-au întrebuițat spre însuși derăpănarea și neodihna sârmanilor păstrători, făcându-și printr'aceasta avere nespasă, puternice mijloace spre derăpănarea, suppunerea și robia acelor fii ai nevinovăției, intrând în toată stăpânirea lor. Nu ajunse apoi aceasta, că din cei ce s'au dus în casă s'au făcut acum desăvârșiți stăpâni și stăpânul casii cu toți ai săi li s'au făcut lui rob, ei apoi și cu fel de dosădiri și tyrânii îi sileă a se supune mesei cei rătunde, ca să se ispăsească și să meargă în rai. Iar înțelegând săracii Americani, că și Spaniolii tot într'acelaș rai vor să meargă, au răspuns: «Noi de acest rai mai bine ne lipsim, căci mai bine ne este, și ne va fi noă precum am fost din vechime».

PARTEA II-a

Intr'acest chip Măria Ta, s'au întâmplat și cu aceasta sârmană patrie, ce vrednică de jale și de plângere este, că afară de viscolile, răsboaele și vărsările cele multe și înfricoșate de sânge, din vremile cele vechi și noă prea puțin cunoscute, pricinuite prin multoraticile năvăliri ale Hunilor, Avarilor, Ostrogoților, Vezigoților, Tătarilor și altor neamuri barbare și răpitoare, despre care îndeverat ne mărturisesc movilele cele multe și vrednice de mirare ale câmpiilor, precum și ruinurile zidurilor, cetăților celor multe de prin vârful și poalele munților.

Dar să luăm mai dincoace, să luăm numai din vremurile prea înălțatei și întru vecinică pomenire răposatei Ecaterini, împărătesii a toată Rosia și până în zioa de astăzi, câte prăpădenii și câte viscolii n'au pătimit sârmana patrie? În câte rânduri ș'în câte feluri, prin fel de mijloace și amăgiri viclene n'au fost ispitită și silită a-si lăpădă și a-și călcă credința sfintei sale cununii de către mirele său și de către stăpânirea stăpânului acelu care însuși de la ființa înființătoare, și de la în-

cepătorul și cârmuitorul începuturilor zilelor zilei veacurilor, i-au fost orânduit ei spre cârmuire și cu toate acestea au rămas d'apururea măcar ca și o văduvă sermană, au rămas și de toți aruncată și batjocorită, au rămas zic d'apururea ne'ntinată și cu patul nespurcat, strașnic păzindu-și sfânta căsătorie; pentru că știut este că toată stăpânirea numai singur de sus vine de la tatăl luminilor.

Ea pre toți streinii, pre toți săracii, pre toți călătorii, pre toți golii și pre toți năpăstuiții i-au primit ca pre însuși fiii săi, pre toți cu un cuvânt fără deosebire, pre bun și pre rău, hrănindu-i cu pâinea sudorii și adăpându-i cu însuș pieptul său; tocmai aceștia după vremi i-au fost d'apururea vrăjmașii cei mai mari și cumpliți, ca să se împlinească zisa psalmistului unde zice: «Și cel ce mi-au mâncat pâinea, mi-au vrăjmășit mie»; și nu ajunse că și-au aflat în brațele ei întreaga odihnă și liman, dar simțind, că s'au scârbit încă și pământul de tyraniile și de nemulțumirea răpitorilor bunului strămoșesc, și cum că izbăvirea fiilor robiei din gura și ghiarele *feciorilor șopârlui*, cam p'aci și *curând va să urmeze*, să siliră cu fel de mijloace să amăgească, să molepsească, și să spurce toată casa, ca cu atât mai cu înlesnire să poată aduce foc, sabie și peire brațului de unde s'au adăpat și vetrii unde s'au încălzit.

Văzând acestea toate ticăloasa patrie, ca o pătită ce eră prin mijloace și sfătuiri dulce părintești, îndestul s'au silit să pue stavilă răutăților amelintătoare, dar înzadar, că fiii răului, învățați și îndemnați de tatăl lor, tatăl vicleșugului, prin făgădueli mincinoase, coplișiră puterea dojenirii părintești, și în chipul satanii, când dusesese pre Domnul Domnilor într'un vârf de munte înalt, arătându-i toate împărățiile lumii, și zicându-i că de va cădeă și i se va închină lui, toate acelea i le va dăruî, dar nici că se îndoia vicleanul, că cu acest fel de daruri nu va puteă amăgi pe Isus, socotindu-l numai ca un om (pe semne încă din vremile acelea se învățase

oamenii a-și câștiga scoposul prin mită și vicleșug, drept aceea nu e mirare de se obicinuesc în lume până astăzi acest fel de năravuri diabolicești). Iar Isus cel duplecăt în firi, nu numai ca om, ci ca și Dumnezeu adevărat, ce eră, și care toate le știe și înaintea căruia și cele mai ascunse, ba și tăria cerurilor zace desvălită, ca cel ce străbate inimile și rărunchii muritorilor, înaintea privirii ochiului lui tremură *coardele* adâncurilor; când se atinge de munți fumegă, și căutând pre pământ se cutremură, îi zise: Du-te de la mine Satano, depărtează-te Diavole, că scris este că numai Domnului Dumnezeului tău te vei închină și numai aceluia vei sluji. Intru așijderea chip se siliă și *satabilele* acestea, neînsuflețite să amăgească și pe fiii maicii aceea, cu al căria lapte și ei însiși s'au hrănit, ca să li se închine și să urmeze lor, înduplecându-i cu pământuri, țări și stăpâniri streine și neluate, dând pricină de ajuns hrănitorei săracilor de a se amări și cu suspin de a-și întoarce blagoslovenia în blestem și afurisenii, zicând:

«Duceți-vă și depărtați-vă de la mine și de la fiii miei afurisiților, blestemaților și procleți, fiți voi lumină întunecului în care este trimis îndemnătorul vostru, fie-vă și voă parte de mângâerea căderii aceluia, topească-se scoposul cugetului vostru, de lumina soarelui Dreptății, mai amar decât cum se topește ceara de fața focului.

«Duceți-vă de la mine, că scoposul vostru va să vă ducă să vă mânânce cutremurul blestemului celui prea înalt, care și l-au agonisit sfătuitoarul vostru, de către tronul luminilor, umblând iarăș după acest fel de vicleșug și părtași veți fi ranei durerilor celor ce d'apururea se înoesc, căzutului prin șearpele întunecului celui multoratic la capete al mâinii celui a tot puternic. Scorpiile și aspidetele lăcașurilor mândriei vă vor fi și să vă fie tovărășie de petrecerea zilelor veacului, iar coadele aceloră gearuri mijlo-

curilor voastre celor nesăţioase, precum şi grumazii acelor dram şi măsură drămuită gâtlejului vostru, şi fie şi va fi aceasta, dacă nu ascultaţi sfat tămăduitor, nu numai voă, ci şi tutulor slugilor şi următorilor voştri, pentru că proslăvit este şi întru ale sale se proslăveşte cel prea înalt, cel ce rândueşte stăpânirile, şi acelor ne vom închină.

«Duceţi-vă dar, depărtaţi-vă de la mine şi din otarele mele, că asemenea voiţi să urmaţi, ca şi câinele cu carnea în gură pe punte.

«Adevărat, zice mai încolo patria, mari aţi fi voi, când cele ce se proslăvesc prin rostul vostru cel viclean, s'ar odihni în adevăr, dar ştiut este că *de la început încă, din vreme Priamilor, în gura voastră n'au statut adevăr, limba voastră este muma minciunii*, şi voi epistaţi vicleşugului, precum şi măreţa voastră veşminte celor ce vă urmează căilor voastre, şi li se rănesc şoldurile de sarcina metalului celui amăgitor inimilor şi ochilor omenirii.

Pentru că privind la luciul cel întins şi înfricoşat al mării cerului, ce sboară preste creştetul muritorilor întru proslăvirea anilor în zidire, cutremurul bucurii, cu un osebit electrism săgetează, încălzeşte şi aprinde cea mai de pre urmă picătură de sânge în vinele şi rărunchii omenescului privitor. Sfiori de cinstire blândă se aprind în mădulările pământenilor, aruncându-şi ochii spre strălucitoarele raze ale planitei înnoirei zilei zilelor: noaptea în linişte adâncă, întru argintuitele cărunteţe ale strălucirii razelor lunii, care o proslăveşte într'o tănuită oftare, binecuvintează mâna ziditorului şi al stăpânului tuturor stăpânirilor.

«Luceafărul dimineţii cu o nenumărată mulţime de brileanturile tăriei, în veşminte cu purpura cea proorocitoare apropierei zilei viitoare. Iată cum deşteaptă turmele la păşune şi pre păstori spre paza aceloră, cum deşteaptă pre blagoslovitul plugar spre agerimea fiarelor şi alcătuirea coar-

nelor plugului, că brazda de ieri începută îl așteaptă spre săvârșire.

«Pasările aerului, aprinse de dragostea plugarului, îi binecuvintează ieșitu din bătătură, cu cântece psălmuite în glasuri îl petrec până la locul arăturii, cerând de la auritele zori rouă blagoslovită preste munca și sămănăturile vrednicului pământean, proorocindu-i vremi cu pace și liniște, că numai atunci răsufllările eterului înduplecate cu rodurile brazdei, cântări felurite în schimbările auzului, și împestritate de glasurile fluerilor păscătorilor turmelor pășunei, vor înălța cu plugarii dimpreună glas de mulțumită celui ce a făcut începutul zilei și celui ce se proslăvește numai el singur întru curgerea vremurilor, și celui ce numai singur poate împărți darurile stăpânirilor pământestești după plac.

«Vedeți puilor de năpârcă! acestuia trebuie să se închine toată făptura, apoi stăpânilor celor învederați, pre cari au binevoit a ni-i rânduî să ne stăpânească, fără de a căruia știre și voie nimic în lume nu se face, acum voi, când prin apucările voastre, vrând să aduceți casii mele și pieptului, care v'a păscut, amărăciune, stingere și perire îndemnului, ajutorului și căilor lui ați urmat? poate da acela ajutor mândrilor și nemulțumitorilor? Vedeți, că ca să ziceți, că așa este, dar vă arată scoposul și fapta, că nu vă este inima, precum vă este vorba. Oare cel ce ridică pizmă și rășboiu asupra vechilului casii, nu ridică asupra stăpânului celui adevărat? Apoi nu zice și sfânta scriptură, că cel ce se împotrivește poruncilor mele, se împotrivește însuși tatălui meu celui din cer? Ba, va să v'ajungă blestemul nemulțumirii, că s'a mâniat Domnul.

«Iată au și început a fumeга munții, izvoarele își ascund văjiitul; apele, râurile, gârlele, bălțile, lacurile, până și marea; vedeți cum se învălesc toate, ba toate până la una se învălesc, zic, cu plapăma negurilor. Iată șesurile, iată adâncu-

rile feții pământului și ale stăpânilor, care ziceți, că le veți da fiilor nevinovății mele, ce fașă de pânzele adormirii se grăbesc a-și trage peste obrazele sale, vai nouă! ce va să fie aceasta? Iată până și erburile câmpului, florile podoaba șesurilor și brazii fala munților, cum și schimbă fețele cele verzi și desfătătoare, cum și le schimbă zic în îngălbiciune și perire!

«Ah ce văz, ce aud! Vai, ție, pământule, Domnul s'a mâniat! ia auziți zberietul turmelor! ia auziți mugetul cirezilor după prăsila lor! ia vedeți cum aleargă toate spre târlă! ia vedeți în iuțimea păstorilor către locul scăpării, ia auziți urletul și vaietul dobitoacelor strejinopții, ia ascultați sborul și alergătura păsărilor văzduhului spre cuiburile lor! ia vedeți cum se ascund toate hiarele câmpurilor, până și vicleana de vulpe cum aleargă și ea în fundul vizului ei! iar hiarele pădurii, neputând ajunge la locurile scăpării, cum se pitesc în cea mai de aproape scorbură, în cea mai de aproape crăpătură de pământ! ba și epurile piatra și-au ales scăpare luiși.

«Cerule se înroșaște, marea spumegă, vosforul urletul și-l înduplecă, corăbiile pricepând turbarea viforului, aleargă la liman, corăbierii ușurându-și catarturile toți strigă spăimântați, vai noă; că aproape este perirea noastră; plângeți și strigați cu toții, milă să i se facă celui prea înalt de fapăturile mâinilor sale.

«Iată acum aleargă și plugarii către bătăturile lor căutând scăpare! spăimântați de greutatea vremii zicând și strigând: veniți toți să sfințim post, post să sfințim, să vestim slujbe, să aducem pe toți bătrânii, pe mai mari norodului, pe toți cei ce lăcuiesc pământul să-i strângem pe toți în casa Domnului Dumnezeuului nostru, și cu toți să strigăm către Domnul întins? vai noă! vai noă în zi, că aproape este ziua Domnului, și ticăloșia din ticăloșie va să ne vie, că înaintea ochilor noștri va să ne pearză bucatele, vor să să

prăpădească holdele, vor să se topească semănăturile, și toată munca noastră de peste an va să ne fie întru nimic, că s'a mâniat Domnul, și iată pământul a căzut în frigurile puterilor. Cerul de toate părțile s'a îmbrăcat în vășmântul mâinii; soarele cruntat în sângele turbării și-au cunoscut appusul său, și a poruncit razelor sale să se întoarcă, toate să se întoarcă și să se ascundă în vistieria sa. Vai nouă! Nu e nădejde de scăpare? Ce ne vom aduna noi nouă de pre câmp! Plânge-vom cirezile boilor, că nu vor mai aveà pășune, și turmele oilor vor perî, că iată cu tunete, trăsnete și fulgere s'a îmbrăcat țaria văzduhului. Grindină și piatră neauzită se gătește hotarelor noastre! și cu îngheț va să ne topească viile noastre! vrajbă îniuțită la mânie și coasă grabnică în agerime necunoscută mai marilor casii, întocmai gătită spre cuviincioasa stâmpărare a înrogozitului costrei din luncă fulgeră și amelintă casele noastre. Veniți dar, veniți cu toții, să strigăm către Domnul: nu ne lăsa pe noi, Doamne, până în sfârșit, ci fie-ți milă și îți întoarce mânia ta de către noi, și mântuește norodul tău, pentru că binele vedem și cunoaștem că de nu ne vei iertà tu fărădelegile noastre, vai nouă! focul va arde cele frumoase ale pământului, și para focului va mistui toate lemnile țarinei până când și dobitoacele câmpului vor căută spre tine, că li se vor săcă izvoarele apelor, și focul va mâncà cele frumoase ale pustii. Veniți dar cu toți, veniți să sfințim post, post și ajun să sfințim bine priimit celui prea înalt.

«Apoi de, fiilor neascultării, vedeți la ce perire și stingere m'ați băgat și pre mine cu toți ai miei și pre voi înșivă! vedeți, voi sunteți pricina de se fac între făpturile cele cuvântătoare atâtea valuri și turburări. Voi cu mită și cu orbire de aur și de argint strein pre mulți, ba pre toți, vă siliți să-i înșelați, să-i trageți în partea peririi și să-i amăgiți peste coarda ajungerii razii blagoslovenii ochiului sfintelor praguri

ale Olimbului de sus, ca nici de milă, dar nici de iertare să se mai poată cândva învrednici, ei de tot predați și însemenați fiind morții, morții să se jertfească, despre care bine vorbește filosoful «că pre cum este Arhiducul oștirilor, așa sunt și ostasi». Asemenea zice sfânta scriptură, că «precum este judecătorul norodului, așa sunt și slugile lui, și precum este mai marele cetății, așa sunt și toți cei ce lăcuiesc într'nsa», apoi iară «împăratul neînvățat va pierde pe norodul său».

«Adevărat, vai mie, vai coprinsului meu! Dar mai amar și mai vai va să fie voă, că eu de aceste feluri în mai multe rânduri am pățimit și m'am vindecat, am căzut și iară m'am ridicat, necălcându-mi credința ascultării și supunerii, pentru că schimbarea stăpânilor și a domnilor este bucuria celor neînvățați, și printr'acestea m'am învățat a-mi trage acum mai bine măsurile; iară voi, ca niște fii nemulțumitori, fiii răutății, munții și văile v'ați ales scăpare vouă, munții dar și văile vă va fi groapa și lăcașul, că a auzit Domnul țipătul pruncilor sugători, plângerea văduvilor, perirea săracilor și a nevinovaților, și i s'a făcut milă, și scârbindu-se de fărădelegile și tyraniile vicleanului s'a mâniat și a otărît urgie.

«Acum să vedem, cine este pricina mâinii? aici pământul cu locuitorii săi, au voi au eu dimpreună cu voi suntem pricina mâinii Domnului. Pământul cu locuitorii săi nu pot fi de pricină, pentru că ei au urmat căile Domnului, că zice: «cu sudoarea ta îți vei câștiga pâinea». Asudând sărmanii din revărsatul zorilor dimineții până târziu în noapte, până la șoaptele lunii purtând greutățile zădufului zilii, ca să scoată pâine din pământ și vin spre întărirea inimii omului, ca fața să se veselească cu unt-de-lemn, și inima din pâine să prinză putere; aceștia zic, întorcându-se dela lucrul său și de la lucrarea sa cea de până seara, întorcându-se precum zisei la vetrile sale întru liniștea nopții

spre odihnă, și din adâncul inimilor lor, înălțând cântare oftată, împletită cu binecuvântarea cântecelor celor multora-tice, și glăsurile privighătorilor strălucirii nopții; și așa pe-trecuți de mulțimea sunetilor clopotilor a dobitoacelor jugu-lui slobozite la pășune, plecându-și capetele pre perna mo-șuroiului, trăgându-și perdelele ochilor și poruncind auzului preste noapte pază deșteptată, toți într'o unire a cugetului cu toții strigă din coardele rărunchilor: cât s'au mărit lu-erurile tale, Doamne! toate întru înțelepciune le-ai făcut, umplutu-s'au pământul de zidirea ta. Deci întru adâncul somnului mulțumirii nu le mai rămâne, sărmanii, vreme de a mai și cădeă în ispita mândriei.

«Am rămas acum numai eu și voi; eu nu sunt de vină că eu mi-am împlinit d'apururea datoria cea părintească și omenească, eu pre toți i-am priimit precum s'au zis mai sus, eu pre toți i-am hrănit, pre nimeni n'am gonit de la pâinea casii mele, toate slobozeniile le-am dat lor ca și însuși fiilor miei, ba încă și pâinea din gura lor trăgându-o v'am dat-o voă, și nici odinioară n'am lipsit nici cu sfatul tămăduitor, dar nici cu ajutor cuviincios, precum și voi singuri știți, și în loc de mângâere și mulțămită am rămas d'apururea cea mai defăimată și batjocorită și nebăgată în seamă, ca și o biată cloșcă, ce a scos bobocii de rață selbatică, în zadar sărmana strigă heleșteului și cloncănește, că bobocii tot nu-și lasă năravul, ci dau dösul în trestie. Deci judecă acum ori cine, cine are dreptate, și cine este pricina mâniei Domnului? Ori, judecați voi înșivă, căci cine știe a ispită trebuie să știe a și judecă; dar pre semne se vede, că voi pre mulți ați pus la ispită, și popoare de cele mai mari ați povârnit în partea planului vostru, și mai ales pre neamul cel fru-mos și delicat învățându-l a nu fi îndestulat cu chipul zi-dirii, ci cu roșeața meșteșugită furătoare aurului din pungă,

să-și întocmească nuri obrazului în chip de mreață ochilor muritorilor; de unde nu-i mirare de s'a mâniat Domnul asupra pământului, și de am pățimit și pățimim acest fel de pierzării, căroră tot voi sunteți pricina, și pricina pricinilor, tot meșteșugurile voastre sunt.

«Deci duceți-vă, nerușinaților, duceți-vă obraznicilor și nemulțămitorilor, ieșiți din otarele sărăcii mele, duceți-vă în locul Olymbului, unde după poftă, după cum zice filozoful, făcând cu mâna toate vin da gata în gură, și să știți fii aspidelor, că din zioa necredinciosului încolo nu veți mai ajunge a numără câte șapte în săptămână de două ori trei, și va sosi vremea răsufării puterilor voastre, rupe-se-vor zăvoarele porților voastre celor numai în fantasmă închipuite; ridică-se-vor stavilile prostii ce-i prin voi pironită, și cei ce lăcuiesc acum întru întunec, vor vedeà lumină, cursa vicelșugurilor voastre întoarce-se-va picioarelor voastre, precum și lanțul robiților, robie vă va fi grumazilor voștri, iar pieptul meu se va mântui de răpirea vrășmășii voastre, și să vor învăță muritorii a se îndestulă cu purpura fie și care, cu a patrii sale și neștearsă urâciune vor pune în sufletele lor asupra veșmântelor de piele dobitoacelor celor drămuite în aur, ca să nu mai fie siliți a nedreptăți pe fratele său, pentru că Domnul stăpânește tăria, Domnul rânduește și stăpânește și stăpânirile acelea, căroră trebuie să fim supuși și plecați, Domnul cel ce se îmbracă cu lumina, ca cu o haină, cel ce întinde cerul ca o piele, cel ce umblă preste aripele vânturilor, și cel ce face pre îngerii săi spirturi, și pre slugile sale pară de foc, acela zic mă va ridică și mă va miluî, și îmi va vindecă ranele pieptului meu, trimetându-mi stăpân și cârmuitor din însuș seminția și sângele fiilor miei, și pre acela eu îl voiu încoronă cu blagoslovenia mea, iar cel a tot puternic cu putere, milă și îndurări, și

cându-și precum zice în vetricile sale într-o inimă nepuși

acela ca un adevărat succesor al vii tătă-ne-său, pe care a lăsat-o leneșul, împruțitul, mândrul și răpitorul vier de cu totul s'au împăinginat, iarăș o va curăți de buruienele puturoase și de toți spinii cei înghimpători».

Aritmetica matematicescă

alcătuită acum întâi în limba
românească prin Gheorghie Lazăr întru
folosul școlarilor săi den școala
den Sfântu Savva.

București 1821 Febr. 26.

Lazăr.

Aritmetica matematicescă
alcătuită acum întâi în limba
r(oman)escă prin Gheorghie Lazăr întru
folosul școlarilor săi den școala
den Sfântu Savva.

București 1821 Fevr. 26.

Lazăr.

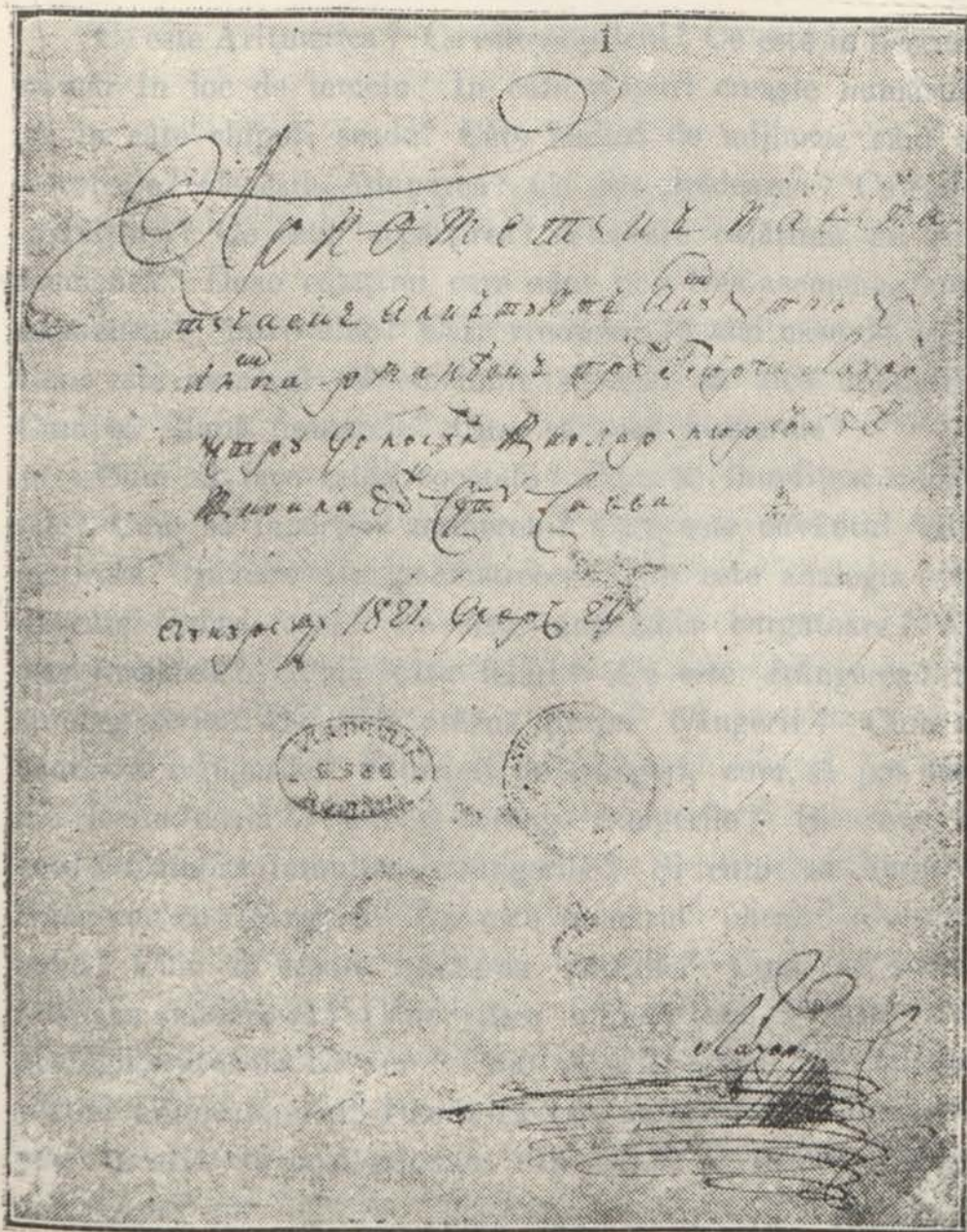
Aritmetica matematică

alcătuită acum întâi în limba
românească prin Gheorghe Lazăr într-o
collecție școlară săi din școală
din Stăntu Sava.

București 1831 Febr. 26.

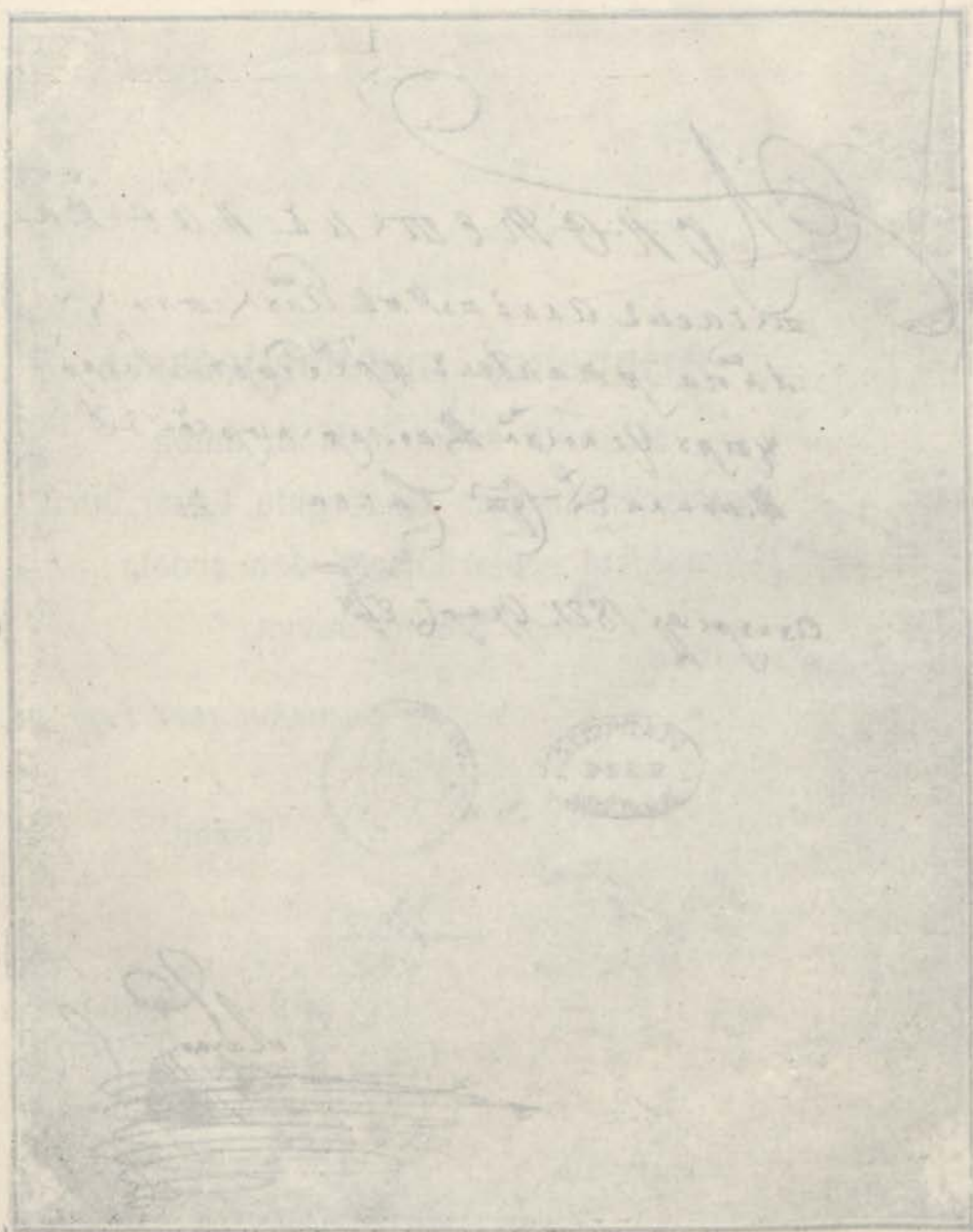
Lazăr.

PUNERILE DE ARITMETICĂ

matematicii la Universitatea din București. Aritmetica lui Gheorghe Lăzăreanu este o carte științifică adevărată, care sintetizează atât probleme de matematică rațională cât și probleme de matematică practică. Ea se distinge prin o mare claritate și ar putea încă aduce mari folosuri științifice, mai ales în ceea ce privește fixarea terminologiei matematice.

PUNERILE DE ARITMETICĂ ¹⁾

Ce este Aritmetica? Ce este numărul? Ce este în fieșcare număr în loc de temeiu? În câte chipuri crește numărul? Și în câte chipuri scade? Câte fealuri de mijloace sânt de socoteale? Ce este Adunarea? Ce este scăderea? Ce est[e] nmulțirea? Ce este împărțirea? Fieșcare câtățime nu este asemenea? Doao câtățimi care sânt la a trea asemenea, sânt asemenea și între sine? Cari vredneii să mai nase de aici? Care este numărul cel obicinuit și cum să zice numărul? Cum să adună numerele? Cum să scad numerele? Cum să face tabla socotelii? Cum să înmulțesc numerele? Cum să împărțesc numerele? Care este cuvântul aritmeticesc? Și care este geometrecesc? Ce este analogia? Și de câte fealuri este? Ce este analoghia curgătoare? Ce este urmarea? Și de câte feluri? Ce este frângerea? Și cum să scrie? De unde atârnă prețul frângerii? Cum să ușurează frângerile? Felurimi de frângerii, cum să pot face tot de un neam? Cum să strâng frângerile? Și cum să scad? Cum să înmulțesc frângerile? Și cum să împarte frângere cu frângere? Ce este numărul pătrat? Ce este cubu? Cum să scoate rădăcina pătrată? Cum să scoate rădăcina cubiciască? Când patru numere vor fi între sine analoghe, atuncia ce este? Cum să află între doo numere cel de mijloc analog? Dându-să trei numere, sau numai doo, cum să află cel deal patrulea sau cel de al treilea analog?

¹⁾ După aprecierea competentă a d-lui D. Pompeiu, profesor de matematici la Universitatea din București, Aritmetica lui Gheorghe Lazăr este o carte științific alcătuită, care îmbrățișează atât problema de matematică rațională cât și probleme de matematică practică. Ea se distinge printr'o mare claritate și ar putea încă aduce mari foloase științei românești, mai ales în ceea ce privește fixarea terminologiei matematice.

Analogia aceasta, când să dau trei numere a afla pe al patrulea analog, cum să zice? Care sânt canoanele regulii de aor? De câte fealuri este regula de aor? Care este regula tovărășii? De câte fealuri este?

PUNERILE DE GEOMETRIE.

Ce este Geometria? Ce este linia? De câte fealuri este linia? Ce este cea dreaptă? Și ce este cea strâmba? Care este măsura linii drepte? In hartă? Și în câmp? Măsurile tot un fealiu sunt, sau sunt fealiu de fealiu? Care este figura cea mai cunoscută în toată Geometria? Ce este cercu? Ce e centru? Ce este raza? Ce este diametru? Ce este coarda? Cum să împarte periferia cercului? și părțile acealea cum să zic? Ce este unghiul? De câte fealuri sunt unghiurile? Și ce sunt acealea? Ce este pătratu? Pătratu lungăreț? Rombu? Romboidu? Trapezu?

Ce este Poligonu? Care să zic figuri regulate? Care sunt liniile paralele, sau drept alergătoare? Ce vrednecii să nasc de aici? De aici să nasc 8 vrednecii, și care sunt acealea?

Doao unghiuri x și o pe care îi face linia C. D. preste cealaltă linie A. D, face 180° ? Când o linie taie pre altă linie curmezis, ce unghiuri să nasc atunci? Și care își sânt asemenea? Unghiurile toate din prejurul ceantrului câte grade fac? Cum să înmăsoară unghiul? în hartă? In câmp?

Cum să înmăsoară linia dreaptă? Ce trebuie să faci mai întâi? In hartă? Apoi în câmp? Funea cum va fi gătită? Cum să face unghiul asemenea celui dat? In

hartă? În câmp? Și câte întâmplări sânt? Câte potriviri sau în câte fealuri să potrivească triunghiurile?

Cum să poate formarsi preste o linie dată un triunghi asemenea lăturat? Din doao linii date cum să formarseaste un triunghi asemenea piciorat? Dar dintre linii date cum să poate formarsi Trigonu?

Din doao dreapte date cu'n unghi la mijloc, cum să poate formarsi triunghi? Dar din doo unghiuri date și cu o dreaptă prinsă la mijloc, cum să face triunghi? Cum să înmăsoară o diastemă, unde la amândoo capetele putem merge? Dar de este strâmtoare?

Cum să înmută cu lanțu unghiul în câmp? Cum să poate diastema la doo locuri, unde numai la un cap putem merge?

Cum să trage în hartă paralelă printrun punct dat? Dar dacă nu va ajunge pasul? Cum să trage spre o dreaptă perpendiculară, sau o drept căzătoare? Când doo paralele să vor tăia pieziș prin altă dreaptă, ce unghiuri să nasc atunci? De unde să poate ști că doo linii sânt paralele? Unghiurile în triunghi tot într'un loc strânse, câte grade fac? Dar dacă să va prelungi o lature a triunghiului ce să naște? În trigon pot fi mai multe unghiuri dreapte, sau teșite?

În triunghiul asemenea piciorat cum sânt unghiurile la basă? Și perpendicularul CD. ce face? De vreme ce în triunghiul asemenea piciorat unghiurile la basă sânt asemenea; așa dar și laturile acelor unghiuri răspunzătoare încă trebuie să fie asemenea?

Unghiul de la centru cu cât este mai mare de cât cel de la periferie? Și câte întâmplări sunt aici? Care este dară măsura unghiului de la periferie? Ce urmează de aici? Cum se chipiteaște forma?

Cum să rădică perpendiculară în capul unii linii drepte?

Cum se desparte linia dreaptă drept în doo? Dar mehani-cește să poate?

Coardele arcurilor A B și D E tot întracelași cerc, sau și în cercuri asemenea sânt asemenea? Și de sânt coardele asemenea, arcurile cum trebuie să fie? Cum să poate împărți arcul dat în doao părți dreapte? Cum să scrie cerc pe în trei puncte date? Cum să scrie preste o dreaptă dată pătrat?

Din doo drepte date a formari și pătrat? Cu o dreaptă dată și cu un unghi ascuțit a formari și romb? Cu doo drepte și date și cu un unghi ascuțit a formari și romboid?

Linia diagonalicească înparte pe pătrat și pe pătratul lungăreț, pe romb și pe romboid drept în doo? Și unghiurile diagonalicești înpotrivitoare sânt asemenea? Și laturile înpotrivitoare sânt paralele?

Cum să află putearea unghiului, poligonului?

Cum să află sumă tuturor unghiurilor în fieșcare poligon?

Cum să scrie preste o linie dată fiece poligon? Cum să scrie în cercul dat fiece poligon? Laturea egzagonului cui este asemenea? Dându-să toate laturile unei figuri și liniile diagonalecești atâtea câte sânt și laturile mai puțin trei, cum se formariseaște figura poftită?

Dându-să toate laturile și toate unghiurile mai puțin trei, cum să închipuiaște figura?

DESPRE ARII.

Cum să află aria pătratului? Și den ce pricină? Cum să află aria pătratului lungăreți? Doao paralelograme care au tot un basis și tot o înălțime câte sânt între sene asemenea? Cum să află aria fieșcării figuri drepte linii?

Poligonul cel cu cer[c] încongiurat în câte triunghiuri

să poate împărți? Poligonul cum să asemenează? Dar dacă vor fi laturile poligonului de tot mici atunci cum se asemenează? Dar tăetorul cum să asemenează? Deci dându-să periferia cercului și diametru cum să poate afla aria?

Care este analogia diametrului la periferie? Aria cercului cum să are la pătratul diametrului său? Ariile cercurilor cum să au între sine? Dându-să diametru cercului a află periferia? Dar dându-să periferia cum să află diametru?

Dându-să diametru, sau periferia cum să află Aria cercului? Dar dându-să aria cercului, cum să află diametru? Dându-să raza cercului și cățățimea arcului cum să află aria tăetoriului?

Doo paralelograme tot de o înălțime, cum să au între sene? Cum se împărțește paralelogramul dentr'un punct dat drept în doo? Dându-să aria triunghiului și basisul cum i să află înălțimea?

Cum să poate împărți figura dreapti linii în fie câte părți asemenea? Pătratul ipotenuzei cui este asemenea? Cum să poate face un pătrat care să fie asemenea la doo sau mai multe pătrate tot într'o sumă strânse?

Când să află în figurile dreptilinii unghiurile omologești asemenea, atunci laturile, care înbrățișază pe unghiurile acelei ce curânt au? Și figurile acealea cum sânt? Și de sânt asemenea, atunci laturile și unghiurile cum să au? Când vor fi în doo triunghiuri doo unghiuri asemenea atunci ce analogie să naște?

Și dar de vor fi laturele analog atunci unghiurile omoloagești, cum trebuie să fie?

Trăgându-să în triunghiul A. B. C. dreapta D. E paralelă temelii B. C. ce analogie să naște? Dându-să doo linii A. C. și A. B., cum să află a treia linie analog? Dar dându-să trei linii A.B. A.C. și B. D. cum să află a patra linie analog? De va fi în doo treunghiuri A. B. C. și f. d. e, unghiul B=

unghiului D; și să face analogia acia ta: $A : B : B : C = E : D : D : E$, atunce unghiul A cum este asemenea?

Dreapta dată cum să poate împărți în fie câte părți asemenea? Cum să poate tăia dreapta dată, tăia tot în analogia acea, în care analogie au fost cealaltă C. D. tăiată? Cum să împarte paralelogramul și unghiul în fie câte părți asemenea?

Cum să poate află între doo linii A. B, și B. E. cea de mijloc analog? Dându-să coarda arcului A. B. și înălțimea D. F. cum să poate află diametru E. D, și centru cercului? Dându-să coarda arcului A. B. și înălțimea D. F. cum să află aria bucății cercului A. D. B. F. A?

Cum să face scala geometriciască? Cum să putem înmăsura o diastemă sau *distinția* A. B. la capitele cărnii, putem merge la amândoo? Dar distanța A. B. la care numai la un cap putem merge, cum să poate înmăsura cu masa sau cu *astroloviu*? Apoi destanța A. B. la care nici la un cap nu putem merge, cu masa, sau cu cercul jumătate, cum să înmăsoară?

DESPRE ÎNNĂLȚIME.

Cum să înmăsoară înălțimea A. B. la a căria basis sau temelie ne putem apropia? Dar înălțimea la a căria temelie nu ne putem apropia cum să înmăsoară? Pân înmăsurarea înălțimilor, ce adăugare mai este?

Despre ridicarea feații pământului.

Cum să ridică fața unei figuri dreptunilini A. B. C. D. E prin care putem umblă? Cu masa cum? Cu lanțu singur cum? Și cu *astroloviu* cum? Cum să poate ridică fața figurii din doo puncte, sau stațioane, de unde să poate vedea toată față aceia figuri? Dar cu *Astroloviu*?

*Dar cu încunjurarea cum să poate ridică? Cum să afla-
aria, sau epifania fieșcării plan ridicat? Și ce canoane
trebuie să păzească?*

DESPRE SOLIDOMETRIA.

Cum să naște sfera? Prizma cum să naște? Dar ci-
lindru, sau sulul cum să naște? Câte temelii are prizma?
Și câte paralelogramu? Tăieturile în prizmă, și în sulu teme-
liilor paralele cum sânt? Cum să naște paralelepipedu sau
înbruncetu? Dar cubu cum să naște? Câte mărgini are cubu?
Cum să naște cubu? Dar piramida cum să naște? Ce basis
și ce margini are piramida? Care este trup regulat? Afară
de cub mai sunt ș'alte trupuri regulate? Cum să află
întregimea, și suprafața cubului?

Paralelepipedele, prizmele și cilindri, care au tot o
temelie; și tot o înălțime sânt asemenea? Cum să înmă-
soară întregimea, și suprafața paralelepipedului? Planu
diagonalicesc în parte pe paralelepipedu în doo prizme
asemenea?

A înmăsura întregimea, și suprafața prizmii? Dându-
să diametru și înălțimea cilindrului cum să află întregimea
și suprafața? Piramidele și conii care au tot o temelie și
tot o înălțime sânt asemenea? Cum să înmăsoară întregimea
piramidii, ș'a cilindrului? Cum să află întregimea conului
ciontat?

Cum să are cubu diametrului la sferă? Dându-să dia-
metru sferii cum să poate află suprafața sferii, și întregimea?
Dar într'alt fealiu? Prizmele, paralelepipedile, cilindri, pira-
midele și conii de vor aveà tot o înălțime, cum să au? Și
dar având tot *un* basis, cum să au?

Dar sferile cum să au?

DESPRE TRIGONOMETRIE.

C. I.

Ce este trigonometria? De câte fealuri este trigonometria? Câte părți den triunghiu trebuie să ni să dea, ca să putem ști pre cealea lalte? Dându-să o lature a triunghiului, ce analogie este de trebuință ca să să poată află unghiu? Linii drepte, care să răspunză măsurii unghiurilor, potusă afla?

Ce va să zică sinul drept? Ce este unghiul împlinirii? Care este cosinul? Sau sinul unghiului împlinirii? Ce este atengătoarea? Și coatengătoarea? Ce este tăetoarea? Și cotăetoarea? Care este sinul întors? Care este sinul unghiului teșit? Și cum să află?

Care este sinul unghiului drept? Și în triunghiul drept, luându-să ipotenuza în loc de rază ce urmează? Dar dacă să va luoa un catet în loc de rază, ce să naște? Așa dară sinul nu este, decât coardă jumătate a arcului îndoit? Cum cresc sinurile? Și de unde, și până unde cresc? Și scad? Și dar crescând sinurile, ce să face cu cosinurile, și cu sinurile întoarse? Dar atingătoarea când să face nehotărită? Deci ca să să poată întrebuiță liniile aceastea, ce trebuiaste mai întâiu? Și prescurtare cum să scriu liniile aceastea?

C. II.

Pr. I. Cum să are în fieșcare cerc raza cătră sinuri atengătoare, tăetoare, și cătră cosinuri și coatengătoare?

Pr. 2. Laturele triunghiurilor cum să au? Dar și mai tare geometriceaste, cum să poate arătă?

Pr. 3. Sinul unghiului 30° este asemenea jumătății razii cercului?

Pr. 4. Atingătoare unghiului 45° este asemenea razii cercului ?

Pr. 5. Dându-să una dentr'aceaste patru adică: sinu, cosinu, sinu întors, sau cosinu întors, și după ce sau hotărât odată vre'o câtațime pre rază; cum să pot află cealealalte pre fieșcare arc?

Pr. 6. Dându-să dentre aceste trei, sinu, cosinu și atengătoarea, doo cum să află al treilea cu tăetoarea, cotăetoarea și coatengătoarea?

Pr. 7. După ce sau aflat liniile care să cuvin fieșcării unghi, cum să află apoi și acealea, care să cuvin unghiului jumătate, sau unghiului îndoit?

Pr. 8. Dându-să sinurile la doo arcuri, cum să află și sinul sumii la amândoo? Adică în f. 12.

Dândusă sinul B D. al unghiului a și sinul C L. al unghiului b cum să află sinul C. M. al unghiului S întreg, sau a+b.

Pr. 9. Dându-să sinurile la doo arcuri, cum să află și sinul diferenția? Adică: în f.: 13. Dându-să unghiul a. tot și sinul dânsului C L. Dându-să unghiul b, și sinul lui B D. cum să află unghiul S, și sinul diferenții C. M?

Pr. 10. Dacă sinul C. M. al arcului C. A. care este mai mic de 30° de grade să va adăugă rădăcinii pătratului întriit C. F. a sinului diferenția a arcului tot acelaia C. A. dela 30° să află sinul F N. al arcului F. A. care cu atât este mai mare de cât 30° de grade cu cât este arcu C. A. mai mic de 30° de grade (f. 15) adecă: $F. N. = \sqrt{3 I C^2 \times C M.}$

ARITMETICA.

Hot. I. § 1.

Aritmetica este știința care ne învață a socoti adevărat a găsi den oareș care numere date, alte numere necunoscute care au cu ceale cunoscute atârnare. Adevărat să află un număr care să fie asemenea lui v , șt. $u=14$.

Școl[ia] § 2.

Știința cu hotărâre logicească, este un avut sau o obișnuință, toate ceali date, sau luate înainte, ale adevărat den izvoare, și mărturii ne mincinoase, și dăduce apoi de acolo cuviincioasa urmare.

Hotr. II § 3.

Puindu-să mai multe lucruri la un loc tot de un fealiu, să naște număr, adevărat: lângă un galben, mai punându-să și altu, să face doi galbeni; la acești doi mai adăugându-să încă unul să fac trei, ș. c. l.

Cor[olar] I § 4.

Dacă fieșcare număr are în loc de temei oareș care unime, și nice un fealiu de numere să pot almintrelea unul cu altul potrivi; sau componarisi; fără de a fi născute tot de un fealiu de unime, Adevărat: când zici v . trebuie să fie fieșcare unime, și întră întrăcest număr, tot de un fealiu de lucru, oameni, boi, vaci, galbeni, parale, ș. c. l.

Cor. II § 5.

Numărul să îmăreaște, când i să adaugă unu sau mai multe alte numere tot de un fealiu de lucru, sau să înmicșorează; când i să scoate den el afară unu sau mai multe

numere tot de un fealiu de lucru. Numerele tot de un fealiu sunt acelea, care tot de un fealiu de unimi sânt alcătuite, sau să alcătuesc (§ 4).

Cor. III § 6.

Am zice că numărul să înmărește, când niă adaugă unu sau mai multe numeri tot de un fealiu de lucru. Deci numerile acestea sau sânt toate aceiași asemenea, pre cum aş zice 6 luândusă de vreo câteva ori; sau sânt mai mari, sau mai mici de cât dânsul, adecă lui 6 mai adăugând 3, 5 și c. l. și apoi tot întrun loc socotindui. Deci numărul în doo chipuri se înmărește.

Cor. IV § 7.

Așișderea numărul se înmicșorează, când din trânsul să scad mai multe numere mai mici, unul după altul, sau numai un număr, însă de atâtea ori, de câte ori să poate. Așa dară iară doao chipuri sânt a înmicșorâ numărul fieșcare.

Școl: § 8.

De aici sau născut patru fealuri de mijloace a socoti; adecă: *Adunarea*, *Scădearea*, *Inmulțirea* și *Inpărțirea*, precum să va vedea din ceali următoare:

Hot. III § 9.

Adunarea nu este decât aflarea unui număr, care la mai multe numere tot de un fealiu de lucru, și tot întrun loc strâns, să răspunză. Adunarea acestor numere, să zice sumă.

Cor. § 10.

Și fiindcă fieșcare număr să alcătuiască den mai multe unimi (: § 3:) așa adunarea să face, când unui număr

den ceale date i să adaugă unimile celoralalte numere una după alta.

Școl :

§ 11.

Cine este ca tineri mai înaintea să să învețe a socoti unimile pe deagete, până să vor cam deda mentea lor cu socoteala, și apoi să le treacă în adunare, adecă: doi cu cinci, fac șapte, opt cu noao fac șeptesprezece ș. c. l.

Hot. IV

§ 12.

Scădearea este aflarea unui număr, care cu alt număr dintre ceale date tot de un feali de lucru, tot într-o sumă strâns, este asemenea celui lalt număr dat. Numărul cel pren scădeari aflat, să zice difirenția.

Cor.

§ 13.

Scădearea să face, când den numărul unu dat, scoatem unimile celui lalt număr una după altă, den pricina, pentrucă fiișcare număr stă alcătuit den mai multe unimi, (§ 3:)

Școl.

§ 14.

Ceale ce sau zis mai sus în școlicon despre adunare (§ 11:) slujesc și aici în scădeare.

Hot: V

§ 15.

Inmulțirea este aflarea unui număr, în care de atâtea ori să coprinde unul den ceale date, decâte ori să coprinde unimea în celalalt. Numărul aflat să zice născut, iar numerele date, născătoare.

Cor.

§ 16.

Deci înmulțirea nu este alta, decât o adunare poftorită (: § 9:)

Hot. VI § 17.

Impărțiala este aflarea unui număr, care arată de câte ori să cuprindă unul din ceale date în celalalt dat și numărul acesta să zice Cât, sau arătător.

Cor. I § 18.

Deci împărțea nu este, decât o scădere poftorită (: § 12:)

Cor. II § 19.

Și de câte ori să cuprindă unu din ceale date, care să zice împărțitor, în celalalt, care este de a să împărți, de atâtea ori trebuie să să coprinză unimea în Cât.

Vred. I § 20.

Fieșcare număr, sau cătașime, este asemenea sie însus.

Scol. § 21.

Vrednicia aciasta este folositoare, pentruca fieșcare număr o poate socoti a fi născută din feali de alcătueli, sau schimbări altor numere, adecă: șasă să nasc dacă adun lui 4 încă 2, sau înmulțesc pe 3 cu 2, sau dacă trag den 8, 2, sau dacă împărțesc pe 12 cu 2 s. c. l.

Vred. II § 22.

Doao numeri, sau doao căteșimi, care sânt la a treilea asemenea, sânt asemenea și între sine.

Scol. § 23.

Am trei legături, în cea dentâi sânt tot atâția galbeni câți sânt întra doao, și întra tria iară tot atâția, câți sânt

întra doua; deci în cea den fâi tot atâția galbeni sânt câți sânt și întra tria.

Vred. III

§ 24.

Adunând lucrurilor asemenea, alte lucruri asemenea, sumile lor sânt dară asemenea iară adăngând lucrului mai mare, sau celui mai mic, tot un lucru, sau lucruri asemenea, suma celui dentăiu va fi mai mare, iară la doilea mai mică.

Vred. IV.

§ 25.

Scăzând lucruri asemenea, den alte lucruri asemenea, rămășițele lor încă vor fi asemenea, dar scăzând tot un lucru, sau lucruri asemenea, den alt lucru mai mare, sau mai mic, atunci rămășița cea dentăi, va fi mai mare, iar a dooa mai mică.

Vred. V.

§ 26.

Înmulțind lucruri asemenea, pren alte lucruri asemenea, suma lor încă va fi asemenea; iar înmulțind un lucru mai mare, și pre altu mai mic, sau tot cun lucru, sau cu lucruri asemenea; atunci suma celui dentăiu va fi mai mare, și suma dental doilea mai mică.

Vred. VI.

§ 27.

Înpărțind lucruri asemenea, pren lucruri asemenea, arătători lor încă vor fi asemenea; iar înpărțind pre un lucru mai mare, și pre altu mai mic, tot prentun lucru, sau pren lucruri asemenea, atunci arătătorul celui dentăiu va fi mai mare, iar la al doilea mai mic.

Coro:

§ 28.

Deci făcând doi inși tot un fealiu de socoteală, dacă nu va greși careva, tot una vor scoate amândoi, iar de nu, atunci să veade, că au greșit sau (u) nul, sau altul.

Vred. VII.

§ 29.

Când un lucru va (fi) asemenea unui altu lucru den ceale asemenea, atunci va (fi) asemenea și la al doilea, sau al treilea den ceale asemenea; iar de va fi mai mare, sau mai mic, atunci și decât cealalat den ceale asemenea va fi mai mare, sau mai mic.

Vred. VIII.

§ 30.

Fieșce lucru tot, este asemenea tuturor părților lui tot întrun loc strânse. Deci mai mare, decât fieșcare partea sa.

Ipotez. I.

§ 31.

La înnumărat mai încolo de 10 fără adâncind la 10, începem iară de cap, și poftorim zecilea.

Școl.

§ 32.

Aciasta este pravila a înnumăra, care pravilă mai la toate neamurile, și limbile este obicinuită și pricina să veade a fi, pentrucă oameni, mai înainte de a ști bene a înnumără, înnumară mai întâiu pre deagete [: § 11:].

Cor.

§ 33.

De unde urmează, că fiiștecare număr dentraceste zeace; trebuie să aibă osăbite numere, așa și zăcile, deci acealea în limba romanească întracest chip să numesc: adeacă: unu, doi, trei, patru, cinci, șase, șapte, opt, noă zeace. Iar cealealalte: doaozeci, treizeci, patruzeci s. c. l.

Ipotez. II.

§ 34.

Dacă vom zice de zeace or zeace, să face o sută, așa de zeace ori o sută, să face o mie, de o mie de ori o mie este un milion, și de o mie de ori o mie de milioane să face un bilion. s. c. l.

Școl :

§ 35.

Numerile aceastea ne sânt de trebuință, ca să nu să facă îngălmiare la număr, și ca să putem avea de fieșcare parte a numărului o idee curată.

Ipotez III.

§ 36.

Numerile ceale noao să însemnează cu semnilé următoare: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9; iar ca să putem însămna cu dânséle și zecile, trebuiăște să le dăm vrednicia, după starea locului, în care să află, adecă, stând sângur, sau în locul cel mai spre dreapta, însemnează unimi, întral doilea, dela dreapta spre stânga, însemnează zeci, întral treilea, sute, întral patrălea, mii, s. c. l. Locurile goale să împlinesc cu nula 0, adecă în loc de niceuna.

Prob. I

§ 37.

A zice numărul dat.

1. Numărul dat să să împărțească pren nomere dela dreapta spre stânga tot trei trei la un loc, nu strică de va rămânea spre stânga macar și numa una.

2. Să să știe că în numărul sau țifra cea dentâi spre dreapta stă unimile, întra dooa spre stânga zăcile, întra tria sutele, întra patra, miile care să însămnează deas(u)pra cu un punct, întra cincilea, zăci de mii, întra șasea sute de mii, întra șaptea mii de mii, sau milioane, care să însămnează deasupra cu o dungă mică, s. c. l. adecă:

2^{'''}, 125', 473'', 613', 578', 432', 597.

doao trilioane, o sută doao zăci și cinci de mii, patru sute șapte zeci și trei bilioane, șase sute trei spre zeace mii, cinci sute șaptezeci și opt milioane, patru sute treizeci și doao de mii cinci sute noao zeci și șapte.

Prob. II.

§ 38.

A aduna macar care numere date.

1. Numerile date să să scrie unul supt altu, precum să veade den pilda mai jos, unimile supt unimi, zăcile supt zăci, sutile supt sute ș. c. l. [: § 4:].

2. Să să tragă apoi pre de desupt linia.

3. După acea să să adune unimile unimilor începând despre dreapta spre stânga, și zăcile zăcilor, sutile sutilor ș. c. l., iară ce va prisosi preste zeaci să să adune la numărul următor, adecă:

$$\begin{array}{r} 3578 \\ - 524 \\ \hline 3054 \\ - 64 \\ \hline 2990 \\ + 0 \\ \hline 4166 \end{array}$$

Arăt: Pentrucă numărul sau suma aflată coprinde toate unimile tuturor numerelor date, deci este atât de mare, cât sânt toate acealea tot la un loc strânse, adecă asemenea aceloră [: § 36:].

Școl. I

§ 39.

In suma de desupt de linie, să scrie numărul numai până la 9; iar de va fi prisos mai înainte, să stränge apoi la rândul următor, precum sau zis mai sus [: § 38:].

Școl. II

§ 40.

De voim apoi a ști, de este adunarea lucrată bine, să să tae un număr den ceale date, și să să strângă apoi cealealalte, suma acea să să scoată den suma cea mare, și de va fi rămășița asemenea numărului tăiat; atunci e bine, adecă. 3578 [tăiat].

$$\begin{array}{r} 3578 \\ - 524 \\ \hline 3054 \\ - 64 \\ \hline 2990 \\ + 4166 \\ \hline 7156 \\ - 588 \\ \hline 6568 \end{array}$$

Școl. III

§ 41.

Matematici au spre înșămnearea adunării osăbite sămne adecă +, ce zice plus, sau mai mult, deci suma la doao numere o înșămnează: $[3+7]$. —

Școl. IV

§ 42.

In adunarea cea componarisită, sau alcătuită atâtea unimi să strămută la rândul viitor, câte întregi să vor afla în suma rândului dentâi, așa s. c. l., precum să vede mai jos, adecă:

lei	para	lățcae
10	— 20	— 1
3	— 25	— 1
4	— 30	— 0
<hr/>		
18	— 36	— 0

Prob. III

§ 43.

A scădea un număr mai mic, den tralt număr mai mare.

1. Să să scrie aceaste doao numere unul supt altul, ca și la adunare cel mare sus, cel mic jos.

2. Pre den jos să să tragă linia.

3. Scoate apoi unimile celui mic, den unimile celui mare, iar de cumva nai putea, atunce înprumută cu una dela vecinul despre stânga pe care o însemnezi deasupra cu un punct, ca să știi, că ai luoat una deacolo, care una, face aici zăce, și așa va putea toate precum să vede mai jos, iar de sânt nule de undeva să te înprumuți, treci mai încolo, și unu, treci-l cu alt preste nule, făcându-le și pre ele tot 9. adecă:

3	0	6	4	1	3
1	2	6	6	2	1
<hr/>					
1	7	9	7	9	2

Arăt: Pentru că numărul aflat coprinde în sine toate unimile rămășiței ș. c. l.

Școl. I § 44.

V[r]ei să vezi, de ai lucrat scăderea bine, adună pe rămășița numărului celui mic, și de va eși numărul cel mare, atunci nu e greșală. [: 38, și 12:] adecă:

306413

126621

179792

306413

Școl. II § 45.

Sămnul scăderii este — ce să zice minus, sau mai puțin, deci diferența la dooa numere să scrie întracest chip: $(8-5)$ adecă 8 mai puțin 5.

Școl. III. § 46.

Scădearea componarisită, sau alcătuită întratâta numai să osăbeaște dela adunarea alcătuită, pentru că la adunare unimea împrumutată dela vecin face zeace, iar aici nu face zeaci, ci face atâtea întregi, câte întregi de acest fealiu mai mici coprinde în sine, adecă: un leu scos dintre ceealalți lei, și pus la parale, nu face numai unu, ci face patruzăci de părale ș. c. l.

	lei	păr			
	4	3	—	1	
	2	5	—	1	
	1	38	—	0	

Prob. IV. § 47.

A face tabla socotelii, sau tabla pitagoricească.

Invăț:

1. Fă un pătrat, și i împarte toate laturile lui tot în 9 părți asemenea; din punctele împărțalilor acestora, trage linii curmezis.

2. În linia den sus dela stânga spre dreapta, așa și pe laturea pătratului dea stânga, în jos, scrie numărul până la 9.

3. Pe numărul 2 îl adună lui însuș, și pe suma 4 o scrie de desupt de 2, lui patru iară adaugă pe 2, și suma 6 o scrie de desupt de 4, lui 6 iară mai adaugă pe 2 și suma 8 iară o scrie de desupt de 6 ș. c. l.

Intracest chip vei avea tabla gata, făcând și cu cealealte numeri tot întracest chip adecă:

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2	4	6	8	10	12	14	16	18
3	6	9	12	15	18	21	24	27
4	8	12	16	20	24	28	32	36
5	10	15	20	25	30	35	40	45
6	12	18	24	30	36	42	48	54
7	14	21	28	35	42	49	56	63
8	16	24	32	40	48	56	64	72
9	18	27	36	45	54	63	72	81

Școl.

§ 48.

Cine va să știe a înmulți, și a împărți bine, trebuie să învețe tabla aciasta de rost, sau să o aibă totdeauna la mână.

Prob. V.

§ 49.

A înmulți pe fieșcare număr dat, pren alt număr dat!

Invăț:

1. Un număr să scrie supt altu tot ca și la adunare (: § 38:).

2. Tragi apoi linia pre din jos, după acea înmulțești cu numărul den jos pre cel den sus, și ce zace scris de desupt de linie, iar prisosul preste zeace îl adună la numărul următor.

3. Sumile acealea le adună apoi întrun loc, trăgând linia pre den jos. Și așa vei avea ce poștești, adecă: 38476, să să înmulțească pren 35:

$$\begin{array}{r}
 38476 \\
 \times 35 \\
 \hline
 192380 \\
 115428 \\
 \hline
 1.346.660.
 \end{array}$$

Arăt. Pentru că în suma întreagă, care au eșit, deatâtea ori să coprinde numărul cel mic, pren care sau înmulțit cel mare, câte unimi să află în cel mare.

Școl.

§ 50.

De vor avea numerile pe urmă nula, atunci nulele le socotim spre dreapta afară, și pe urmă la adunare: iară le acățăm numărului, adecă:

$$\begin{array}{r}
 386 \\
 \times 200 \\
 \hline
 77200
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 4750 \\
 \times 300 \\
 \hline
 1425000
 \end{array}$$

apoi trebuiaște să știm, că sămnuț înmulțirii este sau. sau \times deci vrând să înmulțim doao numere adecă 8 cu 3 scriem: 8×3 . după aceea vrând cineva să vază de au făcut înmulțirea bine, trebuie să împărțească suma care au eșit, pren numărul, cu care au înmulțit, și de va eși numărul, pe care lau înmulțit, atunci i bine lucrată. ș. c. l.

Prob. IV.

§ 51.

A împărți pe un număr dat, pren altu număr mai mic dat.

Invăț: Numărul dat, ca să să împărțească, să să scrie, și să i să tragă doao dunge pre de lături, pentru ca să nu să facă învălmăcire în socoteală, dea stânga să să scrie numărul, pren care va să să împărțească, sau împărțitorul, iar coprinsul acestuia, adecă: de câte ori să coprinde în cel dela mijloc, să să scrie după dungă spre dreapta, ce să zice și arătători. Apoi de va fi împărțitorul numai de o țifără, atunci să caute, de câte ori să coprinde iară întro țifără, sau în doao ale numărului den mijloc, și coprinsul acela să să scrie dea dreapta la locul obicinuit; după aceea cu acesta înmulțindusă împărțitorul, suma să să scrie supt țifra sau țifrele celui den mijloc, în care sau coprins de atâtea ori împărțitorul, și o scade den ceale de sus și vei vedea numai decăt, de ai aflat coprinsul cuviincios, sau ba, că de va rămânea mai mult, decăt este împărțitorul, atunci e sămnuț, că mai meargi încă odată, sau și de mai multe ori; iar de este rămășița mai mică, atunci i bine; deci tragi altă, \times țifără în jos, și iară fă ca mai înainte, până vei isprăvi. Iară de este împărțitorul de mai multe țifre, caută numai la cea den tăi coprinsul, lăsând ceva mai jos, iar adunând apoi zăcile celor denainte la ceale următoare să vie la potrivă și apoi urmează ca și mai înainte: adecă:

$$\begin{array}{r}
 3 \overline{) 78,5.6.} \quad 2618 \frac{2}{3} \\
 \underline{18} \\
 18 \\
 \underline{18} \\
 5 \\
 \underline{3} \\
 26 \\
 \underline{24} \\
 2
 \end{array}$$

Arătare: Pentru că den tabla de socoteală să cunoaște de câte ori să coprinde un număr întralt număr; așa și aici den arătătoriu să cunoaște coprinsul împărțitorului în numărul dela mijloc, înmulțindusă unul cu altu, și potrivit sumile. ș. c. l.

De v(r)ei să ispitești de este înpărțea dreaptă; nai alta dea face, decât să înmulțești pe împărțitorul cu coprinsu, sau arătătorul, adăogând și rămașița, de cumva au rămas vrana, și de va eși suma, aseamenea numărului de mijloc, atuncea i bine, adecă:

2618

3

7854

Hot. VII.

§§ 52

Când doao numere: (4 și 12) așa să potrivesc unul cu altu, de diferența lor (: 8 :) să ispitește prin scădere, atunci avutul lor, cu care să are unul cătră altul să zice cuvânt aretmeticesc; iar ispitindusă coprinsul unuia în celalalt (7) pren împărțire atunci să zice cuvânt geometricesc. Și cătu acela care arată de câte ori se coprinde un număr în celalalt, să zice, arătătorul cuvântului.

Hot. VIII.

§ 53

Când în doao, sau mai multe cuvinte aretmeticești (:3. 5 și 6. 8) va fi tot o diferență; sau în doao sau mai multe cuvinte geometricești (3:12 și 5:20) va fi tot un arătător; atunci să zice, că acele cuvinte sânt între sine asemenea, și asemănarea aceasta să zice *anologie*; sau potrivire.

Scol.

§ 54

Numerile care sânt sau să au un cuvânt aretmeticesc să scriu întrast chip: $3:-5=6-8$. Iar care se au cu cuvânt geometricesc: $3:12=5:20$ și să zice așa: precum să are numărul dentâiu, la al doilea, așa să are al treilea la al patrulea.

§ 55

Urmarea numărului deal doilea slujește și în loc de al treilea, și atunci să zice analogie curgătoare, sau legată și de va fi aretmetească așa să scrie: $3:-6=6-9$; iar de va fi geometricească: $3:6=6:12$.

Hot. X

§ 56

Curgerea numerilor, care merg după cuvânt aretmeticesc, sau geometricesc, să zice urmare sau aretmeticească, sau geometricească.

§ 57

Doao cuvinte care se potrivesc cu al treilea; acelea să potrivesc și între sine, adecă:

$1:4=3:12$. și $1:4=5:20$. așadară $3:12=5:20$. 16.

Teor. I.

§ 58

Inmulțind doao numere (: 3 și 6 :) tot cu un număr (: 4) sumele lor (: 12, și 24) să au între sine, precum să au și numerile (3 și 6) care se înmulțesc.

Arăt: Pentru că suma celui dintâiu de atâtea ori se coprinde în suma de al doilea, de câte ori se coprinde numărul dintâiu întral doilea, adecă: $\frac{2}{12} : \frac{2}{24} = 3 : 6$.

Cor. § 59

De vei împărți doao numere prental treilea, arătător să vor avea între sine, precum să au și numerile pentru că să pot socoti; ca (și) când ar fi născuți den înmulțirea arătătorului ori împărțitor, (: § 15 și 17 :).

Hot. XI.

§ 60

Frângerea sau clasma, să zice, când un lucru întreg să înparte în mai multe părți asemenea, și din trânsele să ia una sau mai multe.

Ipotez. IV.

§ 61

Frângerea să scrie cu doao numere, unu den sus, iar altu den jos și la mijloc linia. Celu den sus, care să chiamă numărătoriu, arată câte părți să ia den cel întreg; iar celu den jos de linie, ce să numește numitoriu, arată în câte părți i întregu împărțit, adecă: un leu împărțit în 6 părți, și de acolo iau 4, să scrie întracest chip: $\frac{4}{6}$

Cor. I. § 62

Puterea, sau mărimea frângerii să prețuiaște den cuvântul numărătorului cătră numitor. Frângerea, de ce va avea numitoriu mai mic, și numărătoriu mai mare, sau de câte ori să va coprinde numărătoriu în numitoriu mai de puține ori, cu atât este mai puternică, ș. c. l. iar de va fi numărătoriu mai mare, decât numitoriu, atunci frângerea este mai mult decât un întreg ș. c. l.

Cor. II. § 63

Inmulținduse numărătoriu, și de numitoriu frângerii $\frac{4}{6}$ tot cu un număr (2), sau împărțindusă, frângerea, sau pu-tearea ei rămâne tot nevătămată, ($\frac{8}{12}$, $\frac{2}{3}$) și asemenea cei date $\frac{4}{6}$; (§ 58. 59;)

Prob. VII.

§ 64

A înușura frângerea, sau a afla o frângere, în locul ciu date tot asemenea, dar cu numire mai mică.

$$\left| \frac{20}{48} \right|$$

Invăț: Să să împărțească precum numărătoriu frân-gerii date (20) $\frac{20}{48}$ așa și numitoriu (48) pre (4) atunci să naște frângerea $\frac{5}{12}$, care este asemenea cei date (: § 63:)

Prob. VIII. § 65

Felurimi de frângeri, ale face tot de un neam sau frângerile care au osăbiți numitori, ale aduce tot la un numitor de obște, și să fie tot asemenea celor date.

Invăț: 1. De sau dat numai doao frângeri, atunci fieș-care să să înmulțească întreagă, pren numitoriu fieșcăria

$$\text{adecă: } \frac{2}{3} \times \frac{4}{5} = \frac{10}{15}$$

Iar de vor fi mai multe, atunci numărătoriu fieșcăria, să să înmulțească pren numitoriu celoralalte frângeri, numai cu al său nu, și să să scrie apoi fieșcare la locul său. După

aceaia să să înmulțească numitorul tuturoră între sine, și să se scrie dedesupt, adecă:

$$\frac{2}{3} \cdot \frac{3}{4} \cdot \frac{4}{5} \cdot \frac{3}{7} = \frac{280 - 319 - 346 - 180}{420} = 27 + \frac{13}{210}.$$

Prob. IX.

Invăț. și arăt.:

Pentru că numitori, nu sânt decât nu mai nume, (: § 61 :) numai numărători să adună, și iară, fiindcă numai frângerii tot de un fealiu să pot adună (: § 4 :) mai înainte dară trebuie să să facă frângerile tot de un neam, adecă să aibă tot un numitoriu (: § 65 :) apoi să să strângă, adecă:

$$\frac{2}{3} + \frac{4}{5} = \frac{10 + 12}{15} = \frac{22}{15} = 1 + \frac{7}{15} \quad (\text{§ 62}).$$

$$\frac{2}{3} + \frac{1}{6} + \frac{3}{4} = \frac{48}{72} + \frac{12}{72} + \frac{54}{72} = \frac{114}{72} = 1 + \frac{212}{72} = 1 + \frac{7}{12}$$

(: § 62-64:).

Prob. X.

§ 67

A se scădea o frângere dată de altă frângere dată.

In. De nu vor fi frângerile date, tot de un neam atunci să să facă mai întâiu tot de un fealiu, adecă să să facă tot de un numitoriu (: § 65.).

2. După aceia să să scoată numărătorul unia den numărătorul alteia, și rămășiți să să scrie de desuptu numitoriu cel de obște, adecă:

$$\frac{2}{3} - \frac{3}{7} = \frac{14}{21} - \frac{9}{21} = \frac{5}{21}$$

Arătarea este tot una, cu cea de nainte.

Prob. XI.

§ 68

A înmulți frângere cu frângere.

Invăț. La înmulțirea frângerilor nu e alta dea face, decât a înmulți numărători între sine, și numitori încă; și atunci înmulțirea este gata, adică :

$$\frac{2}{3} \times \frac{1}{2} = \frac{2}{6} = \frac{1}{3} \text{ și } \frac{4}{5} \times \frac{3}{7} = \frac{12}{35}.$$

Arăt. Pentru că $\frac{4}{5}$, a înmulți pre $\frac{3}{7}$ atâta este ca a împărți pe $\frac{4}{5}$ în 7 (părți, și a scoate apoi deacolo 3 și c. l.

Școl. II.

§ 69

După numerare dela înmulțirea frângerilor, iau suma mai mică, pentru că înmulțirea acestora nu este alta, decât chiar numai o împărțire.

Școl. II.

§ 70

De vine cândva ca să să înmulțească o frângere, pren un întreg, sau numeri întregi, atunci nu este alta dea face decât, a înmulți numărătorul frângerii, pren numărul întreg, și să scrie dedesupt numitorul, pentru că cel întreg, să înțeleage, că are în loc de numitoriu 1, făcândusă frângere, adică :

$$\frac{3}{7} \times 2 = \frac{6}{7}.$$

Prob. XII.

§ 71

A împărți frângere, prin frângere

$$\frac{4}{5} : \frac{2}{3}$$

Invăț: Frângerea pînă care să face împărțirea, să se întoarcă cu capu în jos, adică: numărătorul den jos, și numitorul den sus de linie. Apoi să se înmulțească numărători între sine, și numitori încă, ca și în problema de nainte,

$$\text{adecă: } \frac{4}{5} : \frac{2}{3} = \frac{4}{5} \times \frac{3}{2} = \frac{12}{10} = 1 \frac{2}{10} = 1 \frac{1}{5}$$

Arăt: Den pricină, petrucă împărțirea frângerii pînă frângerii, nu este alta, decât chiar numai o înmulțire, ș. c. l.

Hot. XII.

§ 72

Înmulțindusă un număr (:2) pînă sine însăș, suma (4) aceia de acolo esită, să zice număr pătrat, iar numărul (2) den care sau izvorit acea sumă, să zice rădăcină pătrată.

Hot. XIII.

§ 73

Înmulțindusă numărul pătrat (:4) iară rădăcina (:2) să naște cubu (8) iară numărul (2) pînă care sau înmulțit, să zice rădăcină cubicească.

Hot. XIV.

§ 74

Dentrun număr dat a scoate rădăcina pătrată, tot atâta este de cât a află un număr, care pînă sine înmulțit, să facă atâta, cât face numărul dat.

Hot. XV.

§ 75

Așa și dentrun număr dat a scoate rădăcina cubicească va să zică, să află, un număr, care înmulțindusă pînă pătratul său tot atâta să facă, cât face și numărul dat.

Școl.

§ 76

Cine va să învețe, și să știe a scoate rădăcina pătrată, sau cubicească, den ori care număr dat trebuiaște să învețe bine tăblița următoare:

rădăcinile	1	2	3	4	5	6	7	8	9
pătratului	1	4	9	16	25	36	49	64	81
-cubului	1	8	27	64	125	216	343	512	729

Prob. XIII. § 77

A scoate den fieșcare număr dat, rădăcina pătrată.

Invăț:

1 Numărul dat, den care vei să scoți rădăcina pătrată săl împărțești în clasuri, începând despre dreapta spre stânga închizând în fieșcare clasă tot câte doao țifre, macarcă în clasul cel mai de pre urmă spre stânga poate să să întâmple să rămâe și una; deci câte clasuri de acest fealiu vor fi în numărul dat, atâtea părți are și rădăcina.

2. Den tăblița rădăcinii pătrate, caută un număr pătrat, care să fie cel mai aproape de numărul cel den clasul cel mai dentăiu spre stânga, și'l scade den acela. Iar rădăcina lui o scrie dea dreapta după dunga trasă.

3. Pogoară apoi al doilea clas, și'l pune dea dreapta rămășiți, de cumva ar fi rămas careva; și pe arătătoriu sau rădăcina eșită, iao îndoită, și caută după obisnuința de obște, de câte ori să cuprinde în numărul pogorît; și arătătoriu acesta, iară îl scrie în locul obicinuit după dungă, așa să va avea a doao parte a rădăcini.

4. După aceeaia înmulțind pe arătătoriu acesta întăiu pren sine însuș, după aceeaia și pren rădăcina de mai înaintea să să facă suma, și suma aciasta să să scază den numărul, den care ai scos rădăcina, ca să scază de rămâne ceva rămășiță.

Deci întracest chip urmând și cealealte clasuri, vei scoate toată rădăcina pătrată.

6. Vrând apoi să faci cercare, de ai scos rădăcina cea adevărată, sau nu? să înmulțești rădăcina scoasă pren sine

Însuș, și de va eși numărul dat, den care ai scos rădăcina, atunci să știi, că rădăcina i bine înimerită, de unde nu, atunci făo dea dooară, adecă: *cercare*

1	79	56	134
1	134
23 =	79	...	134
	69	...	536
	10	56	402
	10	56	134
	=	=	17956

Școl.

§ 78.

De cumva numărul dat, den care scoți rădăcina, nu va fi pătrat adevărat, atunci mai rămâne în urmă rămășiță. Deci vrând și mai încolo săi scoți rădăcina, adaugă, încă o nulă, sau doao, și urmează iară după canoanele mai sus, atunci vei avea a zecea sau a suta parte a rădăcini (: § 72 :) adecă: *).

3	45	18	57
1	:	:	(10000)
28	2	45	
	2	24	
365		21	00
		18	25
707	=	2	75
		2	59
	=	15	51

Poftind să faci cercare de i lucrarea adevărată: în-

*) Ștersăturile sunt făcute de Lazăr. Nota copistului.

mulțeaste rădăcina prin sine însuși: și rămășița de va eși
numărul dat este bine. (: § 74:) adecă:

1857	1857	05	79	1
1857	12999	05	79	1
1341	9285	05	79	1
1341	14856	05	79	1
1341	1857	05	79	1
1341	3448449	05	79	1
1341	1551	05	79	1
1341	3450000	05	79	1

§ 79.

Cum să scoată den fieșcare număr dat rădăcina
cubicească urmează adecă:

Școl: § 80.

Iar de cumva unimea în numărul cubicesc în 1000 de
părți asemenea să va împărți (: care lucru să face înmul-
tinduo cu 1000:) atuncia rădăcina care iasă de acolo în
1000 de părți este împărțită sau este a mia partea a rădă-
cinii cei adevărate (: § 73:) de unde urmează, că de cumva
numărul dat, nu este cub adevărat, și de vei și mai încolo
a socoti rădăcina, să i să mai adauge rămășiți încă 3 nule,
și apoi să urmează lucrarea, ca mai înainte, adecă:

$$3) \quad \begin{array}{r|l} 3 & 000|000 \\ 1 & \dots \\ & \dots \\ 2 & 0.0.0 \end{array}$$

$$\begin{array}{l} (tăiat) \left\{ \begin{array}{l} 12 \\ 48 \\ 67 \end{array} \right. \\ \hline 1744 \end{array}$$

$$\begin{array}{r}
 588) \quad = 256'0'0'' \\
 \left. \begin{array}{l} 2351 \\ 672 \\ 64 \end{array} \right\} \text{(tăiat)} \\
 \hline
 245984 \\
 \hline
 = 14016
 \end{array}$$

Cel ce va să facă cercare, ca să vadă de au lucrat fără greșeală, sau ba, să înmulțească rădăcina eșită preîn sine însuși, și suma ce va eși dentraceastă înmulțire, să o mai înmulțească încă odată preîn rădăcina eșită. Sumi aceștia să i să adune apoi rămășița, de cumva va fi rămas oareș careva, și de va eși numărul dat den care să trage rădăcina, atuncia este bine, iar de unde nu, înceape iar de cap, adecă:

$$\begin{array}{r}
 144 \quad \text{rădăcina} \\
 144 \\
 \hline
 576 \\
 576 \\
 144 \\
 \hline
 20763 \\
 144 \\
 \hline
 82944 \\
 82944 \\
 \hline
 20736 \\
 2985984 \\
 14016 \\
 \hline
 3000000
 \end{array}$$

Teor. II.

§ 81

In Anologia, Proporția, sau potrivirea geometrică, suma numărului întâiu înmulțită preîn numărul al patrălea

este asemenea sumi numărului al doilea înmulțită pînă numărul al treilea, adică;

$$\begin{array}{r} 3 : 6 = 4 : 8 \\ \hline 4 \quad 24 \\ \hline 24 \quad 24 \end{array}$$

Cor.

§ 82

Așa și când vor fi trei numere analog, de al doilea număr den analogia slujăște și în locul la al treilea. Suma numărului dentăiu înmulțit pentral patrălea este asemenea pătratului celui den mijloc, adică:

$$\begin{array}{r} 2 : 4 = 4 : 8 \\ \hline 4 \quad 2 \\ \hline 16 \quad 16 \end{array}$$

Teor. III.

§ 83

Când patru numere, sau patru cătețimi vor fi între sine analog, atunci este și cel dentăiu așa la al treilea, precum al doilea la al patrălea, adică:

$$\begin{array}{l} 2 : 6 = 4 : 12 \\ 2 : 4 = 6 : 12 \end{array} \quad \text{sau} \quad \begin{array}{l} 3 : 9 = 6 : 18 \\ 3 : 6 = 9 : 18 \end{array}$$

Prob. XV

§ 84

Intre doao numere (8 și 72) a afla cel de mijloc geometricește analog.

Invăț: 1. Den cele date unu să să îmulțască pentral doilea (: 8 :).

2. Den suma, ce va eși să să tragă rădăcina pătrată, adică: den (576) trage rădăcina pătrată (24), (: § 77 :) și acesta este numărul cel de mijloc geometricește analog (: § 82 :)

Prob. XVI. § 85

Dânduse trei numere (3, 12, 5) a aflat a patrălea analog geometricesc, sau dândusă numa doao a afla al treilea analog geometricesc.

Invăţ: 1. La întâmplarea dentăiu, când să dau trei a afla al patrălea număr analog geometricesc, al doilea (:12:) să să înmulţească pentral treilea (:5:), sau la întâmplarea a doolea, să să înmulţească pren sine însuş.

2. Suma aciasta: (60:) să să împărţească pren cel dentăiu (:3:). Arătătorul (:20) este al patrălea (§81:) iar la al a doa întâmplare este al treilea număr analog geometricesc. (§ 82:).

Scol. I.

§ 86

Dezlegarea aceştii Probleme, să zice şi regula de aor, den pricină, pentrucă prea mare folos are în viaţa de obşte, se zice şi regula de trei, pentrucă den trei numere să află al patrălea analog geometricesc. Inşă regula aciasta numai în analogia numerilor celor statornice şi hotărîte are loc, iară în numerile, sau câtăţimile, care însămnează curgerea materiilor curgătoare precum ar fi vinu, apa, spiritu, ş. c. l. den oareş care vas, nu să poate întrebuinta; den pricină, pentrucă la început materiile aceastea pren gaora în fundul vasului făcută, curg mai iute, iară mai în urmă mai încet, den care pricină, acestea au alt canon de socoteală, care să va arăta la locul său.

Şcol. II,

§ 87.

Iară fiindcă regula aciasta, precum am zis mai sus, este fieşcăria spre trebuinţă, am hotărât ca mai pre larg să o fac cunoscută. Deci:

A. Când patru numere așa să aşază între sine, de cel

dentăiu de atâtea ori să cuprindă întral doilea, de câte ori să cuprindă și al treilea întral patrulea; sau al doilea de atâtea ori să cuprindă în cel dentăiu, decât ori să cuprindă al patrulea întral treilea.

Atunci, aceale patru numere să zic, că sânt între sine geometricește analog, sau potrivite, adecă: $4:8=3:6$ sânt geometricește analog, den precină că de atâtea ori să cuprindă 4 în 8, de câte ori să cuprindă și 3 în 6. Așisderea sânt geometricește analog și $9:3=6:2$ fiincă tot un cuprins au.

D. *Canoanele încheiturilor regulii aceștia*

1. Numărul ce să caută, sau cel necunoscut să însămnează cu slova, sau litera X, care să pune mai pre urmă spre dreapta.

2. Numărul întrebător să pune cu un loc mai spre stânga.

3. Iară numărul care are tot o numire, cu numărul întrebător, să pune totna în locul cel mai dentăiu spre stânga.

4. Numărul, care are tot o numire cu X, să pune la mijloc, sau întral doilea loc despre stânga spre dreapta.

5. Intre încheetura dentăiu și a dooa, precum și între a tria, și X, să pun doao puncte (:) iară la mijloc sau între a dooa, și a treia încheetură să pune sămnu asemănării (=) Adecă: cumpărândusă 3 cântare cu 6 lei, cu câți lei să vor cumpără 8 cântare? Dacă la încheeturi, sau așăzări, așa trebuie să stea:

k. l. k.

$3:6=8:X$. de unde să veade, că numărul cel necunoscut al leilor stă dea dreapta, cel întrebător cu un loc mai spre stânga, și numărul cel dentăiu dea stânga. 3 cântare, are tot aceea numire, cu numărul cel întrebător 8

Centr. Aşa şi al doilea număr are tot numire, cu al patrulea X.

B. regula de aor este de doao fealuri, alta este dreaptă, iară alta întoarsă. Semnele regulii cei dreapte sânt următoarele:

1. Fiind a tria încheetură mai mare decât cea dentâiu, şi trebuind, ca a patra încă să vie mai mare decât a dooa, sau 2. Fiind a tria încheetură mai mică decât cea dentâiu, şi trebuind ca a patra, încă să iasă mai mică decât a dooa: atunci este regula aciasta dreaptă. Adecă: Cumpărândusă 4 coţi cu 5 lei, cu câţi lei să vor cumpăra 20 de coţi? Sau să cumpără 6 cai cu 300 lei, dar 4 cai cu câţi lei să vor cumpără? Pildele aceastea să fie amândoao de regula cea dreapta; pentrucă pilda cea dentâiu întracest chip urmează:

$$\begin{array}{r} \text{k.} \quad \text{l.} \quad \text{c.} \quad \text{l.} \\ 4: \quad 5 = 20: 25 \end{array}$$

a dooa vine întracest chip:

$$\begin{array}{r} \text{cai} \quad \text{l.} \quad \text{cai} \quad \text{lei.} \\ 6 \quad ; \quad 300 = 4 \quad ; \quad 200 \end{array}$$

Semnele regulii cei întoarse sânt:

1. Fiind a treia încheetură mai mare decât cea dintâiu, şi trebuind, ca să vie mai mică a patra decât a dooa, sau 2. Fiind a treia încheetură mai mică decât cea dintâiu, şi trebuind ca a patra să iasă mai mare decât a dooa. Atunci regula de aor e întoarsă, adecă: zeace ostaşi să ajung cu 50 de pâni în 30 de zile, în câte zile să vor ajunge cu acele 50 de pâni, 20 de ostaşi? Sau 4 cosaci cosesc o liveadă în 8 zile, în câte zile o vor isprăvi 2 cosaci? Aceste doao pilde să țin de regula cea întoarsă, adecă:

$$\begin{array}{cccc} \text{ost.} & \text{zile} & \text{ost.} & \text{zile} \\ 10 & : 30 = & 20 & : 15 \end{array}$$

iar a doua:

$$\begin{array}{cccc} \text{cos.} & \text{zile} & \text{cos.} & \text{(zile)} \\ 4 & : 8 & 2 & : 16 \end{array}$$

G. Lucrare

1. La regula de aur cea dreaptă.

o) Cu numere întregi.

1. Să se înmulțească a doua și a treia încheetură între sine.

2. Suma aceiaia, care va eși, să se împărțească prin încheetura dentăiu, arătătoriu va fi a patra încheetură, adică: cumpărândusă 3 cântare cu 6 lei, cu câți lei să vor cumpăra 8 cântare?

Deci întrăcest chip să scrie:

$$\begin{array}{ccc} \text{cân.} & \text{l.} & \text{c.} \\ 3 & : 6 = & 8 : X, \text{ și să lucrează} \\ & & 6 \times 8 = 48 : 3 = 16. \end{array}$$

b) *Lucrare cu frângerii.*

1. Fiind frângerii încheetura cea dentăiu.

a) Să se înmulțește încheetura a doua, pren numitorul frângerii.

b) Numitorul să lasă.

2) Apoi să lucrează, ca și cu numerile întregi, adică: cumpărândusă $\frac{1}{2}$ de cot cu 3 lei, cu câți lei să vor cumpăra 48 de coți?

Pilda înt(r)ăcest chip va (fi) orînduită:

$$\begin{array}{ccc} \text{c} & \text{l} & \text{c} \\ \frac{1}{2} & : 3 = & 40 : X, \text{ cu numitorul } 2. \\ 1 & : 6 = & 40 : X, \text{ sau lăsat afară, dupăce, sau înmulțit} \\ & & \text{pren dânsul a doua încheetură } 3, \text{ și așa } X \text{ este asemenea} \\ & & 240 \text{ lei.} \end{array}$$

2. Fiind frângerea a dooa încheetură.

a) Încheetura întâiu să înmulțește pren numitoriu.

b) Apoi numitoriul să lasă.

v) După aceea să lucrează ca și la întâia întâmplare, adecă: Cumpărândusă cu 7 lei $\frac{3}{8}$ den cot, deacă să va cerea cu 168 de lei, câți coți să pot cumpăra dentraceea materie?

$$\begin{array}{r} \text{lei} \quad \text{c.} \quad \text{c.} \\ 7 : \frac{3}{8} = 168 : X \\ 56 : 3 = 168 : X = 9 \text{ coți.} \end{array}$$

3. Fiind a treia încheetură frângere.

a) Întâia încheetură să să înmulțească pren numitoriu.

b) Apoi lăsând numitoriul.

v) Să lucrează ca și la întâmplarea întâiu, adecă: Cumpărândusă 9 coți cu 168 lei, dacă să va cercă $\frac{3}{8}$ cot cu câți lei să vor cumpără? Pilda va sta așa:

$$\begin{array}{r} \text{c.} \quad \text{l.} \\ 9 : 168 = \frac{3}{8} : X \\ 72 : 168 = 3 : X = 7 \end{array}$$

4. Fiind frângeri încheetura dentâiu și a dooa:

a) Se înmulțește numărătoriul frângerii cei dentâiu, pren numitoriul a adooa frângerii: apoi numărătoriul a adooa frângerii pren numitoriul cei dentâiu.

b) După aceeaia lăsândusă numitoriu.

v) Să lucrează ca și la întâia întâmplare: Adecă Cumpărândusă $\frac{3}{4}$ cot. cu $\frac{5}{6}$ lei, dacă să va cercă, cu cât să vor cumpără 7 coți? Pilda va stâ așa:

$$\begin{array}{r} \text{c.} \quad \text{l.} \quad \text{c.} \\ \frac{3}{4} : \frac{5}{6} = 7 : X \\ 18 : 20 = 7 : X = 7\frac{7}{9} \end{array}$$

5. Fiind frângere încheetura dentâiu, și a tria.

a) Să înmulțește a dooa încheetura pren numitoriu

cel dentăiu, apoi numărătorul încheetorii cei dentăiu să înmulțește pren numitorul încheetorii a tria.

b) Lăsândusă numitoriu.

v) Să lucrează ca și la întâmplarea întâiu adecă: Cumpărândusă $\frac{2}{3}$ cot. cu 8 lei, dacă vei cercă cu câți lei să vor cumpără $\frac{4}{7}$ coți? vei face pilda întracest chip:

$$\begin{array}{ccc} \text{c.} & \text{l.} & \text{lei} \\ \frac{2}{3}X : 8 & = & \frac{4}{7} : X \\ 14X : 24 & = & 4 : X = 6 \frac{6}{7} \end{array}$$

v) Fiind toate trei încheeturile frângerii.

a) Să înmulțește numărătorul frângerii cei dentăiu pren numitorul a adooa, și suma, sau numărul care va eși să înmulțește pren numitorul dela a tria încheetură.

b) Numitoriu, pren care până aici sau înmulțit să lasă,

v) După aceia înmulțindusă a dooa încheetură pren numitoriu încheetorii cei dentăiu.

g) Să lucrează ca și la întâia întâmplare, Adecă: Cumpărândusă $\frac{2}{3}$ coți cu $\frac{4}{5}$ lei, cu câți să vor cumpără $\frac{6}{7}$ coți? Pilda este așa:

$$\begin{array}{ccc} \text{c.} & \text{l.} & \text{c.} \\ \frac{2}{3} : \frac{4}{5} & = & \frac{6}{7} : X \\ 70 : 12 & = & 6 : X = 1 \frac{1}{35} \end{array}$$

Insămnare.

I. Având încheetura cea dentăiu, și cea dea dooa, sau cea dentăiu, și cea de a tria, toți nește numitori, numitori aceia să pot lăsă, și să poate lucră ca și la întâia întâmplare.

II. Având încheeturile frângerii amestecate, acealea trebuie strămutate, și a lucră precum sau zis mai sus.

III. De va avea vreo încheetură mai multe numere deosăbite numeri, atunci trebuie desfăcute, și adăugate la numerile cele de mai mici numere, apoi lucrând ca mai

înainte, vei afla numerile ce poțtești, care pururea este tot de acea numere cu a dooa încheetură.

2. La regula de aor cea întoarsă.

a) Cu numeri întregi.

1. Să înmulțește încheetura cea dentâiu pren a dooa.

2 și suma aciasta apoi împărțindusă pren a tria încheetură, să dobândește numărul poftit, adecă: 4 zidari fac o casă în 20 de zile, dar 10 zidari în câte zile a vor face? deci pilda așa să pune:

$$3. \quad \text{zil.} \quad z.$$

$$4 : 20 = 10 : X \text{ și aciasta să ține de regula}$$

de aor cea întoarsă, încheetura cea dentâiu 4 înmulțindusă pren a dooa 20, dă suma 80, care împărțind pren a tria încheetura 10, dă pe arătătorul 8, care este numărul poftit. Adecă făcând 4 zidari o casă în 20 de zile, 10 zidari o vor face în 8 zile.

b). Cu frângeri.

1. De este vreo pildă, în care să află, frângeri, și să ține de regula întoarsă, atunci să strămută încheetura cea dentâiu întral treilea loc și a tria încheetură în locul cel dentâiu.

2. Apoi lucrăm cu frângerile, ca și la regula cea dreaptă.

3. Să înmulțesc ceale dooa încheeturi de la mijloc între sine, și suma lor împărținduo prin încheetura dentâiu, arătătorul este numărul poftit. Adecă:

7 lucrători isprăvesc un lucru în $\frac{3}{7}$ de zile, în câte zile ar isprăvi 8 lucrători tot acela lucru? Pilda așa să orânduiaște:

$$\begin{array}{cccc} 1. & z. & 1. & z. \\ 7 & : \frac{3}{7} = & 8 & : x \\ 8 & : \frac{3}{7} = & 7 & : x \\ 56 & : 3 = & 7 & : x \end{array}$$

Pentru că pilda aciasta să ține de regula cea întoarsă, aflându-se într-ansa frângere; încheetura cea dentăiu 7 să pune în al treilea loc, iar a tria în locul cel dentăiu, apoi numitoriul 7 denra dooa încheetură, după ce sau înmulțit pren dânsul încheetura cea dentăiu 8; care sau făcut den a tria, apoi să lasă. Iară suma cea răsărită den înmulțirea numitoriului 7 și den cea dentăiu încheetură 8, adică 56 să scrie în întâia încheetura, numărătorul 3 înra dooa, 7 rămâne în a tria și să zice ca mai nainte în regula de trei cea dreaptă: $3 \times 7 = 21 : 56 = \frac{21}{56} + \frac{3}{8}$

D. Proba, sau cercarea.

Cercarea regulii de aor, precum cea dreaptă, așa și cea întoarsă să poate face:

1. Intorcând punerile, și lucrând de iznov.

a) In cea dreaptă

$$\begin{array}{l} \text{ct.} \qquad 1 \qquad \text{ct.} \\ 4 : 6 = 48 : X = 72 \\ 48 : 72 = 4 : X = 6 \end{array}$$

b) In cea întoarsă

$$\begin{array}{l} \text{lucr.} \qquad \text{zile} \qquad \text{lucr.} \qquad \text{zile} \\ 2 : 12 = 4 : X = 6 \\ 4 : 6 = 2 : X = 12 \end{array}$$

Pricina este, pentru că, deți va eși și înru a dooa lucrare puterile tot întrun chip, atunci însamnă, că nu e greșită.

2. Inmulțind încheeturile punerilor între sine

a) In cea dreaptă înmulțind punerea sau încheetura cea dentăiu pren a patra, și a doua pren a treia, pentru că, de nu va fi greșală, sumele vor eși asemenea, adică:

	ct.		l.	ct.
	4	$=$	48	$:$
				$x = 72$
cercare :	$4 \times 72 =$			288
	$6 \times 48 =$			288

c) In cea întoarsă înmulțind încheetura cea dentăiu pren a doua, și a trea pren a patra; pentrucă, de nu va fi cumva greșeală în lucrare, și aici vor eși asemenea: adecă:

	lucr.		zile	lucr.	zi.
	4	$:$	20	$=$	8
				$:$	$x = 10$
cercare :	$4 \times 20 =$				80
	$8 \times 10 =$				80.

Despre reducerea regulii de aor cei înduplecate în simplă.

Regula de aor atunci să zice înduplecată sau îndoită, când are mai multe încheeturi, decât patru, adecă: când are cinci, sau mai multe, și să pofteaște a șasea, sau mai încolo.

Aciasta să poate reduce în simplă, adecă: în patru încheeturi :

1. Prin îndoită lucrarea regulii, adecă: dând 400 lei în 4 ani camătă 80 lei: 3000 lei în 8 ani câtă camătă vor da?

α) 400 lei aduc camătă 80 lei în 4 ani, care patru ani aici nu să socotesc, ce numai camata 80 lei, dar 3000 lei câtă camătă vor aduce? Pilda așa să aștearne:

	lei		cam.		lei			lei
	400	$:$	80	$=$	3000	$:$		x

să ușurează.

$$4 : 80 = 30 : x$$

$$1 : 20 = 30 : x$$

600 lei sânt așa dară camătă a celor 3000 lei întră aceiași vreme.

b) În 4 ani 3000 lei, care aice nu să socotesc, aduc camătă 600 lei, dar în 8 ani câta camătă vor aduce?

$$\begin{array}{r} \text{ani} \quad \text{lei} \quad \text{ani} \quad \text{lei} \\ 4 : 600 = 8 : x \\ 1 : 600 = 2 : x \end{array}$$

12000 * lei camătă aduce în 8 ani.

Altă pildă, 6 cară însărcinate cu vinuri pe 9 miluri dobândesc 72 lei. dar 27 de cară pe 15 miluri câți lei vor dobândi?

$$\begin{array}{r} a) \quad \text{cară} \quad \text{lei} \quad \text{cară} \\ 6 : 72 = 27 : x \\ 1 : 12 = 27 : x. \end{array}$$

27 de cară dobândesc 324 lei

$$\begin{array}{r} b) \quad \text{mil.} \quad \text{lei} \quad \text{mil.} \\ 9 : 324 = 15 : x \\ 1 : 36 = 15 : x \end{array}$$

540 lei dobândesc 27 de cară pe 15 mil.

2. Mai pe scurt în simplă, înmulțind încheeturile între sine, adică: pre cea dentăiu pren a doua, și pe a patra pren a cincea, apoi scriind sumele în locul lor, pentru că așa să va face den regula de aor cea înduplecată în simplă, adică de patru încheeturi: Pildă:

40 de galbeni pe 4 ani aduc camătă 14 lei, dar 60 de galbeni în 6 ani câți lei vor aduce camătă? Pilda așa să serie:

$$\begin{array}{r} \text{gal.} \quad \text{ani} \quad \text{lei} \quad \text{gal.} \quad \text{ani} \quad \text{lei} \\ 30 \times 4 : 14 = 60 \times 6 : x \\ 120 : 14 = 360 : x \end{array}$$

Intracesc chip scriindo, lucrează ca și la regula cea sim-

plă, și vei afla, că 60 de galbeni în 6 ani aduc camătă 42 lei.

Intrebuințarea regulii de aor la socotirea cametilor arânzilor, chiriilor, ș. c. l.

A. Tâlcuire

1. Când cineve dă altuia o sumă de bani pe o vreme hotărâtă, ca trecând vremea, suma să i să întoarcă și ce va câștiga să i să dea pentru împrumutarea sumii; cel ce dă bani să zice împrumutătoriu, și suma împrumutată, capital; iară câștigul, care îl dobândește împrumutătoriu, să zice camătă sau.....

2. Arândator să numește, care ia dela altul vreo moșie sau orice lucru, afară de bani, ca să dea o sumă de bani, pentrucă să folosește cu el într-o vreme hotărâtă.

3. Chiriile sânt mai ales plățile, care se dau chirigiilor, căraușilor ș. c. l.

G Pildă.

1. Un capital de 3861 lei, sau dat cu camătă 4 lei la sută, câtă camătă aduce într-un an?

$$\begin{array}{cccc} \text{lei cap.} & \text{lei} & \text{lei cap.} & \text{lei cam.} \\ 100 & : 4 & = & 3861 : X \end{array}$$

Arăt:

$$3861 \times 4 = 15444 : 100 = 154 \frac{44}{100}, \text{ sau}$$

$$154 \frac{11}{25}; \text{ așadară } X = 154 \frac{11}{25}$$

2. Un capital de 2610 talere împrumutândușă cu camătă 5 talere dela sută, câtă camătă la un an?

$$\begin{array}{cccc} \text{tl. cap.} & \text{tl. cam.} & \text{tl. cap.} & \text{tl. cam.} \\ 100 & : 5 & = & 2610 : X \\ 20 & : 1 & = & 2610 : X \end{array}$$

$$\text{Arăt: } 2610 : 20 = 130\frac{1}{2} \text{ deci } X = 130\frac{1}{2} \text{ tl.}$$

3. Un capital de 4632 de galbeni cu camătă $3\frac{1}{2}$ dela sumă, câtă camătă aduce pe un an?

g. cap.	g. cm.	g. cp.	g. cm.
100	$: 3\frac{1}{2}$	$= 4632$	$: X$
100	$; \frac{7}{3}$	$= 4632$	$: X$

$$\text{Arăt: } 4632 \times 7 = 32424 : 100 \times 2 = 162\frac{3}{25} \text{ deci } X = 162\frac{3}{25} \text{ galbeni.}$$

4. Cât de mare este capitalul, care dând pe un an 4 dela sută, aduce cam. $154 + \frac{11}{25}$ lei?

lei cm.	lei cp.	lei cm.	lei cp.
4	$: 100$	$= 154 + \frac{11}{25}$	$: X$

$$\text{Arăt: } 154 \times 25 + 71 = 3860 \times 100 : 4 \times 25 = 3861 \text{ deci } X = 3861.$$

5. Cât de mare e capitalul, care dând pe un an 5 dela sută, aduc camătă $135\frac{1}{2}$ tl.?

tl. cm.	tl. cp.	tl. cm.	tl. cp.
5	$: 100$	$= 135\frac{1}{2}$	$: X$

$$\text{Arăt: } 135 \times 2 + 1 = 271 \times 100 : 5 \times 2 = 2710 \text{ deci } X = 2710$$

6. Cât de mare va fi capitalul, care dând $3\frac{1}{2}$ dela sută, aduce pe an camătă $162 + \frac{3}{25}$ galbeni?

g. cm.	g. cp.	g. cm.	g. cp.
$3\frac{1}{2}$	$: 100$	$= 162 + \frac{3}{25}$	$: X$

(ii) Arăt: $162 \times 25 + 3 = 4053 \times 2 \times 100 =$
 $810600 : 175 = 463 \text{ deci } X = 4632.$

7. O groapă să sapă pren 15 lucrători în 5 zile, câți lucrători vor trebui să sape altă groapă asemenea în 3 zile?

	zile	lucr.		zile	lucr.
	5	:	15	=	3 : X

Arăt: aici vine regula întoarsă, zi:

$15 \times 5 = 75 : 3 = 25. \text{ deci } X = 25$

8. Pentru un sălaş să plătește chiria pe o lună $5 \frac{1}{2}$ lei, cât să va plăti pe 3 ani, 4 luni, 3 săptămâni și 6 zile?

lun.	lei	ani	lun.	săp.	zile	lei
	1	:	5	*	$\frac{1}{2}$	= 3 + 4 + 3 + 6 : X.

Arăt: Aici desfă mai întâiu anii, lunile, și săptămânile în zile, apoi redù frângerea, pentrucă e amestecată, zicând: 30 de zile dau $\frac{11}{2}$ lei, dar 1242, câți lei vor dà? Pilda să face întracest chip:

$1242 \times 11 = 13662 : 30 \times 2 = 227 \frac{42}{60},$
 deci X = 227 lei și $\frac{42}{60} = \frac{21}{30}.$

Regula Tovărășii

A. Regula tovrășii ne învață așa a împărți o sumă în mai multe părți ne asemenea, ca fieșcare parte să aivă analogie între sine.

B. Cu regula aciasta ne folosim în neguțitorii, între tovaresh, în împărțirea moșiilor; între moșneani; la plătirea dăjdilor între săteni, și la mai multe fealuri de întâmplări.

Adecă: Dentre tovrășie de trei neguștori, care se pot numi

A. B. C. au dat spre negustorie, unul adevărat; A. 800 l (ei) B, 540 l (ei) C. 460 l (ei). Iară cu suma aciasta au dobândit câștig curat 300 l. Acum să întreabă, cât trebuie să dobândească fieșcare den câștigul acesta? Fiindecă cu drept este, ca cel ce au dat mai mult spre negustorie, mai mult să și ia den câștig, și care au dat mai puțin, mai puțin să ia, deci aici analogie trebuiaște să să facă între dânșii.

C. Regula tovrășii să osăbeaște:

1. In cea simplă, când să socoteaște sau suma întrun loc pusă, sau vremea întrun care au fost puse.

2. In cea înduplicată, când nu numai suma întrun loc puse, ci și vremea întrun care au fost pusă, să socoteaște. Pilda mai sus zisă e simplă: iară adăugând la suma lui A, pe 8 luni, la suma lui B, pe 9. luni, și la suma lui C, pe 14 luni, atunci să face înduplicată.

D. Arăt.

1. Când e regula tovrășii simplă.
a) Adăugând la un loc toate sumele puse, suma aciasta este încheetura cea dentăiu a regulii de trei.

b) A dooa încheetură este suma care o au dat A. apoi

g) Lu rează după regula de trei cea dreaptă.

Arătătoriu iți va da partea lui A.

d) Vrând să știi partea lui B ține întâia, și a dooa încheetură, iară în a tria încheetură pune pe suma dată de B. apoi lucrează ca mai nainte; arătătoriu iți va da partea lui B, așisderea lucrează și cu C, și mai încolo, de vor fi mai multe feațe, care au pus la un loc sume spre câștig. De unde să cunoaște, că regula de trei de atâtea ori să poftoreaște, câte sume sânt puse.

e) Adăogând părțile ceale de osăbi, de va fi suma lor asemenea sumi câștigului, sau a pagubii, e sămn, că după analogie sau împărțit suma câștigului, sau a pagubii.

f) Arătarea e curată; pentrucă, precum să are suma cea

întreagă, cu care sau făcut negustoria, cu câștigul, sau cu paguba; așa să au sumele ceale puse cu partea fieșcării feațe în pilda de mai înainte adusă, sumele ceale puse sânt $800 + 540 + 460 = 1800$. Câștigul e 300, deci;

Pentru A, $1800 : 300 = 800 : X$, sau:

$$6 : 1 = 800 : X \text{ deci } X = \frac{800}{6} = 133 \frac{2}{3} = 133 \frac{1}{3} \text{ lei.}$$

$$\text{Pentru B. } 6 : 1 = 540 : X, \text{ deci } X = \frac{540}{6} = 90 \text{ lei.}$$

$$\text{Pentru C. } 6 : 1 = 460 : X, \text{ deci } X = \frac{460}{6} = 76 \frac{4}{6} \text{ lei.}$$

Apoi $\frac{1332}{6} + 90 + 76 \frac{4}{6} = 300$, deci câștigul sau împărțit analogicește cu sumele ceale puse.

A dooa pildă. A, pune 600 lei pe 3 luni; B, pune 600 lei pe 5 luni; C, pune 600 lei pe 8 luni și câștigă împreună 400 lei, cât câștigă fieșcare?

Aici toate trei feațele au pus asemenea sumă, și numai vremea să osăbeaște, deci câștigul fieșcării trebuie să să hotărască după vreme.

Acum $3 + 5 + 8 = 16$, așa dară:

$$\text{A. } 16 : 400 = 3 : X = 75 \text{ lei.}$$

$$\text{B. } 16 : 400 = 5 : X = 125 \text{ lei.}$$

$$\text{C. } 16 ; 400 = 8 : X = 200 \text{ lei.}$$

$$\text{Suma} = 400 \text{ lei.}$$

E tocmai suma câștigului întreagă.

2. Când este regula tovarășii înduplicată.

a) Suma de fieșcare față pusă să să înmulțească pren vremea, pe care este pusă, deci tot atât e a da, 100 lei pe 3 luni, cât a da 300 lei pe o lună.

b) Pren înmulțirea aciasta să reduce regula înduplicată în simplă, cu care vei lucra, precum sau zis mai înainte.

Intâia pildă. Trei măcelari, A. B. C., au luat în arândă un loc de pășune cu 100 lei. A, paște întrânsul 30 de vite, în 24 de zile. B, 26 de vite în 20 de zile, C, 18 vite în 15 zile; cât trebuie să plătească fieșcare dentrâși? Deci înmulțește vitele prén numerile zilelor, așa:

$$A. 30 \times 24 = 720$$

$$B. 26 \times 20 = 520$$

$$C. 18 \times 15 = 270$$

1510

Fă analogiile următoare:

$$1510 : 100 = 720 : X = 47 \frac{103}{148} = A.$$

$$1510 : 100 = 520 : X = 34 \frac{66}{151} = B.$$

$$1510 : 100 = 270 : X = 17 \frac{123}{151} = C.$$

Cercarea 100

A dooa pildă; A. trimite 10 cântare pește 30 de mile, B. 12 ct. pește 20 ml. C. 16 ct. peste 10 ml. și s'au tocmit să plătească peste tot căraușului 160 lei; cât trebuie să plătească fieșcare?

$$A. 10 \times 30 = 300$$

$$B. 12 \times 20 = 240$$

$$C. 16 \times 10 = 160$$

700

$$700 : 160 = 300 : X = 68 \frac{4}{7} \text{ lei} = A.$$

$$700 : 160 = 240 : X = 54 \frac{6}{7} \text{ lei} = B.$$

$$700 : 160 = 160 : X = 30 \frac{4}{7} \text{ lei} = C.$$

Cercare 160 lei

C. I. Tablița Strângerii

1	și	1	sânt	2	4	și	4	sânt	8
1		2		3	4		5		9
1		3		4	4		6		10
1		4		5	4		7		11
1		5		6	4		8		12
1		6		7	4		9		13
1		7		8					
1		8		9	5	și	5	sânt	10
1		9		10	5		6		11
					5		7		12
					5		8		13
					5		9		14
2	și	2	sânt	4					
2		3		5					
2		4		6					
2		5		7	6	și	6	sânt	12
2		6		8	6		7		13
2		7		9	6		8		14
2		8		10	6		9		15
2		9		11					
					7	și	7	sânt	14
					7		8		15
					7		9		16
3	și	3	sânt	6					
3		4		7					
3		5		8					
3		6		9	8	și	8	sânt	16
3		7		10	8		9		17
3		8		11					
3		9		12					
					9	și	9	sânt	18
					9		10		19

C. II. Tăblița Scăderii

1	den	1	rămâne	0	4	den	4	rămâne	4[0]
1		2		1	4		5		1
1		3		2	4		6		2
1		4		3	4		7		3
1		5		4	4		8		4
1		6		5	4		9		5
1		7		6	4		10		6
1		8		7	4		11		7
1		9		8	4		12		8
1		10		9	4		13		9
2	den	2	rămâne	0	5	den	5	rămâne	0
2		3		1	5		6		1
2		4		2	5		7		2
2		5		3	5		8		3
2		6		4	5		9		4
2		7		5	5		10		5
2		8		6	5		11		6
2		9		7	5		12		7
2		10		8	5		13		8
2		11		9	5		14		9
3		3		0	6	den	6	rămâne	0
3		4		1	6		7		1
3		5		2	6		8		2
3		6		3	6		9		3
3		7		4	6		10		4
3		8		5	6		11		5
3		9		6	6		12		6
3		10		7	6		13		7
3		11		8	6		14		8
3		12		9	6		15		9

7	den	7	rămâne	0	8	13	5
7		8		1	8	14	6
7		9		2	8	15	7
7		10		3	8	16	8
7		11		4	8	17	9
7		12		5	9	9	0
7		13		6	9	10	1
7		14		7	9	11	2
7		15		8	9	12	3
7		16		9	9	13	4
8	den	8	rămâne	0	9	14	5
8		9		1	9	15	6
8		10		2	9	15	7
8		11		3	9	16	8
8		12		4	9	17	9

C. III. Tăblița Inmulțirii

1	odată	1	este	1	3	6	18	
2		2		4	3	7	21	
2		3		6	3	8	24	
2		4		8	3	9	27	
2		5		10	3	10	30	
2		6		12				
2		7		14	4	odată	4 este	16
2		8		16	4	5		20
2		9		18	4	6		24
2		10		20	4	7		28
3	odată	3	este	9	4	8		32
3		4		12	4	9		36
3		5		15	4	10		40

de 5	ori	5	sânt	25	de 7	ori	7	sânt	49
5		6		30	7		8		56
5		7		35	7		9		63
5		8		40	7		10		70
5		9		45	<hr/>				
5		10		50	de 8	ori	8	sânt	64
<hr/>					8		9		72
<hr/>					8		10		80
<hr/>					<hr/>				
de 6	ori	6	sânt	36	de 9	ori	9	sânt	81
6		7		42	9		10		90
6		8		48	<hr/>				
6		9		54	de 10	ori	10	sânt	100
6		10		60	10		100		1000
<hr/>					<hr/>				

C. IV. Tăblița Impărțirii

2	în	2	să află	1	3	18	6	
2		4		2	3	21	7	
2		6		3	3	24	8	
2		8		4	3	27	9	
2		10		5	<hr/>			
2		12		6	4	în	4 se află	1
2		14		7	4		8	2
2		16		8	4		12	3
2		18		9	4		16	4
<hr/>					4		20	5
3	în	3	se află	1	4		24	6
3		6		2	4		28	7
3		9		3	4		32	8
3		12		4	4		36	9
3		15		5	<hr/>			

5	în	5	se află	1	7	în	42	se află	6
5		10		2	7		49		7
5		15		3	7		56		8
5		20		4	7		63		9
5		25		5	<hr/>				
5		30		6	8	în	8	se află	1
5		35		7	8		16		2
5		40		8	8		24		3
5		45		9	8		32		4
<hr/>					8		40		5
6	în	6	se află	1	8		48		6
6		12		2	8		56		7
6		18		3	8		64		8
6		24		4	8		72		9
6		30		5	<hr/>				
6		36		6	9	în	9	se află	1
6		42		7	9		18		2
6		48		8	9		27		3
6		54		9	9		36		4
<hr/>					9		45		5
7	în	7	se află	1	9		54		6
7		14		2	9		63		7
7		21		3	9		72		8
7		28		4	9		81		9
7		35		5	0				

Despre frângerile cu zece.

Cumcă lucrarea cu acest fealiu de frângeri numai la ceale mai înalte științe matematicești mai ales să întrebui-

țază, și nu la ceale mai dease întâmplări; este prea bine cunoscut;

Însă pentru că așa pretindearișeaște sistema matematică, ca să fie desăvârșită în rândueli, am găsit cu cale ca să pun și aici spre mai bună îndrumare a tinerilor, însă eu le pun mai pe scurt și aici, de o parte, pentru că să cuvine sistemi matema(ti)cești; de alta, doar va da milostiva a tot puternică ființă, de se vor deștepta, odată den prea îndelungatul somn al adâncii adormiri, și spre nepoții lui Romul; și vor desvâli iarășile brazda strămoșească*.

Hot. XVI.

§. 89

Frângerile de zeace nu sânt alta, decât un fealiu de frângeri, care au în loc de numitor tot zeci adecă $\frac{3}{10}$, $\frac{7}{100}$, $\frac{5}{1000}$ ș. c. l. și să zice: trei a zeacea parte, sau trei den zeace, șapte den o sută, cinci den o mie, și să scriu: 30, 700, 5000 și de este și întreg, acela se desparte cu coma, adecă: $2 \frac{5}{100} = 2,500$ ș. c. l.

Prob.

§ 90

A aduna frângerile cu zeace.

Invăț. 1. Frângerile aceastea să scrie unele supt altele ca și numerile întregi despre stânga spre dreapta; și de vor fi cumva într-o frângere mai puține țifre, acealea să înlenească cu nule.

2. Aceastea întracest chip scrise, să strângă ca și

* Dela cuvântul însemnat cu cruce și până aici s'a șters tot paragraful și s'a înlocuit cu cel de subsol. Nota copistului.

numerele întregi (§ 38) adecă: sânt de a să strânge: 3,0506, și 4,789, și 6,62 și 4,753647.

3,050600

4,789000

6,620000

4,753647

19,213247

Prob.

§ 91

A scădea frângere de zeace, den altă frângere de zeace, sau den număr întreg.

Invăț: In cât este pentru scăderea frângerilor acestora cum alta a face, decât lipsa numerilor a unei frângeri, să să îplinească pnen nule; și apoi seriindusă una supt alta dela stânga spre dreapta, să să scadă, ca numerele întregi (: § 43 :) adecă: 5700 să să scadă den 8985:

8985

5700

3285

Iară de va fi ca să să scoată frângeri den alt număr întreg atunci să să facă dentracel întreg așiderea frângeri, adăugândui spre dreapta, atâtea nule, de câte țifre va fi frângerea, despărțind pe întreg despre stânga cu coma, apoi urmează cu lucrarea, ca și cu numere întregi. (: 43 :) adecă den 3 întregi este să să scoată 4563 frângeri. Pilda stă așa :

3.0000

4563

2,6437

Prob. : § 92

A înmulți frângerile de zece.

Invăț: 1. Să scrie frângerile acestea una sup alta și numerile întregi, fără de ale osăbi cu coma ca pe nește frângeri de zece; și apoi să înmulțească după câtul înmulțirii (: 49 :).

2. După aceia să taie den suma care va eși atâtea țifre despre dreapta spre stânga, câte țifre au fost înramândooă frângerile de zece, adecă: să înmulțească 4,26 cu 3,62. Pilda stă întrast ahip:

$$\begin{array}{r}
 426 \\
 352 \\
 \hline
 852 \\
 2556 \\
 1278 \\
 \hline
 15,4212
 \end{array}$$

Arăt. Pentrucă făcând înmulțirea acestor frângeri, după câtul înmulțirii frângerilor de obște, ar trebui să urmeze lucrarea întrast chip:

$$\frac{426}{100} \times \frac{362}{100} = \frac{154212}{10000} = 15,4212.$$

Intrașiderea chip să poate înmulți și 2,503. cu 1,2 = 4,2036.

Școl. § 93

Dară de să va întâmpla, de în suma înmulțirii tot atâtea țifre sânt, câte sânt înramândooă numerile cari sau înmulțit între sine, atunci toate țifrele să iau spre frângrei de zece. Adecă să înmulțească 4,134, pren 0,2=8268, acestea sânt toate frângeri, pentrucă înramândoo numerile

au fost țifre de frângerî patru; și pentru aceia trebuie să scrie întrast chip: 0,8268.

Pricina este tot care sau zis și mai sus, pentru că almintrelea sar scrie așa $\frac{4134}{1000} \times \frac{2}{10} \frac{8268}{10000}$ acum fiindcă numitoriul este mai mare decât numărătorul, este frângere dreaptă, care nu dă nici întreg.

Școl. II.

§ 94

Iar de vor eși în suma înmulțirii acestor frângerî, mai puține țifre, decât se află întramândoo numerile de frângerî, atunci atâtea nule să se pue spre stânga câte țifre lipsesc până la întregirea numărului țifrelor dentramândoo frângerile, și apoi să să mai pue încă una, pentru, sau în locul numărului întreg, adecă: sânt în suma eșită trei țifre, și într' amândoo numerile de frângerî șase, atunci, trebuie să să pue spre stânga încă trei nule, și apoi a patra în loc de întreg. Adecă: 0,02 să să înmulțească, pren $0,0083 = 83 \times 2 = 166 = 0,000166$. Pentru că sau înmulțit $\frac{2}{100} \times \frac{83}{10000} = \frac{166}{100000} = 0,000166$.

Prob.

§ 95

A împărți frângerile de zeace.

Invăț. 1. Frângerile de zeace să să scrie ca și numerile întregi (: § 51) farde a să osăbi pren coma, și să să împărțească ca și cele întregi.

2. Den arătătoriu atâtea țifre despre dreapta spre stânga să să tae pentru frângerile de zeace, cu câte țifre au avut numărul dela mijloc, sau cel ce sau împărțit, mai multe

decât împărțitorul. Adecă: 3,7036 să să împărțească pren 4,7. Deci să să serie ca și numerile întregi:

$$\begin{array}{r}
 47 \overline{) 3703,6} \quad 788 \\
 \underline{329} \\
 -413 \\
 \underline{376} \\
 -376 \\
 \underline{376} \\
 -\quad\quad
 \end{array}$$

Deci aici să face împărțirea, ca și cu numere întregi, și este arătătorul 788, iar fiindcă numărul dela mijloc are cu trei țifre mai mult, decât împărțitorul, așa toate trei țifrele den arătătoriu să iau în loc de frângeri de zeace, și să serie arătătoriu întracest chip: 0,788.

Arăt: Pentruca ca să iasă suma numărului dela mijloc, care sau împărțit, trebuie să să înmulțească arătătoriu pren împărțitoriu. Iară dacă nu să vor pune atâtea țifre de zeace în arătătoriu, cu câte are numărul împărțit mai multe decât împărțitorul, atunci nu ese; așa dară atâtea țifre de zeace trebuie să să pue în arătătoriu, cu câte va avea numărul împărțit mai multe, decât împărțitorul.

(Sfârșit)

Transcrierea a fost făcută de d. Cardaș, funcționar la Academia Română.

1827
 Милостивому человеку
 Александру Ивановичу
 Лахору
 в Санкт-Петербурге
 от
 Николая Ивановича
 Лахора

Врученному
 в
 Санкт-Петербурге

1827 года

Лахору
 [scribbled signature]

1) Nota lui Tr. Lalescu
 2) Scutitii, scolie

TEMEIURILE TRIGONOMETRII CEI DREPTE¹⁾

CAP. I

Despre cunoștința cea de obște a trigonometriei

Hotăr(are) I. § 1.

Trigonometria cea dreaptă este știința care ne învață a desface pe triunghi dreaptațeliniat în plan scris; adecă a hotărî cătățimea laturilor și a unghiurilor.

Corol(ar). § 2.

Fiindcă și pe fața sferii să pot scrie triunghiuri ale căror laturi sânt arcurile cercurilor, urmează că mai este și alt fealiu de trigonometrie, care ne învață cătățimea laturilor și a unghiurilor triunghiurilor sfericești, și să zice trigonometrie sfericească, despre care ne învață astronomia.

Scol I²⁾. § 3.

Deci, ca să putem afla cătățimea acestora, dintre ceale șase părți ale fieșcăria triunghi, adecă trei laturi și trei unghiuri den care fieșcare triunghi stă alcătuit, trei trebuî sa fie cunoscute, cari să numesc date, și dentr'aceste trei date, o parte măcar trebuie să fie o lature a triunghiului. Pentru că pot fi doouă triunghiuri care sânt osebite, încât este pentru lungimea laturilor, dar unghiurile le pot avea

¹⁾ Nota lui Tr. Lalescu

²⁾ Scolicon, scolie

aseamenea, urmează, ca pentru ca să putem afla câtătimea totului, să ni se dea lungimea macar numai a unuia laturi, ca să se afle apoi cealealalte doao, precum s'au zis în gheometrie despre asemănarea triunghiurilor. Deci dându-să o lature cu doao unghiuri a unui triunghiu, să pot afla prin trigonometrie cealealalte doao laturi și unghiul al treilea al triunghiului; sau dându-să doao laturi și un unghi, să pot afla cealealalte doao unghiuri și laturea a treia a triunghiului; sau dându-să toate trei laturile, să pot afla toate trei unghiurile ale triunghiului.

Scol. II.

§ 4.

Însă dându-să o lature, ca să se poată apoi cunoaște unghiul^[1] trebuie să fie oarecare analoghie hotărîtă între unghiul și lature, care analoghie cu adevărat ș[i] este, precum s'au arătat în gheometrie, unde s'au cuvântat cumcă măsura fieșcăriia unghiul este arcul cel tras den cheantru¹⁾ unghiului între pecearele lui, sau coarda cea răspunzătoare acelui arc, și unghiul dela periferie a este numai coarda jumătate a celui arc răspunzătoare, spre măsură; iar unghiul de la cheantru este întregă, de unde urmează că unghiul jumătate dela cheantru este = unghiului dela periferie; și apoi iară știut este, că jumătățile să au întri sine, precum să au întregile. Deci slobozindu-să den cheantru C (f. 1)

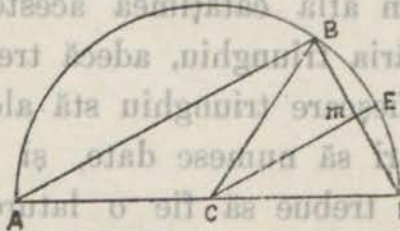

Fig. 1.

perpendicularare CE spre laturea înpotrivetoare, aceeaia va tăia

¹⁾ Centrul.

ș[i] unghiul ș[i] coarda, ș[i] ș[i] arcu drept în doao, precum s'au arătat în gheometrie; așa dară unghiul $\alpha =$ unghiul A, și perpendicularariul Bm va fi jumătate laturea unghiului împotrivoriu de la periferie și jumătatea corzii a arcului BED, însă va avea analoghie potrivită spre unghiul A.

Scol. III.

§ 5.

Apoi, fiindcă den vârful fieșăriia unghiu, ca den cheantru, să poate șerie arcu între pecearele unghiului, și den sfârșitul unei lature, spre ceialaltă lature, să poate slobozi perpendicularare, urmează că să pot află tuturor unghiurilor, precum și arcurilor, linii dreapte răspunzătoare analoghicești, cari linii, pentru felurimea razălor, pot fi ș[i] mai mari, însă încât este pentru analoghiia lor, rămân tot anoloage, precum am cuvântat în gheometrie despre gradele cercului macar cât s'ar schimbă raza cercului; precum s'au arătat ș[i] despre coarda arcului de 60° , cumcă totdeauna rămâne = razii cercului.

Insă prea bine trebui luat seama, că noi aici vorbim numai de cuvântul (ratione), dar nu de mărimea lor cea osăbită ș[i] absolută, care într'alt chip nu să poate hotări, decât numai dându-să mărimea unei laturi în triunghiu. De aici isvoresc însușirile următoare:

Hot. II.

§ 6.

Scriindu-se (f. 2) den vârful C a unghiului α arcu[l]

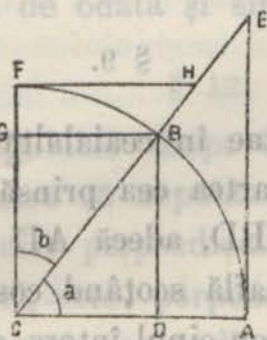

Fig. 2.

AB, perpendiculare BD, ce să sloboade den B, unde să împreună o lature cu arcu[1], să zice: Sinul drept al unghiului a : și de să va lungi AB până la F, până va fi AF = sfârtului (cuadrat) și trăgându-să FC perpendiculare, atunci unghiul b este unghiul împlinirii (complemeti)a[1] unghiului a , până la cel drept; dar BG să face sinul acestui unghi b și fiind totdeauna = linii CD, pentrucă den precina perpendicularelor GC și BD, sânt paralele între paralele, așadară și CD să poate aveà în loç de sinul împlinirii, deci CD este sinul împlinirii, sau cosinul unghiului a și CG cosinul unghiului b .

Hotăr. III.

§ 7.

Ridicându-să în A perpendiculare, și prelungindu-să până când să va împreună cu ceialaltă lature prelungită în E, atunci AE să zice atingătoarea unghiului a ; și iară ridicându-să și din F perpendiculare, pânăcând să va împreună tot cu acea lature prelungită; atunci acea lature, sau FH să zice atingătoarea unghiului b , adecă atingătoarea împlinirii, sau coatingătoarea unghiului a .

Hotăr. IV

§ 8.

Prelungindu-să laturea CB până să va împreună cu atingătoarea în punctul E, sau CE să zice tăetoarea unghiului împlinirii b și cotăetoarea unghiului a .

Hotăr V.

§ 9.

Partea care să taie în ceialaltă lature, sau în raza CA prin sinul BD sau partea cea prinsă între începutul arcului A și între sinul lui BD, adecă AD se zice *sinul întors* al unghiului a , deci să află scoțând cosinul den rază, iar cosinul întors este FG sau sinul întors al unghiului împlinirii b .

Cor. I. § 10.

Den hătărările acestea să cunoaste: ș[i] AF (f. 3) este

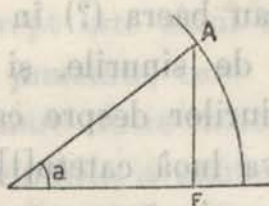

Fig. 3.

sinul unghiului a fiind perpendiculară din punctul acela, unde să împreună o latură cu arc trasă la ceialaltă latură care după hotărârea II este sinu.

Cor. II. § 11.

Tot din hotărârea aceeaia urmează că sinul unghiului teșit ¹⁾ a (f. 4) încă este perpendiculară BD tot acela care

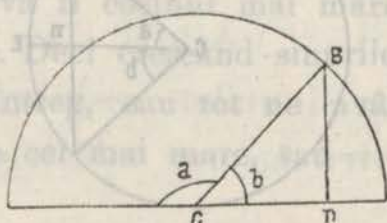

Fig. 4.

este ș[i] al unghiului ascuțit b care este celualalt de mai, înainte teșit, unghiul împlinirii spre doao dreapte. Deci ca să poți află sinul unghiului teșit adecă a lui 120° scoate pe 120° din 180° — rămășița 60° este unghiul împlinirii, al căruia sin este tot de odată și sinul unghiului 120° .

Cor. III. § 12.

Iar sinul unghiului drept C sau a[l] lui $a+b$ (f. 2) este raza însăș pentru că neputându-să duce dentr'un punct la o latură mai multe perpendiculare, decât numai una, ș[i] raza den făptura ei, este perpendiculară, precum ș[i] sinul din hotărârea încă este perpendiculară, tot dentr'acelaș punct

urmează că CF este și raza \sin , precum \sin sinul întors iară raza trebuie să fie. Deci în fieșcare unghi drept luându-să ipotenuza sau baera (?) în loc de rază, atunci catetele să au în loc de sinurile, și cosinurile unghiurilor respective, sau a unghiurilor despre care să vorbeaște, precum arată f. 14. Iar de se va lua catetu[1] în loc de rază, atunci cealălalt catet să face atingătoarea unghiului împotrivoriu, și ipotenuza tăetoare, precum să veade în f. 18.

Cor. IV.

§ 13.

Dă unde să veade că fieșcare sin nu este alta decât coarda jumătate a arcului îndoit; pentru că (în f. 5) prelungindu-să

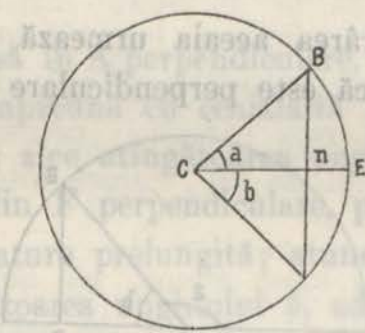

Fig. 5.

arcu[1] BE până în A până când va fi $AE =$ arcului BE să face atunci arcu[1] BEA îndoit (duplex); apoi sinu[1] Bn prelungit până în A să face coarda arcului BEA, însă fiind CE perpendiculară, și den făptura ei tae și pe arc în doao, așa dară și pe coarda BA o tae în doao (în gheometrie), așa dară Bn sinul unghiului a este coarda jumătate a arcului îndoit, care este măsura unghiului întreg $a+b$.

Cor. V.

§ 14.

Precum cresc arcurile, așisderea cresc și sinurile, pentru că sinurile sânt jumătăți de coarde, însă coardele cresc precum cresc arcurile cărora răspund aceste coarde, de

unde urmează că sinul unghiului Θ^0 încă este asemenea Θ^0 după aceeaia crește apoi sinurile, precum crește $\sin[i]$ arcurile. Deci sinul unghiului drept este sinul cel mai mare fiind = razi[i] sau diametrului jumătate, care luându-să în loc de coardă, este cea mai mare între toate coardele, dela care începând iară începe sinurile a scădea pînă unghiurile teșite fiind = sinurilor unghiurilor celor ascuțite ale împlinirii spre doao dreapte, pînă când în unghiul cel mai mare teșit, de tot să perd. Sinul unghiului drept să zice *sinu tot*.

Cor. VI.

§ 15.

Crescând sinurile, scad cosinurile, $\sin[i]$ iară scăzând sinurile crește cosinurile; apoi fiindcă sinul întors totdeauna este partea cea rămasă a razii, scăzând dintr'însa cosinul, să veade că de ce va fi cosinul mai mare, cu atâta va fi sinul întors mai mic. Deci crescând sinurile, crește și sinurile întoarse; și sinul întreg, sau tot ne având nici un cosin să face sinul întors cel mai mare, sau = razii.

Cor. VII.

§ 16.

Atingătoarea, fiind cu sinul denpreună amândoao perpendiculare spre AC și paralele, când crește sinul crește $\sin[i]$ dânsa; $\sin[i]$ ajungând unghiul să fie drept, și sinul tot = razi, atunci atingătoare[a] să face nehotărâtă (infinita) pentru că fiind laturea CB însuși sinul și atingătoarea AE paralelă laturi[i] CB, nu să împreună nicăiera, deci nici o parte nu sa poate tăia dintr'însa. Dar înmărindu-să unghiul a , pînă va cădea în teșit, atunci atingătoarea DF de ceialaltă parte să hotăraște și să face = atingătoarei unghiului împlinirii spre doao dreapte, precum s'au zis § 11 de sinuri. Intru așisderea chip s'a înțeleș și de tăetoarea care așisderea în unghiul drept este nehotărâtă pentru ca atunci făcându-să

laturea paralelă atingătorii, nu să pot împreuna necăirea, și așa nici că să poate tăia vreo bucată dentr'insa.

Scol.

§ 17.

Deci, ca să să poată întrebuiță liniile aceștea spre socotirea tuturor unghiurilor ș[i] a laturilor triunghiurilor este mai înainte de trebuință, ca una dintr'insele să se ia în loc de măsură hotărîță, după care să poată cercă ș[i] hotări celealalte despre care va cuvântă Capul următoriu.

Pentru mai bună scurtare în socoteală, sinul să scrie = sin., cosinul = cos., atingătoarea = at., coatingătoarea = coat., tăiatoarea = t, cotăiatoarea = cot., sinul întors = sin. in. cosinul întors = cos. în.

CAP. II

Despre cătățimea sinurilor, cosinurilor, atingătoarelor ș(i) pentru facerea tăblițelor sinurilor

Priv. I.

§ 18

In fieșcare cercuri asemenea este cuvântul razelor la sinuri, atingătoare, tăetoare, precum ș(i) la cosinuri, coatingătoarea &c.

Arătare.

Trăgând (în f. 7) razăle *ca*, *ab* ș(i) *CA*, *CB* într'acel

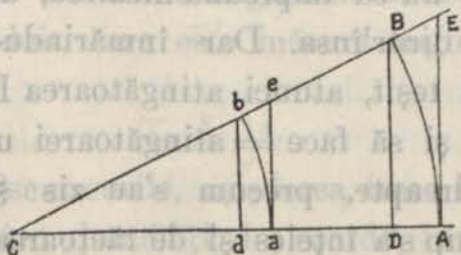

Fig. 7.

chip ca asemenea arc să îmbrățișeze, să sloboază apoi sinul bd și (i) BD , atunci să face triunghiul (l) cbd , asemănătoriu triunghiului CBD . Pentru că unghiul $c=C$, den făptură, $D=d$ pentru că sânt dreapte, așa dară și $B=b$ cel deal treilea la al treilea, așa dară unghiurile sânt asămenătoare, de unde urmează că și (i) laturile sânt analoage; așa dară $CB:BD = cb:bd$ sau $CB:CD = cb:ca$; însă CB și cb sânt razăle, BD, CD și (i) bd, cd sânt sinurile și (i) consinurile; apoi în triunghiurile ACE , ace este $AC:AE = ac:ae$ sau $AC:CE = ac:ce$, & însă AC și (i) ac sânt razăle, AE și (i) ae sânt atingătoarele, CE și ce sânt tăetoarele. Așadară așa să au razăle, precum să au sinurile, consinurile, atingătoarele, și (i) tăetoarele $c(e)$ $e(ra)$ să să $a(rate)$.

Cor.

§ 19

Deci liniile acestea au o mărime privită (respectivam) încât să au cătră rază, precum este și (i) mărimea gradelor cercului încât căutăm la raza cercului, cu ce rază este tras. Deci precum este adecă a opta parte a cercului 45° , fie cercul mare, fie mic, așa și (i) sinul a 45° sau altei cătățimi tot acela rămâne fie cercul mai mare, fie mai mic; pentru că totdeauna să ia analoghicește spre rază.

Priv. II.

§ 20

Laturile triunghiurilor să au, precum se au și (i) sinurile unghiurilor împotrivoare.

Arătare.

Inconjurându-să triunghiul cu cerc, atunci laturile triunghiului sânt coardele arcurilor îndoite, care sânt măsura unghiurilor împotrivoare (§ 13). Deci jumătățile coardelor sau a laturilor sânt sinurile arcurilor jumătate, care sânt măsura unghiurilor împotrivoare, pentru că laturile întregi sânt coarde (§ 4), însă jumătățile să au ca și (i) întregile;

așadară laturile să au ca ș(i) sinurile unghiurilor împotrivi-
toare c. e. să să a.

Cor. I.

§ 21

Însă mai tare gheometricaște să arată într'ast chip:
In triunghiul ABC (f. 8) să să tragă din chentru(l) C, cu

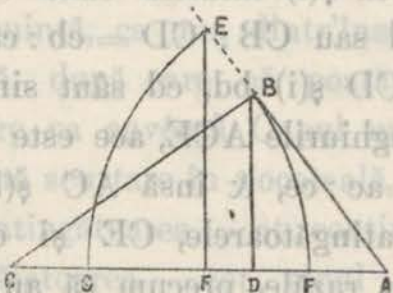

Fig. 8.

raza BC arcu BF, atunci să face BD sinul unghiului C;
prelungindu-să apoi latura AB și den chentru(l) A cu raza
AE, care este=laturi(i) BC, să să tragă arcu EG, atunci
EF să face sinul unghiului A. Acum în triunghiurile asămăna-
nătoare ABD și AEF este $AB : BD = AE : EF$, sau fiind
 $AE = BC$ den făptură, $AB : BD = BC : EF$, adică precum să
are latura AB la sinul unghiului împotrivoriu C, așa să
are latura BC la sinul unghiului împotrivoriu A. C. e. să
să a.

Cor. II.

§ 22

Deci hotărând sau luând oareșcare câtățime în locul
razii, ș(i) hotărându-să într'aceea câtățime sinurile, la (a)-
cestea analoghiceaște să pot afla si laturile, care așiderea
să au, precum să au ș(i) sinurile, despre care să va arăta
mai jos.

Privir. III.

§ 23.

*Sinul unghiului 30° este asemenea jumătății razii
cercului.*

Arătare.

Raza este coarda arcului 60° gheomet[ric], însă jumătatea corzii a arcului îndoit este sinul arcului, sau a unghiului jumătate, aşadară coarda, sau raza jumătate este sinul unghiului jumătate, adecă $30^\circ = C.$, e. să să a.

Cor.

§ 24.

Hotărându-să aşadară raza adecă de 1000 de părți atunci va avea sinul 30° 500 de părți. Ş[i] sinul 90° să va aveà la sinul $30^\circ = 1000 : 500$. Deci având laturea unghiului drept împotrivoare în triunghiul drept. 100 de stânjeni, ca să să poată aflà laturea unghiului 30° împotrivoare să lucreze după priv. II adecă: precum să are sinul tot, sau 1000 la laturea împotrivoare sau la 100 stânjeni, așa sinul 30° sau 500 la 50 stânj[eni].

Priv. IV.

§ 25.

Atingătoarea unghiului 45° este asemenea razii.

Arătare.

(F. 9). Fiind unghiul A 45° și cel den C drept, așa-

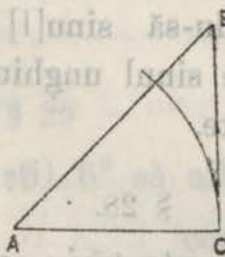

Fig. 9.

dară și cel den E este 45° , de unde urmează că triunghiul ACE este asemenea peciorat, având doao unghiuri asemenea deci laturea $AC = \text{laturi}[i] CE$. Inșă AC este raza și CE este atingătoare, aşadară atingătoarea este asemenea razii. C. e. să să a.

Priv. V.

§ 26.

Dându-să una dintr'a ceste patru: sinu, cosinu, sinu întors sau cosinu întors, după ce s'au hotărît odată oareşcare câtăţime pentru rază, a afla celealalte pentru fieşcare arc (f. 2.)

Arătare.

Triunghiul CBD este triunghi drept, în care pătratul ipotenuzii este asemenea patratelor catetelor; deci dându-să sinul BD, este $CD^2 = CB^2 - BD^2$, sau $\cos. = \sqrt{(R^2 - \sin^2)}$.

2. Dându-să cosinul $BD^2 = CB^2 - CD^2$, sau $\sin = \sqrt{(R^2 - \cos^2)}$.

3. Dându-să cosinu, este $DA = CA - CD$, sau $\sin \text{ înt} = R - \cos.$ sau dându-să sinul întors este $CD = CA - DA$, sau $\cos = R - \sin \text{ înt}.$

4. Dându-să sinu [l] BD, fiind $BD = GC$, să face $FG = CF - CG$, sau $\cos \text{ înt.} = R - \sin$, sau dându-să cos înt., să face $CG = CF - FG$, sau $\sin = R - \cos.$ C. e. să să a.

Cor.

§ 27.

De unde urmează, de aflându-să sinu [l] 40° să află §[i] sinu 50° pentru că aflându-să sinu [l] de 40° , să poate află §[i] cosinu lui, care este sinul unghiului 50° , aşişderea să înţeleage şi de celealalte.

Prev. VI.

§ 28.

Dându-să dintre aceste trei: sinu, cosinu §[i] atin-gătoarea, doao, a află pe al treilea cu tăetoarea, cotăe-toarea §[i] coatingătoarea.

Arătare.

(F. 2.) Triunghiurile CBD, CAE precum §[i] CBG §[i] CFH sânt asemănătoare, şi fiind CBG totdeauna întocmai cu CBD, pentru [că] laturea $GB = CD$ §[i] $GC = BD$ §[i]

CB la amândouă de obște așadară la fieșcare întâmplare este ș[i] CAE asemănătoriu lui FHC. Deci (raza să ia aici în loc de unime, de aceeaia la înmulțire și la împărțire se lasă) $CD : DB = CA : AE$ adică $\cos : \sin = R :$

I. deci: $1^0 I = \frac{\sin}{\cos}$ sau $2^0 \sin = \cos \times I$ sau $3^0 \cos = \frac{\sin}{I}$. Apoi

iară $CG : CF = GB : FH$ ș[i] fiind $CG = BD$, să face: $BD : CF = GB : FH$ adică $\sin : R = \cos : \text{coat}$. Deci $4^0 \text{coat} = \frac{\cos}{\sin}$, sau $5^0 \cos = \text{coat} \times \sin$, sau $6^0 \sin = \frac{\cos}{\text{coat}}$. Apoi iară :

$AE : CA = CF : FH$, însă $CF = CA$, așadară $AE : CA = CA : FH$, adică $I : R = R : \text{coat}$. Așadară $7^0 I = \frac{I}{\text{coat}}$,

ș[i] $8^0 \text{coat} = \frac{I}{I}$ mai preurmă este $BD : AE = CB : CE$ ș[i] $BG : FH = CB : CH$, care va să zică : $\sin : I = R : \text{taet}$

ș[i] $\cos : \text{coat} = R : \text{cotăet}$; deci $9^0 \text{taet} = \frac{I}{\sin}$ ș[i] $10^0 \text{cotăet} = \frac{\text{coat}}{\cos}$. C. e. să să a.

Cor. § 29

Deci den formula 2^0 ș(i) 6^0 să află:

$$\sin = \cos \times I = \frac{\cos}{\text{coat}}$$

$$\text{den } 3^a \text{ și } 5^a \cos = \frac{S}{I} = S \times \text{coat}$$

$$\text{den } 1^a \text{ și } 7^a I = \frac{\sin}{\text{cotaet}} = \frac{I}{\text{coat}}$$

$$\text{den } 4^a \text{ și } 8^a \text{ coat} = \frac{\text{cotae}(t)}{S} = \frac{I}{I}$$

Prev. VII.

§ 30

După ce s'au aflat liniile care să curv. fieșcăriia unghi, să află apoi ș(i) acealea care se curv. unghiului jumătate, sau unghiului îndoit.

Arătare.

Dându-să sinul BD a unghiului BCA (f. 10) ș(i) raza CE

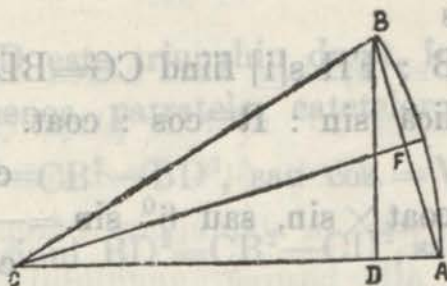

Fig. 10.

ce este la acel sin perpendicularare, atunci să taie unghiul ș(i) coarda AB în F în doao ș(i) să face BF, den făptură ș(i) hotărâre, sinul unghiului jumătate sau $\frac{1}{2}$ C. In triunghiul drept CBD să dă sinul BD, ș(i) să dă ș(i) consinul CD (§ 25) care scăzându-să din raza CA, rămâne sinul întors sau partea DA, așadară în triunghiul BDA să dă catetu(l) BD și catetu(l) DA, deci să poate afla ipotenuza BA, pentrucă este $BD^2 + DA^2 = BA^2$, trăgându-să rădăcina, rămâne BA, care împărțită prin 2 dă pe sinul căutat $\frac{1}{2} BA = BF$.

Iar consinul CF den teorema I este $= \sqrt{R^2 - AF^2}$.

Dându-să unghiul ECA (f. 11) să să prelungească arcul

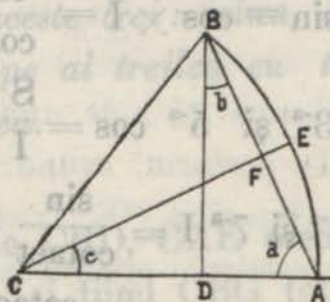

Fig. 11.

până va fi $FB = AE$ și să va face BCA unghiul îndoit al unghiului dat, și BD va fi sinul unghiului îndoit; apoi prelungind coarda FA , până în B , să face triunghiul BDA asemănătoriu triunghiului CFA ; pentrucă în F și D este unghi drept, și unghiul a este la amândoa de obște, așadară $b = c$. Deci $CA : CF = AB : CD$, adecă ipotenuza la catetul cel mai mare într'amândoa triunghiurile, însă CA este raza, CF este consinul al unghiului dat, așadară este cunoscut, BA este îndoit den FA , așadară sinul dat îndoit, așadară și al patrălea termin BD , sinul unghiului îndoit, să va află. C. e. să să a.

Cor.

§ 31

Deci dându-să sinul unghiului 30^0 să află sinul unghiului 15^0 , și având pre acesta cunoscut, atunci se cunoaște și sinul unghiului $7^0, 30', 3^0, 45', \& \&$, și apoi după a doasprăzeacea împărțire, să află și sinul unghiului $52'', 44''', 3''', 45''''$.

Priv. VIII.

§ 32

Dându-să sinurile a doao arcuți, să află și sinul sumei la amândoa (f 12). Dându-să sinul BD a unghiului a și sinul KL al unghiului b , sa află sinul KM al unghiului C întreg, sau $a + b$.

Arătare.

Slobozindu-să din L perpendicularare(a) LP , care va fi paralelă lui BD după aceeaia să ducă perpendicularare(a) LO , va fi atunci $OM = LP$, pararelele fiind între paralele; după aceeaia aflându-să $OM + OK$, să află KM . Acum fiind triunghiul CBD asemănătoriu sau ∞ lui CLP , este $CB : CL = BD : LP$, adecă $R : \cos.$ unghiului dat b , precum sinul unghiului dat a la LP , căruia i să poate pune în loc OM , fiindu-i asemenea, așadară este $OM = \cos b \times \sin a$.

Apoi triunghiul KOL și OQL pentru perpendiculara OL , care este slobozită den unghiul drept spre ipotenuză (gheome[trie]) și(i) iară OQL și QCM pentru unghiurile verificesti în Q și(i) pentru unghiurile dreapte O și(i) M , și(i)

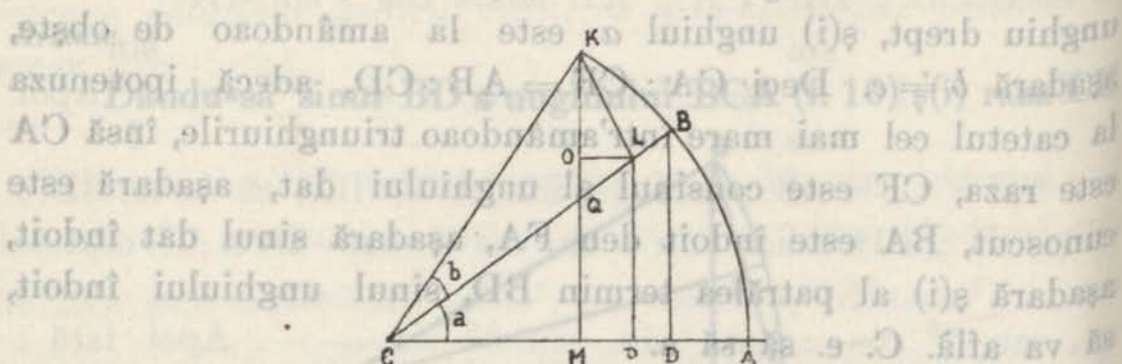

Fig. 12.

CQM și BCD pentru paralele QM și BD , de unde urmează de KOL și CBD ; așadară $CB : CD = KL : KO$, ipotenuza la catetul mai mare într'amândoa, adecă $R : \cos.$ unghiului $a = \sin$ unghiului $b : KO$; așadară $KO = \cos. a \times \sin b$. Așadară $KO + OM$ sau $\sin a + b = \sin a \times \cos b + \sin b \times \cos a$. C. e. să să a.

Prev. IX.

§ 33

Dându-să sinurile la doao arcuiri, să află și(i) sinul diferenței al fieșcăriia; adecă f. 13.

Dându-să unghiul a tot și(i) sinul dânsului KL , dându-să unghiul b , și(i) sinul lui BD , să află și unghiul c și(i) sinul diferenței KM .

Arătare.

Dându-să perpendiculara LP și(i) prelungindu-să KM în O , până să va împreuna cu linia LO , ce este paralela lui PM , să face $MO = LP$, den pricina paralelelor între paralele și(i) triunghiul CBD și CLP , pentru paralelele LP și BD ; așadară $CB : CL = BD : LP$, și fiind $LP = OM$, să face $CB : CL = BD : OM$, care va să zică $R : \cos.$ un-

ghiului $a = \sin.$ unghiului $b : OM$; așadară $OM = \cos. a \times \sin. b$; apoi triunghiul $KOL \simeq KQM$ den pricina paralelelor $LO, \S[i] QM : KQM \simeq QPL$, pentru unghiurile verticalești în $Q \S[i] M$, și pentru unghiurile în P dreapte;

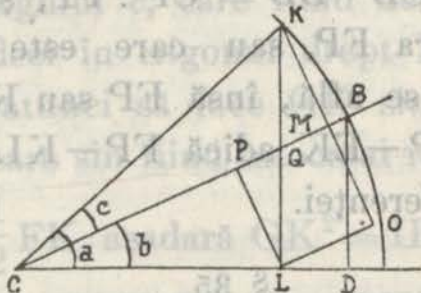

Fig. 13.

și $QPL \simeq PLC$, pentru PL , care este perpendiculară den unghiul drept spre ipotenuză, apoi $PLC \simeq CBD$, deci $KOL \simeq CBD$; așadară $CB : CD = KL : KO$, ipotenuza la catetul mai mare în fieșcare, adică $R : \cos b = \sin a : KO$, așadară $KO = \cos b \times \sin a$, însă $KM \times KO = MO$, așadară $KM = \cos b \times \sin a - \cos a \times \sin b$, care formulă, de la formula cea denainte numai sãmnu[1] singur sã deosãbeaște.

Cor. I. § 34

Acestea amãndoao sã vãd în f. 14 : EF este sinul b , BD sinul a , EG sin $a + b$, sau sinul sumii. Ducând pe EF

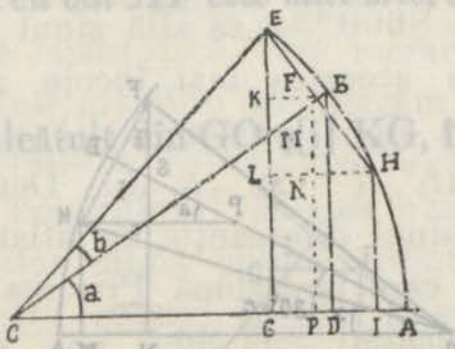

Fig. 14.

până în H , sã face pentru coarda tăia[tă] în doao $EF = FH \S[i] EB = CH$; așadară $AB - EB$, adecã $AB - BH =$

AH; deci AH este arcul diferenței și HI sinul diferenței. Ducând apoi paralelele FK și HL, să face din pricina analogii $EF : FH = EK : KL$; și $EK = KL$; acum pentru triunghiurile asemenea, ca mai înainte CMG, CFP, CBD, MEF, FEK să face $CB : BD = CF : FP$, și iară $CB : CD = EF : EK$. Așadar FP, sau care este aceștia întocmai KG și EK lesne se află, însă FP sau $KG + EK = EG$, sinului sumei, și $FP - EK$ adică $FP - KL$, sau $FP - FN = NP = HI$ sinul diferenței.

Cor. II.

§ 35

Prin acestea doao priviri aflând sinul unghiului 30° și 15° să află apoi și sinul 45° , 75° , & & așiderea den 30° și 30° și $7^\circ 30'$ să află 22° , $30'$, & &.

Priv. X.

§ 36

Dacă sinul KM al arcului KA care este mai mic de 30° de grade să va adăoga rădăcini(i) pătratului întreit KI a sinului diferenței a arcului tot acelaia KA dela 30° , să află sinul FN, al arcului FA, care cu atâta este mai mare de cât 30 de grade, cu cât este arcu(l) KA mai mic de 30 de grade (f. 15) adecă: $FN = \sqrt{3 IK^2 + KM}$.

Arătare.

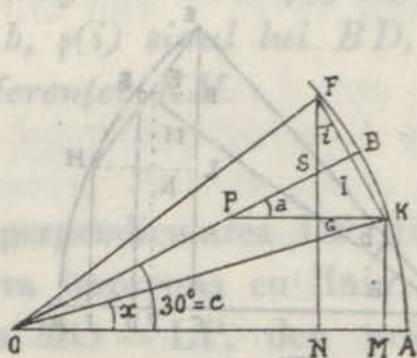

Fig. 15.

Fie arcu(l) $BA = 30^\circ$, BK să să strămute în BF; să să tragă FK, care prin CB să va tăia în I drept în doao; să

să tragă sinul FN; §[i] GK paralelă lui CA. Atunci să face SFI = SGQ pentru unghiul drept în I §[i] P §[i] pentru unghiurile verificăști în S; așa dară unghiul al treilea $i = a$ la celalalt al treilea a , care din pricina paralelelor PG și CN, este întocmai unghiul c , care fiind de 30° , așa §[i] a și i vor fi de 30° , deci în trigonul drept FGK, de luoa[m] KF în loc de rază, atunci să face GK sinul unghiului i (§ 6), sau sinul 30° , care sin fiind întocmai razi[i] jumătate (§ 23), să face $GK = \frac{1}{2}FK$, așadară $GK^2 = IK^2 = \text{sau } FI^2$ pentru că în triunghiul drept FGK, $FK^2 - GK^2 = FG^2$ sau pentru că FG este tăiat în doao în I, să poate pune în locul aceluia 2 FK așadară în locul lui FK^2 să poate pune 4 IK^2 ; și în locul lui GK, să poate pune IK care îi este întocmai; așa dară să face $4 IK^2 - IK^2 = FG^2$, adecă $3 IK^2 = FG^2$, deci $\sqrt{3} IK^2 = FG$, §[i] fiind GN întocmai lui KM, să face FN tot $= \sqrt{3} IK^2 + KM$ c. e. să să a.

Priv. XI. § 37.

Adăogându-să sinul FT al arcului FH (f. 16) ce este mai mic de 60° sinul FI al arcului deferenție [la] 60° , să află sinul KO al arcului HK, care cu atâta este mai mare decât 60° , cu cât HF este mai mic, adică $KO = FT + FI$.

Arătare.

KO este alcătuit din GO §[i] KG, însă $GO = FT$, pentru

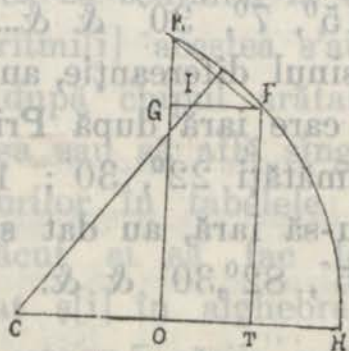

Fig. 16.

paralelismul $\sin[i] \text{ KG} = \text{FI}$ den arătare de mai dinainte; așa dară $\text{KO} = \text{FT} + \text{EI}$. c. e. să să a.

Cor. § 38.

Așa $\sin[1] 42^\circ + \sin 18^\circ = \sin 78^\circ$, pentru că $60 - 42 = 18$
 $\sin[i] 60 + 18 = 78$. Apoi iară $\sin 53^\circ + \sin 70 = \sin 67^\circ$ pentru că
 $60^\circ - 53 = 7$ $\sin[i] 60 + 7 = 67$ & &. Și așa într'acest chip
 să pot află $\sin[i]$ cealealalte sinuri de la 60° până la 90° .

Scol. I § 39.

Spre aceste temelii să odihnesc tablele, care să numesc tablele sinurilor $\sin[i]$ ale atingătoarelor. Intraceastea să ia raza cercului, cu care lucrează unghiul dat, de 10000000000¹⁾ de părți, $\sin[i]$ după aceasta cătățimea, să caută apoi coardele $\sin[i]$ jumătățile lor, sau sinurile analoghicești, care aflându-le să caută apoi mai încolo $\sin[i]$ să hotărască cosinurile și atingătoarele cu cealealalte linii, care mai sânt. Deci cei ce au componarisit tablele aceastea, adecă: Din Priv. III, în care să arată că fiind sinul 30° întocmai razii jumătate, sinul $30^\circ = 5000000000$; $\sin[i]$ fiind unghiul împlinirii = 60° , să face cosinul unghiului 39° totdeodată $\sin[i]$ sinul unghiului 60° , care să poate află după Privirea V, scăzând pătratul sinului 30° din pătratul razii, $\sin[i]$ den defereanță scoțindu-să rădăcina, care este = 8660254, să află sinul $60^\circ = 8660254$.

Având sinurile aceastea mai încolo au purces după Privirea VIII a află sinul jumătate $\sin[i]$ sinul îndoit, $\sin[i]$ au aflat $\sin[i]$ sinul 15° , 7° , $30'$ & &... Dentr'aceastea prin Privirea IX aflând sinul difereanție, au aflat $\sin[i]$ sinul 45° , 75° , 37° , 30 & &, care iară după Privirea VIII lesne se putură desface în jumătăți 22° , $30'$; 18° , $45'$ & &, care de iznoavă adunându-să iară, au dat suma $\sin[i]$ defereanția adecă $67^\circ, 30'$, $56^\circ, 15''$, $82^\circ, 30'$ & &.

¹⁾ [10¹⁰].

Prin sinul unghiului $7^{\circ}, 30'$, să află \sin sinul jumătate $3^{\circ}, 45'$; $1^{\circ}, 52', 30''$, & \sin așa jumătățind sinurile, au ajuns la sinu[1] prea mic numai de vr'o câteva minute \sin secunde, adecă $52''$, $54''$, $3\frac{3}{4}''$, care în arc mai nu să mai sânt însă analoage, de unde să poate face analoghiia, adecă: precum arcul acesta să are la sinul său, așa să are arcul $1'$ la sinul său; deci având 1, să poate ști \sin îndoirea lui $1 \times 2 = 2'$, este suma $2 + 1 = 3'$ &.

Iară pentru celelalte rămășițe care nici prin sume sau diferenție, nici prin îndoire sau jumătățire, dar neci prin cuvântul (ratione) să putea află, au alergat la Privirea X \sin XI \sin toate sinurile dela 30° până la 60° , \sin dela 60° până la 90° , după regula acolo prescrișă, le-a aflat, \sin au așăzat tabelele sinurilor, den care atingătoarele \sin tăetoarele cuviincioase, numai cu ajutoriul regulii de aor se pot află. De tăetoare astăzi n'avem trebuință, pentrucă toate provlemitile trigonometricești să pot desface fără de a aveà trebuință de tăetoare.

Scol II.

§ 40.

Insă având sinurile aceasta, \sin trebuind la desfacerea triunghiurilor să să lucreze pren regula analoghiilor, unde trebuesc ceale doao dela mijloc să să înmulțească, \sin prin cea dentâiu să să împărțească, care lucrare prea cu greutate vin în lucrare, sânt[em] siliți să alergăm la logaritmi, cu al căror ajutoriu înmulțirea să schimbă în adunare, \sin împărțeala în scădere. Logaritmi[i] aceștea s'au componarisit den tabelele logaritmilor, după chipul arătat în Alghebra, cu mare osteneală; \sin așa sau să află singuri, sau sânt lipiți atingătoarelor \sin sinurilor în tabelele acelea. Insă în ce chip \sin cum s'au făcut și să fac logaritmi, tot într'acest chip s'au arătat \sin în alghebra, precum \sin aici, adecă: sinul 30° care este $= 5$ căriia adăugând noao nule,

are logaritmu[1] 6989700, ăria puinduisă înainte caracteristica 9, care se află în tabelele numerelor firești a numărului 5.

Logaritmi[i] celorlalte sinuri să pot apoi află prin regula analoghiilor.

Logaritmi[i] acestia i-au pus la orânduială unul anume Slacvus, din care pricină să și numesc aceste table, tablele lui Slacvus.

După aceia unul Tardinerus la Londra în Engletera, cu mai mare acurates le-au tipărit, mai adăugând și[i] logaritmi[i] secundelor tuturoră pe 72 de minute; care apoi a doo oară s'au tiposit în cetatea Avignon, adăugându-le încă logaritmi[i] tuturor secundelor până la a[1] patrulea grad, care prea mult folosesc la socoteli mai mari.

La trebuința de toate zilele spre înmăsurări mai derând, ajung tăblile acelea care coprind logaritmi[i] fieșcariia minut; iar în cât este pentru secunde, lezne să pot afla prin regula analoghiilor.

Secol. II.

§ 41.

Cum trebuie să lucrăm cu logaritmi[i] s[i] cum să-i aflăm, cele de pre la mijloc, să va arătă mai jos.

CAP. III

Despre temeiurile socotelii trigonometricești în desfacerea triunghiurilor

Priv. I.

§ 42.

De va fi între ceale doao din trei date, împotrivire, adecă dându-să o lature și unghiu[l] den potrivă, cealelalte lezne să află.

Arătare.

Intre sinurile unghiurilor și[i] între laturi este analoghie

(§ 20) pentrucă așa să are sinul a unuia unghiul la laturea lui împotrivoare, precum să are, sinul celuilalt la laturea lui împotrivoare sau așa să are laturea la sinul unghiului ei împotrivoriu, precum să are cealaltă lature la sinul unghiului aceștia laturi împotrivoriu; însă dându-să în analoghie trei încheeturi, a patra încheetură lezne să poate află (aritm. reg. de aor). Așadară unde să dă unghiul \sphericalangle [i] laturea împotrivoare, atunci \sphericalangle [i] unghiul, sau laturea la al treilea împotrivoare lezne să poate află; care lucrare pentru triunghiul întreg de doo ori trebuie să să facă.

Iar în lucrarea practicească, trebuie să luom seama la ceale ce s'au zis în gheometrie despre faceea triunghiurilor despre care iar vom cuvântă mai jos.

Priv. II.

§ 43

Dându-să doao laturi în triunghiul drept, a află a treilea lature.

Arătare.

În trigonul drept pătratul ipotenuzii este întocmai pătratelor catetelor tot la un loc strânse, deci dându-să den- tr'acest triunghi doao laturi, li să dă \sphericalangle (i) pătratele lor, a căror sumă, sau diferenție dă pătratul laturii a treilea, den care pătrat trăgând rădăcina, rămâne cătățimea laturii însă \sphericalangle (i).

C. e. să să a.

Priv. III.

§ 44

În triunghiul drept așa să are sinul la cosin, precum să are catetul la catet.

Arătare.

Pentrucă în triunghiul drept abc (f. 17) bc este sinul \sphericalangle (i) ac cosinul unghiului a , sau ac este sinul \sphericalangle (i) bc cosinul unghiului b din hotărîrea II, § 6, precum să va luoa

cheantru(l) în a sau b . Așadară așa să are sinul la (cosin,

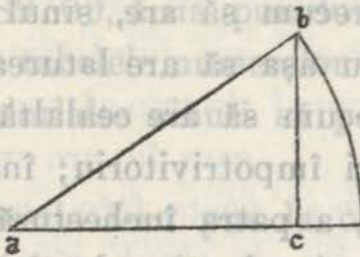

Fig. 17.

precum să are un catet la celalalt catet. C. e. să să a.

Priv. IV.

§ 45

In triunghiul drept așa să are raza la ipotenuză, precum să are sinul unui catet la catetul împotrivoriu (fig. 17).

Arătare.

Pricina este, pentrucă scriindu-să den unghiul ascuțit a , arc cu raza ab , să face atunci laturea ab și ipotenuză și și rază; iar laturea bc din hotărîre este și sinul unghiului a și și catet; așadară, așa să are raza la ipotenuză, precum să are sinul la catetul împotrivoriu pentrucă ceale întocmai tot un cuvânt au.

Intru așisderea chip urmează dacă să trage arc și den cheantru[l] b cu raza ab , să face laturea ac sinul unghiului b , și și catet, iar bc ipotenuză și și rază, așadară tot acea analoghie este. C. e. să să a.

Deci dându-să ipotenuza în palme sau într'altă măsură, să poate afla într'însa catetul unghiului dat împotrivoriu

Priv. V.

§ 46

In fieșcare triunghiu drept așa să are raza la atingătoare, precum să are un catet la celălalt catet (f. 18).

Arătare,

Pentrucă scriindu-să cu catetu(l) ac ca cu raza arcul cd , atunci să face den făptură, laturea bc atingătoare un-

unghiului a , și scriind cu raza bc arcul ce , atunci să face

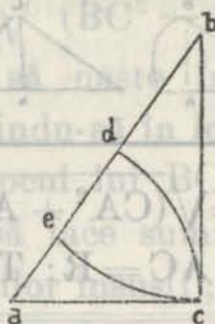

Fig. 18.

ac atingătoarea unghiului b , așadară ac este și rază și catet; așa și bc atingătoare și catet; așadară așa să are raza la atingătoare, precum să are catetul la catet; și fiindcă celălalt catet este coatingătoare încât este pentru unghiul împlinirii, urmează iară că R așa să are la coatingătoare, precum să are catetul la catet. C.

Cor.

§ 47

Den privirile acestea lesne se poate vedeà, că fiind în triunghiul drept unghi, totdeauna cunoscut, și de să vor da cealealte doao, prin mai sus arătatele analogii, triunghiul drept prea cu înlesnire să poate desface și a i hotări toate părțile; pentru mai bună înlesnire a puteà numai de cât aflà, și a cunoaște aceste analoghii s'au făcut tăblița următoare:

In coloana dentăiu stă numărul analoghiilor într'a dooa coloană să însămnează acealea care, afară de unghiul drept să dau, sau doao laturi, sau unghiul și laturea; într'a triia să coprind acealea care să caută; iar într'a patra coloană să află analoghia care trebuie să să facă pentru aflarea aceluia ce să caută; într'a cincea coloană să însămnează privirile de unde să ia regula analoghiilor; iar într'a șeasa să află numărul figurii mai sus în frunte scrisă, care slujește la aceea analoghie.

Intâmplarea	Datele	Căutatele			
1	AB	BC	$BC = \sqrt{CA^2 + AB^2}$	P. II	No. 1
2		B	$AB: AC = R: \text{Tang } B$	P. V	No. 3
3					
	AC	C	$AC: AB = R: \text{Tang } C$	P. V	No. 4
4	AB	AC	$AC = \sqrt{BC^2 - AB^2}$	P. II	No. 1
5		B	$BC: AB = R: \cos B$	P. III	No. 1
6		C	$BC: AB = R: \sin C$	P. III	No. 1
7	AC	AB	$AB = \sqrt{BC^2 - AC^2}$	P. II	No. 1
8		B	$BC: AC = R: \sin B$	P. III	No. 2
9		C	$BC: AC = R \cos C$	P. III	No. 3
10	AB	AC	$R: \text{Tang } B = AB: AC$	P. V	No. 3
11	B	BC	$\cos B: R = AB: BC$	P. III	No. 2
12	AB	AC	$R: \cot C = AB: AC$	P. V	No. 3
13	C	BC	$\sin C: R = AB: BC$	P. III	No. 1
14	AC	AB	$R: \cot B = AC: AB$	P. V	No. 4
15	B	BC	$\sin B: R = AC: BC$	P. III	No. 2
16	AC	AB	$R: \text{tang } C = AC: AB$	P. V	No. 4
17	C	BC	$\cos C: R = AC: BC$	P. III	No. 2
18	BC	A	$R: \cos B = BC: AB$	P. III	No. 1
19	B	AC		P. III	No. 2
20	BC	AB	$R: \sin C = BC: AB$	P. III	No. 1
21	C	AC	$R: \cos C = BC: AC$	P. III	No. 2

§. 48.

În formula 4-a este $\sqrt{BC^2 - AB^2}$; însă să știe din algebră că $BC^2 - AB^2$ să naște înmulțind pe $BC + AB$ prin $BC - AB$. Deci puindu-să în locul lui $BC + AB$ logaritmul dânsului, $\xi[i]$ în locul lui $BC - AB$ așisderea logaritmul dânsului, atunci să face suma logaritimilor acestora întocmai faptului cătățimilor însuș[i]; pentrucă prin logaritmi să strămută înmulțirea în adunare. Deci împărțind suma aceasta prin 2. care împărțire să face prin scoaterea rădăcinii, să află logaritmu[1] rădăcinii întocmai laturi[i] AC. Așisderea trebuie să se știe $\xi[i]$ de formula a 7-lea.

Regula aceasta așa să face:

Jumătate suma logaritimilor sumii $\xi[i]$ defereanție din ipotenuză $\xi[1]$ dentr'un catet născută, este întocmai logaritmului al catetului celuialalt.

Priv. VI. § 49.

In fieșcare triunghiu dreptliniat este suma la doao laturi AC + AB la difereanția acelora AC - AB, precum este atingătoarea sumii jumătate a unghiurilor acelor laturi împotrivoare b + c la atingătoarea defereanții jumătate tot acelor unghiuri (f. 18').

Arătare.

Cu latura cea mai mică să se scrie cerc $\xi[i]$ AC să să prelungească până la perferie, să face atuncf $DA = AB = AE$. Deci $EC = AC - AD$ difereanții laturilor; să să împreune Be $\xi[i]$ den D prin B să să tragă nehotărîta DBF; mai pre urmă să tragă den C, FC paralelă lui BE. Acum $b = c$ este suma unghiurilor laturilor date împotrivoare, cari unghiuri într'un loc strânse, ca unele ce sunt unghiuri den lăuntru, sunt întocmai celui din afară o, așa dară $\xi[i]$ o este întocmai sum[i] unghiurilor, care fiind unghiu la cheandru,

este îndoit mai mare decât cel dela periferie i , așa dară

$i = \frac{1}{2}o =$ suma jumătate a unghiurilor $b+c$, și i den pricina paralelelor BE și FC , este i întocmai lui $c+e$, deci și i $c+e =$ sumi i jumătate.

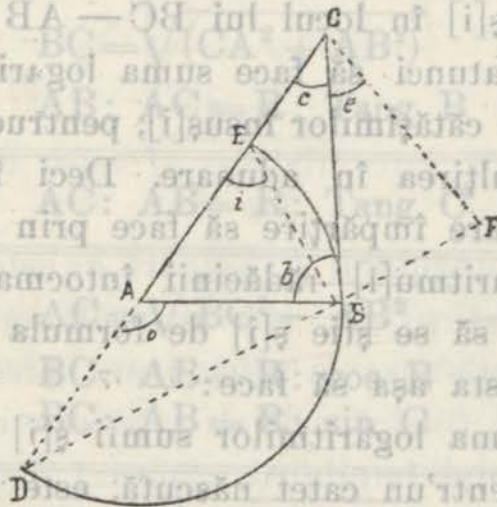

Fig. 18.

Însă să știe den algebra den doao cățățimi, încheetura cea mai mare este întocmai sumi i jumătate a încheeturilor mai mult diferenția jumătate, iar încheetura cea mai mică este întocmai sumi i jumătate mai puțin diferenția jumătate a încheeturilor, deci fiind c unghiul cel mai mic dat laturii cei mai mic împotrivoriu, este dară întocmai sumii jumătate mai puțin diferenția jumătate; însă unghiul c să află scoțând den suma jumătate $c+e$ pe unghiul e , asadară e trebuie să fie diferenția jumătate, este dară $c+e$ suma jumătate și e diferenția jumătate. Apoi să veade den facere, pentrucă fiind DBE în cercul jumătate, în B este unghiul drept (gheom). După aceeaia și i în F așiderea trebuie să fie drept den pricina paralelelor, asadară DF , să poate avea în loc de atingătoare a unghiului $c+e$ și i BF , atingătoare defereanții jumătate a unghiurilor. Acum între unghiurile DBE și DFC den pricina paralelelor BE și FC este $DC: EC = DF: BF$, însă DC este suma laturilor, FC

difereanța laturilor, DF atingătoarea sumii jumătate a unghiurilor, BF atingătoarea defereanții jumătate, deci așa să are suma laturilor, la difereanța laturilor, precum să are atingătoarea sumii jumătate la atingătoarea difereanții jumătate. C. e. să să a.

Cor.

§ 50.

Deci vrând cineva să desfacă pe triunghiul teșit în care dândusă doao laturi cu unghiul dela mijloc, printra-ceasta și suma celorlalte doao unghiuri să poată ști, adică scăzând pe unghiul dat din 180° , rămâne suma celorlalte doao (gheom), care împărțită prin 2 dă suma jumătate, deci să i să cau[te] aceștia atingătoarea din tablele obicinuite, și să să facă analoghia după privirea de dinainte, adică: precum să are suma laturilor date, la difereanța dînsălor așa să are atingătoarea sumii jumătate a unghiurilor mai înainte aflate la atingătoarea defereanții jumătate, care difereanție jumătate adăugată sumii jumătate de mai dinainte, dă unghiul laturii cei mai mari, împotrivoriu, iar scoțându-o dă unghiul laturii mai mici împotrivoriu, deci aflând aceastea să poate face analoghie împotrivoare și după privirea I § 42 să poate afla laturea a treia.

Priv. VII.

§ 51.

Slobozindu-se spre laturea cea mai mare din unghiul împotrivoriu perpendicularare, atunci așa să are laturea cea mai mare la suma celorlalte, precum să are difereanția acelora la difereanția bucăților, care s'au tăiat prin lăsata perpendicularare (f. 19).

Arătare.

Mai întâi să facă cu laturea cea mai mică AB, cerc; apoi să să prelungească BC până în G, atunci GC este suma laturilor $BC+AB$ și CE, difereanția laturilor $BC-BA$,

pentru că $BE=BA$ și iară FC este diferenția bucăților pentru că prin BD să împărțească latura AC în AD și DC , însă $AD=DF$, din pricina perpendicularei ce este lăsată din cheantru spre coardă (gheom). Așa dară $DC=AD=DC-DF=FC$; așa dară FC este diferenția bucăților, însă să știe din (gheom) că așa să are tăetoarea întreagă CA la partea ceialaltă ce este afară de cerc, precum să are

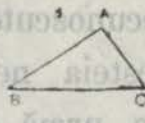
Fig. 19.

ceialaltă tăetoare întreagă CG la partea cei dinainte CF adică $CA:CE=CG:CF$. Inșă CA este latura cea mai mare; CE diferenția laturilor; CG suma laturilor, CF este diferenția bucăților; așa dară așa să are latura cea mai mare la diferenția laturilor, precum să are suma laturilor la diferenția bucăților; sau întorcând: așa să are latura cea mai mare la suma laturilor, precum să are diferenția laturilor, la diferenția bucăților. C. e. să să a.

Cor.

§ 52.

Deci, dându-să trei laturi, ca să să afle unghiurile, să să facă analoghia mai sus zisă ca să să afle FC , care FC scoțându-să din latura cea mai mare AC , rămâne AF a căria jumătate este AD , și această jumătate adăugată lui FC dă pe DC ; deci în triunghiurile dreapte ADB și BDC , doao laturi sânt cunoscute cu unghiul drept; așa dară prin privirea V să afle unghiurile A și C , pe care cunoscându-i să afle și al treilea B . Tabla următoare arată toate întâmplările aceastea.

Intâmplarea	Datele	Căutatele			
1	AB C A	BC și AC	 $\sin C : AB = \sin A : BC.$ $\sin C : BA = \sin B : AC.$ B cunoscând doao lesne să cunoaște.	analoghie împotri- vit(oare) P. I.	No. 1 sau 2
2	AB BC A	C și AC	$BC : \sin A = AB : \sin C$ $\sin A : BC = \sin B : AC$ cunoscându-să C și A, să știe și B	analo- (ghia) îm- potr(ivi- toare) P. I.	1 No. 2 2
3	AC AB A	BC și B și C	$AB + AC : AB - AC =$ $\operatorname{tg} \frac{1}{2}(C+B) : \operatorname{tg} \frac{1}{2}(C-B).$ $\frac{1}{2} \text{ suma} + \frac{1}{2} \text{ difer} = C$ $\frac{1}{2} \text{ suma} - \frac{1}{2} \text{ difer} = B$ având pe C și B să face apoi anal(oghià) împotrivoare	P. VI	No. 1
4	AC AB BC	A B C	$AC : BC + AB = BC - AB : x$ $\frac{AC-x}{2} = AD$ și $AC - AD = DC$ $AB : AD = R : \cos A$ $BC : DC = R : \cos C$	P. VI	No. 3

Școl(ia)

§ 53

Spre temeiurile acestea, care toate întâmplările desfacerii triunghiurilor copriind în sine toată lucrarea practicească să odihnească. La fieșcare întâmplare trebuie mai întâi cer-

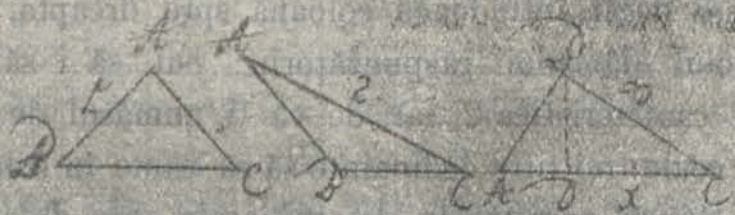
cetat, la care analogie din ceale mai sus zise, să cuvine ca prin canoanele acolo arătate, necunoscutele să să poată află. Inșă spre săvârșirea lucrării aceștea ne slujim cu tablele logaritmilor, care se află mai în urmă adaogate. Logaritmii sinurilor și ai atingătoarelor să află în tablele sinurilor.

Explicarisirea tabelor logaritmilor

Orânduiala tabelor acestora este cea următoare:

Fața ceadintâi coprinde logaritmii numerelor firești dela 1 până la 100 întracest chip: adică: numărul însuși să caută în coloana dintâiu, și în coloana cea numai decât al doilea; tot în dreptul acela, să află logaritmul numărului aceluia: întratria și a cincea iar numărul; iară întra patra și întra șasa logaritmii răspunzători.

Caracteris(ti)ca să zice la logaritmii numărul acela, care i să pune înaintea logaritmului fieșcăruia; în tablele acestea nu sau adăugat, pentrucă lesne să poate ști și pune; pentru caracteristica aceasta este numărul țifrelor a numărului firesc, a căruia logaritmii vei să-l cauți, cu o țifără mai puțin, adică: de va fi numărul firesc de doo țifre adică 23, sau 12, sau 53, &&, atunci caracteristica este 1. De va fi trei țifre adică 324, sau 121, sau 491 &&, atunci caracteristica este 2. De va fi de patru țifre, atunci caracteristica este 3, ș. a. c. Adică dela 1 până la 10, caracteristica înainte să pune 0; dela 10 până la 100, să pune 1, dela 100 până la 1000 să pune 2 &&. In fața a dooa să încep logaritmii dela 100 și urmează până la 999 sau 1000, care slujesc și pentru numerele dela 1000 până la 10000, de va fi numărul de trei țifre, atunci să caută numai decât în coloana cea dentâi, în fieșcare față

AD	DC	$\cos C: AD = \cos A: DC$	Аналог. II
C	B	$\cos C: AD = \cos D: AC$	аналог. II
A	AC	Дунай... $\sin C: AD = \sin D: AC$	Аналог. I
AD	C	$DC: \cos A = AD: \cos C$	Аналог. II
DC	B	$\cos A: DC = \cos D: AC$	аналог. II
A	AC	Дунай... $\sin A: DC = \sin D: AC$	Аналог. I
AC	DC	$AD + AC: AD - AC = \frac{1}{2}(C + D)$	VI
AD	B	$: \frac{1}{2}(C - D)$	
A	C	$\frac{1}{2} \cos A + \frac{1}{2} \cos D = \dots$	
AC	A	$AC: DC + AD = DC - AD: x$	VI
AD	D	$AC - x = AD, \text{ и } AC - AD = DC$	
DC	C	$AD: AD = R: \cos A$	VI
		$DC: DC = R: \cos C$	

3. 53.

Quod.

Cap. Memorie articuli, navi mar.
 Quod... de...
 Quod... de...
 Quod... de...

și numai decât întradoaoa coloană spre dreapta, să află și logaritmul dânsului răspunzătoriu; cui să i să pue apoi înainte caracteristica 2. Iar de va fi numărul de patru țifre atunci ceale trei țifre dedinainte să să caute în coloana dintâi despre stânga, apoi tot în dreptul acela spre dreapta precum merge rândul atâta să mergi înainte, până când vei ajunge la acea coloană, căruia desupra în vârf îi va răspunde cea despre urmă țifră a numărului dat, adică sau 0, sau 1, sau 2, 3, 4, 5, & &. Aceste patru sau trei țifre care să află într'această coloană, să să pue lângă ceale dooa sau trei țifre din coloana a dooa, căroră desupra este o scrisă și cu punct să să despărțească de cătră cealealte patru și aceste șase țifre la un loc strânsă; fac logaritmul numărului dat.

Așa pentru numărul 1915, să caută în coloana dintâi 191, după aceia pășim înainte drept până la a șasa coloană spre dreapta, unde cetim deasupra 5, acolo să află 2169, căroră adăugând pe doo țifre 28, care sânt întradoaoa coloană înainte de punct, și dau 282169 logaritmul, așa dară cel căutat este 3, 28 2169. Așîderea pentru numărul 1965 să află supt numărul 5, aceste 4 țifre 3363 care lipindusă celor dintâi 29, dau logaritmul 3, 293 363, așa și de celealte.

În coloana cea mai depreurmă să însămnează defereanțiile logaritmului celui mai mic, de cătră logaritmul mai mare vecin. Aceasta una mai trebuie aici bine însămnat, cum că de va fi în coloanele aceastea țifra cea dentâiu din cele patru mai mică de cât ceaea ce din patru mai preurmă cea dintâi după punct în coloana adooa, atunci țifra cea de mai înainte sau ceadintâi înainte de punct să să mai înmărescă cu o unime. Așa pentru numărul 1906 să află țifre patru 0123 căroră nu 27 din a dooa coloană ci 28, trebuie să i se pue înainte: pentru 1909 să află cifrele 0806 căroră așîderea nu 27 și 28 trebuie să i să pue înainte. Precum va arăta în câteva tăblița următoare.

NUM.	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	DIF
190	278794	8982	9210	9439	9667	9895	0123	0351	0578	0806	228
191	281033	1216	1488	1715	1924	2169	3395	6622	2848	3075	227
192	3301	3527	3753	3979	4205	4431	4656	4882	5107	5332	225
193	5557	5782	6007	6232	6456	6681	6905	7130	7354	7578	224
194	7802	8025	8249	8473	8696	8920	9142	9366	9589	9812	223
195	290035	0257	0480	0902	0925	5447	1369	1591	1813	2034	222
196	2256	2478	2699	2920	3441	3363	3583	3804	4025	4264	221

Iar de va fi numărul acela, al cării logaritm vei să-l afli, de cinci țifre, atunci să-i cauți logaritm prin analoghie, după canoanele, ce să prescrie în algebra zicând, precum să are diferenția tăblicească a numerilor 10, sau 100, sau 1000 &, la diferenția logaritmilor, care să află între logaritmul cel mare. și cel mai mic; așa să are diferenția între numărul meu și cel mai aproape mai mic, la diferenția care trebuie să să adauge logaritmului mai mic; și într'acest chip slujește tabla aceasta spre aflarea logaritmilor tuturor numerelor, sau a numerelor logaritmilor. Așa logaritmul numărului 29 este în fața dintâi I, 462398; al numărului 346=2, 539076; al numărului 3460 tot acela este, numai puindu-i-să înainte caracteristica 3 adică: 3, 539076; al numărului 3463 caută-l, mergând dela numărul 346 tot în dreptul acela spre dreapta până la a patra coloană, deasupra cării vei află scris 3 unde să află 539452 căria să i să pue înainte caracteristica 3; logaritmul numărului 5849

Îl vei afla dacă vei pași dela numărul 584 spre dreapta tot în dreptul acela până la coloana cea de lângă cea mai de pre urmă, unde este deasupra scris 9. Acolo să află numărul 082, căria să i să pue înainte 767 adică 767082 cu caracteristica 3; logaritmul numărului 78365 vei afla, dacă vei căută mai întâi pe numărul 7836 al căria logaritm este 894094, iar diferența între cel mai aproape mai mic este însemnată în coloana cea mai de preurmă 55. Deci să face analoghia: așa să are $10 : 55 = 5 : x = 27$ care adăugați logaritmului aflat, dă pre cel adevărat 4, 894121 & &.

Tabelele sinurilor și ale atingătoarelor sânt făcute în câtva mai pe scurt, pentru că pentru lucrările ceale mai de obște și mai ordinare gheometricești ajunge a avea unghiurile și a fieșcare minut, din pricină pentru că în Ergaliile gheometricești anevoe să vor afla împărțiri mai mici; apoi cei ce vor a să deprinde cu mai mare acurateă în lucrările lor, aceia ori că au în mână mai mare canoane despre logaritmi, sau și le pot cumpăra. Iar tabelele noastre într'acest chip să alcătue[șt]e: fața despre stânga cea dintâi, coprinde logaritmii sinurilor; iar cea de-a dreapta a dooa, are logaritmii atingătoarelor începând dela 1 minut până la sinul întreg sau 90^0 . Ceale dintâi 5 grade cu minutele sale, să coprind în foaia dintâi și a dooa; gradele sunt din sus însemnate, iar minutele în coloana cea mai întâi despre stânga. Așa dar dacă poștești să știi logaritmul de 2 grade și 44 de minute; 44 minute caută în coloana cea dintâi apoi pășeaște tot în dreptul acela spre dreapta tot în rândul acela până vei ajunge la coloana deasupra căria stă numărul 2 scris și vei afla pe logaritmul scris 8, 678405. Iar dela gradul al șasălea începând până la sfârșit gradele și minutele de zece 10, 20, 30, 40, 50, stau în coloana cea dintâi despre stânga și logaritmii fieșcării numai decât într'adocă coloană spre dreapta, unde să citeaște deasupra o

Iară acealea care să coprind între zeci, să caută noao unimi în fruntea feații, unde sânt scrise fieșcare coloană cuviincioasă, 1, 2, 3, 4 & &.

Așa dară gradele și zeacele minutelor să caută în coloana cea dintâi despre stânga, după aceia atât să pășești înainte spre dreapta tot în dreptul acela, până când vei află deasupra unimile zecilor. Gradul al șasălea cu minulele sale să află în tabla următoare:

G.M.	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
C° 0	019235	0435	1632	2825	4016	5203	6385	7567	8744	9918
10	031089	2256	3421	4582	5741	6895	8048	9197	0342	1485
20	042625	3762	4895	6026	7154	8270	9400	0519	1635	2748
30	063859	4966	6071	7172	8271	9367	0460	1551	2639	4732
40	034806	5885	6962	8036	9107	0176	1242	2305	3366	4424
50	075480	6533	6533	8631	9676	0719	1759	2791	3832	4864

Deci dacă poștești a află logaritmul lui $6^{\circ} 44'$ caută în coloana întâi pe $6^{\circ} 40'$ apoi tragete drept spre dreapta tot pe rândul acela până vei ajunge la coloana aceeaia, deasupra căruia vei vedeà scris 4, unde să află aceste patru cifre 9107, care să se alătoreaze celor doao țifre dintâi din coloana a dooa 06 și așa să are logaritmul sinului $6^{\circ} 44' = 9, 069107$. Inșă bine luați seama: De va fi în coloanele aceste, din patru țifre cea dintâi mai mică decât ceia ce din patru de preurmă cea dintâi din coloana a dooa, atunci

cea dinainte, sau cea dintâi înainte de punct, cu o unime să înmărește, precum am zis mai sus de logaritmiile numerelor. Așa este în $6^{\circ} 45'$ mergând dela 40 până la coloana aceea unde se află 5 scris, să află logaritmul 0176 căruia nu pe 06 dintr-a a dooa coloană, ci pe 07 trebuie să adaugi așa și de cealealte.

Incât este pentru secunde, să se facă analoghia, precum s'au zis mai sus; adecă, să ia diferenția logaritmilor și să zică $60''$ dau această difereanție, dar secundele ceale care difereanție vor da? Care adogându-să apoi logaritmului mai mic, va da logaritmul cel adevărat. De cumva în lucrare ar veni ca să scază caracteristica mai mare din cea mai mică, atunci să i adauge cei mai mici încă 10 caracteristice, apoi să fie scăderea. De cumva suma la dooa caracteristice ar fi mai mare decât 10 atunci deatâtea ori să lepede 10 de câteori să poate, iară rămășița va fi caracteristica cea adevărată, Adecă când ar fi să caute logaritmul lui $6^{\circ} 45', 40''$; fiind logaritmul lui $6^{\circ} 45' = 9,070176$ și $6^{\circ} 46' = 9,071242$, este difereanția între aceste doo logaritmi $= 1066$. Așa dară și $60 : 1066 = 40 : x = 177$, care adăugându-să logaritmului celui mai mic, [au] dat logaritmul cel adevărat 9, 070353, așa și de cealealalte.

Dacă vrei să cauți cosinul, atunci caută unghiul împlinirii scăzând pe unghiul dat din 90° , apoi diferenții caută sinul în tablă, iar de să va [da] unghiul teșit, atunci să scază din 180° și sinul difereanții este sinul unghiului teșit, ce să caută; și cosinul aceștii difereanții este și cosinul unghiului teșit. Așa cosinul unghiului 73° este sinul unghiului 17° . Sinul unghiului 136° este $=$ sinul unghiului 44° și cosinul unghiului $136^{\circ} =$ sinul unghiului 46° , care este cosinul unghiului 44° .

CAP. IV

Desfacerea triunghiurilor practicească

Pr[o]ble[ma] I.

§ 55.

Dându-se în triunghiul drept ABC la A, bazele
 $AB=3285$ și unghiul la baze $B=32^{\circ}48'$, a află și ipote-
 nuză BC și perpendiculară AC (f. 20).

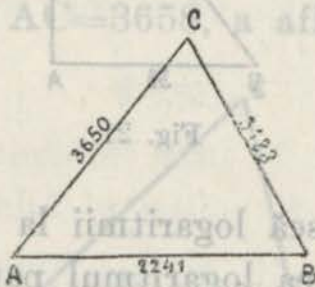

Fig. 20.

Invățatură.

Să se scază unghiul B din 90° sau din $89^{\circ},60'$ ră-
 mâne unghiul $C=57^{\circ}12'$ și să se facă analoghie împotri-
 vitoare adică:

$$\sin C : AB = \sin \text{tot} : \text{ipotenuză, sau}$$

$$\sin C : AB = \sin B : AC.$$

I. Pildă.

$$\log AB = 3.516535$$

$$\text{să se adune sinului tot} = 10.000000$$

$$\hline 13.516535$$

$$\text{scade sin C} \quad 9.924572$$

$$\hline 3.591963 \text{ este ipote[nuza]} = 3908$$

$$\log AB = 3.516535$$

$$\sin B = 9.733765$$

$$\hline 13.250300$$

$$\text{scade sin C} = 9.924572$$

$$\hline 3.325728 \text{ este latura } AC = 2117.$$

Probl. II.

§ 56.

Dându-se în triunghiul drept ABC catetu $BA=33$ și $AC=52$, a află ipotenuza și unghiurile (f. 21).

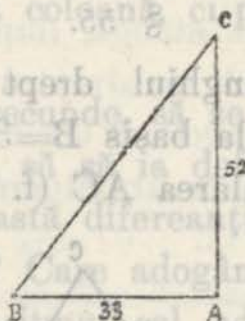

Fig. 21.

Invățătură.

Să să înmulțească logaritmi la amândouă catetele prin 2 ca să să poată avea logaritmul patratului; patratele să să adune și logaritmul sumii să să împărțească prin 2. Așa să să are logaritmul ipotenuzii.

Pildă.

$$\log 33=1.518514 \times 2=3.037028 \text{ răs[uns]} \quad 1089$$

$$\log 52=1.716003 \times 2=3.432006 \quad = \quad 2704$$

$$\log \text{ sumii } 3793=3.578983; 2=1.789491$$

răspunde supt carac[teristica] 3.61558. Așa dară ipotenuza =61.58 sau 61.6.

Deci având ipotenuza, să poate face analoghie împotrivoare, și prin privirea I să pot află unghiurile.

Cor. I.

§ 57.

Dacă să dă ipotenuza și un catet să să lucreze ca mai înainte, numai cu acea osăbire, că în locul sumii patratelor, să să ia diferenția aceloră și rădăcina aceea va da laturea poftită.

Cor. II.

§ 58.

Dacă vei numai de cât a află unghiul, ia o analoghie din ceale mai sus arătate, adică

Precum latura AB	AC=	1.716003
la sin tot	raza	10
așa		<hr/>
latura AC	AB=	1.518514
la atingă[toarea] B.		<hr/>
		10.191489=57°36'

Probl. III. § 59.

Dându-se în triunghiul piezeșat, unghiul $B=82^{\circ}.20'$
 $A=60^{\circ}.00'$ și latura $AC=3658$, a află cealaltă (f. 22).

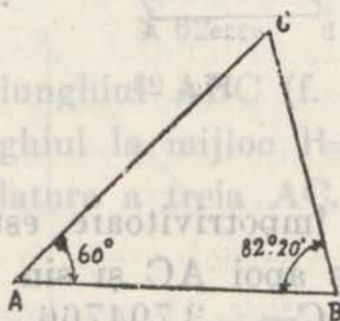

Fig. 22.

Invățatură.

Din cunoscutele două $82^{\circ}.20'$ și $60^{\circ}.00'$ să poate cunoaște și al treilea $37^{\circ}.40'$ după aceea să se facă analogie împotrivoare

$$\sin B : AC = \sin A : BC \text{ și}$$

$$\sin B : AC = \sin C : AB$$

să se scază sin B din AC,

$$AC = 3.563244$$

$$B = 9.996100$$

$$\hline 3.567144$$

să naște diferența cea de obște 3.567144, căria adăugând pe sinul A și C, să află laturile împotrivoare BC și AB.

$$3.567144$$

$$3.567144$$

$$9.937531$$

$$9.781088$$

$$\hline 13.504675 = 3196$$

$$\hline 13.353232 = 2255$$

Probl. IV. § 60.

Dându-se în triunghiul teșit $AB=4326$, $AC=6234$ și unghiul $C=29^{\circ}58'$, a află cealaltă (f. 23).

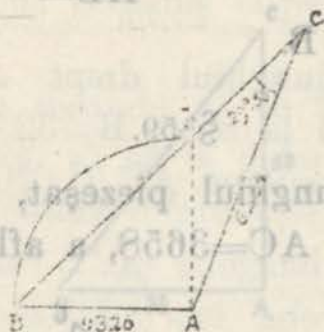

Fig. 23.

Invățătură.

Fiind analoghie împotrivoare, este $AB : \sin C = AC : \sin B$. Să i se adune apoi AC și $\sin C$;

$$AC = 3.794766$$

$$C = 9.998532$$

$$\hline 13.493299$$

să să scază $AB = 3.636087$

acestui logaritm răspunde $46^{\circ}.2$; așa dară B s'au aflat $46^{\circ}.2'$ așa dară să află al treilea A împlinirea la 180° adică $A=104^{\circ}.0'$.

Scol.

§ 61

Aici trebuie să ne aducem aminte, de ceale ce am vorbit în gheometrie despre facerea triunghiurilor, dându-se doao laturi și cu unghiul unei dintre aceste lature, împotrivoriu cumcă cealaltă unghiul ceilălalte laturi împotrivoriu, poate fi sau teșit sau ascuțit precum este în (fig.) 23. Să să dea laturea $AC=6234$, $AB=4326$, unghiul $C=29^{\circ}58'$; atunci nemîșcându-se laturea AB și unghiul C , laturea AB sau în B sau b mic cade; și unghiul B sau va fi as-

cuțit ca B sau teșit ca b , la care întâmplare nu unghiul aflat $46^{\circ}. 2$, ci împlinirea dânsului, $133^{\circ}. 58'$ trebuie să ia la socoteală și al treilea A va fi $=16^{\circ}. 4'$, căruia laturea împotrivoare Cb va răspunde 2396 stânjeni; deci ca să poată bine desface acest fealu de probleme, face trebuință mai întâi ca să dea măcar în câtva figura triunghiului ca să poată vedea de este unghiul ce să caută teșit sau ascuțit și apoi de care face trebuință?

Probl. V.

§ 62

Dându-să în triunghiul ABC (f. 22) laturea BA=3188 și BC=2241 cu unghiul la mijloc B= $82^{\circ}. 30'$, a afla unghiurile A și C și latura a treia AC.

Învățătură.

Suma laturilor date= 5429 , diferenția acelor= 947 .
Suma unghiurilor celor necunoscute= $97^{\circ}. 30'$ adică scăzând pe $82^{\circ}. 30'$ din 180° , așa dară suma jumătate= $48^{\circ}. 45'$, acum să facă analoghia întâmplării a treilea. Suma laturilor AB + BC = $5429 = 3734720$ a diferenția laturilor AB — BC = $947 = 2,976349$ așa să are atingăt[oarea] sumii $48^{\circ}, 45' = \frac{10.057012}{13.033316}$
 3.735720

la atingăt[oarea] difer[eanții]

jum[ătate] $11^{\circ}. 15' = 9.298641$

la suma jumătate adăugată diferenția jumătate dă unghiul cel mai mare C= 60 , iar dela suma jumătate scoasă diferenția jumătate dă unghiului mai mic A= $37^{\circ}. 30'$; acum fiind analoghie împotrivoare este: A : BC = B : AC sau C : AB = B : AC.

$$\begin{array}{r}
 BC = 3.350442 \\
 - A = 9.784447 \\
 \hline
 3.565995 \\
 + B = 9.996268 \\
 \hline
 AC = 3.562263 = 3649
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 AB = 3.503518 \\
 - C = 9.937535 \\
 \hline
 3.565987 \\
 + C = 9.996255 \\
 \hline
 13.562255 = 3649
 \end{array}$$

Probl. VI. § 63

Dându-se trei laturi $AC=3650$, $BC=3188$, $AB=2241$
 a află (unghiurile (f. 24).

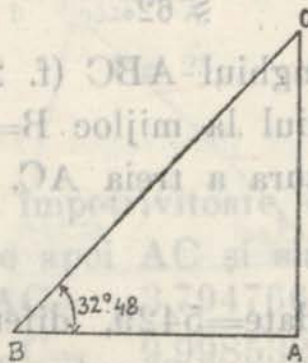

Fig. 24.

Invățătura.

$$\begin{array}{r}
 AC \text{ latura mai mare} = 3.562293 \\
 AB + BC = 5429 = 3.734719 \\
 BC - AB = 947 = 2.976349
 \end{array}
 \left. \vphantom{\begin{array}{r} AC \\ AB + BC \\ BC - AB \end{array}} \right\} \text{ să să adune}$$

$$\begin{array}{r}
 \hline
 6.711068 \\
 \hline
 3.562293 \\
 \hline
 3148775 = 1408 = X
 \end{array}$$

Așa dară $AC - x = 3650 - 1408 = 2242$, care împărțindusă prin 2 dă 1121 basisul triunghiului dintâi celui drept, și $3650 - 1121 = 2529$, dă basisul la al doilea, de unde urmează doao analoghii următoare:

$$\begin{array}{l}
 AB : 1121 = \sin \text{ tot} : \cos A \\
 \text{și } BC : 2529 = \sin \text{ tot} : \cos C
 \end{array}$$

3.049606	3.402949
10	10
13.049606	13.402948
3.350442	3.503518
9.699164 = $\cos 59^\circ 00'$	8.899431 = $\cos 37^\circ 31'$

și fiind dată $A=59^\circ$ $C=37^\circ$, $31'$ este și $B=83, 29'$.

Scol. § 64.

Unii întrebunțază la lucrările acestea cu logaritmi în locul logaritmului ordinaru împlinirea aritmeticească prin care scăderea logaritmului să schimbă în strângere; împlinirea aritmeticească nu este alta, decât diferența logaritmului dela logaritmul unimii, sau a raziu adică 10.000000. Și aceasta să află când toate noao țifrele a logaritmului dat, afară de cea dintâi spre dreapta care din 10 trebuie să să scază, să vor scădea din 9. Așa împlinirea aritmeticească a logaritmului 3.250442 este 6.649558. Acum fiind tot atât sau cătățimea adică 3 prin 2 să se împărțască sau 3 prin $\frac{1}{2}$ să să înmulțască precum să știe din aritmetică (pentru că faptul acesta $\frac{3}{2}$ este întocmai arătătorului de mai înainte $\frac{3}{2}$) Deci la întâmplare ca aceasta multiplicația sau înmulțirea să pune în locul împărțirii, de să va face împărțitorul numitoriul frângerii, al căruia numărător este 1, însă acest felu de logaritmu al frângerii, este împlinire aritmeticească: logaritmul aceștii frângerii să află, dacă să va scădea logaritmul numitoriului dela logaritmul numărătorului 1. Așa dată la numere întregi în locul împărțirii să pune înmulțirea, iar în logaritmi în locul scăderii să pune strângerea. Deci de vine logaritmul a să scădea, precum totdeauna este în analoghie la încheetura dintâi, a afla a patra încheetură, atunci să ia acelui logaritm împlinirea cea aritmeticească, și să adună sumii încheeturilor dela mijloc, suma întreagă este a patra

încheetură, precum să vede în pilda mai jos a problemii
cei mai din urmă:

	la 13.049606	
să să adune impl[inirea]		sau la 13.402942
arit[meticească]	6.649558 impl. aret.	6.496402
	9.699164	9.899431

Tot acel logaritm într'amândouă întâmplările, cari au
fost mai înainte. Deci lucrarea se poate face sau cu metoda
acesta sau cu cel dinainte. Inșă tot mai bine este cu me-
todul cel obicinuit, pentru că cu împlinirea aritmeticească
prea lesne să poată face greșeală și mare, îngălmăcindușă
omul cu atâtea țifre ale logaritmilor.

NOTĂ

Trigonometria lui G. Lazăr a fost transcrisă și publicată de d. Traian
Lalescu cu ocaziunea centenarului sosirii în țară a marelui dascăl și a
fost însoțită de o notă biografică și de note explicative. Iată aprecierile
d-lui Tr. Lalescu: Gheorghe Lazăr a fost un învățat în adevăratul înțeles-
al cuvântului, un știutor nu numai în ale teologiei, care era profesiunea
sa, ci în ramurile cele mai variate ale științei de pe atunci.

Trigonometria prezintă un interes științific intrinsec. Este o lucrare
bună, după care poate învăța chiar azi cineva atâtea trigonometrie cât îi
trebuie când vrea să facă ridicări de planuri. În săraca noastră literatură
științifică ea poate deci lua locul istoric de cinstă care i se cuvine. Din
punctul de vedere al terminologiei matematice cartea prezintă un interes
deosebit.

Din analiza manuscriselor reiese limpede că Gheorghe Lazăr își
luase sarcina sa de profesor cu toată seriozitatea și că își propusese să
dea un învățământ științific în adevăratul înțeles al cuvântului.

Intregul text al trigonometriei sale și mai ales adaptarea inteli-
gentă a terminologiei științifice în limba românească ne arată cât de
înaltă eră cultura acestui nenorocit apostol și ce departe de adevăr au
fost aceia cari vedeau într'ânsul un simplu simbol național, creiat de
împrejurări și de hazard.

Hotărnicile păstrate dela Gheorghe Lazăr¹⁾

1) Planul Obislavului ridicat prin G. Lazăr 1818

și

2) Planul Fântânelor ridicat și lucrat prin
Școala din Sf. Sava 1820.

¹⁾ Vezi Partea III, Inceputurile ingineriei in Principatele române și G. Lazăr ca inginer.

luceetura, precum sa vede in pilda mai jos a problemii
cei mai din urma:

Imprejurati si de lazaristi

O. Lazar ca inginer.

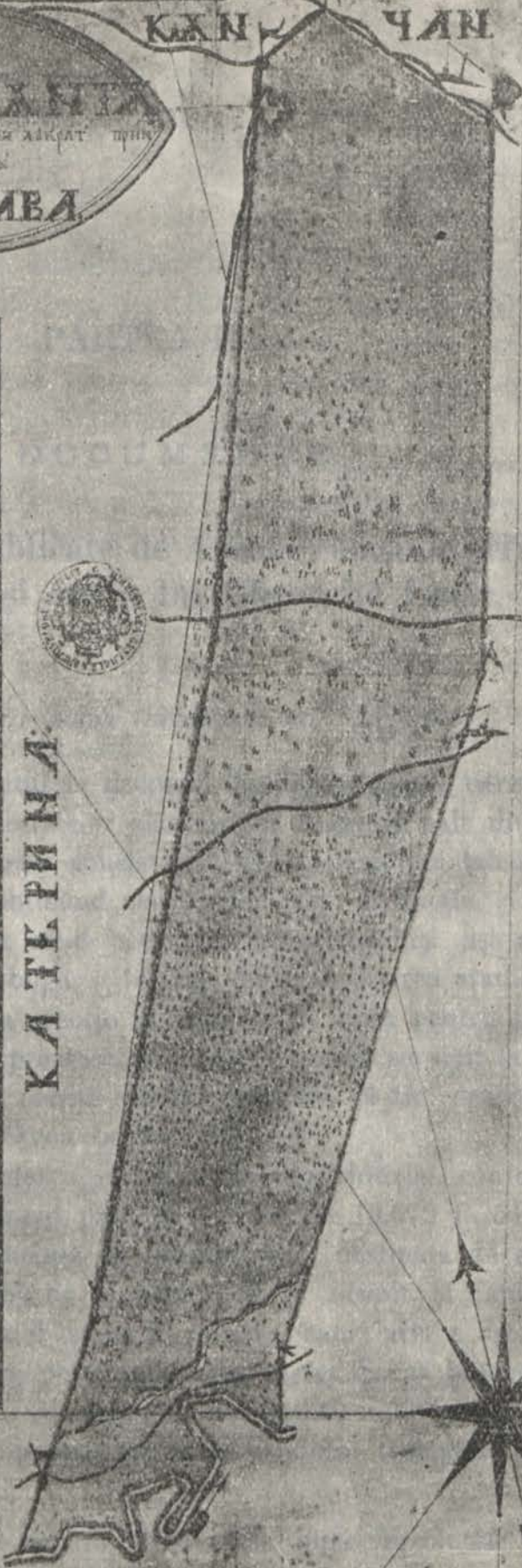
КАН ЧАН

Vertical column of handwritten text in Cyrillic script, likely a descriptive legend or survey notes.

КАТЕРИНА

КАН ЧАН
КАТЕРИНА

КАНИ

КАНИ

КАНИ

Pe acest raport împăratul pune rezoluția:

II

PARTEA II-a

DOCUMENTE

I. Documente publicate de Avram Sădeanu privitoare la viața și opera lui Gheorghe Lazăr.

II

Raportul cancelariei aulice transilvane No. $\frac{1704}{1725}$ 1806

«Fiindcă studentul în drepturi (studiosus iuris), care petiționează, este, conform atestatelor alăturate și descrierii sale din partea vicariului și președintelui consistorial, de cel mai bun talent și moralitate și în studii obținând clasa primă cu distincție și fiindcă la puține persoane de rital acesta se găsește calități așa alese, în sfârșit, fiindcă se deobligă, a instrui, după absolvirea studiilor sale teologice, candidații la preoție în științele de lipsă pentru păstorire și ocuparea oficiului preoțesc și a prestă și alte servicii la consistorul de rital neunit, merită această persoană să fie neapărat ajutorată în intenția și râvna sa mare.

Și deoarece și starea activă a fondului sidoxial, conform jurnalului înaintat, a crescut până la o sumă de 19.672 fl. 54 $\frac{2}{3}$ cr. și deoarece stă în consonanță cu menirea lui, destinată de episcopii Nichitici și Adamovici, de a ajutură clerul neunit, și capitalul a fiător în fondul sidoxial suportă aceasta, cancelaria e de părerea, ca, conform propunerii guvernului, Majestatea Sa să binevoască a încuviința studentului Gheorghe Lazăr un stipendiu anual de 200 fl. din fondul sidoxial pentru învățarea studiilor teologice, pe lângă îndatorirea propusă».

Pe acest raport împăratul Francisc pune rezoluția: «Propunerea cancelariei obține încuviințarea mea».

II

Hotărîrea împăratului de a cere raport special dela cancelaria aulică No. $\frac{240}{1044}$ — 1810

«Despre arătarea din filele protocolare ale consilierului aulic grof Eszterházi, desubt Nr. 631, conform căreia mitropolitul gr. neunit din Carloveț refuză studentului în teologie, Gheorghe Lazăr, hirotonirea pe motivul, că acela a ascultat teologia la universitatea din Viena, cancelaria are să-mi facă un raport special, îndatăce va fi primit replica cancelariei ungurești, alăturând la acea scrisoarea mitropolitului și arătând și aceea ce s'a făcut în privința asta. Celelalte observări din aceste file protocolare le iau la cunoștință.

«Francisc»

III

Raportul cancelariei aulice transilvane No. $\frac{1208}{2425}$ — 1810

«Dupăce mitropolitul din Carloveț nu voi să primească pe studentul în teologie gr. neunit, Lazăr, care sosi acolo în decembrie anul trecut, nici la continuarea studiilor teologice în seminarul din loc, nici la hirotonire, fiindcă Lazăr a ascultat teologia la universitatea din Viena, fu constrâns a se întoarce, fără nici o ispravă, iarăș în Ardeal; apoi deacolo a călători îndată la Viena, cheltuind astfel stipendiul depe un an întreg, precum și 100 fl., pe cari i-a primit ca bani de drum, iar acum cere un ajutor, pânăce va urmă hotărîrea asupra purtării mitropolitului din Carloveț.

Cancelaria aulică a aflat neapărat de lipsă, a interogă în chestia asta pe mitropolitul din Carloveț prin cancelaria ungară și îndată ce va urmă replica cancelariei ungurești, va face despre aceasta un raport amănunțit, conform hotărîrii din 13 aprilie a. c. (Nr. 940). Și fiindcă e de recunoscut, că Gheorghe Lazăr nu poate există aici până la deciziunea acestei chestii, cancelaria aulică îndrăznește a rugă pe Majestatea Voastră pentru invoirea preainaltă, de a da lui Gheorghe Lazăr, amăsurat stipendiului anual de 300 fl., incuviințat mai înainte de Majestatea Voastră, un ajutor lunar de 25 fl. din 1 aprilie începând, pe timpul cât va fi silit să petreacă aici, pe socoteala fondului sidoxial, din care a primit și stipendiul».

Pe acest raport împăratul pune rezoluția:

«Incuviințez lui Lazăr cei 300 fl. alăturați cu condiția, ca el să folosească timpul, cât va trebui să mai rămâie în Viena, pentru continuarea educației sale, și aștept raportul referitor la refuzarea hirotonirii aceluia din partea mitropolitului».

«Francisc».

IV

Raportul cancelariei aulice transilvane No $\frac{3058}{5217}$ — 1810

«Asupra protocolului cancelariei aulice transilvane din 23 martie a. c. Majestatea Voastră ați binevoit a hotări, ca cancelaria aulică să facă în privința acelei refuzări din partea mitropolitului din Carloveț, îndată ce primește declarația, cerută dela cancelaria ungară, un raport special și să alătore la acela scrisoarea mitropolitului și să arate tot ceea ce s'a făcut și în cazul, dacă nu i s'ar fi demandat.

La recomandăția vicariului și președintelui consistorului neunit din Ardeal, s'a incuviințat în 1806 (actul Nr, 1704/805) pentru talentul și moralitatea sa mult lăudatului ascultător în drepturi la liceul din Cluj, Gheorghe Lazăr, un stipendiu pentru învățarea studiilor teologice la universitatea din Viena din fondul sidoxial din partea Majestății Voastre cu angajamentul, ca Lazăr, conform îndatoririi luate asupra sa, să instrueze, după absolvirea studiilor teologice, candidații neuniți ai statului preoțesc științele de lipsă la păstorire.

În noemvrie anul trecut, veni Lazăr dela universitatea din Viena îndărăpt și fu trimis de guvernul din Transilvania la Carloveț, cu o scrisoare de recomandăție a consistorului gr. or. român din Sibiiu, ca acolo să învețe și studiile teologice ale ritului său, pentruca astfel să poată primi hirotonirea.

În Carloveț însă, nu numai că nu fu admis Lazăr la studii și hirotonire, ci fu privit asemenea unui eretic și declarat pentru totdeauna de incapabil, de a primi hirotonirea, dându-i-se și o scrisoare adresată consistorului neunit din Ardeal.

Lazăr raportează toate acestea guvernului din Ardeal, care-i luă scrisoarea și pe care o trimise nedeschisă cancelariei, bănuind în aceasta principii rătăcite; și așa cu atât mai puțin crezând oportun, a lăsa să ajungă această scrisoare la consistor, când mitropolitul nici nu-i îndreptățit, să corespundeze direct cu consistorul.

În această scrisoare (alăturată la acte sub Nr. 622) și desfășurată de cancelarie, mitropolitul aduce referitor la refuzare următoarele motive: Lazăr aspiră la o demnitate mai înaltă preotească, deci ar trebui să fie instruit cu cea mai mare îngrijire în dogmele religiei sale. Primii însă o educație cu totul întoarsă. Adecă învăță studiile teologice la o universitate catolică și ar vrea acum, ca și în trecut să-și însușească dogmatica și liturgica neuniților. Cum și-ar trimite catolicii studenții lor în institute protestante pentru educație?

Contra lui Lazăr se ivește o bănuială îndoită: odată se numește el în cartea de botez *Eustratius*, în atestatele școlastice și de consistor *Gheorghe*; apoi în atestatele școlastice figurează ca gr. cat. La aceasta se adaugă și aceea, că Lazăr în convorbirea sa, avută cu el asupra religiunii, ar fi tradat un indiferentism și o răceală către religiunea gr. neunită.

În sfârșit, mitropolitul admoniază în scrisoare consistorul, ca la primirea persoanelor în statul preoteșc să fie cu toată atențiunea.

Afară de aceste motive, Lazăr adaugă încă următoarele în o petiție înaintată guvernului, în care povestește în detalii toată primirea lui la mitropolit și pentru ce se refuzase primirea la studii și hirotonire: că studiază pe spese publice și tocmai pentru aceea e bănuitor, mai ales fiindcă din partea consistorului ar fi fost trimis numai la studii la Carloveț, de guvern însă se recomandă și la hirotonire; că unui neunit nu i-ar fi permis nici măcar să cunoască dogmele și principiile catolicilor; că e învățat și necăsătorit, deci aspiră la trepte mai înalte; că nu cunoaște limba slavonă, în care se propun studiile în Carloveț.

Atât guvernul din Ardeal, cât și cancelaria aulică află toate aceste motive de inadmisibile, căci:

1. Fiecare e obiceiul între «Valahii» din Ardeal să-și ia alte nume, decât cele primite la botez; Lazăr din greșală e indus în atestatele școlastice, ca unit, și se desmintește îndeajuns prin aceea că consistorul neunit și președintele acestuia, vicariul general Huțovici, a recomandat pe acest tânăr pentru primirea unui stipendiu din fondul sidoxial.

2. Atât în Sibiiu, cât și în Cluj, unde Lazăr studiază în școli catolice, precum și în Viena există biserici neunitice, pe cari acestea le-a putut cerceta.

3. Nu se poate crede despre profesorii din Carloveț, că afară de limba slavonă nu vorbesc și limba latină, germană ori franceză,

Ei ar fi putut deci împărtăși lui Lazăr instrucția în vreuna din aceste limbi.

4. Prin împrejurarea, că Lazăr a ascultat filozofia în Cluj, iar teologia în Viena, încă n'a încetat să fie greco-neunit, căci dacă cineva s'a făcut cunoscut cu principiile unei alte religii numai de dragul științei, nicidecum nu poate fi urmarea, că ar trebui să le și recunoască, părăsindu-și religia sa.

5. E foarte bătător la ochi, că mitropolitul nu voi să primească pe Lazăr tocmai pentru cultura sa prea înaltă, pe ceea ce la primire ar trebui să se pună temeiul.

6. În sfârșit, chiar așa de puțin se poate înțelege, pentru ce unui greco-neunit nu-i iertat nici să cunoască dogmele religiei catolice, poate pentru aceea, ca să țină neuniții și pe mai departe în neștiință adâncă.

Și fiindcă Lazăr fu trimis anume la îndemnul public la universitatea din Viena, ca prin el să se poată influența asupra educației poporului «valah» și a preoțimei sale în Ardeal; și deoarece conform hotărârii preainalte din 1807 ar trebui să se trimită încă câțiva tineri talentați, cari se dedică statului preoțesc, pentru o educație mai aleasă, la universitatea din Viena, dobândind astfel profesori mai destoinici pentru noul seminar neunit, ce are să se ridice în Ardeal, și a se prevedea spre acest scop cu câte un stipendiu din fondul sidoxial; dar fiindcă mitropolitul din Carloveț, în urma principiilor sale manifestate, ar pune piedici executării intențiilor preainalte, guvernul a făcut propunerea, ca afacerea asta să se rezolve așa, ca Lazăr pentru studii și hirotonire să fie avizat la episcopul neunit din Bucovina.

Intr'aceea cancelaria, pentru de a nu învinovăți pe mitropolitul din Carloveț la Majestatea Voastră, fără a-l asculta, i-a dat a înțelege prin cancelaria ungară, că principiile lui sus arătate tradează numai ură religioasă și nicidecum n'ar fi admisibile și că întreaga procedură cu atât mai vârtos ar trebui prezentată Majestății Voastre spre remediare, fiindcă mitropolitului aparține jurisdicțiunea în Ardeal numai în afaceri dogmatice și spirituale, nu și în chestii disciplinare, precum este aceea a lui Lazăr; și fiindcă mai departe intenția mitropolitului numai acolo poate ținti, de a pune grî tinerii înaintea consistorului și coreligionarilor lor, cari se cresc în institute catolice de profesori pentru noul seminar, ce se va ridica în Ardeal, și a zădărnici astfel intențiile binefăcătoare ale Majes-

tății Voastre pentru poporul «valah», Cancelaria admoniă totodată pe mitropolit, să admită pe Lazăr la studii și hirotonire, într'aceea însă să se abțină dela corespondența directă cu consistorul din Ardeal și dacă ar avea ceva de comunicat consistorului în afaceri disciplinare, să se adreseze guvernului.

În declarația transmisă de cancelaria aulică ungară, mitropolitul mai adaugă următoarele: că el n'a avut absolut nici o cunoștință despre intențiile preainalte ale Majestății Voastre, referitor la ridicarea unui seminar în Ardeal și despre dispozițiile, ce privesc această chestie, căci el ar fi făcut o contrapropunere, referitor la trimiterea persoanelor în institute teologice catolice, cu rugarea, ca ridicarea s'o amâne până la reocuparea episcopatului în Ardeal, pentru că poporul «valah» își pune încrederea în episcop, că-l va ține la legea sa; iar prin astfel de dispoziții în timpul vacanței s'ar deșteptă numai temerea poporului, că ar vrea să-l aducă la unire. El ar fi rugat de repetiteori pe Majestatea Voastră dela moartea episcopului neunit din Ardeal în 1796, în chipul cel mai urgent, în persoană, pentru reocuparea acestui episcopat. Când fu cu aceeaș intenție mai pe urmă în Viena, ar fi auzit, că o persoană neunită studiază teologia la universitatea din Viena, ca apoi să ajungă episcop în Ardeal. Într'aceea s'ar fi liniștit iarăș, înțelegând din altă parte, că față cu această persoană se intenționează considerațiuni politice, cari-l fac incapabil la executarea intențiunilor de cari sunt preocupați. Lazăr se prezintă într'aceea la Carloveș. El deșteptă dejă prin aceea neîncredere, că scrisoarea de recomandăție, pe care o adusesse cu el, n'a fost iscălită de președintele consistorului, ci numai de un asesor al aceluia. Această bănuială o mări cartea de botez și atestatele școlastice, fiind în cea dintâiu numele de botez al lui Lazăr Eustratius, în cele din urmă însă Gheorghe și însuș Lazăr figurează ca un greco-unit.

Și Lazăr a ascultat dejă teologia catolicilor și prin nici un atestat n'a putut dovedi, că s'a mărturisit și cuminecat vreodată după ritul neuniților; ba încă a trădat o răceală în convorbirea întinsă, avută cu el despre religie, încontra ritului neuniților și-și trădă intenția, de a-și însuși numai în treacăt și dogmatica și liturgica. La aceasta se mai adause și aceea, că Lazăr fu recomandat de consistor numai la studii, nu și la hirotonire, numai guvernul îl aviză la hirotonire, și că Lazăr umblă după demnități mai înalte bisericești.

Aceste împrejurări, precum și cea sus amintită, că adevărat prin Lazăr se intenționează considerații politice (în privința aceasta se provoacă mitropolitul la o persoană a cancelariei ardelene, pe care n'o spune cu numele), apoi trista experiență, că răposatul vicar neunit în Ardeal, Popovici, încercă cu ajutorul episcopului gr. cat. din Oradea-Mare, Darabant, de a aduce la unire biserica neunită din Ardeal, (spre dovedirea acestora anexează mitropolitul o copie de pe o scrisoare a episcopului Darabant, adresată consilierului de atunci Lorenz), și el se temă, că și Lazăr umblă cu astfel de intențiuni și pentru aceea îl trimise îndărăpt, prevăzând mai ales, că Lazăr, și dacă de fapt l-ar fi admis la studii, după absolvirea acestora, n'ar fi putut niciodată primi hirotonirea, fiindcă el n'ar fi putut depune nicicând jurământul prealabil, necesar pentru aceasta, al cărui formular este alăturat sub Nr. 5 la Nr. 2291/1810; și fiindcă nicicând nu s'a deprins anumit timp în vreo mănăstire, ori pe lângă vreun vlădică în cele rituale și disciplinare.

Urmează din aceasta, că Lazăr fu respins, numai pentru aceea, pentru că studiasse la institute catolice. Și el (mitropolitul) își primă educația în astfel de institute, dar nu și în teologie. Nu-i adevărat, că Lazăr fu tratat asemenea unui eretic. Lazăr ar fi dovedit deja neascultarea sa prin aceea, că el a predat guvernatorului scrisoarea, ce i s'a dat s'o ducă consistorului, și după canoanele bisericii neunite s'a făcut pentru totdeauna nevrednic de statul preoțesc. Mai târziu primă mitropolitul pe cale confidențială informația alăturată sub Nr. 6, conform căreia Lazăr, care aspiră la episcopat, e un grandoman, aventurier; cât timp călătorî, nu se mărturisă niciodată și pentru aceea a fost recomandat din partea consistorului numai pentru studii, nu și pentru hirotonire. Dacă episcopatul neunit din Ardeal se va reocupa și noul episcop îl va primi pe Lazăr la hirotonire, el (mitropolitul) n'are nimic încontra.

Ce privește de altminterlea corespondența cu consistorul, mitropolitului i s'a concretizat în cele dogmatice și spirituale («Dogmaticis et Spiritualibus») episcopatul neunit dela locul prealalt și i s'a interzis corespondența directă numai cu preoții și comunele, nicicând însă cea cu consistorul, cu care corespondența este cu mult mai de lipsă tocmai acum, în timpul vacanței scaunului episcopesc. Deși s'a servit foarte rar de aceasta, totuși fu deja în 1797 dojenit pentru corespondența cu consistorul. De atunci s'a abținut de a scrie consistorului, deși avu mai multe prilejuri, precum în-

cercarea amintită a vicarului Popovici, de-a trece la unire; procedura primpretorilor, cari lăsară să bată popii cu nuele pe pielea goală, fără ca popii să fi primit vreodată satisfacție; lipsa de sf. mir la toate bisericile.

Când scrisese în afacerea din urmă consistorului, fu din nou dojenit, fiindcă aceasta ar fi afacere disciplinară. Mitropolitul între astfel de împrejurări concrede aprepierii preainalte, dacă poate face indestul datoriei, concrezută în «Dogmaticis et Spiritualibus», și că astfel de procedură poate avea urmări bune. Dealtmintrelea Lazăr însuș adusesse dela consistor o scrisoare, la care crezù, că trebuie să răspundă.

Cancelaria observă, că și dacă s'ar putea explica intrucâtva, că Lazăr după obiceiul bisericii neunite nu poate fi admis la hirotonire acum, înainte de a se fi exercitat câtva timp în cele rituale și spirituale pe lângă un episcop, nicidecum însă nu se poate aproba acea faptă a mitropolitului, că el n'a vrut să primească pe Lazăr la continuarea studiilor teologice, nici măcar atunci, când cancelaria a explicat împrejurările în chipul arătat mai sus și că Lazăr n'a încetat nicidecum a profesă religia neunită, ceea ce dovedesc și atestatele aduse de Lazăr (sub Nr. 2359 B), conform cărora Lazăr, în timpul studiilor sale în Cluj, în curs de 8 ani, întotdeauna cercetă biserica neunită și primii sf. cuminecătură. Dacă e adevărat, că Lazăr ar avea o răceală cătră biserica neunită atunci tocmai prin instrucție în dogmatica neunită trebuia să se înlătore aceasta. «Species facti» (spusele), alăturate de mitropolit sub Nr. 6, fiind o arătare anonimă, nu i-se poate da nici o crezare, și și ceea ce se impută lui Lazăr în această arătare, nu este de o astfel de natură, și dacă de fapt ar fi adevărat, ca Lazăr prin disciplina preotească să nu poată fi îndreptat. Unica bănuială sus amintită, conform căreia educația lui Lazăr are de temei tocmai acea intențiune, pe care s'o fi avut răposatul vicar general Popovici, de-a aduce la unire biserica neunită din Ardeal, pare așadară a fi motivul, pentru ce Lazăr trebuie să fie eschis.

După ce însă cancelaria n'a avut nicidecum vreo cunoștință despre intenția amintită a vicarului Popovici, ea găsește această bănuiala cu atât mai fără temei pentru eschiderea lui Lazăr, cu cât Lazăr numai după moartea lui Popovici a fost recomandat de cătră vicarul și președintele consistorului de atunci, Huțovici, pentru dobândirea unui stipendiu din fondul sidoxial.

După ce Lazăr, între astfel de împrejurări, nu poate fi trimis iarăși la Carloveț, fără de a-l expune la multe neplăceri, crede cancelaria, că cu învoirea preainaltă să se trimită la episcopul din Bucovina, Daniil Vlahovici, și prin poruncă preainaltă să se mijlocească la locul competent, ca Vlahovici să admită pe Lazăr la studiile teologice în institutul său. Hirotonirea o poate primi Lazăr apoi dela noul episcop în Ardeal, care în urma hotărârii preainalte (actul Nr. 1704) va fi ales, care alegere, după petitia lui Lazăr, să fi avut loc deja în 1 octombrie a. c.; deci cât de curând se va înainta de către guvern pentru încuviințare preainaltă. Prin ocuparea acestui episcopat vor dispărea apoi de sine și certurile de până aci pentru corespondența cu consistorul, și jalbele din cauza piedecilor, ce se puneau îngrijirii mitropolitului pentru episcopatul vacant.

Ce privește menționarea mitropolitului, că persoanele, cari se educă de profesori pentru noul seminar, ce se va ridica în Ardeal, să nu se trimită în institute catolice pentru învățarea științelor teologice, cancelaria nu știe alt chip, decât că astfel de persoane și pe viitor să învețe științele teologice în institute catolice, afară de dogmatică și liturgică, pentru că ea nu cunoaște nici un institut teologic, unde aceste persoane ar putea primi educație corespunzătoare; și ce privește institutul din Carloveț, însuși mitropolitul spune, că acolo se predau studiile în limba slavonă pe care limbă «Valahii» ardeleni numai cu pierdere de timp și în detrimentul solidității trebuie s'o învețe.

Dealtmintrelea ce privește maltratarea amintită a popilor prin primpretori, încă nu s'a înaintat nici o pără, cu toate acestea, cancelaria crede, a dispune guvernului, să interzică în chipul cel mai strict o astfel de procedură și pe ceice lucrează încontră, să-i supună fiscalatului.

V.

Raportul cancelariei aulice transilvane No. 3406 — 1810.
5853

«Majestatea Voastră, în urma recomandății cancelariei aulice transilvane din 21 aprilie 1810 Nr. 1203, pentru un ajutor provizor pe seama studentului în teologie și clericului neunit «valah» din Ardeal, Gheorghe Lazăr, ați binevoit a-i da în maiu a. c. 300 fl. din

cabinetul preainalt și (precum amintește însuș petiționarul) la începutul lui septembrie a. c. iarăși i-ați dăruit 100 fl.

Lazăr însă, e pe sfârșite cu banii aceștia și se roagă în petiția, adresată Majestății Voastre, în care arată și scumpetea din timpul de față, de minte de om încă nemaipomenită etc., ca să fie ajutat și pe mai departe și să i se designeze încurând funcția sa în patrie, *ca să poată pune în aplicare rodnică științele sale de specialitate și alte cunoștințe secundare, însușite în cursul unui studiu de 19 ani, la coreligionarii săi încă foarte rămași în cultură.* (Bittet... um baldige Bestimmung seiner Anstellung im Lande, damit er die durch 19-jähriges Studium sich eigen gemachten Berufswissenschaften und sonstigen Nebenkenntnisse bei seinen in der Kultur noch weit zurückstehenden Religionsgenossen in fruchtbare Anwendung bringen könne).

Tot această rugămintă o repetă într'o petiție mai târziu înaintată.

Cancelaria observă, că Lazăr trebuie, firește, ca cu suma amintită, să se ajungă mai mult timp, decât 6 luni, căci el ce-i drept a avut un stipendiu numai de 300 fl. dar, fiindcă raportul despre declarația mitropolitului din Carloveț, Stratimirovici, referitor la refuzarea primirii lui Lazăr în dieceza sa (Nr. 3058—810), se află deja în mâinile Majestății Voastre, și până la hotărîrea acestei chestii trebuie îngrijit de susținerea lui Lazăr, astfel cancelaria face propunerea alternativă :

Dacă Majestatea Voastră ați încuviințat propunerea, ce se cuprinde în raportul amintit, ca Lazăr să se trimită pentru continuarea și finirea studiilor sale teologice la episcopul gr. neun. din Bucovina, atunci să i se dea, începând cu 1 noiembrie a. c., pe un an un stipendiu de 400 fl., iar 200 fl. bani pentru călătorie în Bucovina din fondul sidoxial; sau

Dacă această încuviințare preainaltă n'ar urmări încurând, atunci trebuie să se ceară permisiunea preainaltă, ca petiționarului să i se dea și până atunci, ținând seamă de scumpetea enormă și care crește continuu în întreaga monarhie, un ajutor lunar, de 33 fl. 40 cr. din fondul sidoxial.

Ce privește în sfârșit îngrijirea și aplicarea în viitor a acestui student în teologie, cancelaria observă, că, cât timp încă nu și-a sfârșit studiile teologice, nici nu poate fi vorba despre aceasta; dar totuși la timpul său, când planul deja cerut dela gu-

vern pentru ridicarea unui seminar «Cleri junioris» gr. r. n. u. în Ardeal va fi înaintat și se va prelucra, și aplicarea acestuia se va aduce în discuție. (fiind el și așa destinat de profesor în seminarul nou, ce se va ridica)».

Raportul poartă următoarea rezoluție împărătească :

«Lazăr, căruia iarăș nu de mult i-am încuviințat un ajutor, să se legitimizeze, dacă și în ce chip a folosit el timpul, pe care l-a petrecut aici pentru continuarea educației sale, conform poruncii mele din raportul cancelariei din 21 aprilie a. c.

Rezultatul în privința asta să mi se înainteze cu opinia, că oare n'ar fi mai bine, fiind acum denumit un episcop gr. neunit în Ardeal, a aviză pe Lazăr la acela pentru finirea studiilor sale și primirea hirotonirii necesare. *Francisc».*

VI.

Raportul cancelariei autice transilvane No. $\frac{222}{356}$ — 1811.

«Lazăr a declarat, că în maiu 1810, când primî un ajutor de 300 fl. cu porunca, ca timpul petrecerii lui în Viena să-l folosească spre educația sa, n'a mai avut timp, ca prelegerile, pe cari mai înainte nu le-a putut cercetă, să le cerceteze cu folos, în schimb însă a repetit studiile sale ascultate, apoi a tradus în limba «valahă» opul foarte renumit în biserica gr. n. u. a lui Platon «*Educatorul marelui principe din Rusia*» (*Erzieher des Grossfürsten von Russland*), începù cu traducerea pedagogiei, și sfârși aceea a celor 3 cărțicele : 1. «Cărțicica învățăturilor morale pentru copii de școală» (*Sittenbüchel für Schulkinder*). 2. «Geografia matematică pentru copii» (*Mathematische Erdbeschreibung für Kinder*). 3. Istorioara morală a împăratului Octavian și a soției sale» (*Kleine moralische Geschichte des Kaisers Octavian und seiner Gemahlin*).

De prezent cercetează prelegerile de *teologia pastorală*. Cu acest prilej se roagă din nou Lazăr, ca să i se designeze o funcție, potrivită cu capacitatea sa, prin care ar putea influența asupra educației poporului «valah». (Bei dieser Gelegenheit bath derselbe neuerdings um eine, seinen Fähigkeiten angemessene Anstellung, in der er zur Bildung des Wallachischen Volkes wirken könnte).

Cancelaria observă, că ea nu poate aprea traducerile lui Lazăr, fiind scrise în românește, dar dovedesc, că Lazăr în Viena n'a petrecut degeaba. Dela trimiterea lui la episcopul gr. n. u. în Bucovina ar trebui acum să se abstea și să se avizeze mai vartos la nou numitul episcop gr. n. u. din Ardeal. Acestuia ar trebui să i se dispună, ca, pânăcând va urmă «regularea» unui seminar pentru candidații de preoți gr. n. u. și se va hotări mai de aproape aplicarea lui Lazăr, să-l folosească, după finirea studiilor sale și primirea hirotonirii, pelângă sine ori în cler.

Deci Lazăr ar trebui trimis cât se poate mai curând în patria sa și provăzut cu 100 ori 200 fl. bani de călătorie din fondul si-doxial, apoi stipendiul, pe care-l capătă din acest fond, pentru scum-petea extraordinară, să i se ridice pe un an dela 300 la 400 fl. In-cursul acestui timp își va putea finî studiile și primî hirotonirea. Propunerea pentru ridicarea seminarului susamintit s'a solicitat nu demult la guvernul țării».

Impăratul decide următoarele:

«Pentru de a putea judecâ, că oare ceeace susține Lazăr, că a tradus și scris, de fapt s'a și lucrat și tradus cu diligență și temeinicie, de a se putea folosi în viitor, cancelaria va cere în privința asta, pe calea sa, părerea censorului «valah» de cărți din loc și mi-o va înainta la timpul său, când apoi îi voi împărtași hotărîrea mea, care va urmă; într'aceea Lazăr are să-și continue cursul său început.

Francise».

VII

Rezoluția împăratului la raportul No. $\frac{3058}{5217}$ — 19 Oct. 1810.

«Deoarece nou numitul episcop ardelean de ritul grecesc neunit, Vasile Moga, a fost hirotonit și instalat, teologul Gheorghe Lazăr să se provadă cu 100 fl. pentru drum acî alăturați și să se avizeze la numitul episcop, ca după voia lui sau acolo pe cale privată, sau în seminarul episcopului din Bucovina să fie temeinic instruit în cunoștințele dogmatice și rituale ale bisericii sale; după finirea acestor studii se poate promovă la trepte mai înalte, dacă, în urma moralității și însușirilor inimii sale și altor calități de lipsă,

este vrednic de acestea. Cu privire la susținerea lui Gheorghe Lazăr, până ce va fi undeva aplicat, aștept propunerea cancelariei, că oare și de unde să i se dea ajutor și dacă e de lipsă acesta între împrejurările date?

In toate celelalte afaceri, pe cari le iau la cunoștință, să nu se facă nimic pe față; să se demânde numai guvernului, ca să păzească cu diligență, ca arhiepiscopul din Carloveț, să nu aibă pe viitor nici un alt amestec în afacerile diecezei ardelenne, decât pe acela, care nu se poate despărți de drepturile mitropolitului. In sfârșit să se împiedece oricare altă atingere a nou numitului episcop Moga și a consistorului său cu mitropolitul».

VIII

Raportul cancelariei aulice transilvane No. $\frac{1070}{1475}$ — 24 Martie 1811.

«Ce privește traducerea studentului în teologie gr. n. u., Gheorghe Lazăr, cancelaria prezintă, în lipsa unui censor de cărți «valahe», apretierea cerută dela traducătorul «valah», concepistul camerei aulice, Pavel Ramomțai, cu observarea, că Lazăr se întoarse numai decât în Ardeal, îndată ce primi banii de călătorie, conform hotărârii preainalte din 13 februarie a. c.

După judecata lui Ramomțai traducerea lui Lazăr sunt bine succese.

Lucrarea A) «Invățăături morale ale lui Gottlieb Ehrenweich pentru băieți». (Sittliche Lehren des Gottlieb Ehrenweich für Knaben).

B) «Geografia, tradusă din ungurește». (Erdbeschreibung aus dem Hungarischen übersetzt).

Suplimentul de sub C) «Istoria lui Ion Moritz și a copiilor săi». (Geschichte des Ioh. Moritz u. seiner Kinder).

D) «Ieromonahul lui Platon, teologie creștină». (Ieromonach Platons christliche Theologie); toate acestea vor fi foarte folositoare pentru tinerimea școlară, iar cea din urmă se va putea întrebuința chiar și ca manual de școală pentru școlile «valahe» gr. n. u.

In schimb lucrarea de sub C) «Istoria împăratului Octavian și a soției sale» (Geschichte des Kaisers Octavian und seiner Ge-

mahlin), ar fi acomodată numai pentru distragerea poporului de rând și cea de sub

E) «Pedagogie» (Pädagogik) încă nu-i sfârșită».

În urma acestui raport consilierul Atzél constată, că «studentul în teologie gr. n. u., Gheorghe Lazăr, s'a ocupat cu folos cu traducerea de cărți acomodate pentru educația tinerimii».

Deciziunea împăratului pe acest raport:

«Această informație o iau la cunoștință și cancelaria îi va trimite lui Lazăr traducerile prin autoritățile oficiale; va aduce totodată nou numitului episcop Moga la cunoștință, să se îngrijească, ca Lazăr să finească în întregime studiile sale teologice și îndatăce e deplin vrednic de hirotonirea preotească, să fie nu numai admis la aceasta, ci să fie aplicat amăsurat cunoștințelor și capacității sale acolo, unde poate să aducă folos. Până când va fi aplicat undeva, îi încuviințez pentru susținere 300 fl. anual din fondul sidoxial, dacă acest fond poate suportă aceasta».

II. Documente publicate de d. I. Lupaş privitor la vieața și opera lui Gheorghe Lazăr

I

Raportul guvernului ardelean către regele Francisc privitor la neînțelegerile dintre episcopul Moga și G. Lazăr

Sacratissima Caesareo Regia, et Apostolica Majestas Domine Domine
Clementissime!

Georgio Lázár Clerico Dis-Unito per Episcopum Dis-Unitorum
Basylium Moga tenore Repraesentationis suae sub 26ª Mensis De-
cembris a. p. submissae coram Regio hocce Gubernio eatenus de-
lato, quod idem pro uberiori Instructione ad se inviatus Clericus
Georgius Lázár, obligationibus eidem per se praescriptis haud im-
pletis Coronam versus sine impetrata ad id Episcopi venia disces-
serit, Francisco Klompe Iudici Primario Coronensis dd^o 9to Mensis
Ianuarii a. c. Nroque 372 ab hinc commissum fuerat, ut querulatum
Georgium Lázár, illico in tota Civitate Coronensi perquiri, reper-
tumque coram se statui curet, ac super singulis Expositiones in
praecattacta Dis-Unitorum Episcopi Repraesentatione Contentae
punctis, uti et super itineris per ipsum praevio modo suscepti fine,
et intentione audiat, exculpatoriamque ejusdem Declarationem reci-
piat, et Protocollum instituendi cum eodem B. Examinis parte ab
una Regio huic Gubernio submittat, parte vero ab altera queru-
latum Georgium Lázár medio praeiuncturae per Circuli Coronensis
Adjunctum Provincialem Commissarium usque Cibinium assignandae
sub honesta custodia Cibinium usque ad repraesentantem Episcopum

transmitti, et eidem resignari curet praefato Iudice Coronensi ordinationi huic satisfaciente, et exculporiam declarationem et querulati Georgii Lázár Regio huic Gubernio substernente, posteaquam antelatus Episcopus etiam in Consequentiam Ordinationis Gubernialis sub 30ª Aprilis Anni Cur. Nroque 2962, exaratae de postam a se de eo opinionem: anet qualiter mentionatus Georgius Lázár in gremio Clericorum utilitate, et emolumento totius Cleri et Populi Dis-Uniti Valachici applicandus, vel vero ab obligatione Statum Ecclesiasticum amplectendi, Sacrosque ordines suscipiendi dispensandus, eidemque alio pro arbitrio suo statum amplectendi facultas indulgenda sit? submisisset, et Regium hocce Guberniam Determinationem Suam saepiusfato Georgio Lázár ad exculporiam ejusdem declarationem medio ordinationis dd^o 20ª Iulii a. c. Nroque 5888 emanatae, talem per dictum Iudicem Coronensem intimari, eidemque strictissime injungi curasset, quo semet praeattactae Determinationi Guberniali submittendo, eidemque se conformando, ad praepositum suum Episcopum conferat, Authoritatem ejusdem agnoscat, debitam eidem obedientiam exhibeat, leges subordinationis expleat, delatam stationem Professoralem amplectatur, Partes officii sui rite adimpleat, sacrosque ordines per Episcopum dum e re visum fuerit eidem conferendos suscipiat, haecque omnia tanto magis expleat, quod Secus Gubernium Regium nonmodo ad sistendum ejus salarium procedet, verum refusionem etiam Expensarum e fondo Sydoxiali eidem suppeditatarum decernere necessitabitur, idem rementionatus Georgius Lázár praeallatae Ordinationi satisfacturus, tenore supplicis sui Libelli proximius horsum porrecti coram Regio hocce Gubernio ratione exsolutionis altissime applaudati Salarium sui id exponendo, quod a 15ª Mensis Martii a. p. dimensum suum salarium usque 1um Novembris ejusdem Anni in simpli solum Schaedarum Bancalium valore, abinde vero nullum Salarium percepit, circa restantis sui salarii exolutionem abhinc congrua disponi supplicavit, in hujus proinde petiti sequelam abhinc sub hodierno supremo Commissariatui Provinciali injunctum est, ut Salarium supplicantis Altissime placidatum a 16ta Martii a. p. usque tempus, quo in functione per Episcopum Dis-Unitorum eidem supplicanti delata perseveravit Testimonio antelati Episcopi legitimandum in quintuplo Schaedarum Bancalium valore in Schaedis Cambialibus, item pro futuro a 1^a Novembris imminentis Anni Militaris idem Salarium in valore aequae Cambiali penes Quietantiam Testi-

monio Episcopi da tempore in tempus legitimandam eidem supplicanti exsolvendam disponat, pro intermedio illo tempore, quo supplicans praeter Scitum et Consensum Praepositi sui Episcopi Stationem delati Sibi Officii deserendo, Cibinio Coronam discessit, nulli salario idem competente.

Quam taliter factam per Regium hocce Gubernium dispositionem Majestati Vestrae Sacratissimae penes praemissorum humilliman declarationem pro altissima Notitia de genu referentes, interemerata fide, fidelitateque emorimur.

Majestatis Vestrae Sacratissimae

E Regio M. Principatus Tranniae humillimi perpetuoque fideles subditi ac servi.

Gubernio Claudiopoli die 26^a Octobris 1812. GEORGIUS C. BÁNFFI m. p.
ANDREAS DE HEYDENDORF m.p.

II

Cererea lui G. Lazăr către episcopul Moga ca să pedepsească pe diacul Teketici

Prea luminate Doamne Episcoape!
mie milostiv Stăpân!

Prinsa aicea «Species facti» despre primejdioasa întâmplare ce mi s'au făcut prin Candidatul de Preoție Ioan Feketici, cu aceea de tot smerită adăogare îndrăsnesc a o așterne Mării tale, ca să te milostivești pe zisul diac pentru cercata asupra Invățătorului său cu vărsarea sângelui îndrăsnală, după cum să va cuveni al zmeri, și dela purtarea minciunilor dintrun loc întraltul spre stricăciunea Harmoniei, care să cuvine Mării tale ca un Părinte a o avea cătră mine și mie ca un fiu supus Măriei tale continăluită, iară mie atât el, cât și alții care vin la învățatura preoții, cinstea ca unui Profesor să mi-o dea, obicinuindu-să supunerii să poată și la aceia, după mergerea acasa, Parohieni ai lor ale da Sf-ta învățătură și ai aduce spre năravurile cunoștinții, și a supunerii cât legilor mirenești supt care trăesc, atât Legilor Duhovnicești, căroră toți sunt supuși. Așteptând mângăioasa patimilor mele rezoluție.

Sing. Sibiu 2 Aug. 1814,

GEORGE LAZAR

Teolog și Profesor candidaților de preoție neuniți în Trannia.

III

„Speces facti“ despre conflictul cu diacul Feketici

Species facti.

După ce în poftorite și ne înnumărate rânduri am dat înaintea candidaților la mine pentru învățatură primiți ca vorbe și minciuni din școală afară pe uliță sau la Curtea Episcopescă să nu poarte, nice iară dela laudata Curte cătră mine, fiindcă Harmonia cea bună, carea ar trebui, și iaste mai de lipsă ca toate să o avem chiar numai prin acest feliu de purtare de vorbe să va strâmuta și împărechia.

Alaltăeri, adecă $\frac{31}{19}$ Iulie după porunca ce le-am dat *adunându-se Candidații la sălașul meu, săi învăț* și prinzind de veste, că candidatul Ioan Feketici toema inprotivă poruncii care mai de multe ori o am poftorito, în acea zi adecă în $\frac{30}{18}$ Iulie a. c. pentru că împreună cu pe alții i-am dojenit: că ce nu păzesc ceasurile de școală, și vin totdeauna târziu, au alegeat de loc la curtea episcopescă și în tot chipul au mințit asupra mea. *Am chemat pe zisul Ioan Feketici deosebi în casă* (fiind ceialali diaci în curte:) ca să-l dojenesc și înfruntându-l pentru ce socotește așa întrunimica vorbele mele și mă poartă în gură dintrun loc întraltul; căruia iam și zis aceste cuvinte: mă! pentru ce porți minciuni din Școală afară, și faci pe Domnul Vlădică supărat asupra mea? *la care eu răstire miau răspuns, eu nu port minciuni și nai de ami porunci; că am eu alții mai mari caremi poruncesc; de care rușinându-me, și mâhnindu-me iam zis: cum îndrăznești a grăi așa înaintea unui mai mare, iară el de loc sau rădicat asupra mea la o mână de om slab ce sânt, și mau isbit, (: vrând pe seamne ca să mă arunce pe fereastră afară în curte:), iară eu sprijindu-me cu mânilor am dat cu capul de dunga ferestri, și lam crepat de mau umplut sângele cum se vede până astăzi, că de rușine nice celorlalți diaci nam îndreznit a spune, temându-me să numi facă și ei așa văzând îndrăzneala acestuia, nice din casă afară nam putut eși, după care văzându-me cu capul spart am început a striga: Vezi ce ai făcut, ce ai făcut? și temându-me (: Văzând că cu mai mare năvălire de izbire să pornește asupra mea, și vrea intradins să mă arunce pe fereastră, sau almintrilea sămi primejduiască din îndemnul cuiva*

viata:) silit am fost, ca să mă apăr de primejdia neașteptată: am luat bățul de trestie și încât am putut ca un slab ce sânt pe lângă dânsul a mă apăra, strigând din gură mare ce ai făcut? mișelule! și așa au plecat fuga din casă afară; însă eu am rămas cu pecetea dela ucenic până astăzi în frunte.

După aceia venind az după amiaz, și zicând să să roage de ertare, apoi sare dintre ascultarea învățaturii mele, dacă mau vătămat în loc ca să mă asculte înaintea tuturor Diacilor, ne făcând nimica au luat fuga pe ușe afară, ce va fi mințit și cine îl îndeamnă a purta vorbe și minciuni despre mine nu știu, fără văz că eu de voiu grăi oare căruia ceva spre folosul bun de obște și al său sânt în primejdie de prăpădirea vieței.

GEORGE LAZAR

Sibiu 2 Aug. 1814.

Teolog neunitu în Trannia.

IV

Cererea lui G. Lazăr către episcopul Moga ca să-î comunice rezultatul în cauza sa cu diacul Feketici

Copia Nr. 11520/815.

Prea luminate Domnule Episcopoe!

Mie milostive sztepaen schi paerinte!

Spre a putae fatse destul paerintzeschti Maeriitale porantsy din 5 zile a kurgetoarej ex Luna August No. 656 in pritsina ku diakul Ioanu Feketits, aflu cu totul de lipse a misse imperteschi schi o tsertschetare, kare prekum auzy prin Maerijata insuschy in traeba atsaszta sar fi faekut.

Fijnd darae kae la aszsaemaenetsertsetaery amæendoao paertzile trebue aszkultatae, ascha mae rog ku toatae plekaetsunae ka saete milostivesty pomenita tsertsetare spre sferschitul maj szusznumit paerintaeschte a mio impaertaeschy; praelaengae a kaeruja aschteptare intru adænkæ plekaetsune raemaen.

Al Maeriy tale

Szibiyu ¹⁴/₂₆ August 1814.

plekatae szlugae

GEORGIUS LAZAR m. p.

Theolog.

V
G. Lazăr trimite guvernului în manuscris *Compendiul său de geografie* spre a-l censura și tipări

Nr. 2355/815

Excellentissime, ac Illustrissime Domine Comes Gubernator Regie!

Excelsum item Regium Gubernium

Domini Domini Patroni Mihi Gratosissimi!

Exile tempus, quod mihi a praelectionibus, candidatis ad amplectendos ss. ordines aspirantibus, quotidie juxta stabilitum systema decursu sex horarum impertiri solitis, suppetit, elucubrationibus Librorum pro cultivatione Junioris Cleri, et in genere Nations Valachicae deservientium immolans, tam fui felix, ut praeter Theologicum opusculum sub *17-a Octombris anni praeteriti* Excelso Regio Gubernio demisse substratum, etiam compendium Geographiae Transilvaniae terminaverim, quod Eidem Excelso fine censurae, quo dein Typis mandari posset, humillime substerno, et jugi venerat-ionis cultu emorior.

Excellentiae Vestrae et Excelsi Regii Gubernii

Cibinii 11 Martii 1815.

humillimus servus

GEORGIUS LAZAR m. p.

Theologus et professor

non Uniti Cleri junioris in
 Transylvania.

VI

Guvernul trimite *Compendiul de geografie* potropopului

I. Lemeni din Cluj pentru censurare

2385/815.

Ioanni Lemeny Archi Diacono, et Parocho Gr: Ritus Unito
 Claudiopolitano.

In nexu eorum, quae circa opera theologica pro usu ordinandorum Studiosorum Non Unitorum per Theologum Non Unitum Georgium Lazar in Valachicam Linguam translata, et abhinc R. D. Vestrae sub *5-a Decembris Anni praeteriti* Nroque 11613 com-

municata, intimata extiterant; adjacens quoque isthic Compendium Geographiae Transylvaniae per antelatum Theologum Idiomete Valachico combinatum, horsumque submissum ea cum intimatione Eidem D. Vestrae transmitti, ut illud revidendo super eo suam depromat isthucque submittat Opinionem, an idem opusculum pro instructione Iuventutis aptum, ordinandaque illius impressione conformatum sit?

Claudiopoli 6^a Aprili 1815.

18 Apr. Expediat(ur) KOSZTA m. p.

Exped. Nagy. die 20 Aprilis 1815.

VII

G. Lazăr înaintează guvernului manuscrisul său de *gramatica româno-germană spre censurare*

3998/S15.

Excellentissime Domine Gubernator Regie!

Excelsum Regium Gubernium

Domini Domini Patroni Gratosissimi!

Non pauci ex valachico quoque populo Germanicam linguam, si ad hunc finem requisito Instrumento provisi essent sibi familiarem reddere vellent. Hunc defectum ego cum observassem, bonum fore judicavi hocque opusculum Valachico Germanicum per me, in quantum ceterae meae publicae occupationes, debilitasque corporis admiserunt compilatum, ac in ordinem redactum usui Valachicae Iuventutis offerre.

Hinc praeter theologicum, Geographicumque Transylvaniense Ex Regio Gubernio jam substrata opuscula; hoc etiam praesens gramaticum pariter pro censura Eidem Excelso humillime submitto. In reliquo summo cum Venerationis Cultu emorior.

Excelentiae Vestrae et Excelsi Regii

Gubernii

humillimus servus

GEORGIUS LAZĂRU m. p.

Theologus et prof. p. o.

Cleri junioris Graeci Ritus
non Uniti Transilvaniensis.

Cibinii 18 Apr. 1815.

VIII

Gubernul trimite manuscrisul de gramatica lui G.

Lazăr episcopului Moga spre a-și da părerea
3988/815.

Episcopo Non Unitorum.

Exhibitum per Georgium Lázár, Theologum non Unitum, coram Regio Gubernio, opus Grammaticum in usum Iuventutis valachicae linguam germanicam discere volentis elucubratum, fine revisionis et depromendae eatenus opinionis R. Dvestrae eo addito communicatur, ut Georgium Lazar eo iuviet, quo similia opera imposterum medio R. Dvestrae horsum promoveat.

Claudiopolis 22ª May 1815 Sala m. p.

19 Iunii vidi C. BANFI m. p.

Exped. Deaki 21 Maii 1815.

IX

Recensiunea lui I. Lemeni făcută Compendiului de geografie a lui G. Lazăr

6370/815.

Excelsum Regium Gubernium.

Compendium Geografiae per Theologum Non Unitum Georgium Lázár lingua Valachica concinnatum, atque per Excelsum Regium Gubernium 6ª Aprilis a. c. Nr. 2485 mecum fine revisionis, deponendaeque desuper opinionis Gratiosae communicatum debita attentione legi. Continet illud opusculum brevem confiniorum, passuum, Montium, floviorum descriptionem ac demum juxta receptam consuetudinem triplicis in hoc M. Principatu terrae cum praecipuis Civitatibus, Oppidis et pagis descriptionem, ad locum Gradisca nuncupatum recenset Historiam qua ratione ibidem Aurei Lisimachi et Kuson detecti sint. Demum subiectit brevem narrationem qua ratione Transylvania sub regibus Hungariae per Voyvodas et post Separationem per Principes administrata fuerit, ac demum terminat in piam Memoriam Imperatricis et Reginae Mariae Theresiae quae ad M. Principatus dignitatem, hunc Principatum erexit. Optandum

quidem fuisset, ut potius Civitatum longiori descriptione Geografica neglecta, ad singula loca ubi praetoria sint exponatur et qui in singulis partibus circa oeconomiam magis notabiles existunt adnotentur, prout in ipsum Cl. Lebrrecht praestit, faciet fors bonus Vir, in edendo alio libello pro nationalibus scholis necessario. Valebit hoc opusculum Geographicum saltem ad aliqualem notitiam eo a potiori, quod nullum in Transylvania abhuc prodiverit Valachico Idiomate, et deductio ejusdem captui potenter accomodata sit. Nihilque tale quod bono Publico Reipublicae aut Religionis officeret in se contineat. Atque adeo, ut Auctor voti compos redatur congruum videri. Quam meam circa iterato fatum opusculum opinionem Excelso Regio Gubernio submittens in profundissimo Venerationis cultu emerior.

Excelsi Regii Gubernii humillimus servus: Ioannes Lemenyi,
Claudiop. die 20^a Iunii 815. Archid. G. Catholicus Claud.

X

Raportul episcopului V. Moga către guvern în chestiunea *Teologiei* traduse de G. Lazăr

Excelsum Regium Gubernium!

Manuscriptis Theologicorum operum in rationem Studiosorum non Unitorum elaboratorum tam per Eppale hoc Consistorium quam per professorem Theologiae N. U. Georgium Lázár Excelso Regio Gubernio pro recensione exhibitis medio gratiosi decreti Gublis d^{to} 8ª Maij a. c. N^{ro} 3632 emanati ea paterna cum ordinatione, transpositis mihi existentibus ut circa reflexiones per Gubernialem Censuram eorum intuitu positas uberius animi mei sensa revellarem humillime referre sustineo, et quidem quoad occurrentem observationem eam ut in manuscripto Theologi Georgii Lázár Loco: *Occidens autem jugo pontificis in fide summe errantis subjectus est ponatur: Occidens in varias sectas divisus non sine magno Ecclesiae detrimento existat* huic opinioni non modo non assentior verum laesivam eam sententiam tanquam non essentialem integram ex dicto opere exmittendam demisse censerem non minus fundata est altera occurrens reflexio ut nempe loco: *Spiritus sanctus pro-*

gratosi decreti d^{to} 7^a Decembr. 812 N^{ro} 9536 emanati paterne
 aprobatum habeatur, nec secus *aliter* elucubrandae operosae ver-
 sioni hujus operis manus admota fuisset. Caeterum penes humil-
 limam communicatorum manuscritorum remissionem profundissimo
 Venerationis cultu perrenno.

Excelsi Regii Gubernii

humillimus servus

Eppus BASILIUS MOGA m. p.

Cibinii die 30 Iunii 815.

XI

Guvernul trimite episcopului Moga manuscrisul lui
 G. Lazăr împreună cu recensiunea lui I. Lemeni

Episcopo Non Unitorum!

Opusculum Geographicum in usum Scholarum Valachicarum
 per Georgium Lázár Theologum conscriptum fine revisionis R. Gu-
 bernio substratum isthic revisum cum advoluta illius recensione R.
 D-Vestrae, eum in finem communicatur; ut si visum fuerit, usque
 ad concinnationem alterius hunc in finem magis accommodabilis-
 elaborati, Libellum hunc in Scholis Juventuti praelegi curet.

Claud. 17^a Iulij 815.

SALA m. p.

XII

Episcopul Moga înaintează guvernului partea II-a
 din *Teologia dogmatică și morală* tradusă de G. Lazăr

10624/815.

Excelsum Regium Gubernium!

In complementum Gratosi Decreti Gubernialis sub 7^a Decembris
 1812 No^{ro} 9536 et inter alia recentioris sub 24 Aug. a. c. No^{ro}
 7918 emanatorum altera etiam Pars operis Dogmatici et Moralis
 Theologiae, ex Gratiose per excelsum Regium Gubernium medio
 superius laudatorum Decretorum approbato Authore in Linguam.

-cedit a solo patre ponatur: Spiritus sanctus procedit a patre nam, orientalis non uniti ritus Ecclesia credit et docet spiritum sanctum procedere a patre sine additamento a solo et quidem ex eo, quae scriptura sacra hoc ipsum doceat, *nullo a solo* mentione facta neque in ullius s. Patris Ecclesiae, orientalis prout nec in Libris Lyturgiensi aut choralibus reperiatur spiritum sanctum a solo Patre procedere nec Ecclesiam orientalem in Symbolo fidei elaborato aliter profiteatur, quam qui a patre procedit, nullam vocis a solo mentione faciendo, adeoque sedem hanc Eppalem nec credere aliud nec docere posse, *quam qui a patre procedit* et non modo non consentire cum illis qui dicunt spiritum sanctum a solo patre procedere ut, cum additamentum a solo in scriptura sacra non reperiatur, vel suspectum de tali doctrina Librum non possit approbare, ejusdemque Authoris a professore Georgio Lazar propositi vel titulus placere non potest cum Valachos Austriachos pro quibus hoc opus laboratur et qui caeteroquin non debent fieri subditi Moscovitici, non doctrinam quam Religiosus Platon Russico Caesari Paulo praelegit, sed quod Christus et apostoli docuerunt oporteat discere, neque alia de causa Censura Gubernialis manuscriptum illud Lazarianum praeferenter imprimendum censet, quam quia manuscriptum a parte Consistorii Episcopalis projectatum supponatur non esse absolutum, et praeterea Augustam nimis tempus pro studiis excisum non videatur sufficere ad id opus methodo assumpta absolvendum, verum prout ab Una indubium est ex fuso authore compendiose per modum Catheseos explicando auditoribus candidatis per professorem tradi posse, ita parte ab altera dictum opus jam ex integrum in Valachicum translatum haberi, nec aliud circa illud, quam purisatio, quae intra mensem ad summum absolvetur restare, Excelso Regio Gubernio illico substernendum, sequaciter Episcopale Consistorium is quae circa ocyus imprimendum submissum esse manuscriptum sub 24^a maji a. p. Excelso Regio Gubernio reverenter retulit, demisse tanto magis porro etiam inhaerendum autumat quia illud ipsum opus etiam per non subscriptum sed gravem utriusque operis Censorem Gubernialem tam quoad viventem ejus in Linguam Valachicam versionem, quam quoad internum ejusdem valorem et perfectionem ac late patentem Utilitatem Lazariano operi longe praeferatur, et plane necessarium pro ipsis etiam sacerdotibus reputetur et in super etiam per Excelsum Regium Gubernium medio

Vallachicam cohaerenter ad Principia Religionis non Unitae versa ea demissa cum exoratione substernere sustineo. Excelso Regio Gubernio, ut tam hujus quam etiam primae Partis jam antehac submissae Revisionem, quo citius desideratus memorati authoris usus capi possit gratiose ordinare dignetur. Caeterum Sedes Episcopalis humillime inhaerendo praecibus etiam serie suarum Relationum sub 24^a Maji a. p. et 30 Junii a. c, reverenter in Rei substrato fusis profundissimo venerationis cultu maneo.

Excelsi Regii Gubernii humillimus servus
Cibinii die 17^a Octobris 1815. Episcopus BASILIUS MOGA m. p.
10624/816

XIII

Guvernul trimite lui I. Lemeni spre revizie traducere
rile prezentate de episcopul Moga

Ioanni Lemény Ar. Diacono Unito!

Advoluta isthic pars II. operis Dogmaticae et Moralis Theologiae in Linguam Valachicam cohaerenter ad principia Religionis non Unitae versa, per Episcopum non Unitorum pro revisione submissa, R. D-Vestrae, pro revisione, et submittenda eatenus Informatione communicatur.

Claudiopolis die 6^a Novembris 1815. SALA m. p.

12 Decembris Expediat(ur) KOSZTA M. p.

XIV

Raportul și decizia cancelariei aulice transilvane în
chestiunea procesului disciplinar al lui G. Lazăr
1815. 15/IX.

2950/815.

Euer Majestät!

Unter dem Vorsitze des Hofkanzlers Gr. von Teleki.
Gegenwärtige Hofräthe Gr. v. Eszterhazi ref. v. Benyovszki, v. Fabján, v. Wajna.

Der k. siebenbürgische Gouverneur Graf Bánffy (welchem von hieraus die anliegende Denunciation des Juon Stephanovits, vorhin gewesenenen nicht unirten Pfarrers zu Czood im Hermanns-

tädter Stuhl, und nachherigen *Cantors* bei der unirten Kirche allda gegen den nicht unirten Bischof *Basilius Moga*, mit dem Auftrage zugemittelt wurde: die darinn enthaltenen Angaben durch verlässliche Commissarien, ohne Aufsehen zu erregen, genau untersuchen zu lassen und über den Befund einen gutächtlichen Bericht anher zu erstatten) unterliegt in der Anlage die hierüber durch den von seinem Diensteifer und Rechtschaffenheit bekannten Hermannstädter Stuhlrichter *Martin v. Hochmeister*, dann den Hermannstädter Stadthann und Polizey Director *Simon Schreiber* abgeführte Untersuchung und berichtet: dass, obwohl der wider den nicht unirten Bischof *Basilius Moga* als Kläger unterzeichnete *Czooder* unirte *Cantor* *Iuon Stephanovits* in der Zwischenzeit bereits mit Tode abgegangen war, und daher die vorbenannten Untersuchungs *Commissarien* der Meinung waren, dass durch den Tod des *Denuncianten* (als eines unruhigen und ohnehin nicht von der besten Seite bekannten Menschen) auch die weitere Untersuchung aufzuhören hätte, er (der k. Gouverneur) dennoch damit sich nicht begnügt und den vorbenannten *Commissarien* aufgetragen habe; diejenigen Personen des nicht unirten *Clerus* und *Consistoriums*, auf welche sich der *Denunciante* beruffen hatte, und welche noch beim Leben sind, einzeln, und ohne Aufsehen zu erregen, zu vernehmen; vorzüglich aber den Theologen und Professor der jungen Geistlichkeit *Georg Lázár* (welchen der *Gouverneur* als einen verdeckten mit *Denunciante* in Verdacht hatte) über seine Angabe genau zu verhören.

In Folge dieses Auftrages hätten die genannten Commissärs unterm 10ten May I. J. die Aussagen der über diese *Denunciation* vernommenen Glieder des nicht unirten Constistoriums sowohl als auch des Theologen *Lázár* eingesendet; und da letzterer in seiner schriftlichen Erklärung verschiedene *specifische* Fälle angezeigt und bewiesen haben wollen: dass der Bischof *Moga* verschiedenen *Individuen*, ohne dass solche den allerhöchst vorgeschriebenen Lehrkurs absolwirt hätten, die geistliche Weihe ertheilt; anderen aber obwohl solche den vollkommenen Unterricht erlangt, dennoch solche verweigert habe; so habe der *Gouverneur* dem Bischof *Moga* die angezeigten *specifischen* Fälle, ohne Benennung des Anzeigers, bekannt gemacht, und ihm aufgetragen, seine Erklärung und Verantwortung über jeden Punkt einzusenden.

Aus der durch den Bischof eingereichten, mit *Documenten*

belegten Erklärung, und aus der durch die vorbenannten *Commissärs* abgeführten Untersuchung ergebe es sich nun: dass vermög Aussagen der vernommenen Glieder des nicht unirten Consistoriums, auf welche doch der *Denunciant* zur Erprobung seiner Angaben sich berufen hat, die gegen den Bischof eingereichte *Denunciation* ganz falsch und ungegründet sey, und dass der Bischof *Moga* über die ihm durch den Professor *Lázár* zur Last gelegten *specifischen* Fälle sich vollkommen ausgewiesen habe.

Daher erachtet der k. *Gouverneur*: dass der *Denunciant*, wenn er noch am Leben wäre, die schärfste Ahndung verdient hätte; da er aber mittlerweile verstorben ist, so könnte die gegenwärtige Untersuchung kein anderes Resultat haben, als dass der Theologen *Lázár* seine angebrachte *specifische* Anklage des Bischofs (durch welche er sich der verdeckten *Complicität* mit dem falschen *Denuncianten* so sehr verdächtig gemacht habe) im allerhöchsten Namen auf das schärfste zu verheben und derselbe zu verhalten wäre, den Bischof in den öffentlichen *Consistorial* Sitzung deswegen um Vergebung zu bitten, und ihm für die Zukunft ein ruhigeres Betragen, vollkommenen Gehorsam und die gebührende Unterwürfigkeit zu geloben.

Dieser Verweis wäre zur vollkommenen *Satisfaction* des Bischofs dem *Lázár* durch den Bischof selbst mit dem Beizatz zu ertheilen: dass, wenn *Lázár* fernerhin auf solche Art sich schuldig machen würde, er ohne weiterem abgeschafft, und zu keiner öffentlichen Dienstleistung verwendet werden würde; und der K. *Gouverneur* hält dafür: dass der an seiner Ehre gekränkte und über Mangel an *Subordination* klagende Bischof, diese sein nothwendiges Ansehen emporhebende Genugthuung, so wie auch der unruhige, sich oft übernehmende, und unbesonnene Theolog *Lázár* diese Demüthigung und Warnung allerdings verdienen.

Fast zu gleicher Zeit mit der vorangeführten Untersuchung ist der weiters anliegende anderweite Bericht des K. Siebenbürgischen *Gouverneurs* hierorts eingelangt, mittels welchem derselbe den Vorfall: das der griechisch nicht unirte Theolog und Professor *Lázár* den 9ten Junius d. J. in einem öffentlichen Garten in Hermannstadt, der zugleich im Garten anwesenden Gesellschaft, das Gesundheittrinken auf Euer Majestät Wohl zu untersagen, und dagegen die Gesundheit Napoleons auszubringen sich bemühet habe, anzeigt, und zugleich die über diesen Vorfall durch den Hermann-

städter Stadthann und Polizei Director Simon Schreiber abgeführte Untersuchung, mit der beigefügten Aüsserung einsendet.

Dieses Benehmen des Lázár verdiene um so mehr Ahndung, als es zu einer Epoche geschehen ist, wo Napoleon eben seine Vorschritte gemacht hatte, und es noch ungewiss war welchen Ausgang dieselben nehmen würden.

Es wolle zwar Lázár vermög seiner Eingabe der Sache eine andere selbst mit der Warscheinlichkeit streitende Wendung geben, und dahin ausdeuten als wäre der Vorfall absichtlich eingeleitet worden, und man ihm so gar nach dem Leben trachte; allein, da derlei unnützig, aus der Luft gegriffene Ausflüchte keine Rücksicht verdienen könnten, das Factum erwiesen sei, und Lazar auch sonst Beweise seines unruhigen Charakters durch verschiedene Auftritte, mit seinem vorgesezten Bischof gegeben habe; so glaube der K. Gouverneur: das ungeacht dessen, das gedachter Theolog Lázár, durch eine gleich auf der That, von der Gesellschaft (: welcher derselbe das Gesundheitstrinken auf Euer Majestät Wohl untersagen wollte:) erhaltene gute Tracht Schläge; für sein unbesonnenes, und sträfliches Betragen schon gewissermassen gebüsst habe; er doch auch von Seite des öffentlichen Beispiels wegen, nicht ganz gleichgültig übersehen kann, eine Ahndung verdienet habe; welche für diesesmal nebst einer ihm durch den nicht unirten Bischof Moga zu ertheilenden ernstlichen Verhebug darin bestehen könnte: das ihm ein 10 tägiger Arrest auferlegt werden, in welcher Zeitfrist er sich nicht nur aller berausenden Getränke (: welche unmässig zu gebrauchen er beschuldiget wird :) zu enthalten hätte, sondern auch zwei Tage bei Wasser und Brod fasten sollte; nach ausgestandener Arrestzeit aber dem Bischof darüber einen Revers auszustellen hätte: das er nicht nur allein sich bessern, und derlei Excessen vermeiden, sondern auch sein Amt rechtschaffen versehen, und sich von allen Subordinationswidrigen Handlungen enthalten wolle: indem er ansonsten bei dem ersten Excess ohne weiters seines Amtes entsezt werden solle.

Gutachten.

Vermög der mit dem ersteren Berichte des k. Gouverneurs Grafen Bánffy Nro 2423.815 eingesendeten Untersuchung, haben sich die in der Juon Stephanovitsischen Denunciation wider den nicht unirten Bischof Moga in allgemeinen enthaltenen Anklage

Punkte nicht bestätigt, und es ist diese ganze Anklage von den vernommenen Gliedern des nicht Unirten Consistoriums, auf welcher der Denunciant zur Erprobung seiner Angaben sich beruhte, für grundlos, und für eine niederträchtige Verläumdung erklärt; der angebliche mittlerweile verstorbene Denunciant Stefanovits aber für einen unruhigen, und verdächtigen Menschen, dem wenig Glauben beigemessen werden könnte, geschildert worden.

Die durch den Theologen und Professor Georg Lázár gegen den Bischof Moga vorgebrachten specifischen Anklage Punkte aber sind durch die dem angezogenen Berichte des K. Gouverneurs beiliegende mitämtlichen Akten und Documenten gehörig belegte Äusserung des angeklagten Bischofs vollkommen widerlegt worden; denn obwohl es auch von dem Bischof, und den vernommenen Gliedern des nicht unirten Consistoriums nicht in Abrede gestellet wird, das von den Studenten alljährlich einer oder zwei vor Beendigung des theologischen Lehrkurses zu Priester geweiht werden, so geschieht dieses nicht aus Partheilichkeit, sondern aus Nothwendigkeit zur Versehung Kapellanendienste in der bischöflichen Kapelle, und in der Absicht, damit die Studenten auch in den Kirchen Ceremonien, und in Messlesen (: wozu vorläufig die Priesterweihe unumgänglich erfordert wird :) geübt werden können: über dies aber erhalten diese zu Kapellanen Diensten verwendeten Individuen nicht eher ihre Parochien, als bis sie den Schulkurs geendigt, und sich in figura Consistorii einer Prüfung unterzogen haben.

Obwohl ferner jeder angehende Pfarrer 50 flor: zahlen müsse; so ist doch dieses laut Aussage der vernommenen Consistorial Glieder keine willkührliche Erpressung, sondern die unter dem Namen *Sxingilie* von jeher bestandene Taxe, welche zur Herstellung des bischöflichen Ornaments, und der Kapellen Requisiten verwendet wird.

Das der Theolog und Professor Lázár nicht nur Theilnehmer an der Stephanovitsischen Denunciation, sondern der eigentliche Urheber dieser durchaus falschen, und ungegründeten Anklage des Bischofs Moga gewesen sei, erhellet schon aus dem Umstande, das Lazar zu den in der Denunciation im Allgemeinen enthaltenen Anklage Punkten die specifischen Fälle angegeben, und als aufgeforderter Zeige mit einer specifischen Anklage gegen den Bischof aufzutreten sich bereitwillig gefunden habe.

Dieses wird auch von beiden durch die Untersuchungs Commissäre vernommenen Mitgliedern des nicht Unirten Consistoriums

vermuthet, und von dem einem derselben Elias Popovits, als eine Thatsache mit dem Beisatze angenommen: das dieses daherrühre, weil der Bischof die Anmassungen dieses aufbrausenden Mannes nicht dulden, und weil Lázár, aus der Ursache das der Bischof seine schwelgerische, unordentliche Lebensweise, und die damit verbundene Verachlässigung der mit vielen Kosten in Herrmanstadt lebenden Studenten nicht gutheist, die schändlichsten Nachreden über den Bischof sich erlaube.

Das der Professor Lázár die seinem Unterrichte anvertrauten Candidaten der Theologie vernachlässige, wird auch von dem anderen vernommenen Mitglied des nicht Unirten Consistoriums Popa Bukur Bobes, mit den Beisatze bestätigt: das Lázár von jedem Candidaten, in Rücksicht der gegenwärtigen schweren Zeitumstände ein Honorarium von 5 fl. verlangt, und obwohl er im Wege der Subscription die Zusicherung dieses Honorarii erhalten habe, dennoch die Candidaten auch auf den ausdrücklichen Befehl des Bischofs nicht habe unterrichten, und ihnen den Zutritt zu sich verhüten wollen.

Da nun hiernach der Theolog un Professor Lazar a.) nicht nur Theilnehmer an der durchaus falschen, und ungegründeten Stephanovitsischen Denunciation gegen den nicht unirten Bischof Moga, sondern deren eigentlicher Urheber gewesen ist; da b.) derselbe eine eben so falsche und verläumerische spezifische Anklage gegen den Bischof einzureichen kein Bedenken getragen hat: da c.) er selbst, der den Bischof willkührlicher Erpressungen fälschlich beschuldigte, sich selbst dieses Vergehens dadurch schuldig gemacht hat: das er den Theologischen Candidaten nicht anders als gegen Zusicherung eines Honorariums per 5 fl. von einen jeden derselben, den Unterricht ertheilen wollte; da ferner d.) Lazar von den vernommenen zwei Mitgliedern des nicht Unirten Consistoriums als ein anmassender, aufbrausender, unruhiger, ungehorsamer, und in seinem Amte nachlässiger Mensch geschildert wird, so verdient er in jeder Hinsicht eine schärfere Ahndung, als von dem k. Gouverneur in beiden seinen vorliegenden Berichten angetragen wird; und da endlich e.) Derselbe vermög des dem letzteren Berichte des K. Gouverneurs Nr. 1458/815 beiliegenden Anzeige des Hermanstädter Stadthanns, und Polizei-Directors Simon Schreiber vom 14ten Junii 815 einen unwiderstehlichen Hang zur Ausschweifung im Trinken haben, und mehrern Scandalose Excessen auch bisher begangen haben soll; so

macht ihn schon dieses allein in Verbindung mit dem, durch die Nr. 2458/815 beiliegende Untersuchung vollkommen bestätigten Vorfall (: das Lazar am 9ten Junii d. J. in einem öffentlichen Garten der zugleich im Garten anwesenden Gesellschaft das Gesundheit Trinken auf Euer Majestät Wohl zu untersagen, und dagegen die Gesundheit des Napoleon auszubringen bemühet gewesen sei; und mit der hierbei gemachten weiteren Äusserung, das er darum den Bouaparte so sehr liebe, weil er Conventions, und nicht Papier-Geld gebe :) Zu dem Amte eines Lehrers der jungen Geistlichkeit eines in der Cultur noch so weit zurückstehenden Volkes, als die Wallachen in Siebenbürgen sind, nicht geeignet, und vollends unwürdig, und bei seiner an den Tag gelegten zweideutigen Denkungsart gefährlich.

Daher erachtet man dies treuehorsamsten Orts: das dem Theologen Georg Lázár in öffentlicher Sitzung des nicht unirten Consistoriums seine vorangefürten Vergehungen durch den nicht Unirten Bischof Moga öffentlich vorzuhalten, derselbe seines Amtes, als Professor der jungen Geistlichkeit ohne weiters zu entsetzen, und die demselben bei seinem Austritte aus dem Studium der Theologie auf der hiesigen Universität, bis zu seiner weiteren Versorgung aus dem sydoxial Fond bewilligten jährlichen 300 fl., welche er bisher auch als Professor bezog, einzuziehen, er selbst aber als ein verdächtiger, und gefährlicher Mensch, unter Polizei Aufsicht zu stellen wäre.

Hiebei erkühnet man sich ferner Euer Majestät unterthänigst anzuzeigen: das die beiverwahrte allerhöchste Entschliessung, vermög welcher Euer Majestät dem Professor Lázár unlängst eine Gehalts Erhöhung von 150 flor. auf den Antrag der treuehorsamsten Hofstelle zu bewilligen geruhet haben, an das K. Gubernium noch nicht expedirt worden, und man dies treuehorsamsten Orts des Dafürhaltens sei: das diese Gehalts-Zulage dem auf Vorschlag des Bischofs durch das K. Gubernium zu benennenden neuen Professor der nicht unirten jungen Geistlichkeit, aus Allerhöchster Gnade zu Theil zu werden hätte.

Ferner glaubt man dies treuehorsamsten Orts zur allerhöchsten Wissenschaft hier bemerken zu müssen: das dem siebenbürgischen nicht unirten Bischof vermög Amts Instruction alle Geld- Erpressungen von dem ihm untergeordneten Clerus und Volke, untersagt, und namentlich die Abnahme der sogenannten Taxae Exa-

minum pro suscipiendis Sacris Ordinibus verboten worden sei, das aber die so genannte *Singelia*, oder *Taxa pro Decreto investiendi* Parochi mit der vorbenannten *Examium Taxa* (: welche auch bei dem Illyrischen Clerus in Ungarn abzunehmen verbothen worden ist :) nicht einerlei sei, und laut des sogenannten *Rescripti Declaratorii* vom 16ten Julii 1779 auch bei dem Illyrischen Clerus in Ungarn bestehe, und vermög 22ten Punkts des besagten *Rescripti Declaratorii* dergestalt festgesetzt sei: Das 1^{tens} unter diesem Titel der angehende Pfarrer von jedem zu seinem Pfarrei gehörigen Hause 30 x'r. zu bezahlen habe: das aber 2^{tens}. Diese Zahlung, wenn auch mehr als 100 Häuser zu einer Pfarrei gehören, den Betrag von 50 flor. nicht überschreiten dürfe; und 3^{tens} wenn mehrere Pfarrer oder Geistliche in einem Orte, oder in einer Pfarrei bestellet werden die zu dieser Pfarrei gehörigen Häuser unter den Geistlichen gehörig aufgetheilt, und jeder davon eine bestimmte Anzahl erhalten solle; so das, wenn einer dieser Geistlichen stirbt, der an dessen Stelle eintretende neue Geistliche nicht von sämmtlichen zu der ganzen Pfarrei gehörigen Häusern, sondern nur von der ihm zugeheilten Häuser Anzahl die *Singelia*, das ist 30 x'r. für ein jedes Haus zu entrichten habe.

Da nun bei dem dermaligen Verfahren des Siebenbürgischen nicht unirten Bischofs, wornach derselbe von jedem angehenden Pfarrer 50 flor. als *singelia* abnimmt, dennoch darinn dann und wann eine Irregularitaet sich ereignen dürfte, das jene Pfarrer, zu deren Pfarrei keine 100 Häuser gehören, über die Gebühr zahlen müssen; so wird diese Hofstelle nach Herablangung der Allerhöchsten Entschliessung über diesen Vortrag den nicht unirten Bischof durch das k. Gubernium auf die genaue Beobachtung der vorangeführten Vorschrift mit dem Beisatze anweisen lassen: das er nur in Fällen, wo die Anzahl der zu einer Pfarrei gehörigen Häuser 100 erreicht, oder übersteiget, die bestimmte *Singelia* von 50 flor., unter dieser Zahl aber nur 30 kr. von jedem, zu der betreffenden Pfarrei gehörigen Hause abzunehmen befugt sei.

Wien den 15ten Sept. 1815.

Samuel Graf TELEKY m. p.

Daniel v. FABIÁN m. p.

XV

Aprobarea deciziunei cancelariei aulice transilvane în chestiunea lui G. Lazăr

Dem g. n. u. Bischofe Basil Moga ist wegen Abnahme der hier vorkommenden Taxen von seinem Klerus, überhaupt, so wie insbesondere rücksichtlich der sogenannten Szingilie-Taxe die von der Hofkanzlei angetragene Weisung zu ertheilen, und ihm zugleich zu bedeuten, das nur im äussersten Nothfalle die Beförderung seiner geistlichen Zöglinge (zum Priester-) Weißen vor Vollendung des vorgeschriebenen theologischen Kurses, und nie ohne vorläufigen Konsens des Guberniums statthaben dürfe.

Der ganz ausgeartete Professor Georg Lazar ist seines Lehramts mit Verlust des bisher aus dem Sydoxialfond bezogenen jährlichen Gehalts von dreihundert Gulden und der ihm jüngsthin über den Kanzleivortrag vom 11 August d. J. verwilligten zeitlichen Zulage per 150 fl. ohne weiterm zu entsetzen und die Korrekzion desselben und die diesfällige Behandlung nach den kanonischen Vorschriften, in soweit diesen keine königliche Verordnung im Wege steht, dem Bischofe zu überlassen, doch ferneres Betragen von Seite der Polizei Behörden stets genau zu beobachten.

Den übrigen Inhalt dieses Vortrages nehme Ich zur Wissenschaft
Wien d. 22. Oktober 1815.

Auf ausdrücklichen Befehl Seiner Majestät, RAINER m. p.

XVI

Cancelarul Teleki comunică guvernului ardelean deciziunea în privința chestiunei episcopului Moga și destituirii lui G. Lazăr

No. 2950/1815.

*Sacratissimae Caesareo Regiae et Apostolicae Majestatis Dni Dni
Nostri Clementissimi Nomine, Regio Magni Principatus
Transylvaniae Gubernio intimandum.*

Innotescente Suae Majestati Sacratissimae eo, quod Episcopus non unitorum *Basilius Moga* parte ab una sui Ritus Theologiae candidatos non nunquam ante absolutum altissime praescriptum

Theologiae seu Dogmaticarum Praelectionum cursum ad suscipiendos sacros ordines admittere, parte vero ab altera a singulo neo ordinato sacerdote seu parochio titulo singiliae indiscriminatim 50 florenos desumere consueverit: Altesata Sua Majestas Sacratissima benigne jubere dignata est: Episcopo non Unitorum Basilio Moga significandum esse: quod sacerdotii candidatorum ordinatio seu ad suscipiendos sacros ordines admissio ante absolutum praescriptum Theologiae seu praelectionum Dogmaticarum Cursum nonnisi in extremo necessitatis casu et nunquam absque praevio Regii Gubernii indultu locum obtinere possit.

In desumptione autem Singiliae seu Taxae pro Decreto investendi Parochi pendi solitae (: aliarum quovis nomine venientium Taxarum sive a clero sive a populo non unito desumptione juxta clarum instructionis Episcopalis praescriptum porro etiam simpliciter interdicto manente:) sequentes Regulas pro clero etiam Illyrico in Regno Hungariae vigore benigni Rescripti Regii declaratorii dato 16^a Julii a. 1779 emanati praescriptas esse:

1. Quod hoc titulo quivis neo ordinatus Parochus a singula ad eisdem Parochiam pertinente Domo 30 Xros solvendo habeat;
- 2do) haec solutio si etiam plures quam 100 Domus ad unam Parochiam pertinerent, summam 50 florenorum haud excedere possit et
- 3°) Si plures Parochi seu sacerdotes in uno loco seu in una Parochia constituentur, Domus ad hanc Parochiam pertinentes inter sacerdotes subdividendae sunt, et unicuique illorum determinatus numerus assignandus est, ita quidem, ut si unus ex his sacerdotibus moriatur, in illius locum succedens novus sacerdos non a singulis ad totam Parochiam pertinentibus Domibus, sed solum a numero Domorum eidem assignatarum singiliae Taxam, seu 30 Xros pro singula Domo solvere teneatur.

Ex quibus eo suapte fluente, quod Episcopus non unitus a neoordinandis Parochis tunc solum, dum numerus Domorum ad unam Parochiam pertinentium centenarium numerum adaequat, vel excedit, determinatam 50 florenorum singiliae taxam exigere, infra hunc numerum autem 30 Xros tantum a singula domo ad concernentem Parochiam pertinente desumere possit; Gubernium Regium in huius conformitate Episcopum non Unitum Moga congruenter inviabit; et effectui tam huius, quam alterius praeallatae, quod Theologiae Candidatorum nonnisi absoluto praescripto Dogmaticarum praelectionum cursu, ordinarie ad sacrorum ordinum susceptionem admittendos editae altissimae Resolutionis serio invigilabit.

Caeterum, quum sua Mtas Ssima propositam per Gubernium Regium medio relationis suae dto 28 Iunii a. c. Nr. 5678 (:cuius provocatum isthic in advoluto remittitur) praehabiti per Graeci Ritus non Unitorum Theologiae candidatorum professorem *Georgium Lazar* e fundo (sidoxiali) 300 flor. salarii ad 450 florenos auctionem iam vigore resolutionis Regiae dto 31 Augusti a. c. editae applacidare dignata fuisset, medio alterius . . . praesentis mensis editae Benignae Resolutionis Regiae vero fatum Georgium Lazar ob varios per eundem comissos excessus a praehabito professoris officio amovendum decrevisset (:quemadmodum id Gub. Regium a Domino Comite Governatore Regio uberius intellecturum est:) ea est porro Suae Majestatis Sacratissimae benigna mens et voluntas, ut adauctum hoc 450 florenorum salarium (:absque omni tamen procentuali adjuto, quod status officialibus respectu modernae caristiae benigne adplacidatum est:) persolvendum novo per Gubernium Regium erga propositionem Episcopi denominando Graeci Ritus non Uniti Theologiae Candidatorum Professore cedat, Regiumque Gubernium pro restauranda hac Professoris statione per dimissionem Georgii Lazar in vacantiam recidente, erga praeviam Episcopi non uniti Moga candidature Individuum omni respectu ad hoc munus idoneum sine mora denominet, Cui in reliquo atefata Sua Sacratissima Majestas Gratia Caesareo Regia et Principali benigne propensa manet. Datum Viennae Austriae die 27^a Octobris 1815.

Sam. C. TELEKI m. p.

1916. 22/III. 944/816.

XVII

Nota cancelariei boemo-austriace cătră cancelaria transilvană cerând informațiuni despre G. Lazăr.

Da man seit langer Zeit mit vieler Schwierigkeit gekämpft, einen tauglichen Religionslehrer für die *philosophische Jugend* der griechisch nicht unirten Kirche zu *Czernovitz* in der Bukovina zu finden, und da man andererseits von einem talentvollen Priester dieser Kirche *Georg Lazar* weiß, dass er vor 3 oder 4 Jahren die Theo-

Logie auf hiesiger Univerität studiret und sich mit vielen Fleiss, Eifer und Sittlichkeit ausgezeichnet—endlich da man vernommen hat, er halte sich gegenwärtig in *Hermannstadt* auf: so wendet man sich in Dienstfreundschaft an eine löbl. siebenbürgische Hofkanzley mit dem Ersuchen, Wohldieselbe beliebe den bemeldeten Priester *Georg Laxar* durch die betreffenden Behörden aufsuchen und befragen zu lassen: ob er nicht die *Kanzel der Religionslehre* für seine Glaubensgenossene philosophische Schüler in bemeldter Lehranstalt übernehmen wolle, mit dem Bedeuten, dass mit dieser Kanzel ein *Gehalt* von jährlichen 600 fl. W. W. verbunden sei. Eine löbl. könig. siebenbürgische Hofkanzley wird ferner eruscht, die diessfällige erhaltene Aeusserung *Laxars* und das sonst von ihm zur Kenntniss gebrachte, so bald als thunlich gefälligst anher mitzutheilen, damit man die weiteren Massregeln zur dringenden Besetzung dieser Lehrkanzley ergreifen könne.

Vien den 22 März 1816.

An Eine löbl. könig. 7 bürgische Hofkanzley.

UGAMT m. p.

k. k. Böhmisches-österr. Hofkanzley).

XVIII

Răspunsul cancelariei transilvane comunicând destituirea lui G. Lazăr.

An die K. K. vereinigte Hofkanzley.

In Erwiederung auf die verehrliche Note Einer Löbl. vom 22ten März d. J. No. $\frac{863}{92}$ belangend die dem 7-bürg. griechisch nicht unirten Geistlichen *Georg Lázár* zugedachte Kanzel der Religionslehre für die philosophische Jugend der griechisch nicht unirten Kirche zu Csernovitz, giebt man sich die Ehre Einer Löbl. den beigehenden allst. resolvirten Vortrag, gegen gefällige Zurückstellung, mitzutheilen, aus welchem Eine Löbl. mit mehreren zu entnehmen belieben wird: dass besagter *Georg Lázár* der in 7-bürgen Lehrer der jungen Geistlichkeit der gr. nicht unirten Religion war, wegen insubordinationswidrigen Benehmens gegen seinen Bischof, und wegen anderer Vergehungen seines Amtes entsetzt und der Aufsicht der Polizey Behörden unterzogen worden sey.

Ob nun Eine Löbl. bei dieser Bewandniss der Sache das Amt eines Religions Lehrers zu Csernovitz, noch ferner dem besagten Georg Lázár anzuvertrauen gesonnen sey? darüber sieht man hierorts der weiteren Eröffnung der Gesinnungen entgegen, um sohin das weiters Erforderliche diessfalls von hieraus veranlassen zu können.

Wien den 13ten April 1816.

Vidi. ESZTERHÁZY m. p.

C. TELEKI m. p.

KOZMA m. p.

XIX

Cancelaria boemo-austriacă renunță la aplibarea lui G. Lázár ca profesor la Cernăuți

1816. 3/V. 1474/S16.

Indem man den von Einer Löbl. K. K. vereinigten Hofkanzley mittelst verehrlicher Note vom 13ten April d. J. Zahl 944 dienstfreundlichst mitgetheilten höchst resolvirten Vortrag vom 15ten Sept. 1815 in Betreff des gr. n. unirten Religions-Geistlichen *Georg Laxar* hierneben danknehmig Wohl derselben zurüch zu stellen die Ehre hat, wird zugleich die Erklärung beygefügt, dass wegen den in jenem Vortrag Einer Löbl. K. 7-bürgischen Hofkanzley angeführten Disciplinar und politischen Vergehungen und übrigen Lebensweise des besagten *Georg Laxar* hierorts auf seine Anstellung als *Religionslehrer* für seine Glaubensgenossene philosophischen Schüler, in *Cxernowitz* hierorts nicht mehr gedacht werden könne, und man sich zur Auffindung eines anderen zu diesen Lehrante tauglichen und annehmbaren Mannes derselben gr. nicht unirten Kirche an den Herrn *Erzbischof* von *Carlowitz*, durch die K. ungarische Hofkanzley, zu wenden gedenke. Wien den 3ten May 1816.

An Eine Lobl.

K. 7-bürgische Hofkanzley.

UGAMT m. p.

III. Documente publicate de d. Horia Petre Petrescu

I. Pașaportul și Carantina lui G. Lazăr¹⁾

Sanitäts Fede für Personen.

Dass Vorzeiger dieses Namens Georg Lazar (²⁾), Professor, Kais. Königl. Unterthan, zu Freck ³⁾ wohnhaft, ledigen Standes, 30 Jahr alt, mitlerer Statur, braune Augen, braunen Angesichts, deutsch gekleidet, ein wall. Professor mit producirtem Erlaubniss-Schein de data 19 Iuny 823, de 11-ten Iully 823 in hiesige Contumaz eingetreten und nach allhier von 11-ten bis... vollstreckter Contumazfrist von 5 Tagen, sammt bey sich habender gehörig gereinigter Bagage und Effeekten als: 1 klein Calles, 1 Schublad-Kasten, 2 Reise Koffer, 1 Verschlagel, 1 Wagentrugel mit verschiedenen Schriften, 1 Baadwagne mit 300 Bücher, 1 Messtisch mit Instrumenten und zugehör, 1 Winulin(?), 3 Madrazen, 5 Bettüberzüge, 4 Kotzen, 1 Wildscheu(?), 2 Pölze, 3 silberne Sackuhren, 5 silberne Löffel, 7 par Hosen, 5 Schlafleibel, 2 Pölze, 3 Kupferkessel, 4 par Stiffeln, 1 Mantel, 3 Ueberröcke, 3 Frack, 2 Spenzel, 6 Weste, 50 St. Hals und Schnuptiche (sic), 1 Stockuhr, 2 par silbere Spore, 10 Hemden, 5 par Gattien, 2 Pf. samt Reitzeug, bey vollkommener Gesundheit entlassen und zur Erhebung des erforderlichen weiteren Passes an das löbl. K. K. Militair Gränz Comando in Rothenthurm angewiesen worden, wird hiermit von Amstwegen bestätigt.

Rothturm, den 16-ten July Anno 1823.

Per Kaiserl. Königl. Contumaz-Amt allda

Contumaz-Director ISCHICK m. p.

Contumaz-Artzt Dr. HOCHMAYER m. p.

¹⁾ La întoarcerea sa acasă, G Lazar a primit din partea autorităților austriace dela frontieră, dela Turnul Roșu, acest certificat pe care îl dăm în original. Din el se poate constata data exactă a întoarcerii lui Lazar la Avrig, precum și din ce era format întregul său bagaj.

²⁾ Mit Bruder Onja Lazaroja.

³⁾ Freck e numele german al Avrigului, ung. Felek.

2. Moștenirea lăsată de Gheorghe Lazăr¹⁾

Auszug des Frecker Theil Amts-Protocoll P. 381 M. 4: den 2-ten 9-ter 923 wird der Nachlass des allhier verstorbenen Theologen der disunirten Religion Hr. George Laszar, welcher ohne leibliche Erben gestorben, daher seine Geschwister Ongja, Sillia²⁾, Luka und Ana verheiratete Iuon Poppa Rakotte als Erben eintreten, nachstehender Massen aufgetheilet:

Das ganze Vermögen samt dem zwischen Mathei Oprien und Iuon Szas liegenden Hoff, und dem darauf befindlichen gemauerten mit Ziegeln gedeckten baufälligen Haus hat betragen

Fl. 3163	×	—			
Passiva befinden sich bey dem Bruder Ongja	Fl. 90	×	—		
den Antheil der Puppillen am Hoff, von der					
verstorbenen Schwester Szanovia	Fl. 26	×	52		
			Summa 116	×	52

¹⁾ Horia Petre Petrescu, *Convorb. Lit.* 1906 p. 1130. Domnul Horia Petre Petrescu însoțește documentele ce publică cu următoarea notiță :

În numărul 1 an. V al Semănătorului d. N. Iorga amintește în cronică despre niște documente aflătoare la familia Maxim din Avrig, locul nașterii lui Gh. Lazăr, referitoare la viața acestuia. Având ocazia să copiez în cursul unei călătorii în țara Făgărașului acum doi ani aceste documente, le public în această revistă amintind totodată și istoricul lor.

D-l Maxim negustor în Avrig se află în posesiunea originalelor respective. Fratele d-sale d. Nic. Maxim, inginer în Călărași, le-a luat dela dânsul cu scopul de a le dăruî Academiei Române. Aceasta s'a întâmplat cu vre-o 5-6 ani înainte. După toată probabilitatea însă, documentele n'au ajuns încă la destinațiunea lor. Textele cari urmează sunt copii după copiii fidele ale originalelor respective.

Documentele acestea sunt interesante, de oarece—deși nu dovedesc lămurit ziua morții lui Gh. Lazăr—arată totuș anul și aproximativ timpul anului când a murit el.

Eliad ne dă ca an al morții lui Lazăr anul 1822 (Foaia p. minte, inima și lit p. 1820 No. 6 retip. în *Lepturariul* lui Pumnul tom 1V. p. I, p. III urm. Viena 1864), ceea ce evident e greșit. P. Poenaru în discursul său de recepție la Academia Română dă an. 1823, fără a aduce altă dată mai precisă (*Anal. soc. ac. rom.* a 1871 vol IV p. III urm.) D-l Iorga, vorbind despre Lazăr, observă: se stinse, nu știm bine nici la ce dată. *Ist. lit. rom. din XVIII vol. II pag. 530*). Actele ce urmează ne ajută a preciza mai bine această dată, între Iulie și Noembrie 1823.

²⁾ Sillia=Vasile.

Wenn nun diese Passiva von der Vermögenssumma abgezogen werden, so bleibt theiliges Vermögen Fl. 3046×10
diese in 4 gleiche Theile getheilet so erhalt jedes

der 4 Erben pro Rate Fl. 761×32¹/₂

An diesen wird der Bruder Ongja escontentirt wie folget

Seinen Antheil am Hoff mit Fl. 124×32

Im Mittelfeld ¹⁾)

Einen Aker von ³/₄ ex lunka Bulger V. . . . Fl. 12×—

An Activa

In der Wallachey von 2,800 Lei, nach
dermaligem Cours in OE. W. gerechnet sei-
nen Antheil mit Fl. 622×—

Summa Fl. 761×32

Iohan Krauss }
Szonto Spiridon } **Theil Männer**

Mich. Krauss m. n. Not.

Dem Theilamts Protocoll gleichleutend herausgegeben durch
Mich. Krauss m. p. Not.

¹⁾) Cămpul de cătră Porumbacul de jos, Săcădate.

Wenn nun diese Passiva von der Vermögenssumme abgezogen werden so bleibt theilweises Vermögen, diese ist die gleiche theilweises Vermögen der Erben pro Rate. An diesen wird der Bruder Ogiu esconcentirt wie folgt. Seinen Anteil am Hofe mit welchem er verbunden ist, und auch andere Erben gestorben, daher seine Geschwister Ogiu, Siliu,

IV. Anaforalele Eforilor și nizamurile lui I. Caragea

Vodă

privitoare la deschiderea școalei lui G. Lazăr

An Ictus

Prea înalte și prea nobile stăpâne,

Cunoscând rivna Măriei Tale cea vie gentru luminarea poporului supus Măriei Tale, prin învățatură, și pentru care scop sfânt privește și pitacul dat în ultimul timp, ca să ne întrunim și să ne consfătuim despre alegerea profesorilor spre mai bună orînduire a școalei domnești din București, care va fi de mai mare folos, dacă în această școală se va predă atât studiile gramaticale cât și catechismul sfintei noastre religiuni și câteva din cele mai de trebuință științe ca să poată din această școală să se formeze buni împiegați pentru cancelarii și judecătorii. Ucenicii pe lângă aceasta să fie deprinși și cu măsurarea moșiilor și locurilor, ceea ce este foarte de folos pentru ingineri. Ne-am întrunit dar și consfătuindu-ne am convenit asupra modului organizării unei asemenea școale și am proiectat următoarele puncte: 1) să se instituie o școală în București de învățământ românesc în sf. mănăstire Sf. Gheorghe, orînduindu-se numărul trebuincios de odăi pentru clase și locuințe dascălilor, 2) să se orînduiască în această școală trei dascăli, din care unul să se ocupe cu ucenicii cu totul începători spre a-i învăța să citească și să scrie cât se poate de lămurit și de curată scrisoare, iar cellalt să predeă gramatica și ortografia și sintaxa în modul cel mai metodic. Tot el să predeă și sf. Catechism, în fiecare zi după amiazi. Iar al treilea să predeă aritmetica și geometria înainte de amiazi și un mic curs de geografie după amiazi. Tot acest profesor să fie însărcinat cu exercitarea ucenicilor la

măsurarea pământului ieșind cu ei și în oraș, când timpul va permite, pentru măsurarea a diverse locuri de forme neregulate. Al 3-lea. Afară de dascălul hotărit pentru ucenicii începători, ceilalți doi vor fi însărcinați și cu conducerea ucenicilor la școala cea mare pentru a fi supuși unui examen, spre a se constată progresul făcut de ei. 4) Să se orînduiască învățători români la toate orașele celor 12 județe și să li se dea leafă fiecăruia cu 250 taleri pe an și la cele 7 orașe, adică Târgoviște, Câmpulung, Ploești, Câmpina, Urziceni, Găești și Roșiorii-de-vede, aflătoare în eparhia sf. Metropolitului, P-Sa Metropolitul să fie însărcinat cu așezarea unor profesori capabili. Și dacă în două din aceste orașe leafa orînduită ar fi nesuficientă, să apeleze la locuitori, să contribuie fiecare după putere cu o mică sumă. Asemenea P. S-Sa să aibă grijă să orînduiască asupra fiecărei din școalele mari sus arătate câte doi și chiar trei epitropi dintre cei mai în vază și mai de folos și mai cu deosebire să fie rânduți acei cari vor trimite și copiii lor la școală, ca să se îngrijească de bună rînduiala școalei. Să fie obligat asemenea P. S-Sa la fiecare examen ce se va face la adunarea obștească a eforilor, să aducă și catalogul școlarilor frequentând fiecă școală, catalog care va purta și semnătura fiecărui dascăl în deosebi, cât și aceea a epistaților orînduiți, cu arătare lămurită cari școlarii au terminat și aceștia să declare în deosebi de au fost mulțumiți de învățătura tuturor materiilor ce li s'a predat și că s'a dus acasă cu dorința exprimată de a veni la școala din București, spre a urmă mai departe învățătura. Cei cari vor fi doritori să vie la această școală din București, să aducă certificat de buna lor purtare și învățatură din partea dascălilor și epitropilor școalei unde au învățat. Școalele din cele trei orașe: Curtea de Argeș, Pitești și Slatina vor fi sub îngrijirea P. S. Episcopul de Argeș, păstrându-se aceleași reguli și dispozițiuni arătate mai sus. Iar celelalte cinci orașe: Focșani, Rîmnicul (Sărat), Mizilul, Urlați și Vălenii de Munte să fie sub privigherea P. S. Episcopul (Buzău) tot în aceleași condițiuni.

Aceste sunt cele proiectate de noi și le supunem la adâncă judecată a Măriei Tale de Dumnezeu păzite, rugând umilit, că dacă vor fi primite, să fie întărite și cu pecetea domnească spre a se pune în lucrare și să rămâie pe viitor nestrămutate. Aceasta este plecata noastră rugămintă, iar primirea ei rămâne la voia și hotărîrea Măriei Tale de Dumnezeu păzite. — 10 Decembrie 1817.

Semnații: Al Ungro-Vlahiei Nectarie, Iosif Argeș, Constantin al Buzăului, Gr. Ghica, Constantin . . . , Mihail Manu, Gr. Băleanu, Gh. Slătineanu, Alexandru Mavrocordat, G. Golescu și Alexandru Filipescu¹⁾.

II

În Ioan Gheorghe Caragea Voevod i gospodar zemle vlahiscoie

Privind Domnia mea la podoaba și rodul ce urmează a se pricinui, atât politiceștilor cât și bisericescilor slujbe din luminarea învățătorei ce au a dobândi cei ce vor avea rîvnă a se face ucenici la această școală, ce are a se întocmi după chipul de mai jos arătat, precum pentru școala elinească, am îngrijit a se întocmi cu cele mai bune chipuri și mijloace, asemenea întocmirea acestei școale românești, ce ni se arată printr'această anaforă a părinților arhieriei, și a dumnealor orînduitorilor boeri, fiind primită Domniei mele, o întărim și hotărîm, să se puie în lucrare, cu urmare întru toate întocmai; pe lângă care această orînduială de mai jos arătată, după chibzuirea ce am făcut Domnia mea, spre podoaba sfințelilor biserici și a pravoslavnicei noastre credințe laudă, hotărîm să se urmeze și această osebită orînduială, adevă cel ce va voi a se hirotonisi preot sau diacon, după trebuința ce va fi, ori la vre-un sat, sau la vre-un oraș, dintr'această de Dumnezeu păzită domnească a noastră Țară, să nu fie primit a se învrednici acestui dar, de nu va avea la mâinile lui dovadă în scris dela dumnealor Eforii școalelor; dela dascălii acestei școale românești ce acum se întocmește că a ascultat și el bisericasca învățătură, ce este orînduită a se paradosi în toate zilele la această școală și a învățat-o cu destoinicie, ca cu acel mijloc cel ce se va hirotonisi, să fie destoinic a-și împlini neaparatele datorii ale darului preotesesc după povăta bisericilor, dogme a pravoslavnicei noastre credinți și toți cei ce vor cugetă de acum înainte a se hirotonisi, să fie datori a veni cel puțin măcar cu șase luni înainte la această școală, ca să asculte bisericasca învățătură și pe câți dintr'aceia îi va cunoaște dumnealor Eforii că sunt săraci și se discoliflesc pentru hrana lor într'aceea diiastimă ce vor ședeă aici, spre ascultarea învățătorei, să le orînduiască a li se da pe toată ziua din venitul școalelor

¹⁾ Cod. LXXXIX pag. 152.

ceeace vor găsi cu cale pentru hrana lor, care acest nizam pentru întocmirea acestor școale românești pentru hirotonii, poruncim dimitale Vel-Logofete de țara de sus, să se facă cunoscut în toate județele prin osebitele cărți de publicații — 1817 Decembre 15¹⁾ — a școlii acelu oraș, iar prea sfinția sa să fie dator la fiecare școală, când se va face obșteasca adunare a Eforilor, să aducă catalogul de ucenicii ce se află în fieșcare de mai sus arătată școală, cu iscălitura dascălului acei școli și a orînduiților Epitropi, și deosebită însemnare de ucenicii ce merg spre pricopseală la învățături și ori că s'au mulțămît pe ceeace au învățat și s'au dus dela acea școală sau că vroesc a veni și la școala din București, să vie cu mărturii în scris dela dascălul lor și dela epitropul acei școale, pentru isbutirea și buna petrecere a lor, iar celelalte trei orașe, Curtea de Arges, Pitești și Slatina să fie sub grija iubitorului de Dumnezeu episcop Argeș, tot cu acest mijloc și orînduială, precum și cele de mai sus arătate orașe, iar celelalte cinci orașe, Focșani, Râmnicul, Buzău, Urlați și Vălenii de Munte, să fie sub luarea de seamă a iubitorului de Dumnezeu episcopul Buzăului, asemenea tot cu aceeași întocmire; iar pe lângă această orînduială de mai sus, după chibzuirea ce am făcut Domnia mea spre podoaba sfintelor biserici și a pravoslavniciei noastre credințe laudă, am hotărît să se urmeze și această osebită orînduială, adecă cel ce va vrea a se hirotonisi preot sau diacon, după trebuința ce va fi, ori la vre-un oraș sau la vre-un sat, dintr'această de Dumnezeu păzită domnească a noastră Țară, să nu fie primit a se învrednici acestui dar, de nu va avea la mâinile lui dovadă în scris, dela dumnealor Eforii școalelor, și dela dascălii acestei școli românești ce acum se întocmește, că au ascultat și el bisericeasca învățătură ce este orînduită a se paradosi în toate zilele la această școală și au învățat-o cu destoinicie, ca cu acest mijloc, cel ce se va hirotonisi să fie destonic a-și implini neapăratele datorii ale darului preoțesc, după povăța bisericeștilor dogme a pravoslavniciei noastre credințe și toți cei ce vor cugetă de acum înainte a se hirotonisi să fie datori a veni cel puțin măcar cu șase luni înainte la această școală, ca să asculte bisericeasca învățătură și pe câți dintr'aceia îi vor cunoaște dumnealor Eforii, că sunt săraci și se discolipsesc pentru hrana lor într'acea diastimă ce vor ședeă aici spre ascu-

¹⁾ (Pecetea gpd.). Cod. LXXXIX pag. 79.

starea învățăturei, să li se orînduiască a li se da pe toată ziua, din venitul școalelor, ceea ce vor găsi cu cale, pentru hrana lor; care acest nizam, pentru întocmirea acestei școale românești și pentru hirotonii, am poruncit Domnia mea dumnea-lui Vel Logofătului de țara de sus, ca să se facă cunoscută în toate județele prin deosebite asemenea cărți de publicații, după care scoțind d-voastră copii, să trimiteti să se citească prin toate satele aceluia județ, ca să fie știut și cunoscut tuturor nizamul pentru întocmirea acestor școale românești și pentru hirotonii, i saam rezech gpd. — 1817 Dec. ¹).

III

CIRCULARA

Domnitorului către isprăvnicii de județe, dându-se informațiuni despre organizarea școalelor românești și a celei dela Sf. Gheorghe, cu scop de seminarium și inginerie.

În Ioan Gheorghe Caragea Voevod i gospodar zemle vlahisocie.

Dumnea-Voastră Ispravnicilor ot sud sănătate. Vă facem Domnia-Mea în stare, că precum pentru școala elinească de aici din politia Bucureștilor, am îngrijit Domnia-Mea de a se întocmi cu cele mai bune chipuri și mijloace, așa și întocmirea școalelor românești, ce prin anafora părinților arhieriei și a dumnea-lor veliților boeri ni s'a arătat, primită fiind Domniei Mele, o am întărit acea anafora, și am întărit ca să se pue în lucrare cu urmare întocmai, după chipul de mai jos arătat, care întocmire, ca să vă fie știută atât dumnea-voastră, cât și tuturor celor ce locuesc într'acel județ, iată vi se face cunoscut, că aici în orașul Bucureștilor, este a se sistisi o școală pentru învățături românești, la mănăstirea Sf. Gheorghe, cu odăi rinduite pentru paradosis și șederea dascăliilor, la care școală sunt să se orînduiască trei dascăli, unul să învețe pe ucenicii cei mici și arharii, de a se obicinui să citească

¹) Deși în aceste acte nu se spune nimic despre Gh. Lazăr, totuși din anafora reproducută sub No. IV rezultă că este vorba de școala ce el avea să o deschiză la Sf. Sava.

slovene și a le scrie curat, cel de al doilea, să paradosească bisericasca învățătură a pravoslavniciei noastre credințe, iar cel de al treilea, de dimineață să paradosească aritmetichi (i) gheometrie și după prânz, o parte din gheografie și acest dascăl să fie dator totdeauna, când îl va îndemna vremea, a-și ghimnasi ucenicii la măsurătoare de pământ, în felurimi de locuri nepotrivite, pe marginea politiei Bucureștilor, din cari dascăli, afară de cel cu ucenicii arharii (începători) ceilalți doi să fie datori a-și aduce ucenicii la ghimnasis ce se face în școala cea mare; ca să se cerceteze de vrecnici cercetători, spre a se vedeà isbutirea lor ce fac spre învătatură, iar pe la orașele din 12 județe, să se orînduiască alți dascăli rumânești, fieștecare cu plată câte taleri 250 pe an, însă la 7 orașe, adecă Târgoviștea, Câmpulung, Ploești, Câmpina, Urziceni, Găești și Rușii-de-Vede, ce se află în eparhia Preaosfinției-Sale părintelui Metropolit, să poarte Preaosfinția Sa grijă de a se orîndui vrednici dascăli și când la unul două dintre aceste orașe, orînduita plată va fi puțină, atuncea să se îndemneze și pe unii din cei șezători acolo, a da și ei fieșcare câte o sumă după puterea lui, și tot Preaosfinția Sa să îngrijească a se orîndui și la fieșcare școală, câte doi sau trei epitropi din cei mai aleși și mai de ispravă ai aceluï oraș, mai vârtos din ceia ce-și trimit copii la acea școală, ca să îngrijească ei pentru buna orînduială.

IV

Prea Înălțate Doamne,

După luminata poruncă a Măriei Tale ce s'a dat la anaforaua dumnealor boerilor orînduiți a face alegerea dascălilor încă dela 15 ale trecutei luni Decembre în leatul 1817, prin care au fost rugat pe Înălțimea Ta, ca pe lângă celelalte să i-se dea voie să întocmească școala românească cu dascăli iscusiți și epitimoniki, spre a se putea îndeletnici și această învățătură, atât la cele bisericești cât și la cele filozoficești, precum au și celelalte limbi; la care următori aflându-ne, n'am încetat cercetând ca să găsim pe vreunii din dascălii români, cari să aibă această știință și să poată învăța pe ucenici, chiar în limba noastră cea românească și altul mai destoinic n'am putut găsi fără pe un *Laxăr inginer*, ce a venit acum de curând din părțile Transilvaniei aici într'acest pământ

pe carele mai întâiu l-am cercat, ca să vedem la cari învățături poate fi destoinic a le învăța și măcară numitul dete făgăduială că la ori ce meșteșug filosoficesc este destoinic, dar mai întâiu zice, ca să le talmăcească din limba latinească pe cea românească și apoi să le paradosască ucenicilor; ci fiindcă acum mai întâiu neavând nici ucenici destoinici de aceste meșteșuguri, am chibzuit ca deocamdată să se orînduiască numitul dascăl a paradosi aritmetica cu geografia istoricească pe harte și apoi geometria teorica și geometria practică, dimpreună cu geomesia practică, cu carel. — trănd în tocmeală s'a mulțumit pe an cu taleri 3500 fără să mai dea altcevaș pentru ale mâncării sau altele i taleri 1.200 unu. popă Pavel ce-l cere numitul, ajutor pe lângă dânsul, la ale gramaticii, care măcară acest popă Pavel a fost și mai înainte orînduit de a învăța gramatica românească și altele mai mici învățături pe taleri 70 pe lună, dar i s'a mai adăugat și acestuia încă taleri 30 pe lună peste ceea ce a fost spre a pune toată silința a face rodul în faptă. Și fiindcă pentru această școală am găsit cu cale să se așeze în mănăstirea Sf. Sava în niște odăi ce sunt în altarul bisericii, unde a fost mai înainte școala elinească, în care odăi, fiindcă se află niște caretași nemți cu ordinul egumenului mănăstirii, care fiind supuse și la oarecare stricăciune rugăm pe Înălțimea Ta, ca despre o parte să se dea luminata poruncă a Înălțimii Tale, mai întâiu a se pune această învățatură în lucrare făcându-se și într'adins pitacul Măriei Tale cătră egumenul mănăstirii a scoate pe acei nemți din acele odăi și apoi să avem luminata poruncă a Înălțimii Tale, mai întâiu a se pune această învățatură în lucrare, făcându-se și într'adins pitacul Măriei Tale cătră egumenul mănăstirii a scoate pe acei nemți din acele odăi și apoi să avem luminata poruncă, ca mai în vieme să putem pune a le meremetisi spre a așeză și a pune la orinduială această școală românească. 1818 Martie 6. (Iscăliți) Nectarie Metropolit, Gr. Ghica. Constantin Bălăceanu, Alexandru Mavrocordat, Iordache Golescu.

V

Iō Ioan Gheorghe Caragea Voevod i gospodar zemle vlahiscoie-
 Prea osfinția Ta părinte Mitropolit i ceilalți dumneavoastră-
 boeri Efori ai Școalelor, primită fiind chibzuirea ce se arată mai
 jos printr'această anafora pentru întocmirea acestei școale, o întâ-

rim Domnia mea și poruncim să se pue și în lucrare cu urmare întocmai, precum și pentru deșertarea acelor odăi poruncim dumitale Vel Logofete de țeară de sus să se facă pitac din partea Logofetei către egumenul mănăstirii Sf. Sava, de a le deșerta, împacând însuș egumenul pe acei nemți chiriași cu orice mijloc va ști, ca să se facă apoi începere și a meremeturilor cu din chiria cu care s'a folosit mănăstirea dela acele odăi de când a lipsit școala de acolo și până acum, de nu va fi avut porunoă domnească prin care să se fi dat voie spre a face zapt acele odăi. 1818, Martie 24¹⁾.

(Pecetea gpd)

Vel Logofăt

I. Inceputurile ingineriei în Principatele române și activitatea lui G. Lazăr ca inginer¹⁾

de G. Popa-Lissanu

Multă vreme, în cele două Principate românești dela Dunăre, ingineria a fost considerată ca o știință, sau misterioasă, ca un meșteșug al Nemților. Nu se putea concepe ca un Român să fie în stare să învețe și să profesare ingineria, atât cea de poduri și șosele, cât și arhitectura sau ingineria hotarnică. De aceea, și în Moldova, ca și în Muntenia, a fi inginer însemnă, a fi meșteșug.

În *Moldova*, cele mai vechi documente privitoare la măsurători de pământ, datează din anul 1286. Cel dintâi plan de măsurătoare este cel al moșiei Duraștii-Ungurești a Sf. Mitropolii, din județul Botoșani; el nu poartă nici o semnătură și deci nu se poate ști cine l'a făcut; scrierile însă mai are încă două planuri, unul din 1805, făcut de inginerul Pampel și altul din 1819, făcut de Carol Schicri, geometru din Bucovina. Ambii, după cum arată numele lor, sunt de origine ucraină.

¹⁾ (Cod. LXXXIX, pag. 802); vezi V. A. Ureche, *Istoria Școalelor*

PARTEA III-a

DATE ȘI NOUI CONTRIBUȚII PRIVITOARE LA VIEAȚA ȘI OPERA LUI G. LAZĂR

I. Inceputurile ingineriei în Principatele române și activitatea lui G. Lazăr ca inginer ¹⁾

de G. Popa-Lisseanu

Multă vreme, în cele două Principate românești dela Dunăre, ingineria a fost considerată ca o știință, sau mai bine zis, ca un meșteșug al Nemților. Nu se putea concepe ca un Român să fie în stare să învețe și să profeseze ingineria, atât cea de poduri și șosele, cât și arhitectura sau ingineria hotarnică. De aceea, și în Moldova, ca și în Muntenia, a fi inginer însemnă a fi neamț.

În *Moldova*, cele mai vechi documente privitoare la măsurători de pământ, datează din anul 1780. Cel dintâi plan de măsurătoare este cel al moșiei Durneștii-Ungureni a Sf. Mitropolii, din județul Botoșani; el nu poartă nici o semnătură și deci nu se poate ști cine l'a făcut; aceeași moșie însă mai are încă două planuri, unul din 1805, lucrat de inginerul *Pampel* și altul din 1819, făcut de *Carol Schierl*, geometru din Bucovina. Ambii, după cum arată numele lor, sunt de origine nemți.

¹⁾ Articol publicat în unicul număr apărut din revista „Gheorghe Lazăr” Brașov, 1923.

Tot cam din aceeaș epocă, dela 1780, ni s'a păstrat o hartă a unei moșii din Moldova. Este planul moșiei Brădățelul a vistiernicului Enache Cantacuzino, ridicat de un inginer, al căruia nume nu-l cunoștem.

Aceste planuri, ca și cele ce s'au mai făcut în această vreme, sunt lucrări grosolane, fără indicație de scară, satele fiind figurate prin desemnuri de case, iar pădurile prin pomi colorați în verde. Ele sunt executate în mod naiv, fiind scrise cu scrisul curent de mână.

O întâmplare fericită a făcut ca la sfârșitul secolului al XVIII, statul major austriac să lucreze harta ambelor Principate române. Cu acest prilej, s'au pripăsit în țară câțiva specialiști, cari au contribuit ca arta geometrică să ia un mare avânt, la începutul veacului al XIX, dându-se naștere mai multor practiciani români.

Cam în acelaș timp, ardeleanul Iacob Stamate, ajungând mitropolit al Moldovei (1792—1803) și fiind, în această calitate, ca și metropoliții din Muntenia, președintele Eforiei școlare, și-a dat seama de importanța artei geometricești și de marea necesitate de a fi introdusă în școalele moldovenești. De aceea, adresându-se cu o scrisoare, semnată de el, de vel-logofătul Scarlat și de un vistiernic, către Domnitorul țării, după ce face propuneri în privința zidirii școalelor, a veniturilor și a cheltuielilor și după ce vorbește despre dascălii de elinește, de latinește și de epitimuri, spune la capitolul VI:

«Fiindcă pe cei fără meștesug numai pământul îi hrănește și mai vârtos pe cei mai mulți ai Moldovei pământeni, din care pricină răsar și cele din toate zilele sfezi și judecăți pentru hotarele moșiilor, urmează dar că de nu ar fi aflat mai înainte geometria Egiptenii, tot pentru aceastaș turburare, negreșit trebuiă să o afle Dacii, ca să hotărască după regulă pământurile lor. Drept aceea dar, au

trebuință de un hotarnic după meșteșug și acesta este dascălul de geometria cea practică pe care franțuzii îl numesc inginer și care trebuie negreșit să se așeze în Academie, paradosind epitimia aceasta în limba franțuzească, până când cei ce vor învăța-o să o ia pe limba lor.»¹⁾

Cu toată această intervenție a mitropolitului, o școală de geometrie practică nu s'a deschis decât mai târziu.

Adevăratul intemeietor însă, al ingineriei în Moldova a fost *Gheorghe Asachi*, diplomat al Universității din Lemberg și recunoscut ca inginer și arhitect cu reputație, de când a construit în Lemberg, în suburbia Halici, o mare clădire și apoi la Iași, casele Elenei Sturdza (Păstrăvănița).

Necesitatea descifrării vechilor documente moldovenești reclamând cunoașterea limbei române, pe care Grecii nu o posedau, a determinat pe Domnitor să numească în 1813, în ziua de 13 Noembrie, pe *Gheorghe Asachi* ca profesor la Academia grecească din Iași, pentru clasa specială de inginerie. De aci înainte ingineria ia un mare avânt în Moldova, fiii de boeri înscriindu-se la școala lui *Asachi*, pentru ca în urmă să poată măsura moșiile părinților lor. Până la 1830 se menționează în acte numele a patruzeci de geometri, dintre cari 25 români și 15 străini.²⁾

În *Muntenia* însă, moșiile fiind mai întinse și procesele pentru hotare mai puțin numeroase, ingineria s'a dezvoltat ceva mai târziu și numărul inginerilor este cu mult mai redus decât al inginerilor moldoveni.

Cea mai veche lucrare geometrică în *Muntenia* pare a fi fost făcută în anul 1764—1765. Aceasta rezultă dintr'o carte domnească din 25 Aprilie 1796 către *Iordache Colfescu*, stolnic, în care carte se spune: «să cerceteze pentru împresurarea ce fac serhatlii dela *Giurgiu* moșiilor țarei, trecând

1) *Uricarul* III, pag. 12.

2) *I. Brăescu. Măsurătoarea pământului la Români*, pag. 45.

«cu arăturile peste semnele vechi» și-i poruncește să revie la «hotarul după cartea de hotărnicie și harta ce este făcută cu inchipuire de starea moșiilor în vremea lui Ștefan Racoviță V. V.» În această carte domnească se amintește de patru ori despre harta de hotărnicie din 1764—1765.

Dar, cele dintâi planuri de moșii din Muntenia, pe cari le posedăm, sunt două, unul al moșiei Găunoșii din Ialomița, din anul 1810, făcut de ardeleanul *Ioniță*, al cărui nume complet nu-l cunoaștem, un profesionist în meșteșugul ingineriei și despre a căruia existență avem mărturii încă din 1803, și al doilea plan, cel al moșiei Băjești din județul Muscel, ridicat de *Andrei Kovacs*, «Plan du Domaine de Bachescht dans le district de Mouschtzel, levé par André Kovats, ingénieur — 1810.» Tot de inginerul *Ioniță* pare a fi și planul moșiei Ciocănești, ridicat la 1 Octomvrie 1800.

Dela anul 1810 și până la 1830 inginerii se înmulțesc și în Muntenia. Astfel, în acest restimp se pomenesc numele a nouă ingineri, șase străini și trei români. Străinii sunt: *Moritz von Ott* care lucrează și în Moldova, *Ernest Mayer*, însărcinat cu facerea podurilor din București, arhitectul *Hartler*, angajat în serviciul Obștiilor, apoi *Giulini* și *Fraivrat* (Freiwald), acesta însărcinat de domnul Al. Șuțu să ridice planul Bucureștilor și în sfârșit *Franz Klinger* care a ridicat, între altele, planurile moșiilor Ferbinți în 1818 și Tăncăbești în 1820.

Dintre Români, în afară de *Ioniță*, despre care am amintit mai sus și care a ridicat planul moșiei Găunoși, din județul Ialomița, a mănăstirii Radu Vodă și poate și al moșiei Ciocănești, nu găsim decât pe *Gheorghe Lazăr* și tocmăi târziu, la anul 1827, pe *Alexandru Popovici*, care a ridicat, în acest an, în 20 Septemvrie, planul moșiei Tuturor Sfinților.

În secolul al XVIII, deși întreg învățământul secundar și superior din Ardeal era predat în limba latină și deși în așa numitele umanități se învăța mai mult gramatica și studiile filosofice, totuși învățământul științific, cât bruma se făcea, era un învățământ practic. Școlarii trebuiau să ajungă să facă aplicațiunea a tot ce învățaseră în școală. Astfel Lazăr, care își făcuse studiile gimnaziale la Cluj și la Sibiu, dobândise, încă din școală, îndeletnicirea de a face măsurători pe teren.

Trecând, în urmă, la Universitatea din Cluj, Lazăr a frecventat cursul de geodezie, iar la Universitatea din Viena, pe lângă studiile sale teologice, a avut răgaz să se ocupe și cu științele. Din acest timp datează, între altele, traducerea sa de Geografie matematică, (*Mathematische Erdbeschreibung für Kinder.*)

Tot la Viena a avut ocazie să se îndeletnicească și cu topografia. După mărturia lui Eliade, care desigur cunoaște faptul chiar din gura lui Lazăr, a fost luat de rechiziție, împreună cu colegii săi de Universitate, de trupele franceze ale lui Napoleon Bonaparte și pentru cunoștințele sale speciale și-ar fi atras mulțumirea șefilor.

Sosind la București în 1816, Lazăr, după toate probabilitățile, a părăsit curând familia Bărcănescu, cu care trecuse Carpații, și-și va fi câștigat desigur în mod independent existența. Și din acest timp, până la deschiderea școlii din Sf. Sava, în anul 1818, pare că el s'a îndeletnicit cu profesiunea de inginer hotarnic, măsurând și ridicând planuri de moșii. Astfel numai se explică de ce el era cunoscut în public sub numele de *Lazăr inginerul* și de ce, mai târziu, când pandurii lui Tudor Vladimirescu îl așteptau ca să le îndrepte tunul, ziceau «stați să vie neamțul», adică Lazăr.

Când s'a deschis deci Școala din Sf. Sava, reputația de inginer a lui Gheorghe Lazăr era bine stabilită.

© întâmplare fericită a adus ca Lazăr să facă cunoștința Banului Costache Bălăceanu. Acesta eră un bătrân venerabil, care cu atâta îndărătnicie ținea la vechile datine și obiceiuri ale țării, că, în tot timpul cât a trăit sub domnia Fanarioților, n'a voit niciodată să pronunțe o vorbă grecească și numai ca o pedeapsă pentru principiile sale antielenice a fost silit să primească să între în Eforia școalelor grecești.

Neîncrezător în știința inginerului Lazăr, bătrânul boer îl puse într'o zi la încercare. De aceea, îi zise lui Lazăr:

«Auzi-mă, dascăle, dacă e adevărat că d-ta ai știința de care ne vorbești, iacă, eu am grădină aici în oraș și voiu să cumpăr un loc alături ca să o măresc. A măsurat-o un inginer neamț și aș vrea să mă încredințez, dacă locul e de întinderea ce el mi-a arătat pe planul său. Măsoară și d-ta acel loc și voiu vedeà, dacă se potrivește planul dumitale cu al neamțului.»

Lazăr, prezentând boerului planul, care a coincis întocmai cu al neamțului, a fost recunoscut ca inginer, mai ales că ginerele lui Bălăceanu, Gofescu, care se pricepea puțin într'ale ingineriei, i-a aprobat lucrarea. Se spune că, cu această ocaziune, Banul și-a făcut cruce, mulțumind lui Dumnezeu că a apucat vremurile să vadă și pe un român făcând meșteșugurile nemțești și filosoficești.¹⁾

În anaforaua din 6 Martie 1818 a Eforiei Școalelor, Lazăr, în calitate sa de inginer, este recomandat pentru conducerea Școalei naționale din Sf. Sava în care el avea «a paradosi aritmetica cu geografia istoricească pe harte și apoi geometria teoretică și geometria practică, dimpreună cu geodesia practică».

Din vara aceluiaș an, deci înainte de deschiderea cursurilor școalei din Sf. Sava, ni s'a păstrat o hotărnicie

1) P. Poenaru, *Gheorghe Lazăr și Școala română* în *An. Ac. Rom.* tom. IV. 1871. Vezi și *Familia* I. 1865,

a unei moșii, din mai multe câte vor fi existat pe atunci, făcută de Lazăr. Este «*planul Obislavului ridicat prin G. Lazăr 1818*»¹⁾, din județul Dâmbovița, pendinte de mănăstirea Glavacioc.

Planul are următoarea legendă:

1. Moara lui Ciobârlă cea veche.
2. Groapa cu șerpi.
3. Trupina stejarului.
4. Piatra de hotar între Coțoiani și Obislav.
5. Vatra cu siminog.
6. Cășma Aninoasei.²⁾
7. Piatra între Aninoasa și între Minciulești.
8. Moara Obislavului
9. Pietrele puse prin d-l Stănescu între Obislav și d-l Balașa și între Minciulești.
10. Mușuroiu cu cărbuni, hotar despărțitor între Mitropolie și Obislav.

În afară de această legendă, se poate ceti pe plan: Metropolia, Neajlov, Satu Obislav sau Țigănia Mănăstirii, Satu Uliati, Groavănu Mitropoliei, drumu Piteștilor, Ungureni, Coțoiani, apa Argeș, drumu Olacului spre Pitești, Groavănu d-lui Balașa, Minciulești, Aninoasa și Moruțești.³⁾

După deschiderea școlii naționale din Sf. Sava, Lazăr s'a ocupat să-și instruiască elevii, pe lângă științele propriu zise și în profesiunea ingineriei. La aceasta îl îndemneau de altfel și boerii țării:

«Inginerie vrem noi, dascăle, să ne măsoare băieții moșiile și de inginerie apucă-te să-i înveți, că socoteală învață ei în toate băcăniile⁴⁾».

1) Pachetul Nr. 55, la Arhivele statului din București.

2) În țara Oltului se zice *crâșmă* sau *cășmă*.

3) Vezi facsimul dela pag. 160.

4) Eliade, *Curierul românesc* 1839.

După ce Vodă Caragea părăsi scaunul domniei și după ce se desființară clasele grecești, toți elevii trecură la școala lui Lazăr și «îi umplură băncile clasului de inginerie».

«Se bucură Lazăr, când văzù pe Pandeli cu creta în mână făcând pe tablă expoziții matematice. Tocănià creta pe tablă, mâna mergeà iute, făcând deosebite formule, dar gura se îngânà, pentrucă în momentul acela se căsnià să-și facă niște fraze dibuite românești; încurcà din întâmplare niște vorbe, câte pot veni în gura unui școlar ce abià a început știința și vrea să se exprime în altă limbă, iar nu în cea ce a învățat.

«Pe moșiile țării românești începură a flutura steagurile noilor ingineri; începură a se trage de mâna românașilor triumphiuri înțelese. Erà o bucurie să vază cineva copiii, unii îndreptând linia cu momăi, scoțând pălăria și făcând semn strigând: la dreapta, la stânga; alții îndreptând și scuturând lanțul ce șerpuià prin iarbă; alții așezând și nivelând masa. Se trăgeà linii, se făceà triumphiuri, din triumhiu se încheià planul, compasul începeà a pași pe hartă și spunea stânjinii dela o momăe până la alta; lanțul făceà încercarea și sătenii ce erà spre slujbă începeà a-și da coate și a șopti: că dracul din sticlură îi face să ghicească (așa li se păreà lor acul magnetic sau busola ce îl vedeà jucând). Bietul Lazăr aprindeà pipa și petrecându-și mâna asupra pieptului, i se inundà obrazii de lacrimi. N'au trecut mulți ani și la moșiile de măsurătoare nu mai erà trebuință de ființa de față a profesorului¹⁾».

Exercițiile acestea erau urmate câteodată de lucrări mai mari, de adevărate planuri de hotărnicie. O astfel de hotărnicie este cea a moșiei Fântânelele, a mânăstirei Sărindaru

1) Eliade, *Curierul românesc*, 1839.

din județul Ilfov: «Planul Fântânelelor ridicat și lucrat prin Școala din Sf. Sava, 1820¹⁾).

Planul are următoarea legendă:

Scara

1. Steagu din drumu Râioasei.
2. Steagu dela piatra din drumu Râioasei despre apus.
3. Lacu cu plop.
4. Steagu dela piatra din drumu Râioasei lângă puț, hotar între Manuc, Clinceanu și Fântânelele.
5. Steagu dela piatra cu arături între drumurile Popeștilor și Dragomireștilor la mijlocul moșiei, hotar între Manuc și Fântânelele.
6. Locul pietrii, hotar între Caterina și Fântânelele despre apus.
7. Steagu dela piatra din deal despre Dâmbovița, hotar între Caterina și Fântânelele.
8. Steagu dela piatra din luncă spre răsărit, hotar între Manuc și Fântânelele.
9. Steagu dela piatra din luncă despre apus, hotar între Caterina și Fântânelele.
10. Apa Dâmboviții.

În afară de aceasta se mai poate citi pe plan numele moșiilor: Caterina, Clinceanu și Manuc.

Acest plan de hotărnicie este întocmit după părerea specialiștilor, după toate regulele topografiei, cu semnele și colorile convenționale proprii și având scara 0,130 m.=100 stj., adică un țol vienez²⁾.

Odată cu izbucnirea Revoluțiunii din 1821 s'a închis și școala lui Lazăr și deci și cursul său de inginerie. Și deși se stinse curând în urmă și învățătorul, totuș «sufletul

¹⁾ Pachetul Nr. 59, la Archivele Statului din București. (Vezi facsimilul dela pag. 161).

²⁾ I. Brăescu *op. cit.* pag. 46.

sau trecuse în aceia care-i sorbise caldul cuvânt de credință și acest suflet, care este al întregii școli ardelenе, spiritul renovator, e acel ce ne-a creat ceea ce suntem și dă vieață până astăzi cugetării conștiente românești¹⁾».

În bugetul școalelor din anul 1824 și din anii următori, găsim prevăzuți ca profesori și doi ingineri, iar planurile de moșii ce întâlnim sunt din ce în ce mai numeroase. Ele sunt ridicate de ingineri vestiți ca *Răducanu Mainescu*, *Teodor Paladi*, brașoveanul *Corol Gold*, *D. Râmniceanu*, *I. Predidici* din Ardeal, *G. Pleșoianu*, *Gr. Oteteleșanu* și alții.

După epoca Regulamentului Organic agrimensura ia un și mai mare avânt, atât în Muntenia cât și în Moldova-

1) N. Iorga, *Istoria lit.-rom.*, sec. XVIII, vol. II, pag. 530.

II. Wallachisches Glückwünschungs-Gedicht¹⁾

Bei der neulichen Vermählung des Kaisers Franz von Oesterreich mit der Erzherzogin Ludovika hat Herr Georg Lazar vom unirter Clerus des Grossherzogthums Siebenbürgen zu Wien ein Glückwünschungs-gedicht in *Wallachischer* Sprache drucken lassen. Das blosses Gedicht nimmt fünf Quartseiten ein, und ist sehr künstlich angelegt. Immer stehen erst zwei Zeilen mit weiblichen, dann zwei mit männlichen Reimen u. s. w. Die zweite, vierte, sechste Zeile ist eingerückt. Die Anfangsbuchstaben der ersten, dritten, fünften zeile u. s. w. bilden zusammen genommen die Wörter: *Vivas Austriae Imperator Auguste Francisc*, und sind durch grössere Lettern ausgezeichnet. Eben so sind es in den abwechselnden eingerückten Zeilen sowohl der Endbuchstabe der ganzen Zeile, als ein Buchstabe der siebenten Sylbe; und jede dieser beiden Reihen bildet abwärts gelesen, auf ähnliche Weise Wörter. Es ist mehr Geist in diesem Gedichte als sonst in dergleichen Akrostichen wohl zu seyn pflegt. Einige der vorzüglichsten Zeilen mögen hier stehen, begleitet von einigen grammatischen Anmerkungen:

En tot veakul neay aperat ku mila

In gauzen Jahrhundert uns (hast du) geschützt mit Gnade

Suferind din toate pErtzile sila

Ertragend von allen Seiten Gewalt

¹⁾ *Algemeines Archiv für Ethnographie und Linguistik* von F. I. Bertuch u. Dr. I. S. Vater, sub titlul Miscellen und Correspondenz-Nachrichten Weimar 1808. Articolul este scris probabil de Alex. von Humboldt.

Jate! dar schi robi tey! Kum te jubesc
 Siehe aber auch Diener deine wie dich sie lieben
 En tot locul kum s'au strinS schi te slevesC
 An jedem Orte wie sich sie versammeln u. dich preisen.

* * *

Ramurile jate! Kum sent ku roao:
 Die Zweige siehe wie sie sind mit Thau,
 Ascha in Thron mila Sfente se ploao
 So auf den Thron Gnade heilige sich ergiesse!

Veacul ist das Substantiv *veac* mit dem bestimmenden Artikel der am Ende, ul an eine Consonanten —, l an eine Vocal-Endung angehängt wird.

Bei *aperat* ist das Hülfverbum ausgelassen. Ein Praeteritum und ein Plusquamperfectum werden mit dem Hülfverbum, und zwar jenes mit *j'ai* dieses mit *j'ai été* gebildet, das Futurum mit *ich will* und den Infinitiv, die übrigen Tempora durch eigene End-Formen.

Die Participe endigen immer auf *nd*, wie das folgende *suferind*, vom Praesens *suferiu*, welehe Endung auf *iu* aber nicht die gewöhnliche der ersten Person des Praesens ist: der Stammconsonant ist es, der charakteristische Vocal der Conjugation zeigt sich dann bei den übrigen Formen.

Parte ist *Theil*. Die Substantive erhalten ihre Casusbezeichnung theils durch die angehängten Formen des bestimmenden Artikels, theils durch vortretende Praepositionen, und die Substantive für sich selbst erfahren keine Veränderung ihrer Endung, ausser im Plurale, welchen nicht bloss die Endungen *e* oder *i* gewöhnlich auszeichnen, sondern wo auch eine solche Menge von mancherlei Veränderungen der Endconsonanten und der Vocale der vorhergehenden Sylben erfolgen, dass dies einer der zusammengesetztesten Theile der Grammatik dieser Sprache ist. So haben Viele in der vorletzten Syble *e* statt *a*, und einige auch *te*, im Plurale dafür *zi* woran den *le* der Plural des bestimmenden Artikels gehängt wird.

Schi bedeutet *auch*, und *te* ist das abgekürzte Pronomen, statt dass der Accusativ desselben sonst *pre tine* ist, eben so *se* neben *sau* oder *seu* und *sine*.

Jubesc oder *jubesk*. Die Endung *esk* hat die erste Singular — und dritte Plural-Person des Praesens, und statt derselben ist übrigens *i* der charakteristische Vocal dieser Verben.

Ram ist: der Zweig. Die substantive auf *m* und mehrere andere, Z. B. viele auf *l*, hängen als Pluralendung daran *uri*.

Sent, das *e* wird wie *ae* oder das Französische *en* gesprochen so in vielen Wörtern Z. B. auch in *aperat*.

Sfente ist die Fäminin-Erdung, das Masculin ist *sfent*.

Uebrigens fällt hier das Gemisch von Lateinischen und Slavischen Wörtern in die Augen. Slawisch wird Z. B. *veak* (Poln u. Russ: *wiek*), *mila*, *sila*, *slevesc* (letzteres von *slava* (Ruhm) woneben aber auch das Lateinische *laud* (loben) gewöhnlich ist. Die von Lateinischen Ursprunge verrathen sich von selbst.

Schli bedeutet auch, und so ist das abgekürzte Pro-
nomen statt dass der Accusativ desselben sonst für sine
ist eben so zu neben sein oder sein und sine.
Andere oder jüdisch. Die Fandung esk hat die erste Sin-
gular — und dritte Plural-Person des Präsens, und statt
derselben ist übrigens in der charakteristischen Vokal dieser
Verben.

III. Lămuriri privitoare la viața lui G. Lazăr

de I. Mateiu

I.
In cursul celor 100 de ani dela moartea lui George Lazăr, cercetările, chemate să zugrăvească viața și activitatea marelui învățător al Neamului, sunt atât de reduse și incomplete, încât la praznicul măreț al centenarului din toamna anului 1923, s'a resimțit de către toți iubitorii trecutului nostru cultural, lipsa aceluși omagiu firesc în viața popoarelor moderne, care trebuia să fie publicarea unei monografii critice asupra desrobitorului conștiinței naționale a poporului românesc.

Una din cauzele principale poate fi și împrejurarea, că isvoarele cari aveau să descurce viața lui Gheorghe Lazăr până în clipa descălecării lui la București, se găseau risipite prin diferite arhive străine, mari și mărunte, adeseori greu de străbătut. Dar astfel de investigații științifice, nici nu se obicinuiau în epoca morții lui Lazăr, căci locul lor îl ținea memoria și tradiția. De aceea nefixându-se de pe atunci, în baza actelor arhivale, amănuntele vieții lui Lazăr, mai târziu ele nu puteau fi reconstruite decât cu ajutorul amintirilor, adeseori vagi și înșelătoare, cum i s'a întâmplat și lui I. Heliade și lui P. Poenaru. Pentru această monografie critică, încerc să dau câteva lămuriri privitoare la viața lui Lazăr, întemeiate deoparte pe documente inedite, de alta pe interpretarea atentă a unor documente publicate de alți cercetători.

II.

Data nașterii lui Lazăr.

O întâie întrebare, care a dat prilej de controverse, a fost data nașterii.

Cel dintâi biograf *I. Heliade*, nu face nici o pomenire în articolul său din 1839, de anul nașterii lui Lazăr. Probabil deci, că nu-l cunoștea. El dă numai epitaful următor, scris, afirmativ, de însuși Lazăr: «*Cititorule, ce ești am fost, ce sunt vei fi, gătește-te dar. George Lazăr*»¹⁾. În schimb *Bariț*, reproducând în «*Foaia*» sa articolul lui *Eliade*, afirmă într'o notă, că nu de mult un prieten ar fi citit epitaful de sus în forma ce se păstrează astăzi pe crucea ridicată de Carol Roseti²⁾. Iar acest epitaf are la sfârșit însemnarea: «*E. G. Lazăr 1. Theol. Cleri Dis un. ex Transilvania N. 1779—1823 M.*». Deci abia la 1840 se amintește anul 1779 ca dată de naștere. Cine putea fi «*prietenul*» de care vorbește *Bariț* și care să fi «lărgit» epitaful dat de Lazăr, turnându-l în versuri de formă populară? Poate nu greșim bănuind pe *Ioan Barac*, fost învățător în *Avrig* și prieten al lui Lazăr, cultivator iscusit al poeziei populare și cunoscător al vieții feciorului din *Avrig*.

Iscălitura în *latinește* sub un epitaf *românesc*, nu putea veni decât dela un *ardelean* știutor al obiceiurilor timpului său și cercetător al «*protocoalelor*» botezaților din *Avrig*, căci numai acolo putea găsi numele de «*Eustratie*», neîntrebuințat de Lazăr, dar indicat pe cruce cu inițiala³⁾.

Urmând această inscripție, citează apoi și *Poenariu* anul 1779 în discursul său dela 1871. În fine *Avram Sădean*, stabilește data nașterii de 5 Iunie 1779, după nota păstrată în protocolul morților din comuna *Avrig*⁴⁾. Dacă n'am avea această dovadă de mână întâi, ar trebui să ne îndoim și de exactitatea ei, căci ea nu concordă cu datele aflate în registrele școlare dela *liceul piarist* din *Cluj*. Anume, aici Lazăr e trecut în 1799 ca având 18 ani, deci s'ar fi născut în 1781, iar după registrele din 1805, s'ar fi născut în 1784, căci figurează cu vârsta de 21 ani, cum se va vedea mai la vale.

Cum însă protocolul morților din *Avrig* dă nu numai anii, ci și lunile și zilele împlinite de Lazăr în clipa morții sale din 17 Septemvrie 1823, rămâne să credem, că preotul avea atunci înaintea

¹⁾ Cf. articolul din *Curierul Românesc* pe 1839.

²⁾ Cf. *Foaia pentru minte* pe 1840 No. 7.

³⁾ *Bariț* mai observă, că nu se știe care din aceste 2 epitafuri e original; ori cu schimbarea crucii s'a prefăcut și inscripția. Noi suntem pentru ipoteza din urmă, cum s'a văzut.

⁴⁾ Cf. *Avram Sădean*, Date nouă despre Gheorghe Lazăr, Arad, Tip diccezană, 1914 p. 5.

sa protocolul botezătorilor spre a face un calcul atât de minuțios, astfel să stabilească cât se poate de precis etatea răposatului.

III.

— Protecțiunea lui Bruckenthal este o legendă.

A doua întrebare îndoielnică, privește *raporturile lui Lazăr cu Baronul Samuel Bruckenthal*. Dela *Eliad* și până azi s'a crezut, că numai Bruckenthal l'a putut trimite la învățătură pe iobagul Lazăr, deoarece fostul guvernator al Ardealului avea un castel în comuna Avrig. Deși nu se sprijineă pe nici o dovadă autentică, legenda aceasta infiripată pe simpla combinație cu «Castelul» — s'a menținut până în 1914 când ea fu *spulberată* cel puțin în ce privește studiile la Viena — de către Avram Sădean în baza documentelor cancelariei aulice din Viena¹⁾.

Cercetări și mai recente în corespondența privată a lui Bruckenthal, n'au putut descoperi nici un fel de sprijin ori contribuție pentru învățătura lui Lazăr. Chiar și fără documentele lui Sădean, s'ar fi putut găsi elemente, cari să răstoarne această legendă. Căci un guvernator și mai ales un *sas*, n'avea nici timp și nici interes să trimită la studii înalte pe un umil «băiat de valah», când și de altfel cunoaștem așa de bine nu numai concepția, dar și tratamentul politic săsesc față de Românii «pământului crăiesc». Iar dacă totuș s'ar fi întâmplat această minune, Bruckenthal, care era *luteran*, nu alegea școlile *catolice* din Sibiu și Cluj, ci-l trimitea pe Lazăr în liceul *săsesc*, delà Sibiu care era și mai aproape de Avrig și servia incomparabil mai bine și anumite scopuri politice²⁾.

¹⁾ Cf. Sădean o. c. pag. 6.

²⁾ Dealtfel «Castelul» din Avrig, nici n'a fost zidit de Bruckenthal. Din informațiile contemporanului Michael Conrad von Heindendorf, fost consilier guvernial ardelean, aflăm că acest castel — imitat după cel delà Schönbrunn — fu clădit de generalul *Buccov*, și dăruit de acesta lui Bruckenthal, ca semn al strânsei prietenii ce eră între ei. Iată cuvintele lui Heindendorf: «Wurde bald darauf (sc. Bruckenthal) Gubernial Rath, Baron, Kanzler, der Vertraute des Generals *Buccov*, der fast immer in seinem Hause war, mit ihm gleichsam ein Haus machte, ihm das *Frecker Schloss im Winter bauen liess*, und ihn da er denselben in seinen Absichten, besonders der Errichtung der Grenz-Militz unterstützte, noch höher hob». (Cf. *Dr. Rudolf Theil*, Michael Conrad von Heindendorf, Eine Selbstbiographie in *Archiv des Vereines*, Neue Folge, 18 Band, 1883 pag. 281. Compară și *Trausch*, Schriftsteller Lexicon vol. I, pag. 188—97. Barif făcând biografia lui Bruckenthal, amintește acest fapt și adaugă: «de unde va

Protectorul lui Lazăr este Biserica ortodoxă și mai ales vicarul Nic. Huțovici.

Meritul trimiterii lui Gh. Lazăr la învățătură trebuie căutat aiurea, de unde el putea veni larg și generos.

Avram Sădean l'a arătat în parte. Biserica neunită fu aceea, care stăruise cu toată căldura să i se dea un stipendiu pentru învățarea teologiei la Universitatea din Viena. E de remarcat, că mai mult decât Consistoriul, îl recomandă în chip deosebit Guvernului ardelean, vicarul *Nicolae Huțovici*. Și Lazăr obține bursa, însă nu din vistierie împărătească—cum s'a crezut iarăș greșit—ci din contribuție românească, strânsă an de an, în așa numitul *Fond sidocial* al Episcopiei ortodoxe sibieni, dela țărănimea neunită a Ardealului. Iată un fapt, extrem de important, din punctul de vedere național al biografiei lui Lazăr.

Dar noi avem și alte isvoare, cari dovedesc rolul covârșitor jucat de Huțovici în îndrumarea lui Lazăr spre Viena culturii științifice.

Intr'o «tainică jalbă» din 1807 adresată mitropolitului sârbesc dela Carloviț de către protopopul Brașovului *Gheorghe Haines* în numele credincioșilor neuniți, și în care cere să li se trimită un Episcop, «om credincios, cu frica lui Dumnezeu, blând, bun, harnic, cu știință și limbă împodobit, care să știe deplin și limba românească», — Haines stăpânit de-o pornire violentă contra vicarului *Huțovici*, înșiră, între alte acuzații ce i le aduce spre a-l înlătura dela obținerea scaunului episcopesc — și următoarea «vină» așa de prețioasă pentru noi: «vicareșul de acum *Nicolae Huțovici*, sărac de știință fiind (măcar Consistoriumul au protestăluit) au recomăndăluit dela sine prezidialiter pe un fecior anume *Lazăr* din Avrig

fi luat *Buceov* capitalul pentru un edificiu așa frumos, nu spune nici un cronicar». (Cf. *Transilvania* pe 1889 pag. 35 și urm.). Răspunsul e simplu: din brațele iobagilor lui Lazăr și ai comunelor vecine, cari vor fi fost duși cu suțele la robotă grea, ca din truda lor să se înalțe zidurile sfidătoare de astăzi. În astfel de condiții, școala normală a lui Gh. Lazăr se pare c'ar avea un oarecare drept să se instaleze acolo. S'ar putea vorbi de vr'un eventual ajutor dat de *Bruckenthal* lui Lazăr, pe timpul cât acesta va fi învățat la Sibiu. Dela 1803 înainte însă, această combinație nu mai poate avea loc, deoarece în acest an *Bruckenthal* murise.—Cu toate acestea, d-nii *Hans Otto Roth* și *Konert* mi-au afirmat că posedă date cari fac dovada contrarie celor afirmate aci de d-l *I. Mateiu*. Aceste date nu mi-au fost procurate până în momentul tipăririi acestor rânduri, după cum mi se promisese. G. P. L.

N'ar fi exclus să bănuim și în *Hagi Constantin Popp* din Sibiu un protector material al lui Gh. Lazăr.

și acum se află la Viena cu stipendium din taxa sidoxiei 300 zlot² pe an ca să învețe teologia»¹⁾. Astfel e limpede, că numele lui Huțoyici să leagă de acum în mod indisolubil de studiile lui Gh. Lazăr la Viena.

Nu tot atât de bine putem stabili persoana și împrejurările, cari au îndreptat pe Lazăr către școlile din Cluj și Sibiu.

Fiind cert, că Guvernatorul Bruckenthal, n'a fost nicidecum ocrotitorul lui Lazăr, privirile noastre trebuie să se îndrepteze în altă direcție.

Povăfuitorii morali al lui Lazăr. Rolul preotului Ioan Racotă.

Înainte de toate, vom căuta îndemnul pentru carte în chiar familia lui Lazăr. Din actul privitor la împărțirea averii rămase după Lazăr știm, că una din surorile lui Ana a fost măritată după preotul din Avrig Ioan Racotă.²⁾ «Regulația» diecezei neunite din Ardeal făcută la 1805, ni-l prezintă pe părintele Racotă ca originar din Paloș pe Târnave, de unde se pretinde că a «dezertat», stabilindu-se la 1793 în comuna Avrig, fără a putea dovedi unde a primit hirotonia.³⁾

Se pare, că el eră unul din preoții mai lumați ai vremii sale, cari atinși de curentul mișcării politice-naționale dela sfârșitul veac. XVIII, cum și de lucrările scriitorilor mari de atunci, înțelegeau însemnătatea școlii și prețul culturii pentru deșteptarea poporului românesc. Tradiția locală însăși, păstrată în amintirea safului, îl vede deasemenea în această lumină.

Nu-i exclus deci, ca întâiele încurajări să-i fi venit lui Lazăr dela cumnatul său, carele dându-și seama de inteligența băiatului în vârstă de 14—15 ani, se va fi gândit să-i deschidă perspective mai largi în croirea viitorului său⁴⁾.

Rolul scriitorului Ioan Barac.

O altă încurajare, mai puternică, a putut însă să-i vie și din partea scriitorului Ioan Barac, despre care să știe că tipărend

¹⁾ Cf. lucrarea mea: *Vacanțele Mitropoliei ortodoxe ardelenice în veacul XVIII*, Cluj 1922, p. 137.

²⁾ Cf. N. Iorga, *An. Acad. Române* 1915.

³⁾ Cf. Eugen Gagyi, *Regulatio Diocesis Transilvanicae Disunitae, Anno 1805* în revista *Transilvania* pe 1911, pag. 281.

⁴⁾ Acelaș lucru ni-l confirmă și d. Vasile Stoica din Avrig, după o tradiție locală. G. P. L.

la Sibiu ediția I. a Istoriei lui Arghir și Elena în anul 1801, o iscălește ca «dascăl normalicese neunit în *Avrig*».¹⁾

De altfel știrile despre viața lui Barac nu sunt destul de sigure. Vechiul biograf din *Foaia* lui Bariț, afirmă, că Barac născut în Alămor la 1776, ar fi urmat liceul în colegiul reformat din *Aiud*, iar dreptul la Academia catolică de pe lângă liceul din Cluj.²⁾

N'am putut verifica aceste afirmațiuni, pe lângă toate cercetările mele în arhiva piariștilor din Cluj, unde ar trebui să figureze între anii 1785—1800, deși ce-i drept unele registre lipsesc. Totuș un fapt rămâne destul de ciudat: cum se poate ca Barac terminând *dreptul* în Cluj, care-i îmbiă situații bune la oraș, să consimtă a se duce la sat ca *învățător*?

Adevărat că în 1802 Barac se însoară și trece la Brașov ca procurator, iar în 1805 ca translator la Magistrat,³⁾ slujbe în cari pregătirea juridică eră preferată.

Eu însă am un raport, între documentele mele scoase din arhiva cancelariei aulice, cu data de 17 Iulie 1790, adresat Guvernului ardelean de către *Demetriu Eustatievici*, directorul școalelor neunite din Ardeal, prin care arată că a ținut cursul prepara-

¹⁾ Cf. *P. Milianu*, Ceva despre poetul popular Ioan Baracu și despre scrierile lui. (în «*Transilvania*» pe 1893 p. 75—80) *V. Popp* susține, că Istoria lui Arghir s'ar fi tipărit în 1800 Cf. Disertație despre tipografiile românești. Sibiu 1838. p. 32.

²⁾ Cf. *Foaia* ventru minte pe 1848 pag. 284.

³⁾ No. 246/1790 Cane, aulică ardeleană.

Humillima relatio de dato 19^a Iulij 1790 Demetrii Eustathievics Directoris Scholarum non Unitarum Vallachicarum.

Referentis cursum praeporatorium finiviose ac. 11 Candidatos praeparasse justa acclusa specificatione.

Excelsum Regium Gubernium!

In mense Iunio cursum praeparatorium pro Candidatis ad munus Ludimagistrale tendentibus me inchoasse, ac die 13^a Iulij finisse candidatosque undecim indigitante his acclusa specificatione praeparasse, dum humillime Excelsio Regio Gubernio refferem, me in gratiam Regii Gubernii commendans distinctissimo venerationis cultu perenno.

Cibinii 19^a Iulij 1790.

Excelsii Regii Guberni

humillimus servus

Demetrius Eustathievics m. p.
Scholarum non Unitarum Vallachicarum Director

tor de 1 lună cu 11 candidați de învățător. În lista lor ca cel dintâi găsesc pe «*Isajas Berak ex Alamor I. Cottu Alba Inferiori*»¹⁾. Mă întreb deci, n'am putea vedea aici pe dascălul normalicesc din Avrig? Numele «Isaia» n'ar fi o piedică, întru cât obiceiul de-a lua două nume era frecvent pe atunci, și-l găsim chiar la Gh. Lazăr. Etatea de 14 ani a lui Isaia iarăș nu ne-ar putea încurcă, de oarece după *Ratio educationis* obligativitatea școlară la sate ținea delă 6—12 ani (§ 12), iar pentru dobândirea titlu'ui de învățător fără timp hotărît.

Ratio cerea (§ 2) absolvirea unei școli normale (școala primară a provinciei) ori cel puțin a unei școli capitale, în care iar trebuiă să se dea examen în școala normală (§ 19). Barac avea putința să facă această școală normală în Sibiu, care era sediul unei provincii școlare. Numai așa își putea permite titlul de dascăl normalicesc din 1801.

Iar cursul preparator din 1790, avea să fie o complectare practică a cunoștințelor date de către directorul Eustatievici, ca șeful suprem al școlilor neunite din Ardeal.

În această ipoteză, Barac a putut să fie învățător în Avrig cu câțiva ani înainte de 1800, și astfel să determine prin talentul său literar, plecarea lui Lazăr în 1799 la liceul piarist din Cluj.

Ipoteza pare și mai plausibilă, amintindu-ne afirmația biografului din 1848, că Barac ar fi fost în strânsă prietenie cu răposaii renumiți d. *George Lazăr*, Vasile Aron și Vasile Pop²⁾; și deacea e probabil, ca Barac să-și fi tipărit la București în 1821

Specificatis

Praeparatorum Candidatorum

- Isajas Berak ex Alamor I. Cottu Alba Inferiori*
 Michael Muntjan ex Suburbio Cibiniensi Iosephstadt nuncurato
 Konstandin Gontja ex Cibiniensibus Alodis
 Ioan Likirie ex Egerbegj In sede Sax. Mediensi.
 Ioan Krutsan ex Dtto
 Isajas Popovits ex Feerhaza In Cottu Fogarasiensi
 Stephan Popovits ex Hasfalu Dtto
 Daniel Popovits ex Giomal In Cottu Albensi
 Teophan Popovits et Dtto
 Ioan Bedille ex Poplaka In sede Sax. Cibiniensi
 Theodor Popovits ex Sard I. C. Maros Vasarhelliensi.

1) Cf. *Foaia* pe 1848 p. 284.

2) Cf. *Foaia* pe 1848 p. 288. vezi și P. Milionu l. c.

„Risipirea cea de pe urmă a Erusalimului“, tocmai cu ajutorul lui Lazăr, cum crede și d. N. Iorga¹⁾. Altfel nu înțelegem pentru ce ar fi alergat la București, când avea tipografie la îndemână la Brașov.

Având în vedere toate aceste elemente, sunt dispus să cred, că înrăurirea lui *Barae* este o presupunere aproape de adevăr. Intervenția aceasta trebuie să fi fost energică, fiindcă Lazăr ajunge în clasa I. a liceului din Cluj cu vârsta de 20 ani, ceea ce înseamnă, că întârziase mult pe lângă colegii săi, care aveau 13-15 ani.

Confesiunea lui Lazăr.

O altă chestiune contraversată este cea a religiei lui Lazăr. Deși botezat *ortodox*, el este trecut în matricolele școlare din Cluj și Sibiu nu numai ca *unit*, dar uneori chiar și ca *romano-catolic*.

O trecere la vârsta de 18 ani n'a putut face Lazăr, fiindcă n'ar fi fost recomandat pentru bursa din Fondul sidoxial, care era al Bisericii ortodoxe. Dar însuș Lazăr, apărându-se de acuzele mitropolitului din Carloviț, dovedește cu certificate, că timp de 8 ani cât a stat la Cluj, a cercetat totdeauna biserica neunită, cuminecându-se regulat la preotul de acolo²⁾.

O explicație aș vedea-o în tendința colegiilor catolice de-a servi proselitismul religios și astfel de a trece pe elevi în registre drept catolici; de altă parte e posibil, să fie la mijloc și o măsură de precauțiune din partea ocrotitorilor avrigeni, cari temându-se să nu fie respins pe motivul vârstei prea mari cum și a religiei, să-i fi dat lui Lazăr un Certificat „special“ de botez. Altfel cu extrasul *autentic* din protocolul botezațiilor, el trebuia să fie trecut în matricole la 1799 ca neunit și cu vârsta exactă de 20 ani, iar nu de 18 cum s'a făcut.³⁾

1) N. Iorga, Ist. lit. române în secolul XVIII. București vol. II p. 475.

2) Cf. A. Sădean l. c. p. 17. De altfel avem ordine date chiar de guvernul Ardelean, prin care elevii școlilor din Cluj sunt obligați să cerceteze biserica lor, iar în caz că n'ar avea, atunci să fie trimiși de serbători pe la satele de origine. (Cf. Actul can. caul. Ardelene No. 11,642 din 1789).

3) Bănuiala mea cu certificatul „ad hoc“ o întemiez și pe împrejurarea, că atât la Cluj cât și la Sibiu, am întâlnit în registrele școlilor catolice elevi români introduși cu mențiunea că sunt *ortodocși* (graeco non. unitus). Dacă ar fi prezentat un certificat de botez *real*, și el trebuia să fie trecut în matricula ca neunit.

CertIFICATE speciale de natura aceasta erau frecvente și chiar târziu vedem tineri *ortodocși*, cari se prezintă la școlile din Blaj ca *uniți*, numai cu intenția de-a obține o bursă ¹⁾.

Un asemenea calcul ar fi putut avea loc și în cazul lui Gheorghe Lazăr, deși nu există nici un fel de indicație, căci ar trebui să-l găsim la Cluj într'un internat, pe când registrele școlare ni-l arată ca extern, fără nici o bursă. Rămâne deci să vedem în „unația” lui Gh. Lazăr o simplă trăsătură de oportunitate a Avrigenilor, sau o încercare de nobil gest religios a cuvioșilor călugări din liceul catolic dela Cluj.

IV.

Ce studii a făcut Lazăr?

Tot atât de puțin sigure erau și informațiile privitoare la studiile făcute de Gh. Lazăr.

Astfel Eliade știa, că dascălul său ar fi învățat timp de 20 ani (!) la Viena ²⁾; *Poenariu* este mai bine informat când spune, că Lazăr a studiat în Sibiu, Cluj și Viena ³⁾, bine înțeles fără a aduce vre'o dovadă. D. N. Iorga precizează Clujul și Viena ⁴⁾, bănuind în altă lucrare, că la Cluj ar fi urmat liceul *reformat* ⁵⁾.

Astăzi, suntem în măsură de a cunoaște mai amănunțit această chestiune. De sigur, că școala *trivială* (cea primară de azi) a terminat-o Lazăr în satul lui. Datele lipsesc ce-i drept, așa încât nu putem ști precis când și cu ce rezultat. Un fapt e cert, că în conformitate cu dispozițiile din *Ratio*, elevii rămâneau atât timp în școală, până când terminau materialul fixat în planul de învățământ. Având în vedere vârsta de 20 ani, cu care Lazăr intră în clasa I a liceului din Cluj, trebuie să presupunem, că a trecut destul de târziu pragul școlii primare. Sau apoi înainte de Cluj, a putut fi dus la Sibiu, pentru oarecari cunoștinți de *latinește*.

1). Așa am aflat d. p. că răposatul scriitor ardelean *I. Lăpădatu*, născut în Glămbocca, a studiat la Blaj cu o bursă din fundațiunea Ramonțai, obținută în temeiul unui certificat al preotului Moise că ar fi *unit*, deși era botezat ortodoc cum a rămas toată viața.

2). Cf. articolul din *Curierul Românesc*.

3). Vezi „*Discursul de intrare în Academie*”.

4). *Ist. Lit. Române* în sec. XVIII. II. p. 521-530.

5). *Gh. Lazăr* (în Biblioteca „Steaua”) București 1916 p. 18.

În 1799, îl vedem ca elev al liceului *catolic* din Cluj. Pe atunci liceele aveau organizația indicată de *Ratio educationis*, cu cele trei părți ale *triviumului medieval*: gramatica, retorica și dialectica, ca trepte ale teologiei. Învățământul întreg avea următoarea organizație: a, cursul de *gramatică* cu 3 ani (clasa infimă, medie și supremă, ori după altă denumire clasa primă, secunda și tertiă); b, cursul de *retorică* cu 2 ani (poetică și retorică) numit și *humanitar* (inferiore et superiore clase Humanitatis); c, cursul *filosofic* cu 2 ani, după care urma: d, cursul *academic* tot cu 2 ani având specialitățile: drept, filosofie, medicină, arhitectură, medicină veterinară etc.

În cursul de *gramatică* și *humanitar* fiecare clasă își avea profesorul său, în cel *filosofic* erau 4 profesori, după cele 4 materii principale (philosophie, matematică, fizică și istorie), iar în *Academie* ei să repartisau tot pe specialități¹.

Spre norocul nostru, matricolele și registrele de clasificării ale liceului *piarist* din Cluj s'au păstrat destul de bine, și astfel suntem în situația de-a cunoaște exact anii și studiile făcute de Gh. Lazar, atât în Cluj cât și în Sibiu.

Din examinarea lor vedem, că între anii 1799-1801 Lazar isprăvește cursul de *gramatică* la liceul catolic din Cluj, apoi în 1802 face clasa superioară a cursului humanist în liceul catolic din Sibiu, ca să se întoarcă iarăși la Cluj, unde în 1803 și 1804 urmează cursul *filosofic* iar în 1805 anul I de *drept* la *Academie*.

Iată cum se prezintă studiile lui Gh. Lazăr, după tabloul întocmit de mine:

1) Vezi *Ratio educationis*, apoi *Finacxy Erno*, A magyarországi közoktatás története Maria Terezia korában, Budapest, 1899-1902 2 volume; *acelaș* A magyarországi iskolak multja és jelene, Budapest 1896.

LICEUL CATHOLIC DIN CLUJ

Informatio de **Prima Classe Grammat.** pro Semestri **Primo** An. 1799

Nomen, Conditio Praedicatum vel locus originis	Actus Religio	Mores	Classis progressus in Studiis	Qua fundatione publica fruatur	Reflexiones
Georgius Lázár Civis Freck	18 Catholicus	Boni	II.	—	—
Informatio de Prima Classe Grammatices pro Semestri Secundo An. 1799					
Georgius Lázár plebejus Freck	18 G. Cath.	Boni	I.	—	—
Informatio de Secunda Classe Grammatices pro Semestri Primo An. 1800					
Georgius Lázár Valach. pleb. Freck S. Cibi- niensis	18 Unitus	Morum classis: 1 ^{ae} Cl.	I.	—	—

Cognomen, Nomen, Conditiō Pleb. G. C.	Aetas Religio	Morum Classis	Classis progressus in Studiis	Qua fundatione fruitur	Reflexiones
<p>Informatio de Secunda Classe Grammatices pro Semestri Secundo An. 1800</p>					
<p>Georgius Lázár Valach. pleb. Freckiensis s. Cibiniensis</p>	<p>18 G. Cath.</p>	<p>Iae Cl.</p>	<p>I.</p>	<p>—</p>	<p>—</p>
<p>Informatio de Tertia Classe Grammatices pro Semestri Primo An. 1800/1801</p>					
<p>Lázár Georgius</p>	<p>19 G. C.</p>	<p>Iae Cl.</p>	<p>I.</p>	<p>—</p>	<p>—</p>
<p>Lázár Georgius</p>	<p>19 G. C.</p>	<p>Iae Cl.</p>	<p>I.</p>	<p>—</p>	<p>—</p>

Informatio de **Tertia** Classe Grammatices pro Semestri **Altero** An. 1801

Lázár Georgius
Pleb. Freck. Cibiniensis

19
G. Cathol.

Iae Cl.

I.

—

—

—

RICENT CATALOGIC DIM SIBIN

LICEUL CATHOLIC DIN SIBIU

Informatio de **Superiore** Classe **Humanitatis** pro Semestri **Primo** An. 1801/1802

Nomen, Conditiio Prædicatum vel locus originis	Aetas Religio	Mores		Primæ Classis	—
		18 græc. unit.	Boni		
Georgius Lázár Freckiensi Ruricolæ filius	18 græc. unit.	Boni	—	—	—
Informatio de Superiori Classe Humanitatis pro Semestri Secundo An. 1801/1802					
Georgius Lázár Freckiensi Ruricolæ filius	18 græc. unit.	Boni	—	—	—

LICEUL CATHOLIC DIN CLUJ

Informatio de **Prima** Classe **Philosophiæ** pro Semestri **Primo** An. 1802/1803

Nomen, Conditiio Prædicatum vel locus originis	Aetas Religio	Morum Classis	Classis Progressus in Studiis			
			Logica	Algebra	Auxiliis Historicis	—
Lázár Georgius Valachus, Civis ex. sede Cibiniensi Freck	20 G. Cathol.	1.	1.	1.	1.	—
Informatio de Secunda Classe Philosophiæ pro Semestri Primo An. 1804						
Lázár Georgius Valachus, Civis ex. sede Cibiniensi Freck	21 R. Cathol.	1.	Ex. Phisica 1. e.	Architectura 1. e.	Historia 1. e.	Chemia E.
Informatio de Secunda Classe Philosophiæ pro Semestri Secundo An. 1804						
Lázár Georgius e sede Cibiniensi pago Freck Libertinus	Annorum 21 G. Cathol.	1.	Ex. Phisica 1. e.	Ex. Geodesia 1. e.	Ex. Historia 1. e.	Ex. Mineral. E.

ACADEMIA DE DREPT DIN CLUJ

Informatio de **Prima Classe Iuris Auditorum** pro Semestri **Primo** An. 1895

Nomen, Cognomen Praedictum vel locus originis	Aetas Religio	Morum Classis	Classis Progressus in Studiis			
			Natur.	Publico	Patrio	In Iure
Lázár Georgius Libertinus, Freckiensis e sede Cibiniensi	21 R. Cathol.	I. I.	1.	1.	I. em.	
Informatio de Prima Classe Iuris Auditorum pro Semestri Secundo An. 1895						
Lázár Georgius Libertinus ex. Freck. e sede Cibiniensi	21 Gr. Cathol.	Iae	In Theoria Iuris Patrii Prima Eminens		In Iure Civili Prima eminenter	

Cercetând de aproape acest tablou, ajungem la următoarele constatări: Lazăr n'avea nici o bursă, deoarece este trecut ca *extern*. Prin urmare, a trebuit să învețe cu ajutor de acasă, prin vr'o odăiță — poate românească — din Mănăstur ori mahalaua Clujului.

Cu o conduită morală bună se pare, că în privința studiilor a întâmpinat greutăți, deoarece ce la început nu are cele mai bune note. În semestrul I al clasei prime de gramatică este însemnat cu nota a 2-a. ¹⁾ Treptat însă, prin talentul și silințele depuse, piedecile sunt învinse, și Lazăr ajunge, în cursul filosofie și cel de drept, să fie printre cei dintâieminenți.

Interesant e faptul, că după terminarea clasei supreme de gramatică în 1801, Lazăr face la Sibiu în 1802 clasa a II a cursului humanitar, în loc să-l vedem în clasa I, cum ar fi logic. Saltul acesta, nu se poate explica altfel decât prin împrejurarea, că fiind prea înaintat în vârstă, Lazăr probabil obținuse la Sibiu autorizația să treacă în mod particular — cum am zice astăzi — clasa I humanitară. O altă interpretare a acestui hiatus nu vedem.

Materiile ascultate de Lazăr în cursul de gramatică au fost: Doctrina creștină, Limba Latină, Sfânta scriptură, Geografia, Aritmetica, Limba elină, Limba germană, Caligrafie și Ortografie. La acestea se adaugă pentru cl. II și III și Istoria patriei. În cursul humanitar a făcut Poetica și Retorica. Studiile urmate la filosofie și drept, se văd în tabloul nostru.

Se pare, că Lazăr n'a mai continuat anul II de drept la Cluj, căci la începutul lui 1806 îl vedem cerând dela Consistorul din Sibiu o bursă, pentru teologie la Universitatea din Viena. ²⁾

La hotărîrea aceasta va fi ajuns, fie prin exemplul altor contemporani ai săi dela liceul din Cluj, ori poate mai mult prin consiliul familiar sau indemnul vr'unei fețe bisericești din Sibiu, în vederea vacanței scaunului episcopesc, care putea fi ilustrat în chip deosebit de talentul neobicinuit al «juristului» Gh. Lazăr.

Legenda doctoratului «sub auspiciis Imperatoris».

Poenariu a acreditat legenda, că Lazăr ar fi luat la Viena doctoratul în teologie «sub auspiciis imperatoris» cu primirea unui

¹⁾ Pe atunci erau 5 note în ordinea următoare: Eminens, (1) primae classis cum eminentia (2) primae classis, (3) secundae classis (4) tertiae classis (5)

²⁾ Vezi *Sîdean* d. c. p. 6.

inel în diamante din partea Impăratului¹⁾. Legenda a fost acceptată aproape de unanimitatea biografilor, ca s'o vedem reeditată și cu prilejul centenarului dela Avrig, din partea unor harnici cercetători ai vieții lui Lazăr.²⁾

În realitate, nu există nici o dovadă pentru această afirmațiune. Dimpotrivă, avem indicații documentare, cari ne arată, că Lazăr n'a putut lua nici doctorat «sub auspiciis» și nici inel cu diamante, din simplul motiv, că nu terminase studiile teologice.

Din documentele publicate de Avram Sădean rezultă limpede că Lazăr a urmat regulat teologia numai 3 ani în 1806/7, 1807/8 și 1808/9. În Noemvrie 1809 el se întoarce în Ardeal³⁾ spre a merge de acolo la Carloviț, pentru complectarea studiilor cu dogmatica și liturgica ortodoxă, cum și pentru obținerea hirotoniei. Nereușind în acest plan din cauza împotrivirii mitropolitului sârbesc, Lazăr vine iarăș la Viena prin Aprilie 1810, așteptând hotărârea împărătească în chestiunea hirotoniei sale.⁴⁾ Până atunci Curtea îi dă un ajutor de 300 fl. cu condiția să-și urmeze studiile pe timpul cât rămâne în Viena.⁵⁾ În Decemvrie acelaș an, solicitând din nou ajutor, Impăratul cere să justifice cum a folosit timpul petrecut aci.⁶⁾

În urma acestei somațiuni, Lazăr răspunde că în Maiu 1810, când primise ajutorul de 300 fl. n'a mai putut cercetă cu folos cursurile ascultate în anii trecuți. În schimb a repetat studiile făcute și a tradus câteva cărți (Platon, Educatorul marelui principe din Rusia, cărticică morală pentru copii de școală, Geografia matematică și Istorioara morală a împăratului Octavian și a soției sale; traducerea unei *Pedagogii* era în curs).⁷⁾ Arată, că de prezent (prin Decemvrie 1810) urmează lecțiile de teologie *pastorală*⁸⁾ și de *paleologie*⁹⁾.

Din acest raport al lui Lazăr se vede, fără putință de îndoială, că el nu isprăvisse studiile teologice și se pare, că nici nu ze mai

¹⁾ Poenariu. Discursul său din Anale.

²⁾ O. Ghibu în ziarul «Universul» din 29 Sept. 1923.

³⁾ Sădean l. c. p. 7.

⁴⁾ *idem* ibidem p. 9.

⁵⁾ *idem* ibidem p. 10.

⁶⁾ *idem* ibidem p. 21.

⁷⁾ Sădean l. c. p. 21.

⁸⁾ *idem* ibidem p. 21.

⁹⁾ *idem* ibidem p. 22.

gândiă acum la așa ceva, deoarece ce atât în raportul de față cât și în altul din Noemvrie 1810, Lazăr cere cu *insistență* să i se dea o funcție în Patrie spre a-și pune în aplicare rodnică științele sale de specialitate, câștigate în cursul unui studiu de 19 ani. ¹⁾

În adevăr, prin rezoluția împărătească din 14 Februarie 1811, el fu trimis acasă. Un raport al cancelariei aulice ardelene din 24 Martie 1811, arată, că la data aceea Lazăr era plecat din Viena. ²⁾

Astfel, legenda cu doctoratul trebuie să cadă.

V.

Hirotonia lui Lazăr.

Se mai ivește o indoială în privința *hirotoniei* lui Lazăr. Pe când unii din biografi susțin, că Lazăr a fost hirotonit *arhidiacon* de către Episcopul Vasile Moga în 1814, alții din contră pretind că ar fi rămas *laic*. ³⁾

Raportul guvernatorului *Gheorghe Bánffy* către Impărat, din 24 Februarie 1815, privitor la candidații scaunului episcopesc din Arad, risipește și această indoială.

În înțelegere secretă cu episcopul *Moga*, Gh. Banffy propune spre numire pe fostul vicar *Nicolae Huțovici* și pe *Gheorghe Lazăr* profesorul candidaților de preoție, spunând, că *amândoi fac parte din cler și sunt neînsurați*. ⁴⁾ Prin urmare, Lazăr era *hirotonit*, ceea ce de altfel constituia o condiție elementară pentru ori ce candidat la scaunul de Episcop. Să știe de altfel, că Lazăr a împodobit de atâtea ori amvonul bisericii episcopoești din Sibiu, care pe-atunci nu putea fi urcat decât de clerici *sfințiți*.

VI.

Dușmanii lui Lazăr la scaunul de Episcop.

Până acum se știă, în baza documentelor publicate de Avram Sădean, că înlăturarea lui Lazăr dela scaunul episcopesc din Sibiu, trebuie pusă în sarcina mitropolitului sârbesc *Ștefan Stratimirovici*. ⁵⁾

¹⁾ idem *ibidem* p. 19.

²⁾ idem *ibidem* p. 24.

³⁾ Vezi *Poenariu*. Discursul citat, *Iorga* Ist. lit. rom. în sec. XVIII. Vol. II p. 54—530. *Ist. lit. rom.* în veac. XIX. I. p. 12.

⁴⁾ *A. Sădean*, l. c. p. 28.

⁵⁾ Cf. Date nouă despre Gh. Lazăr p. 11 și urm.

Opoziția ireductibilă a acestui ierarh contra lui Lazăr, se întemeie pe o serie de motive lipsite în fond de ori ce seriozitate, dar foarte impresionante ca formă. De aceea ele au și fost răsturnate cu ușurință atât de Lazăr, cât și de cancelaria aulică.

Motivul adevărat însă, pentru care Stratimirovici refuză pe Lazăr, eră cu totul altul. Nu-l vroia pe învățatul teolog avrigean, pentru că susținea, din răspuțeri, alt candidat de Episcop pe *Nestor Ioanovici*, tot oltean ca și Lazăr, dar crescut la Carloviț, chiar cu banii Mitropolitului ¹⁾.

Intre cei ce ajutau pe Stratimirovici în acest plan, întâlnim cu deosebire pe *Gheorghe Haines*, care făcuse cea mai stăruitoare propagandă în favoarea lui *Nestor Ioanovici* începând dela 1802 și până după alegerea din Turda dela 1 Octomvrie 1810 ²⁾.

Acțiunea lui Gh. Haines contra teologului Lazăr.

Și fiindcă cel mai primejdios concurrent era *Gh. Lazăr*, Haines n'a ezitat să întrebuinteze toate mijloacele unei acțiuni subversive, contra mândrului teolog de Viena.

Dintr'o lungă hârtie de apărare a vicarului *Nicolae Huțovici*, adresată guvernului ardelean la începutul anului 1811, față de ploaia de acuze ridicată contra lui tot de către neîmpăcatul dușman ce eră *Gh. Haines*, aflăm cu surprindere că acesta luptă în ascuns, dar foarte hotărât, împotriva candidaturii lui *Gh. Lazăr*.

Huțovici spune, că în 1810 Haines făcuse o pâră în numele i contra *teologului Lazăr*, pe care voiă s'o trimită prin Consistor cancelarului aulic contele Teleki. Această pâră a citit-o în fața Consistorului, însă în urma împotrivirii asesorilor, a notarului și a vicarului, ea n'a putut fi înaintată guvernului pe calea consistorului.

Haines totuș a trimis-o direct la Viena, deși băjbaia de ex-

¹⁾ *Dr. Sterie Stinghe*, Documente privitoare la trecutul Românilor din Schei. Brașov. 1901. vol. I. p. 264. cf. și *S. Dragomir*, Corespondența episcopului Gherasim Adamovici. Sibiu. 1911. Extras din *Revista teologică*.

²⁾ Cf. lucrarea mea: *Vacanțele Mitropoliei ardelenne în veac. XVIII*. p. 54 și urm. și p. 142.

presiuni jignitoare față de legile Patriei, ordinile guvernului și față de *nevinovatul teolog*¹⁾.

Având la îndemână această informație, sunt dispus să cred, că și «arătarea anonimă», de care să servește mitropolitul Stratimirovici contra lui Lazăr, derivă tot dela Haines²⁾. De fapt nu avem de-a face c'o arătare anonimă, ci cu niște «spuse» (species facti) sau cum am zice astăzi «insinuații», pe cari Haines, în conivență cu Stratimirovici, i le-a comunicat acestuia spre a face uz de ele. «Insinuația» se reduce la teama, că Lazăr ar fi fost crescut la Viena cu scopul, ca ajungând Episcop să facă trecerea la Unire, întocmai cum intenționase răposatul vicar *Ioan Popovici*³⁾.

Dar chestiunea reversaliilor lui Ioan Popovici o cunoștea tocmai Haines și el este acela, care în 1807 o comunică într'o jalbă lungă lui Stratimirovici⁴⁾. Din acest fapt se vede limpede, că «arătarea anonimă» trebuie să fie tot opera lui Haines.

De aici se desface concluzia, că între marii detractori ai lui Gh. Lazăr, trebuie să așezăm, alături de mitropolitul *Stratimirovici* și pe directorul școalelor neunite din Ardeal *Gheorghe Haines*, ca unul care lucrase din răspuțeri să nu poată ajunge, în scaunul arhieresc dela Sibiu, cel mai vrednic candidat al timpului.

VII.

Motivele reale ale desfituirii lui Lazăr dela Seminarul din Sibiu.

Ne-am obicinuit să credem, că pricina *hotărîtoare* pentru

¹⁾ Non secus illam etiam expositionem quam, pari modo nomine Cleri anno praeterlapso contra *Theologului Lazăr* concepit, ad Excellentissimum Dominum Cancellarium Aulicum Comitem Teleki, via Consistorii mittendam, quam postea quam in figura consistorii legisset, et tam a parte Domini Consistorialis Notarii, quam aliorum et mea simul repositum ipsi fuit rem talem quae directe Excelsum Regim Gubernium ferit via Consistorii nullatenus posse transmissi, solus expedivit Viennam nomine Cleri refertam expressionibus in vituperium Legum Patriarum Transilvaniensium, Altissimarum ordinationum Excelsi R. Gubernii et *innocentis Theologi* directe tendentibus. (Arhiva Canc. aulic ardelene No. 1715 din 1811).

²⁾ *Sădean* I. c. p. 18.

³⁾ *Idem*, ibidem p. 18.

⁴⁾ Cf. *Vacanșele Mitropoliei ortodoxe ardelene* p. 134.

destituirea lui *Gh. Lazăr* din postul de profesor al Seminarului sibian, ar fi conflictul acut și permanent dintre el și episcopul *Vasile Moga*. Desigur, că neînțelegerile erau foarte mari între acești doi bărbați și ele se explică prin izbitoarea deosebire de temperament ce-i caracteriză. *Moga* cumpănit, circumspect și realist, păstrător al tradițiilor și ferecat în condițiile grele ale numirii sale, cari îi tăiau independența acțiunilor; iar în fața lui inteligența vioaie, neastâmpărată și idealistă a lui *Lazăr*, pornită pe drumuri noi, revoluționare, dornică de aer și de libertate, frământată de inițiative și gânduri îndrăznețe, cari nu se potriveau de loc în atmosfera de quietism și îngrădire a vieții bisericesti și politice din Sibiu. Războiul era deci, inevitabil.

Nu mi se pare însă just, să se arunce *toată* vina asupra lui *Moga*, care avea destulă cultură, câștigată timp de 5 ani în același liceu catolic dela Cluj, ca să poată prețui marea știință a lui *Lazăr* și folosul ei deosebit pentru desvoltarea clerului românesc din Ardeal.

Dacă *Lazăr* a avut de suferit, cauza trebuie căutată și în firea lui aprinsă, care-l puneă în ceartă cu o societate ce trăia tot în tipare vechi de inerție și umilință, iar destituirea lui cred, că e mai curând opera diabolică a *Vienei*, care nu putea tolera în nici un chip, ca *ocrotitul* de altă dată să samene, în Ardealul Românilor, cultul urgisitului *Napoleon* cu tot cortegiul de idei politice ce se legau de numele strălucitului zdrobitor al Habsburgilor.

Agentii lui *Metternich*, vedeau o primejdie în prezența lui *Lazăr* la Sibiu, și de aceea sistemul oculte vieneze trebuia să-l alunge din mijlocul popilor neuniți, așa de dispuși să tradeze catechismul politicii opresoare și să se îmbete de idealul libertății naționale, fluturat prin entuziasmul lui *Gh. Lazăr*.

În privința aceasta, ajunge să examinăm acel faimos raport al cancelariei aulice, pe care îl adresă Impăratului în 15 Septembrie 1815, ca propunerea formală pentru *destituirea* lui *Lazăr*.

În afară de epitetele ornante, ca «neastâmpărat, pornit spre excese, nesocotit, arogant, clocotitor de mânie, nesupus, neglijent, cu o neîmpăcată pornire către patima beției»¹⁾. *Lazăr* este acuzat mai ales pe motive *politice*, din pricina simpatiei sale *publice*, față de *Napoleon*, pe care îndrăsnise să-l glorifice într'o grădină din

¹⁾ *Idem*, ibidem, p. 46 și 49.

Sibiu, zădărniciind încercarea cetățenilor sași de a bea în onoarea Împăratului lor din Viena.

Nici nu se putea imagina pe atunci o îndrăsneală mai riscată de cât aceasta, din partea unui Valah, fie chiar de valoarea lui Lazăr; și poate tocmai acest fapt spori indignarea Vienei, înșelată în marile speranțe legate de tânărul «sudit» crescut între zidurile ei.

De aceea eră nevoie, ca acest profesor «nevrednic, cu totul degenerat și nepotrivit» în postul său de îndrumător al unui popor înapoiat,³⁾ să fie suprimat fără cruțare. Și în adevăr, cancelarul Teleki declară fără reticențe, că măsura de înlăturare se impune tocmai în urma descoperirii *cugetării echivoce* a lui Lazăr, care-l arată ca un om *primejdios* („und bei seiner an den Tag gelegten zweideutigen Denkungsort *gefürlich*“¹⁾).

Oricine înțelege, că aici e vorba de *concepția politică* în care trăia și se manifestă Gh. Lazăr, de sigur inoportună și primejdioasă pentru ideologia cancelariei chesaro-crăești. O astfel de mentalitate revoluționară nu putea fi îngăduită să tulbure ordinea aparentă din cuprinsul unei provincii, destul de nesigură sub raportul Românilor prin vecinătatea ei cu Principatele românești. De aceea chiar din ordinul împăratului, *Politia* fu însărcinată să urmărească permanent și de aproape toate mișcările lui Lazăr, deși eră amovât din postul său de Profesor²⁾.

E cu neputință să admitem, că Gh. Lazăr putea fi pedepsit cu pierderea slujbei din pricina unor conflicte personale cu Episcopul Moga, câtă vreme cunoaștem excepționala considerație împărătească și aprecierile elogioase de cari se bucură Lazăr la miniștrii și consilierii cancelariei aulice. În astfel de condiții, chiar dacă s'ar fi dovedit vinovat de acuzele disciplinare ridicate de Moga, nu i s'ar fi putut aplica pedeapsa extremă, ci fără îndoială una mult mai ușoară.

Dacă totuș s'a întâmplat astfel, rămâne să credem, că motivul *disciplinar* a fost un simplu pretext, față de argumentul *politic* decisiv, care l'a zdrobit pe Lazăr.

1) I. Lupaș Episcopul Vasile Moga și Profesorul Gh. Lazăr. An. Acad. Rom. Seria II. Tom. XXXVII. 1915. p. 46—50.

2) Idem, ibidem p. 46 și 49.

3) Idem, ibidem, p. 49 și 51.

1) Lupaș o. c. p. 40.

2) Idem, ibidem p. 51 și 54.

Concluzia aceasta ni se confirmă destul de elocvent și pe cale documentară, când citim și actul cancelariei aulice ardeleno din 3 Maiu 1816, — deci târziu după plecarea lui Lazăr — că nu mai poate fi vorba de numirea lui ca profesor la Cernăuți, din cauza «păcatelor sale politice»¹⁾.

Astfel, rămâne să fixăm convingerea noastră, că Gheorghe Lazar format cu grijă în Viena, fu sacrificat tocmai de aceasta în clipa, când el se dovedì primejdios intereselor ei politice.

VIII

Legăturile lui Lazăr cu Bărcăneasca.

După informația lui Eliade²⁾ biografii ne spun, că Lazăr, în urma amovării sale, trece din Sibiu la Brașov, unde intră ca profesor al copiilor văduvei logofetese Bărcănescu.

Ne întrebăm cum a ajuns el în casa acestei boeroaice? Până astăzi nu și-a pus nimenea această problemă. Eu aș fi dispus să cred, că aici rolul l'a avut *Ioan Barac*.

Am văzut, că Barac fusese învățător în Avrig și prin această întâmplare fericită el aveà să lege nu numai cunoștință, dar și prietenie strânsă cu Avrigeanul aproape de aceeaș vârstă și atât de talentat, care era Gh. Lazăr.

Adevărat, că în 1802 Barac părăsește Avrigul și se stabilește la Brașov. Nu puteà însă să uite pe tânărul cu ochi scăpărători, ci-l va fi urmărit dealungul studiilor sale strălucite, și bucurându-se de numirea lui în Sibiu, unde aveà să îndeplinească o chemare națională atât de folositoare, raporturile vechi dintre cei doi oameni purtători de cultură românească vor fi devenit tot mai cordiale și mai pline de interes.

Credința aceasta mi se pare confirmată în acel drum, pe care —după documente— Gh. Lazăr îl face în toamna anului 1811 dela Sibiu la Brașov³⁾. Nu ni se spune pentru ce s'a dus la Brașov, actul însă mărturisește, că a plecat fără știrea și autorizația Epis-

¹⁾ *Lupaș* o. c. p. 54. Cred că acelaș înțeles trebuie să-l aibă și cuvintele lui *Ioan Moga teologul*, când spune că «depărtarea lui Gheorghe Lazăr au urmat dela preînăltele locuri pentru *excesurile* dânsului». (Vezi *Gazetă de Transilvania* No. 91 din 1845).

²⁾ Cf. *Curierul Românesc* pe 1839 p. 525 și urm.

³⁾ *Lupaș* o. c. p. 35.

copului Moga, așa încât, după porunca preînaltă, el este readus la Sibiu sub pază civilă (sub custodia honesta)¹⁾

Eu aș fi dispus să văd în această călătorie, dorința lui Lazăr de a lua contact cu *Barac*, vechiul prieten, care avea deja o reputație literară, și deci potrivit să înțeleagă sufletul și planurile mari ce frământau mintea noului profesor sibiian.

Când se va produce, prin urmare, la câți-va ani după această călătorie, destituirea lui Lazăr, e ușor să presupunem, că *Barac* mișcat de soarta prietenului său, se va fi gândit să-i vie în ajutor.

Cum văduva logofătului Bărcănescu îi va fi fost cunoscută prin șederea ei în Brașov, ce-i mai logic decât să presupunem, că în clipa când aceasta căută un profesor pentru copiii săi, *Barac* ca om de litere și cunoscător al intelectualilor ardeleni, să recomande logofetesei cu toată căldura pe prietenul său Gh. Lazăr?

Se prea poate, ca în momentul recomandației, Lazăr să se fi aflat chiar în Brașov, după ce în Sibiu nu mai avea nici un rost și de unde va fi dorit să plece cât mai repede, spre a scăpa de ochii poliției, pusă în urmărirea lui.

În chipul acesta s'ar lămurii și capitolul important al cunoștinții dintre Lazăr și Bărcăneasca, fără de care nu știm dacă marele dascăl ar fi ajuns la *București* și dacă ar fi avut norocul să îndeplinească acolo *minunea națională*, serbătorită la 100 de ani în mișcătoarea strălucire, pe care i-o puteau dărui entuziasmul și recunoștința visurilor noastre împlinite.

¹⁾ *Idem*, ibidem, pag. 35

IV. Biografia lui George Lazăr

de I. Eliade Rădulescu ¹⁾

Tot erà degenerație și amorteală în ceea ce se atinge de numele de român și patrie, până să nu vie răposatul întru tericire George Lazăr în țara noastră. Limba începuse a se corci și a se strică de tot; în sfintele biserici preoții și cântăreții aveau drept fală a face sfânta slujbă într'o limbă necunoscută de dânșii și prin urmare schimonosită în gura lor nedeprișă cu dânșă; cântările de slujba sfintei liturgii se tipăreau într'o bucoavnă cu literile slavone în limba grecească; preoții de la mahalale, cum chiar cei de prin sate, ca să imite pe cei de prin târg, îi vedeai îngâmfându-se cântând: «*Aghios ofteos, acsion estin os aliftos s. c. l.*»; părinții se bucurau când auziau pe fiii lor zicând: «*paterimon, și pistevo*»; erà de jale sfânta religie a auzi cineva domneasca rugăciune, care se zice în auzul tutulor ce se află înaintea Domnului, cerând ca să fie voia Lui precum se face în cer așa să se facă și pe pământ; cerând pâinea cea spre ființă, adică să nu ajungă, după cum a ajuns Fiul Omului, mai jos decât fiarele pădurii și pasările cerului, neavând unde să-și plece capul; cerând ca să le ierte și ei greșalele întocmai după acea măsură cum pot să ier'e și ei greșelele celor greșiți, (mare legătură, mare vorbă! mare osândă chemată!); cerând să-i scape de ceea ce e mai greu din toate, de a nu

¹⁾ I. Eliade Rădulescu, *Curierul Românesc*, X, 1839.

fi duși în ispită. Câtă jale, zic, eră, să auză norodul acesta neprețuite și dumnezești cuvinte într'o limbă ce nu o înțelegea; și în vreme ce bietul copil îngână aceste vorbe cerești, și părinții lui se îngânfau de bucurie de pelticirea acestei ființe nevinovate, norodul din lăcașul Domnului, poate, că își da coate și își răsucea mustățile! Câtă jale eră să auză cinevă Simbolul Credinței, semnul după care se cunoșteă creștinul în ceeace crede, cele douăsprezece articole ale acelu sfânt contract ce facem cu Hristos și cu biserica, când primim sfântul Botez, ale acelu jurământ, ca să zic așa, ce încheiem că vom păzi în credința noastră și vom crede până la mormânt aceste douăsprezece articole întărite cu pecetia Darului Duhului Sfânt! Oamenii vin în biserică ca să asculte cuvântul Domnului și să-și aducă aminte mai des de ceeace s'a făgăduit lui Dumnezeu contractând cu biserica. Câtă dar degenerație eră și în religie și în naționalitate când Românul ajunsese a aveă drept fală a batjocori așa religia, nevrând să înțeleagă ceeace îl povățuește ea, astupându-și auzul la glasul ei cel mântuitor, puind într'adins a le vorbi într'o limbă ce nu eră a părinților lor și pe care nu o înțelegea! Când altădată ar fi putut mai bine a se potrivi acel verset al prorocului și împăratului: «urechi au și nu aud». Tot eră degenerație, amorțală! Ieșind din biserică vedeai pe jăluitar a se silî să-și dea jalba către stăpânire în limba grecească, a se rugă de alcătuitor ca s'o facă ceva mai elinică; cine eră boier, îi eră rușine, să zică că e Român; cel cu părinți necunoscuți, dacă știă două-trei vorbe grecești, nu mai vrea să treacă de Român, ziceă că e Grec. Numele de tată și mamă eră nume mojicești; p'aci eră să se facă și Dumnezeu babaca al oamenilor nobili. Aceasta eră starea Românului întru aceea ce se atinge de inima și de sufletul lui, când a venit George Lazăr.

Tot eră degenerație și amorțală.

George Lazăr s'a născut într'un sat, Avrig, lângă Sibiu, pe moșia lui Brucăntal. Luat de mic în casa acestui magnat al Ungariei, s'a crescut cu îngrijire de către acest nobil care a știut în multe chipuri a întrebuiți bine averile sale. Mai pe urmă, prin ajutorul patronului său, intrând în Universitatea de la Viena, și-a făcut cu mare spor cursul învățăturilor. În vreme mai de douăzeci de ani având înlesnire a cultivă științele în mai multe specialități, s'a dat mai pe urmă cu dinadinsul spre învățătura Teologiei, fiind hotărât unul dintre candidații de episcop al Ardealului de credința grecească neunită.

La numirea episcopului, fiind ales Preasfinția sa cel în ființă Episcop, părintele Moga, Lazăr s'a hirotonisit arhidiacon al Episcopiei, și s'a rânduit învățător al tinerilor ce se găsesc pentru darul preoției.

Intâmplându-se oarecare neînțelegeri între răposatul și între Preasfinția Sa părintele Episcop, Lazăr a trecut în Brașov, de unde ca un învățător al copiilor răposatei logofetesei Bărcăneaschăi, a trecut cu această cocoană în Țara românească la noi. Acî în vreme mai mult de un an se apucase de profesia ingineriei. Printr'aceasta s'a făcut cunoscut răposatului Banului C. Bălăceanu, atunci logofăt de țara de sus.

Acest boier aveà o judecată sănătoasă, firească; eia un tip de vechiul boierism al țării, unul din aceia ce nu-l stricase încă moda aceluî veac, adică moda de a nu fi Român. Vorbele cele dese ale lui Lazăr asupra românismului, aflare în răposatul Bălăceanu un protector înrâvnat. Din norocire, acest boier se află dimpreună cu ginerele său efor al școalelor (grecești atunci)! *Lazăr insuflă în inima acestui român incredințarea că se pot învăța științele în limba patriei.* Eforia făcù anaforà către fostul Domn Carageà, cerând a se statornici o școală românească în Sfântul Sava spre învăț-

tura științelor în limba națională. Cuvintele acestea de știință în limba națională se părură Prințului cu totul nouă și nepuțincioase de a se înființa: cu toate acestea, pentru curiozitatea lucrului, porunci a se adună divan spre a se chibzui dacă este limba capabilă de a exprima, desluși și desvoltă foloasele științelor. În divan a fost chemat și răposatul Veniamin, ce se află atunci întâiul profesor în școala grecească de la Măgureanu, de matematică și filosofie; dimpreună a fost chemat și George Lazăr.

În zadar bietul român se silia să arate că termenii științelor și meșteșugurilor sunt necunoscuți fiecărui om și fiecărei nații până ce nu cultivă științele și meșteșugurile; în zadar spuneă că limba grecească a norodului din izvorul de unde a păstrat a zice *filos* și *sofos* de acolo poate cu tot dreptul să zică și *Filosofia* s. c. l., și asemenea și românul de unde a păstrat a zice *lucire*, de acolo poate a se întrebuința a zice și *perlucid*, și de unde i-a rămas vorba *opăcit* de acolo poate zice și *opac*; în zadar asudă Românul să arate că omul în general este primitor de idei, și că ideile prin învoire sau prin împrumutare pot a-și dobândi un nume oarecare și printr'însul se fac cunoscute omului, sau acest nume se face cunoscut prin dobândirea ideii ce înfățișează; în zadar, căci la toate din când în când răposatul Veniamin, ca un oracol repetă refrenul: *den ginetai*. S'a spart divanul: dar Lazăr nu s'a desnădăjduit; a făcut pe răposatul Bălăceanu să ceară de la stăpânire a se deschide o școală românească sub numire de a scoate meșteri ingineri, și de a învăța pe circovnicii ce veniau a se preoți slujba și datoriile preotului. Veniturile școalelor pe atunci erau, o puțină parte, ale moșilor mănăstirii Glavaciocului (până la 10.000 lei cel mult), iar cea mai mare parte din contribuția preoților. Argumentul acesta de a se împărtași și preoția din foloasele banilor cu care ea sprijineă școalele, eră cam tare, și dreptatea strigă pentru acești birnici bisericesti.

În sfârșit se puse la cale a se întocmi școala în ruinele Sf. Sava; se scoaseră fărâșiile din zidirea unde se află acum Muzeul național și Biblioteca, și se numi Lazăr dascăl de Bogoslovie și de Inginerie (așa îi zicea). Incepù, la anul 1818, luna lui August. Avea vreo câțiva grămăticii sau țircovnici panachideri sau ucenici din școalele din Colțea și Sfântul Gheorghe. Aceștia abia știau să slovenească, și Lazăr trebuia negreșit să iasă cu dânșii la câmp, cu masa de inginer și cu astrolabul, ca să ardice harte din triumhiu în triumhiu; trebuia să le spuie că tustrele unghiurile unui triumhiu sunt deopotrivă unui jumătate de cerc, că unghiurile alterne și întăritoare la vârf sunt deopotrivă; să fi 'ndrăsnit numai a nu-i învăța deodată d'alde astea și a nu-i pune să caute cu un ochiu închis prin crăpătura dioptrii, arătând că trebuesc copii pregătiți spre aceasta cu alte învățături, că numai de cât l-ar fi botezat, după cum îl și botezaseră, de șarlatan ce nu știe să învețe ingineria. «Inginerie vrem noi, dascăle, să ne măsoare băieții moșiile, și de inginerie apucă-te să-i înveți, că socoteală învață ei în toate băcăniile». Se bătea omul cu pumnii în piept și ardică mâinile la cer strigând: »Doamne! până când anii blestemului?» Acestea erau curate vorbele lui în ceasurile mâhnirei.

Mai în toamnă, în același an, părăsi Caragea scaunul Domniei; Veniamin, prin hotărîrea guvernului vremelnic, sau a căimăcămiei pământești, se exilă pentru un cuvânt ce făcuse cu un an mai înainte la slujba de îngropare a răposatului Banului C. Filipescu. Clasele grecești de filosofie și matematică se sparseră; școlarii începură a deosebi că alta este limba elenică și alta sunt științele care se pot învăța în orice limbă. La Veniamin trecuseră aritmetica, o parte din geometrie și câteva capete din filosofie. Lipsa unui profesor de a-i conduce până în sfârșit cu lucrul început, curiozitatea de a vedea practica la câteva principie de matematică teoretică ce

luaseră, acea practică cu care se căzniă bietul Lazăr să facă din niște bucheri ingineri din cap până'n picioare de porunceală *telios telefteon*; traseră în Sfântul Sava pe toți școlarii din clasele dintâi ale școalei grecești, în capul cărora eră L. Pandeli (ce a murit la Paris), Nănești, Cernovodeni, Orești, Darvari, Merișești, Ștefanopoli, Tomești, Crăsnari, Mălinești, Paladi, Măinești, și alții, și eu în urma lor, umplură băncile clasei de inginerie.

Se bucură Lazăr când văzù pe Pandeli cu creta în mână făcând pe tablă expoziții matematice. Tocăniă creta pe tablă, mâna mergea iute făcând deosebite formule, dar gura se îngână, pentrucă în momentul acela se căsniă să-și facă niște fraze dibuïte românești; încurecă din întâmplare niște vorbe câte pot veni în gura unui școlar, ce abiă a început știința și va să se exprime în altă limbă, iar nu în ceea ce a învățat.

Indată Lazăr începù a traduce cursul de matematică a lui Wolf, și de filosofie a lui Kant. În vreme de un an școlarii ajunseră departe. Pe moșiile țării românești începură a fluturâ steagurile noilor ingineri; începură a se trage de mâna Românilor triumphiuri înțelese. Eră o bucurie să vază cineva copiii, unii îndreptând linia cu momâi, scoțând pălăria și făcând semn strigând: la dreapta, la stânga; alții îndreptând și scuturând lanțul ce șarpuiă prin iarbă; alții așezând și nivelând masa. Se trăgeau linii, se făceau triumphiuri, din triumphiu în triumphiu se încheiă planul, compasul începea a păși pe hartă și spunea stânjenii de la o momâie până la alta; lanțul făcea încercarea, și sătenii ce eră spre slujbă începea a-și da coate și a șopti că dracu din sticluliță îi face să ghicească (așa li se părea lor acul magnetic sau busola ce îl vedeă jucând). Bietul Lazăr aprindea pipa și petrecându-și mâna asupra pieptului, i se inundă obrazii de lacrimi. N'a trecut mult, și la moșiile de măsurătoare nu mai eră trebuință de ființa de față a profesorului. Câte un școlar doi

împlineau slujba cu cea mai mare scumpătate. Epitropii de mănăstiri, egumenii veniau cu mulțumire la școlarii din Sfântul Sava ca să le scoată còpii după hartele moșilor mănăstirești, pentrucă acești școlari lucrau ieftin pentru două pricini: întâiu, pentrucă erau băieți, și al doilea, pentrucă erau Români, și știi, lucru românesc nu e așa scump. Mă tot miram într'o zi de duhul meu, când epitropului din Colțea i-am făcut trei còpii de hartă pentru care am putut să-i iau șase rubiele. Mi se părea că l-am înșelat; mi se părea că de mi-ar încăpea pe mână câțiva oameni așa de simpli, care să nu știe de câte parale vopsele pot să meargă la o hartă, eu m'aș face în scurtă vreme un om cu capitalașul meu, care să treacă și peste o sută de lei.

Școlarii deteră învederate probe de capacitatea și râvna profesorului. Eforia școalelor începù a se gândi ca să înmulțească catedrele românești și spre aceasta să trimită câțiva tineri în Europa spre învățatură. Se aleseră: Păr. Ef. Poteca, I. Pandeli, S. Marcovici și C. Moroiu. Eu, după cum venisem în urmă, rămăseiu și acum pe din afară, tocmai la vremea mesii. Dar mai mi se mulțumî ambiția, când văzui că mă aleseră de tare și mare profesor ajutor lui Lazăr de aritmetică și geometrie cu plata de 100 lei pe lună, și când văzui că pe fiecare lună o să am câte un capital ce îmi închipuiam să mi-l fac înșelând la epitropi, făcându-le harte. Pe lângă acestea, Eforia a mai așezat două catedre în școala românească: una de limba latină și alta de cea franțuzească: pentru amândouă a numit profesor pe răposatul Erdeli. Acesta își începù învățăturile sale, și traduse întâiaș dată în limba românească pe *Zgârcitul* de la Molier și pe *Pompeiu* de la Corneil, pentru tinerii ce se întreceau să facă și ei teatru românesc, în vreme ce Grecii făceau pe al lor. Lazăr, trecù cu filosofia în metafizică, și fiindcă aveà și alt clas de trigonometrie, clasul de logică rămase vacant. Ca să înde-

stuleze și pe alți tineri ce erau pregătiți a ascultă logica, fu însărcinat și cu clasul acesta tot Erdeli, și începù logica lui Condiliac.

Aceasta fu o ispită lui Lazăr; îl supără să nu vadă o sistemă urmată; simțiă și cunoșteà amestecul ce ar fi urmat în învățatură; se vede silit sau el a schimbà pe Kant sau Erdeli pe Condiliac; cu toate că, ce este drept, vrea mai bine să rămâie jos Condiliac pe lângă Kant. Lazăr, cu toate că cunoșteà bine limba franțuzească, cu toate că trăise între Francezi în vremea armiei lui Napoleon, pe care îl iubea dimpreună cu Francezii lui și vorbià adesea de dânșii; însă filosofia franțuzească ziceà că trebuie să-și scoată căciula înaintea celei nemțești, și prin urmare pe Condiliac, cu toate descoperirile sale, nu-l aveà de mare lucru în filosofia veacului.

Copiii cei noi n'au făcut mare treabă cu acea logică; ea însă și-a dat foloasele sale școlarilor celor vechi ce mergeau să o asculte de curiozitate ca auditori; că pe de o parte aceștia, începură a comparà în duhul lor aceste două sisteme, și trăgând oarecare adevăruri din alăturarea ideilor, alergară numai decât ca auditori și în clasele grecești ce se restaurniciseră atunci sub răposatul Vardalah.

Acesta, pe lângă lectura și analisisul poeziilor greci a făcut un curs de retorică a sa și cursul de ideologie a lui Trasi.

Iatropul mai dinainte încă făcuse acest curs de ideologie și de matematică al lui Lacroa.

Canela începuse matematica lui Francœur și o istorie naturală, culegere a sa.

Ghenadie pe lângă analisisul oratorilor greci, a făcut și un curs de istorie universală.

Indrăsnesc a zice că nici odată, de când este țara românească, școlile n'au împrăștiat atâtea cunoștințe ca atunci.

Trei filosofi se auzeau pe catedrele Capitalei: Kant, Condiliac și Trasi, și trei matematici, Wolf, Lacroa și Francheor.

Clasul de retorică și literatură aveă peste 50 școlari filosofi. Școalele cu adevărat nu erau patriotice, dar prin dreapta judecată a profesorilor greci de atunci ajunseseră cosmopolite. Filosofia înfrățise pe școlarii greci cu români pierzând Grecii rugina pedantismului vechiu și cunoscând prin filosofie folosul științelor învățate în orice nație în limba sa. Farmecul frumuseții limbii grecești vechi, și fanatismul ce putea ea să însufle celor ce se nășteau numai într'insa, dăduse loc adevărului filosofic. Profesorii spuneau în clas că școlarii greci trebuie să fie recunoscători țării că cu a sa cheltuială ține învățători spre cultivarea lor, și Români trebuie să fie blânzi, și vrednici de acel simțimânt care mișcă a se face niște asemenea așezăminte, adică vrednici de simțimântul ospitalității și al generozității. Școalele atunci abiă aveau un venit peste tot de vreo 60 mii lei. Ce lipsiă din venitul școalelor se adăugă la râvna profesorilor, și se potrivea lucrul.

Lazăr a fost profesor în Sfântul Sava patru ani cu mare râvnă. El slujba sa niciodată nu și-a socotit-o drept o profesie, ci o chemare, o misioană. Aveă vreo douăzeci de școlari regulați; dar când făcea lecție de filosofie, sala gema de auditori, în capul cărora eră răposatul Alexandru, tatăl ofițerilor Tell.

Toată destoinicia aveă acest învățător atât de făcător de bine Românilor. Pare că eră într'adins preursit pentru a deschide un drum de regenerație. El își simțea vocația sa. Când se află în clasă, el vorbiă însuflat. Catedra lu semănă un anvon; vedeă cineva cum i se bate pieptul. Cu mâini pline în orice ocazie aruncă semintele româanismului și naționalității. Poate cineva să vază energia și hotărârea lui din

cuvântul ce l-a compus la înscăunarea de mitropolit al țării românești a răposatului Dionisie. P'ână atunci pe scaunul Mitropoliei stătuseră mitropoliți greci. În vremea răposatului Domn Șuțu s'a restatornicit mitropolia românească. Poate oricine socoti cătă eră hotărîrea acestui bărbat, când în vreme de domnie streină și sub un guvern ca cel de atunci, a avut curajul a roști un astfel de cuvânt. Nu eră așă lesne a caracteriză cineva pe acele vremi ce va să zică *fanariot*; el însă vorbind de Români în acest cuvânt zice: «bine gătiți spre slujba vrăjmașului omenirei, răpitorul casei părintești».

Cum putea altul mai bine sub două nume atât de însemnătoare și de îndrăsnețe să arate acel machiavelism infernal, ce a stat viciul și ticăloșia a două nații întregi Românilor și Grecilor?

Cuvântul acesta, ca să-l rostească în adunarea boierilor la mitropolie, s'a dat să-l învețe părintele David, cel acum în ființă econom al sfintei mitropolii. Se pierduse acest cuvânt, dar mulțumită părintelui economului David că a știut să-l păstreze.

La 1822 Lazăr s'a îmbolnăvit în sfântul Sava, apăsător de multe mâhniri și nenorociri. A scris fraților săi la Avrig să vie să-l vază. Aceștia sosind în București l-au găsit într'o căscioară la Târgu d'afară, în preajmă unde îmi am casele și tipografia. L-au aridicat bolnav și l-au dus în locul nașterii sale. Acolo peste curând și-a dat obștescul sfârșit.

Călătorule român, când treci de la Brașov la Sibiu, în satul Avrig, în mâna dreaptă d'alăturea drumului este o bisericuță. Acolo e mormântul lui George Lazăr. O cruce albă de marmură este frumosul lui monument, monument vrednic de un om ce a știut răbdă în viața sa. Sărută acea cruce și vei ceti pe dânsa următorul epitaf:

«Cetitorule, ce ești, am fost;
«Ce sunt vei fi;
«Gătește-te dar.

George Lazăr

V. Datele lui G. Barițiu asupra lui George Lazăr

Numele Georgie Lazaru ajunsese a fi sinonim cu epoca renașterii națiunii românești din țeara românească. Inșă cine a fost oare acel George Lazar pentru ca să fiă în stare de a deșteptă din somnul morții pe o națiune în curs numai de patru până în cinci ani? D-l Ioan Eliad, fostul învățacel și apoi succesor la catredra lui, a împărtășit în *Curierul său românesc* No. 64 și 66 din anul 1839 atâta pe cât a știut D-sa pre atunci din viața profesorului său. Ci George Lazar e mort de la anul 1823, adecă de 42 ani, prin urmare generațiunile mai dincoace abia mai au de unde-l cunoaște, pentru că *Curierul* din 1839 o parte s'a perdut, precum se perd mai toate ziarele, mai ales cele politice, parte n'a străbătut nici în zece exemplare anume în patria, unde Lazar se născuse și în care se adapase în științe. Deci eu mă rog ca, reproducând și în *Familia* cele scrise de I. Eliad despre Lazar se afle tot odată loc încă și altor date câte s'au mai putut culege din viața lui cu atât mai vârtos pentru ca publicul să aibă ocaziune de a cunoaște și cauzele cari au îndemnat pe d-l conte Scarlat H. Rosetti a pune fostului său profesor un nou monument constatatator din două petre mari de marmoră roșie de la Pesta în locul crucei vechi, care nici decum nu a fost de marmoră precum scrie d-l Eliad, ci de piatră fărnicioasă, din care cauză cam de ani

25 încoace epitafiul vechiu s'a ros mai pre jumătate, încât
aceea parte roasă nu se mai poate citi de loc.

Fost-au adecă în zilele domniei lui George Bibescu pre
când o mică societate compusă sub conducerea d-lui Petru
Poenaru, pe atunci director al școalelor naționale, deschisese —
pare-mi-se în anul 1844 — o listă pentru colecta de bani,
din care eră să se ridice lui G. Lazar un monument mareț
în București, în curtea colegiului Sf. Sava; din acel plan însă
nu se alese nimic, din cauză, precum se zicea pe atunci, că
Consulatul rusesc nu a putut suferi ca să se pună monu-
mentul unui om care cutezase a propaga sentimente nați-
onale românești pe acel pământ pe care nu numai princi-
pele Demidoff în Itinerarul său, ci și în însăș politica
rusească îl declarase mai de mult de teritoriu bulgaro-rusesc.

Intr'aceea țara românească trecu până în zilele noastre
prin câteva prefaceri foarte mari; clădirile vechi dela Sf.
Sava încă se prefăcură în ruine, iară în locul lor se înalță
Academia cea nouă, monumentală în dimensiunile sale, nici
decum însă în materialul din carele este aceeaș clădită. Deci
se pare că d. Rosetti își perdù răbdarea și ne mai voind să
aștepte până ce i s'ar da ocaziune de a concurge și din
partea sa la ridicarea unui monument în București, se de-
termină încă din anul 1863 a ridica lui Lazăr din mijloacele
sale private un monument în Ayrig, acolo unde repausă o-
semintele aceluia. În maiu al a. c. monumentul se și ridică
și ramașitele pământeși ale lui Lazăr bine cuvântate din
nou prin preoții locali se așezară în cripta cea nouă, pe
care puse peatra cea mai mare, iar la cap crucea tot de
marmoră, provezute amândouă cu inscripțiunile cari se îm-
părtășesc mai jos.¹⁾

¹⁾ G. Barițiu, *Familia* 1865.

VI. Corespondența lui G. Barițiu cu I. Eliade privitoare la G. Lazăr

D-l I. Eliad avu bunătate a mai împărtăși la unele întrebări ale mele încă și următoarele:

1. Pentru ce a abandonat Lazăr România?

Neste friguri lente îl consumă, rezultat al amărărilor trecute din Transilvania, după cum ne spuneă și al unei patime provenite în urmă, din multă desperație sau multul urît sau neocupație. A zăcut într'o căsuță cu pae pe Câmpul Moșilor la neste veri ai săi, până i-au venit frații din Avrig și l-au ridicat. Doi din elevi, I. Eliad și Daniel Thomescul l-au petrecut până la Băneasa. Tatăl lui Heliade îndemnat de fiul său a cumpărat la 1824 locul întreg și căsuța de unde a abandonat Lazăr România. La 1836 Heliade a edificat în localul acelei căsuțe o tipografie unde s'au tipărit cele până 1848. Din acea tipografie ieși și proclamația dela 1848. A mai adaugi câteva amănunte aduse de hazard sau întâmplare, ar semănă sau că relația este încarcată sau că este un scris sau fatalitate, ce predestină evenimentele.

2. Pandurii lui Tudor n'au tras în Lazăr. Dincontra, Lazăr eră în toate zilele binevenit la Cotroceni, unde Tudor se află asediat cu trupele sale; eră consultat adesea la întăririle ce se făceau lagarului și mai totdeauna îl însoțiam dimineața și mă întorceam cu dânsul seara; în câteva nopți am și dormit acolo împreună.

3. Salariul lui Lazar a fost câte 500 lei pe lună, în timp de patru sau cinci ani, cât a stat.

4. Abecedarul ce se atribue lui Lazar, nu este al lui; a fost o speculație a lui Zaharia Carcalechi după moartea repausatului; venind cu calindare prin București a venit și cu acel abecedar, fabricat de dânsul sau de alții și l-a atribuit repausatului spre a și-l putea vinde. — Repausatul aveă alte ocupațiuni, ca să se poată ocupă de abecedare de felul acela atât de buchieros. A scris un curs de filosofie după Kant, din care a făcut un curs de logică și de metafizică; a scris o geometrică și o trigonometrică după Volff—copii după acestea se conservă de către discipulii lui I. Mainescul și I. Palama; a mai scris o Geografie astronomică ce a predat-o în timpul revoluțiunii lui Vladimirescul până s'a bolnăvit.

3. Salariul lui Lazăr a fost câtă 500 lei pe lună, în timp de patru sau cinci ani, cât a stat.

4. Apecebarul ce se atribuie lui Lazăr, nu este al lui; a fost o speculație a lui Zaharia Carcalachi după moartea repănastului; venind cu calindare prin București a venit și cu acel apecebar, fabricat de dânelul sau de alții și l-a-a-tribuit repănastului spre a și-l putea vinde. — Repănastul avea alte ocupațiuni, cu să se hoată de pe de apecebare de

VII. Datele lui I. Eliade asupra lui Gheorghe Lazăr

după Kant, din care a făcut un curs de logică și de me-

1. Daniel Tomesul, Biografie posthumă

Am vorbit despre acest june român, când cu dânsul împreună petrecurăm pe reposatul G. Lazăr la departul său pentru totdeauna din țara noastră.

Ca discipol al lui Lazăr și ca unul din cei mai studioși juni amici ai mei, se mută dimpreună cu mine în Sântul Sava, când neînviat de nimeni, nenumit de nici o autoritate, întreprinsem a succede lui Lazăr, continuând misiunea lui abiă începută spre regenerarea naționalității noastre.

Ca rezultat al mișcării lui Thudor Vladimirescul ce respunse cu vieța sa despre crima de a combate phanarotismul și de a voi a restabilî domnia pământenilor, Grigore Ghica fu numit domn al țării, în toamna anului 1821.

La întronarea domnilor cum și a doua zi de Crăciun și de Paști, la *Cheritismos* eră datina ca din partea corpului profesoral helenic, să se facă *egcomion*, cuvântul de urare și laudă. Asemenea ceremonii fără *egcomie*, ar fi fost ca nunta fără lăutari.

Școala hellenică domnească nu mai există după stingerea acelei *zaveri*, nici nu s'ar mai fi putut restabilî curând;

Binele public 6 Ian. 1880. Din Memoriile lui I. Eliade R.

căci Grecii erau pretutindeni persecutați, pe ori unde aveau putere ordinele și influența Sultanului.

În acea lipsă de profesori oficiali și particulari, în mijlocul acelei ceremonii de felicitare din partea boerilor, fui din cei mai bineveniți, când mă înfățișai eu, june abia de 19 ani, cu o cuvântare, în care felicitam Patria de reîntregirea într'unul din drepturile sale.

Entuziasmul unui june la asemenea eveniment, dispozițiunile ce aveam către stylul figurat și poetic și atâtea alte împrejurări de mai înainte, ca amarurile cu care fusese adaptat Lazăr și disprețul cu care fuseseră persecutați discipolii acestuia, fură cauza de a improviza oarecum acea cuvântare, ce venind la timp ca grindina în lipsă de ploaie, se părură tuturor dela Domn și boier, până la *Bașcihodar*, *Delibașa* și *Tufekcibașa*, ce acum era Români, ca o mană din ceriu.

Vodă și toți boierii rămaseră mulțamiți, eu însă eram cel mai mulțămit din toți, căci debutam ca autor, ca orator public, ca poet. Până atunci, deși se aflau mulți din boieri erudiți, nu erau însă deprinși a auzi idei de pe lumea clasică în limba română. Aceasta fu o surpriză pentru toți și toți aplaudară cu satisfacție compunerea mea mai mult decât ar fi meritat.

Din ziua aceea făcându-mă cunoscut Domnitorului și fraților săi, fui luat la ochi buni; și întemeindu-mă pe această putinte cunoștință, cutezai a mă mută, a mă stabili de sine în casele unde șezuse și predicase Lazăr științele și naționalitatea și care erau deșarte. Fără a fi numit de nici o autoritate, fără a fi invitat de nimeni, singur îmi dădai misiunea spre a continuă fapta lui Lazăr abia începută.

Încă mai dinainte, din timpul zaverei, întreprinsesem a compune gramatica română, ocupându-mă întru a învăța pe soră-mea românește.

Adunai câțiva copii, dând de știre că voiui da lecțiuni *gratis* de gramatică, de socoteală, de inginerie etc, etc. A fi gramatic, pe atunci, însemnă a fi primul secretar la o cancelarie, a fi mâna dreaptă în contorul unui neguțator. Eră mare lucru pe atunci când zicea cineva *gramăticul postelniciei*, grămăticul lui Hagi-Moschu sau al lui Bolyzake. De aș fi dat de știre că *paradosesc* aceasta în limba grecească și mai vârtos *gratis*, n'ar mai fi încăput prin clasi părinții aducându-și copiii; eră însă pe românește și nu se prea traseră mulți.

Primii școlari ce avui fură doi frați Tell, aduși de tatăl lor și amic a lui Lazăr; frații amicului meu Ioan Pop, pe lângă cari mai veniră: Stanciul Căpățineanul, Grigoriu Pleșoianul (inginerul), Jianul, Simonide, nepot al fostului meu dascăl Naum, Mălureanul, G. Christorian, N. Russetu, pe lângă cari se aduseră și alții cum și patru juni moldoveni, trimiși înadins de repositul mitropolit Benjamin, Andreiu ce fu mai în urmă profesor la Socola, Iancu și un june diacon ce am auzit că în urmă ar fi devenit episcop sau egumen. Aceștia fură destinați a face propaganța naționalității. Cu aceștia începui pentru primaoară gramatica română și maniera de a scrie în rând, abandonând modul numit *ciocoiesc* de a scrie unele slove în rând și altele pe deasupra și prin abreviațiuni¹⁾.

Acestora simplificai sau împuținai literile alfabetului, alungând atâtea slove și preparând calea de a se introduce în locul lor cu încetul literile străbune; pentru aceștia tradusei apoi cursul de matematici al lui Francoeur; pentru dânșii compusei sau culesei o geografie politică și astronomică, cum și câteva regule de stil. Aceștia în fine, mai târziu, își luară misiunea de a deveni profesori români, unii în București, alții

¹⁾ Scrisoarea ciocoiască eră introdusă de fanarioți, imitând scrierea turcească.

la Iași, Căpățineanul și Pleșoianul la Craiova, Jian la Câmpulung, Simonide la Pitești, Mihăescul la Târgoviște, Mălureanul la Ploești etc.

În acea epocă mai înmulțindu-se școlarii și venind mai târziu, nu puteam urmări nepreparați la clasele mai de sus. Unii veniau spre a începe dela a. b. c.

Rugai atunci pe Daniel Tomescu să se mută la mine în Sântul Sava și să-mi ajute în clasele începătoare. Cunoșteam amândoi metoda lancasteriană, învățată în școlile grecești și introdusă sub Vardalah de Dumitru Vilie. Daniel Tomescu se puse să traducă și să formeze tablele lancasteriene, pe limba română și în toată lipsa ce ne aflam și el și eu, pentru că nu aveam nici un salariu și eram susținuți numai de părinții noștri, cărora nu prea le plăcea de a ne vedea dascăli. (Dascălul era același ca și paraclisierul ca considerație: «Dascăle, vin de trage clopotul; dascăle ce spor faci cu copiii?); cu toată lipsa zic ne determinarăm să tipărim acele table și să le punem în lucrare cu copiii începători.

Înaltul cler pe atunci era deja încheiat, și fuseseră înălțați la scaunele Mitropoliei și Episcopiei călugări români. Reposatul Grigoriu era deja numit Mitropolit; amicul său Grigoriu, fostul episcop sau director, sau mai bine persecutor al lui Lazăr, era asemenea numit episcop al Argeșului. La Râmnicul.. era numit repostatul Neofit.

Mitropolitul pe atunci, încă din regimul fanariot, era din drept președinte al Eforiei Școalelor.

Ne determinarăm zic să tipărim tablele lancasteriene și Daniel Tomescu făcu următoarea înștiințare, făcând apel la patriotismul capilor României. Aceasta fu prima scriere ce apărea pe orizontul României, tipărită cu alfabetul simplificat, astfel cum mai târziu se putea schimba *slovele în litere*.

Eră într-o sâmbătă spre seară, când ne duserăm la singura tipografie de atunci dela *Cismeaua* lui *Mavrogene*

spre a luă înștiințările deja tipărite spre a se distribuî a doua zi. Unul din tipăritori numiți *drugari* eră călugăr și ne bombăni foarte, când ne dete cele condamnate deja de mai înainte înștiințări.

De eră vr'un rău ceea ce făceam noi, nu aveam conștiința aceluî rău și nu prepuserăm nimic la acea bombănire. Luarăm înștiințările și plecarăm.—Se înțelege după ce plătirăm tiparul și hârtia, căci altfel nu ne-ar fi lăsat nimeni să plecăm decât cu mâinile goale.—Atunci pentru prima oară zisei întru mine: oh, când o să am și eu odată o tipografie, ca să scap de plată, și de călugări ce te bombănesc și se uită la tine cu niște ochi de Basilisc.

A doua zi, Duminică, ne duserăm după datorie la Mitropolitul ca la primul efor. Acesta aveă deja de cu seara înștiințarea lui Tomescul, ce i-o adusese ca o *mujdea* foarte *semantiki* călugărul cel cu ochii de Basilisc.

Mitropolitul Grigoriu eră în mare *hypolipsis* la curte de *procopsit*, de îmbunătățit (virtos), precum și în toată țară, eră amic al epistatului lui Lazăr, eră în parte pentru sine cu o opinie foarte rea despre Lazăr, eră prin urmare persecutor al discipolilor acestuia; eră în fine înștiințat și atâțat de cu seara de călugărul fanatic în *pravoslavia ceaslovariei*. Eram dară numai bine așteptați.

Mitropolitul sta totdeauna cu ochii în jos și gârbovit, cu barba în piept și cum ne văzù deodată se îndreptă fulgerându-i ochii:

«Cine sunteți voi, începù a strigă, să cutezați a strică limba românească și a vă atinge de legea și de credința *pravoslavnică*? Ce sunt heresurile astea? Voi vreți să ne lăsați și fără icoane? V'ați atins și de *homonsion*. Unde mai e și Isus Christos (Ι̅Ϟ̅—χ̅Ϟ̅) fără perispomeni pe deasupra? Unde mai este ΩN, dela coroana Domnului și Dumnezeului nostru? Unde mai e alfa și omega, dacă voi nele-

giuiților ați lepădat pe omega? S'a dus și legea și credința, de când s'au dus acele *vremi*, pe când niște oameni ca de alde voi erau arși de vii. Sarghiun am să vă fac pe toți câți ați eșit din acel *cuib al Dracului*, unde dascălul vostru Lazăr a clocit ouăle satanei» și altele asemenea.

Și în adevăr, toți discipolii lui Lazăr, cum și școlarii mei ce nu mai erau copii, ci junți, ar fi fost maltratați și exilați, dacă n'aș fi avut parte de a fi cunoscut și bine văzut de Grigore Ghica și de frații acestuia, dela prima mea cuvântare și din alte trei ce se mai urmară pe la Crăciun și la Paști.

Ieșirăm de acolo și ne duserăm la răposatul Mihalache Ghica, atunci postelnic, dându-i acea înștiințare, și relatându-i cele câte nu ne așteptasem dela Archiepiscopul Grigorie. Când acesta se duse mai târziu la curte, Vodă eră deja informat de frații săi în favorul nostru și la plângerile archiepiscoporești, i se respunse cu mare gravitate: » Prea sfinția ta să te amesteci și să fi Kyriarch numai în cele bisericesti; în cele *politicești* și în ale *oblăduirii* nu voiu să am *tovărăși*; șade-ți rău, Părinte, să-ți pui mîntea cu copiii.

Iată crima pentru care atâția inși se cerea a fi *surghiuniți*, în capul cărora Tomescul și eu eram cei dintâiu proscriși; iacă aceea mare heresie, ieșită din cuibul Dracului; iacă scrierea ce se atingea de *homonsion*, iacă, în fine, înștiințarea lui Daniel Tomescul, primul stindard pe care începù a se scrie *a, b, c*, în loc de *az, buche, vede*, etc. (aci lipsește o parte din manuscris).

Tomescul disperat de acea nereușită și în lumea superstițioasă ce veneră mult pe părintele Grigoriu, fiind tractat mai ca un heretic, se determină a abandonă țara și prin ajutorul a vr'o câțiva amici se duse a se ocupa de studii mai întinse. Arestându-se la universitatea din Buda și amăgit de Zaharia Karkaleki, ce-i scamotase banii pri-

mului an în variile și numeroasele lui speculații, Daniel Tomescu de întristare și sărăcie căzù la pat și murì în Pesta, lăsând un mare regret familiei sale și amicilor săi. În lipsa lui Tomescu din București, convinsei pe condiscipolul meu la Lazăr, pe răposatul Theodor Paladi spre a învinge prejudițele de pe atunci și, devenind și el dascăl, a lua sarcina metodelui Lancasterian. Mai totdeodată luă și amicul meu Ioan Pop clasa de gramatică și așa avui apoi doi colegi și împreună contribuim a încheia prima școală oficială și domnească, căci atunci Eforia luă asupra de a recunoaște pe acești trei dascăli și a le oferì un salariu dela 100 până la 150 lei pe lună, pe cari în anii dintâi noi *profesorii* (așa ne numiam între noi, pe când lumea ne zicea dascăli) îi împărțiam pe la școlarii cei mai scăpătați și fără părinți.

Vine acum timpul a vorbi de acea gramatică lucrată în timpul zaverei, pusă în lucrare în școală la 1821 și tipărită la 1828 în Sibiu. Fără aceste însemnări preliminare nu-și ar putea posteritatea explică înpta ce dau în precuvântarea ei tuturor ceaslovarilor personificați în Mitropolit și în fostul epistat al lui Lazăr.

Nu este necesitate de a reproduce întreagă acea precuvântare, căci multe dintr'însă sunt reproduse prin alte scrieri și a le mai da și aci este a ne repetă.

2. Din cursul de poezie generală al lui I. Heliade Rădulescu¹⁾

«Fiind amalat greu și străin în ruinele din Sfântul Sava și văzându-se maltractat într'o zi de un servitor al său, mă invită în aceeaș zi (pentrucă veniam în toate zilele spre a-l vedea) să mă duc la Târgul d-afară și să caut în viile din

¹⁾ I. Heliade Rădulescu, *Curs întreg de poezie generală* III, 1870, pag. 45.

fața moșilor, pe un George vătaș de Ungureni, cum se zicea pe atunci, care zicea că-i este văr și să-i zică a veni la dânsul în sântul Sava.

Aflând pe George și aducându-l la Lazăr, acesta îl rugă să-l ia în coliba lui și ca om cu soție să-l caute la ale lui suferințe, sperând că-i va plecâ mai spre bine cu căutarea.

Mutându-se acolo și văzând că răul crește fără speranță de întremare, scrise la frații săi din satul Avrig de pe dominiul lui Bruckenthal să vie să-l ia ca să-l ducă în locul nașterii sale.

Aceștia venind se și făcû cunoscut elevilor săi și părinților lor despre ziua și ora departului său.

Mulți ne duserăm dimpreună cu părinții noștri în trăsuri mai multe și dela Târgul d-afară îl petrecurăm până la Băneasa. Acolo la despărțire ne binecuvântă pe toți și plecâ, ca să nu ne mai vedem.

În lacrimi și eu, ca și ceilalți elevi și reintrând în trăsura cu tatăl meu, îl luai de gât, pusei capul pe peptul lui și-l rugai să cumpere cum va ști acea via, de unde și-a luat adio Lazăr dela Români.

Tatăl meu promițându-mi cu voie bună, nu avû multă dificultate de a cumpără, pentrucă, fiind proprietate a unui Alexandru nisestaru, socrul învățătorului dela barieră Răducanul, care, ca mulți dinprejur cunoscu această împrejurare și acest Alexandru, având necesitate pentru industria sa, și-a vândut via cu mare mulțumire.

Aceasta s'a întâmplat în anul 1823. După cinci ani, la anul 1828 am pus acolo Typografia ardicând edifițiul pe însuș locul unde fusese coliba în care zăcuse Lazăr, și făcând distribuțiunea, ca toată acea căscioară să cază în sala destinată pentru pressă.

În locul patului unde zăcuse, am pus prima pressă din care a ieșit primul număr al *Curierului Român* și în care

mai pe urmă ieșiră toate scrierile publicate dela 1828 până la 1848, și însaș Constituția proclamată în județul Romanaiilor, la Islaz. Incât pot zice în 9 Iunie 1848 a aceluiaș an, în toată convicțiunea, că regenerația română a ieșit de acolo, de unde Lazăr abandonă România noastră.

Intâmplarea aduse iară la 1865 ca prima expozițiune a productelor de agricultură, industrie și arte române să aibă loc în aceleași case și spontan eu atât d-l C. Bozicianul, ce eră atunci prim-ministru și d-l Aurelian, directorul școalei de agricultură, în cuvintele cu ocazia acelei solemnități exprimară că locul sau casele acelea au fost predestinate.

După atâtea împrejurări și convicțiuni, eu pot adăogă că după a lor predestinare ele, fiind de domeniul istoriei, aparțin la națiune. Starea lor de ruină le face mai splendide și mai glorioase decât palatul unde domniră principii dela 1848 încoa, celebrând aniversarea lui Juniu sau a Moșilor pe ruinile acelea.....

VIII. Scrisoarea lui Alex. Papiu Ilarian către G. Bariț despre G. Lazăr, după informațiunile lui Tell

«G. Lazăr veni în țară (zice d. Tell)¹⁾ pela 1817—18. Pre atunci eră mare lucru a fi cineva geometru. Lazăr se da geometru, iară Români de aici nu-și puteau închipui, cum un Român putea să fie geometru. Lazăr făcù cunoștință cu Bălăceanu, care voi să-l încerce dacă într'adevăr știa geometria. Îl invită deci, să-i facă planul moșiei, dacă știe geometrie. Lazăr însă n'avea instrumentele necesare; așa fu nevoit să ia planul pe fundul unei buți, după ce-l fierse bine în apă ferbinte; și izbuti Lazăr de luă planul spre marea mirare a boierului.

«După aceea se făcù profesor și mergea lumea la lecțiunile lui și-l ascultă ca pe un profet. Propunea foarte popular. Uneori eră glumeț, vesel și în lecțiunile sale știa spune felurite anecdote, și oamenii mergeau încântați dela școală. Sub revoluțiune se împuținară elevii; Lazăr nu mai ținea cursuri în școală, ci ședeă fără ocupațiune, când la Sf. Sava când la tatăl generalului Tell. *Sub revoluțiune aflându-se odată în grădina locuinței sale dela Sf. Sava, îmbrăcat în halat și măsurând locul în grădina cu un par în mână niște Greci eteriști au tras cu pușca asupra lui, dar nu-l nimeriră. Puțin după aceea, doi elevi ai săi proprii săriră asupra-i, îl legară, îl căzniră, cerind dela dânsul pietre scumpe,*

¹⁾ Parentesa e a lui Papiu Ilarian.

pentru că se zicea despre Lazăr că avea multe pietre scumpe; într'aceea tatăl lui Tell se întâmplase chiar atunci să vie la Lazăr și-l scăpă din mâinele acelor tineri hoți; și vru să-i dea în judecată criminală; dar Lazăr nu lăsă să fie dați în judecată, ci-i ertă. Unul din acești doi mișei ce legară pe Lazăr trăește și astăzi. Mai spune Tell că Lazăr sub revoluțiune, după ce încetase cu lecțiunile, aflându-se fără nici o ocupațiune, se dăduse la *băutura* ¹⁾, *ceea ce în acele timpuri se vede prin toate clasele societății omenești*. Tatăl lui Tell, care adoră pe Lazăr, luase pe Lazăr la sine, pentru ca să nu-l lase să bea, și generalul Tell, care pe atunci era copil de vre-o 12—13 ani, mai de multe ori era rău certat de către tatăl său, pentru că aducea pe ascuns băutura lui Lazăr. Cu toate acestea Lazăr nu încetă de a fi nu numai stimat, dar chiar adorat de către toți. *Se cunoștea foarte bine cu Tudor și foarte adesea ori era poftit în castrele dela Cotroceni*. El, Lazăr, învăță pe oamenii lui Tudor cum să facă *cafeturile* (patul tunurilor) și cum să dea cu tunul. Lazăr însuș îndreptă odată, din ordinea lui Tudor, un tun asupra unei biserici, unde se închiseseră boierii și lovî în turnul bisericii. Pandurii până a nu da cu tunurile ziceau: *stați să vie neamțul, să îndrepte tunul* ²⁾. Neamțul era Lazăr. Lazăr era om înalt, uscățiv, cu favorite, îmbrăcat ungurește; era ca de 50 ani, dar foarte zdruncinat în privirea sănătății. Lazăr cânta și cu vioara. În urmă venirea frații săi de acasă, de-l luară și-l duseră îndărăt în Transilvania. Eliade și Tell au fost față, împreună cu alți mulți, la plecarea lui de aici din țară. Zice Tell, că după ce se sui Lazăr în car, se sculă în picioare, și întorcându-se în

¹⁾ Partea aceasta în *italice* e corectura lui Papiu. Ceea ce era scris întâi și apoi șters: se dăduse *cu totul la beție, și se zicea că în desperațiunea sa voia a se ucide cu multă băutură*.

²⁾ Subliniat în original.

cele patru puncturi cardinale binecuvîntă Țara Românească și apoi se așeză și plecă. Acestea dela D-1 Tell. Și numai atât am putut află despre Lazăr»¹⁾.

IX. DISCURSUL

¹⁾ D-1 V. Pârvan care publică această scrisoare în *Conv. lit.* o însoțește de următoarele aprecieri:

Acum intru cît privește pe autorul scrisoarei de mai sus, s'ar părea că nu-i prea face cinste strălucitului autor al Vieții lui Șincai, în stilul în care eră scrisă, cu dese repețiri de cuvinte și cu frazele cele interminabile. Papiu Ilarian însă a scris atât de liber din două sau mai bine din trei motive.

1. Scria unui prieten, și deci putea să economisească vreme scriind-o mai repede.

2. Nu o scria spre publicare.

3. Se grăbiă „a încheia, ca să nu plece poșta“. De altminteri, chiar așa cum e scrisă, această comunicare a lui Papiu ne face să-l ghicim după grija riguroasă ce o are de a da toate amănuntele posibile.

Odată cu această scrisoare, Papiu Ilarian îi mai trimetea lui Bariț și trei extracte din *Curierul Român*, 1839, No. 64 și răspunsul dat de Eliade la întrebările lui Bariț despre Lazăr.

Scrisoarea lui Papiu Ilarian a fost publicată întâiu de G. Bariț în *Familia*, an. I (1865). Textul din *Familia* se deosebește în câteva locuri de originalul ms., care este reprodus aci întocmai.

...ele patru puncte cardinale dintr-o dată. Așadar, după ce i-a spus
 și apoi se așază și pleacă. Așadar, după ce i-a spus și pleacă.
 Lazăr și-i răspunde dintr-o dată: „Nu pot să fiu dat în
 judecată, ci-l ertă. Unul din cei doi mișei ce legură pe
 Lazăr trăiește și astăzi. Mai spune Tell că Lazăr sub revo-
 luțiune, după ce încercase să-lucidă, aflându-se fără nici o
 ocupațiune, se dăduse la muncă în acele timpuri.”

IX. DISCURSUL

de recepțiune la Academie al lui P. Poenaru
 despre G. Lazăr și Școala Română ¹⁾

În epocile de amortire ale națiunilor apar evenimente, cari, ca raze din cer, luminează popoarelor ochii minții în deșteptarea conștiinții de sine și le conduc pasul pe calea progresului în dezvoltarea simțului național.

Un eveniment de această natură, din cele mai memorabile, avem a semnală în istoria patriei noastre: înființarea școlii marelui dascăl și înfocat patriot George Lazăr, care a deschis Românilor cartea științii și prețuirii de limba și naționalitatea lor.

2. Mai înainte de a vorbi despre înființarea acestei școli, să spunem ce știm despre originea lui Lazăr, despre studiile și aspirațiunile lui.

(George Lazăr s'a născut la anul 1779, în Transilvania, la satul Avrigh ²⁾, lângă Olt; părinții săi George și Maria, Români ortodocși de biserica greco-orientală, erau de condițiunea modestă a agricultorilor țărani, cari aveau mica lor moșie liberă, ca moșnenii noștri.

¹⁾ Analele Societății Academice române 1871.

²⁾ Avrigh, în județul Sibiu; azi cu vreo 3.000 de Români. De la 1784 Români și Sași se bucurau în aceeaș măsură de veniturile comunei; aici Români aveau deci o situație mai bună decât pe aiurea.

Ei aveau cinci copii, din cari cel mai mic, George, fiind mai inteligent și cu înaltă aplicare la învățătură, fu trimis la școala din Sibiu, unde nu întârziă a se distinge între conșcolarii săi cu osebită eminentă.

Distincțiunea micului George ajungând la cunoștința avutului proprietar al Avrigului, Baronul Bruckenthal¹⁾, de a cărui casă se ținea tatăl copilului, luă nobilul proprietar pe eminentul școlar supt patronajul său, și-i înlesni mijloacele ca să urmeze învățătura la Academia din Cluj.

După ce trecu aici clasele filosofice și juridice²⁾, tânărul nu mai visă decât fericirea de a se duce în capitala imperiului să-și completeze studiile, și nimic nu-i mai putea deslipi gândul de la această dorință.

Cu micul ajutor ce avea de la baron, și mai mult plin de speranță și iluziuni ale juneței, Lazăr zbură spre capitala imperiului, unde urmă diferite cursuri de științele fizico-matematice, cu aplicare la ingineria civilă³⁾.

Pe atunci Viena se află ocupată de trupele franceze, și fiindcă se făceau rechizițiuni în serviciul armatei, fu și Lazăr recrutat între topografii ce s'au luat din Austria⁴⁾.

Această pozițiune îl distrase oarecum de la cursul învă-

¹⁾ Samuil Bruckenthal; mort în 1803.

²⁾ Academia cu cursul juridic și filosofic era o anexă a liceului romano-catolic.

³⁾ După cercetări nouă, de A. Sădean, la Viena G. Lazăr a studiat (de la 1806) teologia, ajutat cu o bursă din «fondul sidoxial» al Bisericii ortodoxe-ardelenești, nu de Bruckenthal. Despre studiile matematice și ingineresti nu avem informațiuni din acte.

⁴⁾ Viena a fost ocupată de Francezi după catastrofa de la Ulm, în 1805. Ziua de triumf a lui Napoleon, intrarea în Viena: 13 Noemvrie. Infrângerea Austriei la Austerlitz: 2 Decemvrie. Pacea de la Pojon, apoi tratatele de la Schönbrunn și Paris, toate evenimentele ce le însoțiau, duseră, — în 6 August 1806 — la disolvarea vechiului imperiu german: Impăratul lui G. Lazăr, Francisc II, se lepădă de coroana germană. La astfel de catastrofe mondiale asistă studentul în drept, fostul «*studiosus juris*», Lazăr. În refacerea Austriei, ca topograf, el a fost recrutat de Austriaci; dar unde? când anume? nu se știe.

ătăturilor sale, însă îi dete ocaziune a face bună practică în aplicarea științelor matematice la diverse operațiuni; și inteligența cu care execută lucrările ce i se încredințase, atrase atențiunea și mulțumirea din partea capilor acestor lucrări. După încetarea campaniei, liberându-se din serviciul ingineriei civile, ce se recrutase dintre școlari, se concediă și Lazăr de la lucrările tehnice cu care eră însărcinat, reluă apoi cursul învățăturilor în facultatea de teologie, ca să-și completeze studiile ce-i erau necesare pentru cariera eclesiastică la care se destinase; și la examenul general ce-l dete la încheierea acestui curs, obținând Lazăr diploma de laureat în teologie, fu prezentat Ministerului de profesorii săi cu deosebite laude și gratificat de acesta cu un inel împărătesc în diamante. În urma acestui dar laureatul nostru simțindu-se obligat să-și exprime gratitudinea sa, solicită audiență la împăratul, și obținù de la Mărirea Sa încredințarea, că la ocaziunea vreunei vacanțe în cariera eclesiastică, va putea contă pe augustele sale auspicii.

3. Cu terminarea studiilor¹⁾, se împlinise și termenul de durată a subvențiunii ce-i acordase lui Lazăr protectorul său Bruckenthal, pentru întâmpinarea cheltuielilor sale la învățătură. Trebuiă dar să se întoarcă în patria sa, ca să se ocupe de ceva în sfera carierii ce-și alesese. Așă Lazăr, ilustrat cu titlurile academice, cu care se încununase la universitatea Vienei, și cu acel de membru al societății filologice de la reședința episcopatului greco-oriental al Transilvaniei, și primî, în anul 1814, hirotonia de arhidiacon al scaunului episcopesc și postul de profesor catehet la Seminarul candidaților de preoți²⁾.

¹⁾ Lazăr s'a întors din Viena acasă în Noemvrie 1809.

²⁾ Cursul de profesor-catehet a început în 1812, iarna. Candidații de preoți îl urmau câte 6 luni.

La această funcțiune ce i se încredințase, învățatul profesor ar fi voit să facă a fi folositoare științele sale, dar candidații ce i se prezentau spre a-și completa studiile pentru preoție, erau cu totul nepregătiți, cu învățăturile cele mai elementare, și de aceea nu puteau, față cu un asemenea auditoriu, să-și desvolte știința; pentru că nu l-ar fi înțeles; ci trebuia să-și mănânce amarul, ocupându-se a-i învăța mai întâi să poată ceti și scrie pe înțeles.

Intr'una din zile, venind la Lazăr în școală câțiva săteni cari aveau candidați de preot la învățătură, îi prezentară reclamațiunea ce făcură la vlădică, plângându-se că pătinesc de lipsa de preoți pe la biserici, din cauza întârzierii ce se face la școală de a se elibera candidaților atestate de capacitate pentru hirotonie.

Văzând această reclamațiune, și mai ales apostila ce pusese vlădică pe dânsa, cu admonițiuni către profesori, care priveau pe însuș Lazăr, acesta se tulbură foarte și adresându-se către petiționari în fața tuturor, le zise: «Auziți, oameni buni! Dumniavoastră mi-aduceți în școală numai niște bucheri, bușteni întunecați, și-mi cereți să-i liberez mai curând, să fie și mai neciopliți. Apoi, bunii mei creștini! d-voastră știți că preotul este facla ce trebuie să lumineze pe om în toate căile sale; la el alergăm să ne aline durerile sufletești; el trebuie să ne îndulcească amărăciunile vieții din lumea aceasta. Dar ca să fie un preot astfel, trebuie să fie luminat, și lumina numai prin învățătură se poate dobândi. Așă, dragii mei, adause Lazăr, dacă sunteți creștini buni, lăsați să învețe carte cum se cade pe oamenii care voți să-i aveți preoți cu sufletul și cu inima; nu trimiteți la vlădică să poească numai niște vite necuvântătoare».

4. Nu mult după aceea se deschise vacanța de episcop

în Banat¹⁾. La acest post aspiră și Lazăr. Se găti dar să se prezinte la concurs, și plecă la Carloviț, unde reședeă mitropolitul bisericii greco-neunite.

Intre concurenți nu eră nimeni cu meritele lui Lazăr, și nici se gândea el că puteă altul să-i stea în drum, să-i facă vreo umbră; dar restriștea învățatului nostru concurent fu nota cea mai grea cu care îl însemnase autoritățile superioare, de când cu vorbirea sa prea liberă în școala candidaților de preoți: ei calomniară pe Lazăr către mitropolitul din Carloviț, că fiind prea învățat în filosofie, aveă idei prea liberale²⁾, că este fără temere de Dumnezeu. Spre încredințare aduseră ridicula aserțiune că Lazăr s'a nutrit de timpuriu de asemenea impietate, și probă de aceasta este, ziceau ei, că în copilărie a avut temeritate să împuște ciori de pe crucea bisericii; ba unii, chiar dintre preoții care asistase în școală la experimente fizice, acuzaseră pe Lazăr că ar fi pe lângă altele și vrăjitor.

Notițele acestea despre candidația de episcop a lui Lazăr, ajunseră până la împăratul; și măcar că Maiestatea Sa își adusesese aminte de înalta protecțiune ce promisesese lui Lazăr, pe când i se prezentase la Viena ca laureat al universității, dar din cauza mișcării de pe atunci a carbonarilor din Italia, împăratul Francisc, speriat fiind de liberali, ca și Napoleon de ideologi, nu voiă să auză de ei, și făcuse atente pe autorități să fie mai circumspecte la numirea unor asemenea oameni în funcțiuni publice³⁾. Această linie de conduită fiind dată și mitropolitului de la Carloviț, și văzând Eminenția Sa

¹⁾ Vorba eră, în anul 1815, de episcopia din Arad, pentru care guvernatorul transilvan, G. Bánffy, a recomandat pe altul, ca având mai multă «cumințenie firească și experiență» (!).

²⁾ Mitropolitul Stratimirovici îl bănuise și îl dușmănise într'adevăr pe Lazăr.

³⁾ Societatea carbonarilor se întemeiasă pe la 1807; ea luptă contra stăpânirilor streine și pentru libertate. Ideologii au fost o școală filozofică.

petițiunea lui Lazăr de concurență la postul la care aspiră, pe baza cunoștințelor filologice și teologice pe care le posedă, Prea Sfinția Sa respinse această petițiune zicând: «Românilor nu le trebuie un episcop așa de învățat» și preferă alt concurent pe care-l și numi îndată în locul vacant.

Așa întorcându-se la Sibiu, Lazăr rămase a urmări și pe viitor funcțiunea sa sub episcopul Moga, ca profesor catehet la seminarul candidaților de preoți.

5. Pe lângă titlul de profesor, Lazăr avea și acela de orator bisericesc, și în această calitate era obligat din când în când să facă predici la biserică.

Aici avu ocaziune a-și dezvoltă cunoștințele sale teologice, și inspirând ascultătorilor principii salutarii de religione și morală, atât îndulci pe auditorii săi la aceste precepte, încât numărul poporenilor ce veniau la biserică creștea în fiecare zi de predică, și așteptă cu nerăbdare să audă pe învățatul catehet în sărbătoarea următoare, propagând cu inspirațiune de apostol morala evanghelică. Acest exercițiu de conferințe cu poporeni enoriei sale fi mări în public reputațiunea de orator; dar cu acest renume Lazăr luă și îndrăsneala la mai mult avânt, care aproape era să-i fie fatal: căci la o predică ce făcu într'o zi de sărbătoare, când era mai mult popor adunat, se întinse a vorbi în biserică și despre drepturile politice ale Românilor, spunându-le că precum e adevărat că ei au datorie de supunere către împăratul lor, nu e mai puțin adevărat că au și drepturi a fi ocrotiți de guvern, deopotrivă cu ceilalți supuși ai împărăției. Dacă ar întrebă cineva, exclamă Lazăr, ce au dobândit Români de la împăratul spre răsplată pentru credința de care i-au dat destule probe, chiar cu vărsarea sângelui lor la diferite împrejurări grele — este dureros a afla că Români au rămas ca și mai

înainte, numai cu datorie de supunere, iar drepturile de cetățeni le sunt încă negate. Vorbele acestea erau aspre, dar erau expresiunea adevărului: pentru că ne aducem aminte că pe acel timp Românii din statul Austriei, în pământul lor strămoșesc, nu erau considerați decât ca tolerați, și că chiar pentru vatra lor trebuiau să facă robotă, adică să muncească ca robi Sasului sau Ungurului.

În starea lucrurilor de atunci, asemeni expresiuni fulgerătoare rostite de Lazăr, nu puteau să nu atragă atențiunea autorității.

Episcopul Moga chiriarcul diecezei, care se află față la această predică, chemă îndată pe predicator în altar, și-i făcù aspră reprimendă; iar Lazăr răspunse episcopului cu aprindere.

Pătruns până la ficat de afrontul ce-i făcù episcopul în biserică, junele nostru orator se decise din acel moment să părăsească seminarul, și «precum Negru-Vodă cu spada, de asemenea Lazăr cu cartea în mână, zice domnul Ilarianu, trecù muntele să spună Românilor de sub domnia Fanarioților, ce erau Români»¹⁾.

6. Venind dar în București, la anul 1816, Lazăr se adresă către Eforia Școalelor cu programa ce proiectase, de a deschide aici școală românească de diferite învățături și științe, ce voiă să predea Românilor în limba națională.

În acea epocă nu erau în România alte școale pentru învățătura de carte românească, decât acele ce se țineau de paraclisieri pe la unele biserici pentru fiii poporului, unde se învăță numai mecanismul cetirii și al scrierii, și oarecari rugăciuni bisericesti; iar pentru învățământul superior erau numai școale grecești cu dascăli greci.

¹⁾ Vezi în *Analele Societății Academice Române* 1869, discursul d-lui Papiu Ilarianu. (Nota lui P. P.).

De acest învățământ profitau numai fiii de clasă privilegiate, care aveau mijloace de a se familiariza de mici cu limba greacă. Iar fiii poporului, care s'ar fi putut distinge în învățatură prin geniul și aplicațiunea lor, trebuiau să zacă în întunecul neștiinții.

Grecismul își împlântase adânc rădăcinile sale în pământul românesc. Eră mai mult de un secol de când apăsă pe Români acest jug, ce-l pusese pe grumajii lor violența turcească, care prin călcarea tractatelor răpise Românilor dreptul de autonomie; și-i pusese sub administrațiunea Grecilor din Fanar.

Nici un eveniment, zice Del Chiaro¹⁾, n'a exercitat o influență mai dezastroasă asupra existenței politice a Românilor, decât sistema de guvernare ce introduseseră acești Greci, când au fost puși la cârma țărilor române.

Umiliți, degradați precum erau Grecii de când încetase de a fi o națiune, degenerase sub jugul turcesc în proporțiunea greutăților și barbariei care apăsă pe capul lor, și contractase acele obiceiuri de corupțiune și de supunere servilă, care sunt nedespărțite de asemenea stare de sclavaj. Acești venetici, primind de la Turci puterea de a domni, se îndatorau a satisface toate cererile stăpânului lor otoman, căruia erau cu totul devotați.

Ei se aplicau mai înainte de toate a distruge spiritul public al Românilor. Spre acest fine ațâțară intrige între corifeii națiunii, desbinară pe boieri, încurajară imoralitatea și spoliarea publică, și mai cu stăruință disprețul limbei naționale, în gradul cel mai insultător onoarei și demnității Românilor.

Să auzim acum cu ce durere ne scrie Lazăr starea de degradare a Românilor din acea epocă.

Intr'un opuscul al său intitulat *Povățuitorul tinereții*²⁾,

¹⁾ Del Chiaro, *Delle moderne rivoluzioni de Valachia*. (Nota lui P. P.).

²⁾ *Povățuitorul* are idei lazariste, dar nu este scris de G. Lazăr.

scris în anul 1820 și tipărit la Buda în 1826, cetim la precuvântare următoarele rânduri: «Când am venit într'acest ales și de Dumnezeu binecuvântat pământ românesc, ca să seamăn grâul cel curat și fără neghină, am aflat în acest pământ o mulțime de mărăcini, totuș nu mi-a trebuit prea multă osteneală de a-i putea curăți, căci toți patrioții cei adevărați dându-mi ajutor, am putut foarte lesne semăna grăunțele cele adevărate, fără tocmai când dintru sămănatele grăunțe, nenumărate mii de flori străluceau pe holdele române, iacă atunci și mulțime de lăcuste au venit, căutând ca sămănăturile, încă până a nu aduce doritele fructe, să le strice. La aceasta nu puțin m'am fost mâhnit, nu atâta căci știam, că lăcustele nici odată nu vin ca să dea rod, ci să mănânce sudoarea și osteneala pământului, ci mai vârstos căci tare m'am încredințat, că unii din neamul românesc sunt cu totul predați în limba grecească, și mai bucuros zic «Κύριε ἐλέησον» decât «doamne miluește-ne». O! cum de bine au știut Grecii a se lingări cătra Români, cât i-au făcut chiar împotriviitori limbei românești. Nu-i destul aceasta, ci încă și legile țării au stricat, și legi nouă au făcut; ba și năravurile Fanarioților s'au făcut deobște ca o datorie a le urmă Români întru toate legile țării; și năravurile românești, încet, încet s'au părăsit; și de nu eră Prea Sfințitul Mitropolit Dionisie și cu alți aleși preoți, și școala românească cu totul o derepână; și de nu se trimeteă fii de-ai patriei la învățatură în Austria, Germania și Franța, rămâneam totdeauna ca via nelucrată, plină de știr și boz, pentru că se încuibase atâtea nedreptăți în țară, cât de ar fi înviat un Radu Vodă, un Mateiu Vodă și un Ștefan Vodă al Moldovei să vază legile și năravurile Românilor de acum; încă de s'ar uită și la portul și la modele de acum, cu plâns și amar ar ruga pe Dumnezeu a-i trimite în adâncimea pământului, a nu mai vedeă nedreptatea aceasta ce

se face! Așă se urmează în ziua de astăzi, fiindcă patrioții cei adevărați, care sunt de strămoșii lor cliromoni, lăsați cu hrisoave și legi întăriți, acum sunt cu totul nesocotiți, și neprimiți în slujbe și trebuie cu oftări adânci să tacă, că de vor vorbi pentru patrie, îndată se trimit în urgie, iar alții, lipsiți de patriotism, împiedecă sporul și înfrumusețarea fericirii noastre; mai vârstos aceia care sunt sub aripele streinilor crescuți, căci se rușinează a vorbi românește, ma, și ce e mai mult, că defaimă limba românească.

«Ah! cu mare durere a inimilor simțesc aceasta unui strănepoți luminați, care poartă numele și sângele strămoșilor Romani al căror neam oricând eră cel mai mare al lumii, eră cel mai înțelept, înfrumusețat întru științe, cel mai mare în suflete patrioticești, căci la Romani asemenea eră îndemnul luminării neamului, precum a celor de jos și săraci, așă și celor de sus și bogați, ba toți cu un cuget erau lucrând pentru binele de obște națională; dar noi Românii de acum, cari suntem adevărați strănepoți ai Romanilor, avem în ochi o ceață prin care nu putem vedeă lumina soarelui! au doară nu putem aveă și noi doctori români, ca să ne lumineze ochii din vrerea inimei, iară nu din interes? Au nu putem aveă și noi filosofi, ca să ne învețe filosofia în limba română? toate putem a le dobândi, că și noi sântem născuți ca și alte neamuri, și nouă ne-a dat Dumnezeu acèle daruri. Cine poate zice că fiii Românilor nu vor puteă învăță toate învățăturile în limba patriei? Eu văd acum ce putere și vrere au fiii Românilor la învăătura»¹⁾.

¹⁾ Eforia școalelor trimisese atunci la Universitatea de la Pisa, în Italia, patru școlari, ca să se facă apți a îndeplini, la întoarcerea în patrie, posturi de profesori în școalele naționale. Aceștia au fost: Eufrosin Poteca, Constantin Moroiu, Simion Marcovici și Pandeli. Mai în urmă, încetând din viață școlarul Pandeli, s'a trimis în locul acestuia, în Franța, la școalele de la Paris, Petre Poenaru, cu destinațiune pentru specialitatea științelor fizico-matematice. (Nota lui P. P.).

Aceasta erà în adevăr starea umilitoare, în care se aflà căzut spiritul Românilor, când veni în mijlocul lor Lazăr, ca să-i deștepte din amorteala în care zăceau.

7. Administrațiunea școalelor erà sub îngrijirea unei eforii compuse din mitropolitul țării și din trei boieri aleși din membrii Divanului domnesc, cei mai însemnați prin rangul lor și prin influența ce exercitau în trebile țării. Intre aceștia însă trebuia să fie câte unul sau doi dintre cei mai cu învățătură. Persoanele ce se aflau atunci efori erau mitropolitul Dionisie Lupul, banul Constantin Bălăceanu, vornicul George Golescul, și logofătul Ștefan Nestor. Acești doi din urmă erau reputați ca cei mai învățați dintre boieri, iar C. Bălăceanu, ca cel mai bătrân și mai însemnat în divanul domnesc, aveà mai cu deosebire în îngrijirea sa socotelile de venituri și cheltuieli ale școalelor.

Bălăceanu nu aveà învățătură, dar erà un om de inimă și de pătrundere în trebile țării; erà din acei boieri cerbicoși, care când erà chestiunea de vreo greutate a înlăturà din nevoile ce cad pe biata țară, puneà pieptul cu toată puterea, și chiar cu pericolul vieții, pentru binele public; aveà curajul convincțiunii, și nu se sfià a vorbi tare și verde în fața oamenilor puterii, pentru susținerea drepturilor naționale. El fu adesea victima patriotismului său, suferind ura și goana de la domniatele streine, cu pedeapsa de aresturi și exil.

Bălăceanul luând cunoștință de proiectul ce prezentase Eforiei școalelor Lazăr, pentru înființarea școalei ce el ceruse a deschide, nu crezù deocamdată că s'ar putea învăța în limba română științele filosofice și matematice, ce propuneà el să predea în acea școală; dar văzând stăruința lui Lazăr de a încredința prin diferite demonstrațiuni, că știința este ca adevărul, una și aceeaș, în orice limbă s'ar arăta, numai să știe cineva a o expune pe înțeles, boierul bănuitor voi să se încredințeze mai întâiu despre știința lui Lazăr.

și-i zise: «Auzi-mă, dascăle! dacă e adevărat că d-ta ai știința de care ne vorbești, iacă eu am o grădină aici în oraș, și voiu să cumpăr un loc alătura, ca să o măresc. A măsurat-o un inginer neamț, și aș vrea să mă încredințez, dacă locul e de întinderea ce el îmi arată pe planul său. Măsoară și d-ta acel loc și voiu vedeà dacă să potrivește planul d-tale cu al neamțului»

Lazăr primì cu bucurie ocaziunea ce i se dete de a probà știința sa în matematici, dar nu se gândi că-i lipseau instrumentele ce-i trebuiau, care nu se găsiu în București decât pe lângă ingineri streini, și aceștia n'ar fi voit să i le împrumute, pentrucă știau că el are să le facă concurență. In această dar strâmtoare aflându-se matematicul nostru, își frământà mintea cum ar puteà să-și întâmpine trebuința; ajutându-se dar cu știința de mecanică aplicată la ingineria ce posedà, află mediul a-și fabricà instrumentele cele mai de urgență, conducând el însuș confecționarea lor prin meșterii ce putuse găsi în oraș.

Astfel, aprovizionat cu instrumentele necesare, iscusitul topograf se grăbi să măsoare terenul grădinei cu locul alăturat, și prezentă boierului planul cerut cu toate amănuntele sale.

Atunci Bălăceanu chemă pe ginerele său G. Goleșcu, care aveà oarecari noțiuni de științe matematice, și-i dete planul ce făcuse Lazăr, ca să-l confrunte cu cel ridicat de inginerul neamț.

Odată ce, prin acest examen, se încredință boierul de știința dascălului Lazăr, nimic nu-l mai putù oprì de la pornirea sa de a înființă școala ce acesta proiectase. Se înțelese cu ceilalți efori colegi ai săi și așternură o anaforă către Domnul, arătând trebuința ce erà de asemenea școală, și cerură cu stăruință a se da locul pentru acest fine în încăperile de la Sf. Sava, făcându-se cunoscut Domnitorului,

că acele încăperi au fost de la început destinate pentru școală de ziditorul bisericii, memoriale Constantin Basarab, care a rânduit a se ține, în clădirile alipite acolo într'adins, școala pentru învățătura de carte, cu un număr de o sută școlari stipendiști, după cum se prevede prin hrisovul domnesc. Pe aceste arătări ale Eforiei se încuviință de Domn cererea de a se da local pentru școala românească în încăperile Sfântului Sava. Dar câte sudori trebuî să verse Bălăceanul până a putea dispune de o parte din acele încăperi: Tot șirul stabilimentului, peste cincizeci de camere, erau ocupate de streini, Greci, Arnăuți și Sârbi, care locuiau acolo cu familiile lor, unii pentrucă făceau parte din garda domnească, alții pentrucă erau rudenii cu acești gardiști și cu servitorii domnești care se numiau *idichii*, sau copii din casă.

Eforia de-abia smulse din ghiarele streinilor un mic apartament din spațiosul edificiu al Sfântului Sava, și așază acolo școala lui Lazăr, cu numărul de școlari ce recrutase din concurenții români, amatori de știință.

8. Această școală se deschise fără altă ceremonie sau paradă decât în prezența a câtorva curioși, care venise să auză ce putea să le spună din filosofie noul dascăl în limba română, căci nu le venia a crede că s'ar putea da în românește învățături de vreo știință înaltă.

Cei dintâi auditori la școala lui Lazăr fuseseră prăvăliași de prin oraș, scriitori de pe la cancelarii, și puțini din elevii cei mai maturi de la școala grecească. Osebit de aceștia se atraseră și alte persoane de considerațiune, prin îndemnul ce li se făcù de onorabilul și entuziasmatul patriot din corpul comercianților, Alexandru Tell ¹⁾. Acesta cu-

¹⁾ Tatăl actualului ministru al cultelor și instrucțiunii publice, Christian Tell. Nota lui P. P.

noscuse mai dinainte talentele și aspirațiunile lui Lazăr, cu ocaziunea călătoriilor ce făcèa pe tot anul în streinătate, în interesul negoțului său, unde se inspirase de amorul patriei, prin relațiunile ce avusese cu diferiți oameni luminați dintre Români, ca Molnar, Tempea, Iorgovici, și alții de pe acèle locuri; apoi cu venirea lui Lazăr în București, înfocatul nostru cetățean, augurând fericire pentru Români ce aveau a se conduce pe calea progresului național în școala acestui învățat bărbat, invită pe amicii săi să-și aducă copiii în această școală, unde și el nu se îndoise a așeză pe fiul său, pe care luându-l de la școala grecească, unde streinul tâmpise tot simțul de patrie al Românilor, îl adusese în templul ce se urzeă pentru cultul spiritului și al inimei naționale.

9. Invățaturile ce se începuseră în școala din Sf. Sava nu puteau fi deocamdată un curs sistematic de învățături academice, precum auditorii ce se adunaseră aici nu aveau cunoștințele preliminare, cerute pentru înțelegerea subiectelor sistematice ce aveau a se trată. Deaceea, Lazăr trebuiă să împestrițeze prelecțiunile sale școlastice cu un fel de conferințe, ce țineă cu publicul acestei școale, ca să deștepte în auditorii săi gustul de știință, și să desvolte într'înșii plăcerea de a auzi tratându-se în limba românească tot felul de cunoștințe, iar mai înainte de toate să le inspire simțimântul național, să fie trufași de numele de român. Așă vorbind Lazăr se preumblă prin diferite regiuni ale științei, semănând în calea cunoștințelor istorice și geografice descripțiunile cele mai curioase. Când vorbiă de naționalitatea Românilor, arată marile fapte ale strămoșilor noștri, făcèa să se cunoască luptele și virtuțile patriotice ale bărbaților cari au ilustrat națiunea, unii cu eroismul lor, ca Mihaiu Bravul, Ștefan cel Mare, Vlad și Mircea cei mintoși, alții prin avântul ce au dat limbei române în cultura ei, ca Văcăreștii, Petru Maior, Șincai și alți apostoli ai regenerării Românilor.

După istorie, judiciosul narator trece în critica moralizatorilor, unde găsiă un câmp întins de a moraliză: acolo nu cruță nici o faptă neomenească din barbariile privilegiaților de pe atunci, o atacă în frunte, și o încarcă de epigrame cu îndrăzneala ce-i inspiră geniul.

Un specimen de asemenea critică moralizatoare, găsim în preceptele lui Lazăr din opusculul sus citat, unde cetim în pag. 51:

«Vorbirea a multor limbi nu este de atâta prețuire vrednică, precum fac unii părinți de pun toată creșterea fiului său întru învățarea limbei grecești și franțuzești, fără mai tare să îngrijească părinții a adăpa sufletul și mintea fiului său celui încă nevinovat cu adevăratele științe, prin cari se vor lumina puterile lui sufletești, ca să capete temeiurile înțelepciunii, care peste toată calea vieții lui îl vor petrece cu norocire.

Așa dar științele adăpătoare de înțelepciune trebuie să învățăm, care și în limba maicii noastre putem face, unde prin orânduielele celor mari s'au deschis școale. Apoi, de ne îngăduie timpul, putem și alte limbi învăța, că e frumos lucru; iar nu ca cum numai învățarea limbilor ar fi una singură mijlocire de a se face cineva pe sine procopsit».

Și iar la pag. 53 cetim următoarele:

«Mulți dintre domnișorii cei cari prin alte țări se trimit să călătorească pentru pricopseală, aduc acasă obiceiurile din afară, moda de îmbrăcăminte, îmblătura strâmbă, vorbitură multă și fără socoteală; apoi totuș unii îi țin de oameni luminați, și slăbiciunile streinilor le socotesc a fi mai prețuite, decât modestia sau smerenia cea țărănească».

Așa, cu magia inspirațiunii sale totdeauna vie și înfocată, Lazăr făcea să pătrundă vorbirea sa în rărunchii ascultătorilor, încântați că auziau vibrând sunetele limbei materne, cu cele mai profunde expresiuni în diferite cunoștințe științifice și filozofice.

10. Din zi în zi școala lui Lazăr prindea rădăcini. Școlarii se îndulciseră a urmă fără precurmăre prelecțiunile ce le făcea învățatul profesor, și după ce se preparară cu învățăturile preliminare în gramatică, geografic, aritmetică și desemn, înaintară succesiv la studiile speciale de filosofie și de matematică, cu aplicațiunea acesteia din urmă la ridicarea de planuri topografice și la diferite construcțiuni mecanice.

În curs de cinci ani, mulți din junii români se distinseseră cu solide cunoștințe ca ingineri, ca profesori, între cari memorăm aici cu onoare pe răposatul Theodor Palade: el întâia dată fu care introduse metoda lancasteriană în școalele românești, pentru clasele primare, cu table tipărite în limba națională, iar între cei mai eminenti s'a încununat cu osebite merite de știință și de sentimente patriotice genialul poet și literator distins Ioan Eliade care, ca profesor, în școala lui Lazăr, a fost cel mai energic al său secundant, apoi continuând și întemeind principiile românești ale nemuritorului învățător, ilustră limba națională cu variile producțiuni literare cu care se glorifică azi românimea.

11. Pe când Lazăr ajunsese a înfocă inimile tuturor celor ce avusese fericirea a se adăpă din sorgintea științei ce el făcea a se pătrunde în spiritul lor, pe înțelesul curat al limbii materne, o voce răsună din adâncul suspinelor poporului ce de mult timp gemea sub jugul despotismului fanariotic: vocea înfocată a gloriosului bărbat, Tudor Vladimirescu, în al cărui piept ardeă focul sacru al dorului de patrie. Acea voce potente buciună, în anul 1821, în auzul Românilor, deșteptarea lor la simțul național.

Poporul întreg scuturându-se din amortirea în care zăcea, răspunse cu vigoare la apelul liberatorului său.

Atunci și elevii lui Lazăr, care învățaseră de la el a cunoaște vocea patriei, alergară la chemarea ei. Școala lui deveni focarul din care scânteia entuziasmul patriotic.

Inima lui Lazăr săltă de satisfacțiune, că vedeà realizate dorințele sale de redeșteptare a Românilor, și venite la maturitate fructele ce aveau ei să culeagă din patrioticele doctrine ale scoalei sale.

Exclamarea ce făcură în fața lumii, pe de o parte G. Lazăr, prin deslegarea graiului românesc din amorfirea la care erà condamnat de secole, pe de altă parte Tudor Vladimirescu, prin vigoarea ce cu brațul său dete simțului național, fu procesul cel mai convingător, care asigură poporului român dreptul de cetate în cercul națiunilor europene și-l puse pe calea progresului spre dezvoltarea naționalității sale.

De atunci Românul, deschizând ochii minții sale, veni în cunoștința de sine, rivaliză de întrecere în cultura facultăților cu care natura l-a dotat și se făcù demn de a memora cu glorie numele lui George Lazăr și Tudor Vladimirescu, în suvenirea desmormântării limbei naționale și a decoperirii drepturilor noastre strămoșești.

12. De-abia începuse a răsflă națiunea de sub jugul streinilor, și iată că invidia inamicilor o persecută de moarte. Școala lui Lazăr deveni ținta goanelor lui: inimicii căutau să năbușească patrioticul avânt ce națiunea își luase.

La incursiunea barbarilor în pământul românesc, în urma evenimentelor resbelice de la 1821, elevii lui Lazăr văzură cu durere școala lor închisă și pe învățătorul alungat de la altarul templului ce el deservia pentru luminarea poporului român.

Mecenații patrioți cari patronau silințele lui Lazăr în tendințele sale pentru dezvoltarea românismului puseră piept de apărare. Dar puterile lui Lazăr se sleiseră, greutatea suferințelor sale îl obosise, curajul său slăbise, și caracterul său se îtatunecase; căzând în fine în infirmitate, fu nevoit învățatul bărbat a părăsi Bucureștii. Când se sui pe carul

ce aveà să-l transporte din curtea școalei Sf. Sava, ca să-l ducă la părinții săi în Transilvania, Lazăr se ridică în picioare, și înălțându-și ochii la cer, făcù în tăcere cu brațele sale semnul crucii, în cele patru părți ale orizontului, apoi dăte ordine cărăușului de purcedere. Atunci prorupseră suspinele de durere ale vechilor săi elevi, ce veniseră să-l petreacă, iar cordialul său amic Eliade exclamă doleanța din scriptură: «*Între ale sale a venit, și ai săi pe dânsul nu l-au primit*». Reîntors în fine la satul Avrig, unde fusese născut, Lazăr duse cu sine dorul de fericirea Românilor, și mai viețui câtva în suvenirea frumoaselor sale fapte naționale; dar zdrobit în fine de restriștea care-i turburase destinul, își termină viața în brațele consângenilor săi, la anul 1823 în etate de 44 de ani.

13. Mulți ani trecuseră, și abià se mai puteà ceti inscripțiunea de pe crucea care se pusese pe mormântul lui Lazăr, când unul din cei mai de merit ai săi discipoli, Comitele Carol Rosetti, care în călătoriile ce făcèa de mulți ani prin diferite locuri în interes higienic, venind și în Statele Austriei, simți impulsul unei sacre datorii, de a nu ieși din Statul unde zăcèa rămășițele lui Lazăr, fără a vizitè locul unde se aflau ele depuse; și la 42 de ani după repauzarea lui Lazăr făcù un peregrinagiu anume pentru mormântul fostului său profesor, la biserica română din Avrig.

Aici demnul discipol, mișcat de grațitudine pentru luminele de care se împărtășise în școala lui Lazăr, ridică, în memoria acelui geniu creator, un frumos monument de marmoră pe care transcrisese de pe cruce inscripțiunea epitafică, ce Lazăr însuși dictase când zăcèa pe patul de ultimă durere:

Vietătorule !
 Stai puțin și cetește,
 Apoi te gândește
 La trista omului soarte,
 Nepregetătoarea moarte.
 Ce ești astăzi, eu am fost,
 Asta să o știi de rost.
 Ce sunt eu acum, vei fi,
 Când ceasul îți va veni.

In josul acestor linii a adaus gratul său școlar următorul distih :

«Precum Christos pe Lazăr din morți a înviat,
 Așa tu România din somn ai deșteptat».

Totodată luând știre piosul comite că se aflau aici nepoți de frate ai lui Lazăr, care erau doritori de învățătură, dar nu aveau medie suficienți de a urmă la școală, își întinse sentimentele sale de gratitudine, și prin binefaceri către consângenii ilustrului profesor, și acordă stipendii la doi din nepoții lui Lazăr, din care astăzi unul se află studiind la Universitatea din Viena, iar altul la unul din liceele Bucureștilor, care poartă memorabilele nume ale școlii Sf. Sava, ale acelei brazde rodoase ce G. Lazăr deschise Românilor spre cultura și propagarea spiritului de naționalitate.

Voiu termină aici, Domnilor, narațiunea ca am schițat despre școala lui Lazăr, încheind cu urarea: să fie etern memorat numele nemuritorului patriot George Lazăr, că din sămânța, ce a aruncat ilustrul acesta bărbat, a răsărit și a crescut viguros arborele de viață al Românilor.

X. Aprecierea lui I. C. Brătianu asupra școlii lui Gheorghe Lazăr¹⁾

Anul 1865

Când Lazăr trecu Carpații și poposì în capitala românească, grecismul năbușise limba noastră; clasele avute abiã mai îngânau limba părinților lor și numele de Român devenise un nume de dispreț; limba greacă comandã după tron, ea regulã drepturile și datoriile oamenilor, dascălii greci ocupau catedrele în școala domnească, și tot în limba greacă se ridicau imnurile la cer, pe când cea română abiã se mai auzia pe lungul brazdei, în monologul plugarului, ce mânã boii. Care fu dar puterea, de care dispuse Lazăr ca să-i dea curagiu a se pune față în față cu Doamna nu numai a României, ci a Orientului întreg, el, care nu avea alt sceptru de cât toiagul de pelerin, și altã aureolã, altã coroanã de cât praful ce-l adunase pe calea cea mare, ce ducea din Transilvania la București? Ce putere supraumanã avu Lazăr ca, la rândul său, să ridice depe patul morții, nu un individ, ci o națiune și să-i zică: «Scoală-te și mergi,»

¹⁾ Ca prilejul distribuirii premiilor, în anul 1865, I. C. Brătianu a adresat Directorului Instrucțiunii publice o scrisoare din care extragem părțile privitoare la caracterizarea școlii lui Gheorghe Lazăr.

și ea să meargă? Nici una alta decât aceea, pe care o dă Dumnezeu oamenilor, cari se hotărăsc să se ridice cu sufletul și cu inima, spre a se face expresiunea unei nevoi, a unor trebuințe simțite, a unei idei mari, cari știu la un moment propriu să se gândească și să voiască pentru o națiune întreagă.

Lazăr, necunoscut, neavând alt titlu de cât acela de Român, ce atuncea, cum am zis, eră un nume de dispreț, din fundul unei chiliuțe din hanul lui Șerban-Vodă, — pe cât îmi aduc aminte, — găsi discipoli și patroni și ridică o școală măreață, puternică, nu de piatră și de var, ci o școală morală, de unde virtutea, patriotismul, iubirea științei și devotamentul până la sacrificiu pentru binele public se răspândiră, ca niște raze binefăcătoare pentru toată România. Acestei suflări de viață, de viață română, datorim tot ce avurăm până acum; ea ne-a dat Văcărești, Eliazi și Asăchești, Alexandrești și Alexandri; ea inspiră pe legistul Moroiu, care ne aduse un minut aminte demnitatea magistratilor romani; ea a dat inimă lui Grigore Ghica Vodă, lui Constantin Bălăceanu, Mitropolitului Grigorie; ea a în-suflețit pe Dinicu Golescu, pe Câmpineni și Gr. Cantacuzino; ea a făcut să nască noi Cantemiri, ca iubitul nostru și de fericită memorie Bălcescu; ea a dat devotamentul acelei legiuni modeste de profesori, cari serviră de cadre la începutul organizării instrucțiunii publice și cari prin spiritul ce-l aduseră în nouile școli, ne făcură să credem într'un viitor prosper și glorios; tot acea suflare a școlii lui Lazăr deșteptă inimile Românilor, le îmbărbăți și, prin Vladimirescu, prin Solomon, prin Magheru, ne dovedì că nu este vitejia, care a părăsit pe Români, ci ocașiunea, condițiunile proprii de a se manifesta.

Constatai cred, d-le Director, care eră puterea de inițiativă individuală a Românilor nu numai într'o epocă atât

de depărtată de noi, încât să ne scape din vedere condițiunile organice ale societății de atunci, ci chiar în timpii, ce am apucat mulți dintre noi; nu numai într'o epocă de vigoare națională, ci chiar atunci când eram mai căzuți decât în totdeauna. Să încetăm dar cu reeriminările, cu insultele, ce la toate ocaziunile se aruncă națiunii române, să nu mai căutăm scusele relelor, ce ne bântue, în stârpirea, în nemernicia indivizilor; să lăsăm acest rol inamicilor naționalității noastre, iar noi, să ne convingem că nu suntem în nimic mai corupți cel puțin de ce eram sub regimul Fanarioșilor, că simțământul național n'a periclitat sub guvernele, ce au succedat pe acelea ce ne veniau din Fanar, că părinții nu-și iubesc astăzi copii mai puțin de cât în trecut, că aspirările de a se lumină nu sunt mai slabe de cât altă dată, că, din potrivă, idealul național și social este astăzi mult mai înalt de cât acela al părinților noștri, și să căutăm cauza boalei, ce bântue nu numai instrucțiunea publică, dar toate instituțiunile noastre naționale, aiurea de cât în degenerarea, în nemernicia, în nepăsarea particularilor. Noi nepăsători? D-le Director! Dar pe cine bântue răul ce există de cât pe noi indivizii, și pe noi părinții de familie? Și spre a găsi acea cauză nu avem, d-le Director, de cât să ne aducem aminte că în trecut, la noi, ca în toată Europa, guvernele aveau un rol foarte restrâns în societate; că acțiunii individuale erau lăsate mai toate funcțiunile sociale de cari eră nevoie ca să se satisfacă trebuințele societății; chiar în apărarea țării, guvernul nu aveà alt rol de cât de a convocà pe apărători, de a le da semnalul, de a-i conduce; în urmă însă, prin progresul, ce a făcut spiritul omenesc, s'a dovedit că ori cât de puternică este acțiunea individuală, ea nu are decât puterea unui atom în comparație cu puterea de acțiune a asocierii tuturor acțiunilor individuale. De aci născu preocuparea de a se găsi o combinare, o organizare

socială, care să concentreze toate aceste acțiuni, fără ca să stârpească, fără măcar ca să micșoreze acțiunea individuală în această *asociațiune* generală. Aceasta este problema cea mare pusă de civilizațiunea modernă, și a căreia deslegare frământă, de un timp încoace cu atâta putere, societățile occidentale. Trebuințele însă, ce au creat și crează pe toate zilele o civilizațiune, ce înaintează cu iuțeala vaporilor și care sboară, pot zice, pe aripile electricității, nu puteau aștepta soluțiunea acestei probleme, și cum asociațiunea, sub toate formele, putea singură să dea rezultate, cari să îndeustuleze acele trebuințe, societățile au alergat și au împrumutat o mașină, care în vechime, și mai cu deosebire la Romani, a dat rezultate mărețe: centralizarea administrativă. Astfel cele mai multe din Statele civilizate au concentrat în mâinele guvernului acțiunea individuală, în ceea ce privește apărarea țării, a menținerii ordinii din năuntru, adică a asigurării fiecărui cetățean, a instrucțiunii și educațiunii, precum și a tuturor lucrărilor ce privesc înlesnirea comunicărilor și a transportului. Unele din aceste state au combinat astfel sistema lor de administrare, încât au mai lăsat un oare care rol și individului în aceste funcțiuni sociale, iar altele, precum este și al nostru, au concentrat toată acțiunea în mâna guvernului; nimic nu se mai poate mișca de cât prin voința sa. Este un bine să se împingă această sistemă până la extremitate, adică până la absolutism? Vom vedea. Tot ce putem zice de acum, este că această asorbire eră un ce firesc, căci Francesul zice că pofta se deschide mâncând, și Românul adaogă că nu este nebun cine mănâncă mult, dar cine-i dă, cine îl lasă să mănânce. Ceea ce însă ar trebui să atragă atențiunea noastră mai mult, este că de ce un guvern este mai tânăr, de aceea și presumpțiunea lui este mai mare; astfel am văzut la noi guverne, cari au voit să asoarbă chiar acțiunea religioasă, ceea ce,

tiva individuală a Românilor nu numai într-o epocă atât

În fond, nu este alt decât ca tot guvernul să reguleze și relațiunile noastre cu Dumnezeu. Nu vă mirați dar, nu imputați Românilor dacă ei așteaptă tot, dacă cer tot de la guvern; ba încă dacă-i impută chiar intemperiiile cerului; ori ce *drept* atrage după dânsul o răspundere; cine dar nu voesce să iea o răspundere mai presus de cât suferă puterea unui om, să nu-și însușească nici atribuțiuni, drepturi, ce un om nu trebuie, nu poate să le aibă de cât desfidând Dumnezeuia.

Să revenim însă la subiectul nostru, la instrucțiunea publică. Astăzi la noi, precum știi, d-le Director, mai bine de cât oricine, orice acțiune, orice inițiativă, în ceea ce atinge de instrucțiunea publică și particulară, este ridicată indivizilor, precum și ori cărei asociațiuni particulare; această funcțiune socială a devenit un atribut exclusiv al guvernului; el dispune de fondurile, ce societatea română consacră pentru instrucțiunea publică; și chiar atunci când un individ sau mai muți împreună, ar voi să consacre fonduri particulare, ca să deschidă o școală, nu pot s'o facă până ce guvernul nu le dă autorizare, nu le condece o părțică din dreptul său, și încă după aceasta, programa instrucțiunii trebuie să fie cenzurată de guvern. Nimenea nu poate vorbi publicului român despre cunoștințele și ideile sale, de nu-l îndrumă guvernul, dar nici nu le poate pune pe o foaie de hârtie fără un brevet al guvernului, și nu poate publica o broșură fără autorizarea, fără cenzura lui. Cât pentru instrucțiunea și educațiunea ce se distribue cu fondurile provenite din contribuțiuni și legături, ea se dirije și se administrează deadreptul de guvern, fără să fie lăsat ori cărui altul cea mai mică, cea mai indirectă parte la această administrațiune, la această dirijare. Vezi dar, d-le Director, că este puțină deosebire între principiile, ce au domnit la organizarea universității române de dincoace de Carpați și

acelea care au servit la organizarea și administrarea armatelor. Profesorul, ori cât de înalt ar fi renumele său, nu este ridicat pe catedră de autoritatea ce și-a dobândit-o în domeniul instrucțiunii, nu este înconjurat și susținut de prestigiul ce a inspirat discipolilor săi; ca un simplu funcționar al ori cărei alte administrațiuni, el este numit de guvern, după simplul său capriciu, fie chiar și după recomandarea altor funcționari, cari garantează pentru dânsul și care procedere se numește concurs. Profesorul odată pe catedră, și-a dobândit el oare libertatea, toată independența? Nu, el nu poate deveni nici odată un adevărat învățător, un inițiator, ci rămâne un simplu instructor, căruia i s'au încredințat un număr de școlari, spre a le însemna cutare și cutare lucru după o programă hotărâtă.

Am zis că i s'au încredințat un număr de școlari, și expresiunea nu este dreaptă; eră mai nimerit să zic: școlarii ce sunt presupuși că i s'au încredințat, căci până să se aplice legea instrucțiunii obligatoare, în jurul multor catedre domnește pustiul, fără ca pentru aceasta să fie clintită pozițiunea profesorului. Să nu-l mușce însă șarpele să uite un singur minut că este numai un simplu funcționar, însărcinat a execută o sarcină bine determinată; să nu-l ducă ispita să voiască a fi un inițiator, să devie un maestru, un dascăl, cum să zicea odată; să nu-și permită chiar afară de școală, ca simplu cetățean, să răsufle de cât pe țava ce i-a vârat-o guvernul pe gâtlej. În finanțe, în comerț, în administrațiune, în politică, în agricultură, în industrie, în fine în tot ce este de domeniul activității omenesci, trebuie să crează ca guvernul, să gândească ca dânsul, căci într'altfel, ori care ar fi autoritatea lui în lumea științifică, ori care ar fi mulțimea discipolilor săi, va fi aruncat depe catedră, ba încă și publicat în Monitor ca nedemn. Nu critic, d-le Director, ci descriu sistema ce domnește astăzi, și te întreb pe D-ta,

dacă într'o asemenea sistemă, Lazării noștri de astăzi, — căci eu cred că sunt — mai pot avea un rol? Te întreb, dacă această sistemă ar fi existat, când a venit Lazăr în București, ar fi putut el deveni ceea ce a fost, ar fi putut deveni mântuitorul și idealul nostru? crezi D-ta că Lazăr, cu părul sburlit și prăfuit, fără altă recomandare de cât toaiașul său cel noduros ar fi ajuns astăzi, nu până la o catedră, dar chiar până în anticamera, prin care mai adeseori trebuie să treacă cine vrea ca să ajungă acolo, adică a Ministerului? Și ce crezi D-ta că ar fi devenit bietul Lazăr, dacă l-ai fi pomădat, înfracat, încravatat, înmănușat, l-ai fi pus la rând și, cu „doba“ înainte, l-ai fi dat prin târg și de acolo l-ai fi dus prin curtea palatului la Ministerul Cultelor, unde un domn director, fie chiar D-ta, i-ar fi ținut o predică, i-ar fi dat o dojană bună, deși foarte politicoasă? Nu critic, repet, ci constat că rolul profesorilor este foarte mic astăzi, și prin urmare și răspunderea lor, și că trebuie să căutați remediul aiurea decât în inițiativa, pe care profesorii nu o au, sau în sollicitudinea părinților, căror nu le-ați lăsat cea mai mică acțiune asupra educației și instrucției publice; căci intradevăr nu știu ce eficacitate, ce influență ar avea astăzi visita părinților, a cetățenilor într'o școală? Eu cred că nici una alta decât aceea ce are visita părinților, sau a oricărui cetățean, într'o cazarmă, în timpul instrucției militarilor.

Pentru a treia oară, te rog, D-le Director, să crezi că intenția mea nu a fost și nu este să critic sistema, după care este organizată astăzi la noi educația și instrucția publică; orice sistemă, chiar cea mai puțin perfectă, poate da fructe bune, dacă este bine înțeleasă și bine aplicată; ceea ce mi-am propus, este să arăt că în sistema cea veche, inițiativa individuală are, rolul principal în educația și instrucția publică, pre-

cum și în toate celelalte funcțiuni sociale, pe când, din contra, prin centralizarea absolută, ce domnește astăzi la noi, inițiativa indivizilor este redusă la cea mai simplă expresiune, și că prin urmare totul depinde de inteligența, de devotamentul, de bărbăția oamenilor, ce sunt la putere. Acest adevăr este atât de evident, încât nimeni nu ar putea avea curagiul să impute particularilor, dacă magistratura, armata sau administrațiunea n'ar fi la noi ce trebuie să fie, ci toată răspunderea ar fi lăsată negreșit pe seama guvernului; cum dar ar putea fi într'alt fel pentru educațiunea și instrucțiunea publică, care este organizată pe acelaș model? Dar gânditu-te-ai oare, D-le Director, ce s'ar întâmpla dacă atât profesorii cât și părinții de familie, simțitori la apelul D-tale, ar voi să exercite o acțiune puternică asupra educațiunii și instrucțiunii publice? Nu ai fi D-ta cel dintâiu, care ai fi silit să strigi că este anarhie, că este călcare de atribuțiuni, că este insubordonare și că spiritul revoluționar a străpuns în universitate, acuzațiune, ce, astăzi cel puțin, apasă numai pe consiliul medical?

Domnule Director, tare prin acest adevăr, am curagiul să vă zic: Dacă voiți ca profesorii să devie Lazări și părinții de familie Constantini Bălăceni și Dinici Golești, atunci lăsați instrucțiunea liberă și nu mai încăsuiți banii destinați acestei instrucțiuni; iar dacă stăruiți să păstrați sistema de astăzi atunci rolurile se schimbă, și nu D-voastră, cei de la putere, ci noi, părinții de familie, precum și profesorii, avem dreptul și datoria să vă cerem socoteală și să vă întrebăm: ce faceți cu atâta avuție ce am pus la dispozițiunea D-voastră? ce faceți cu atâta știință ce am pus la picioarele D-voastră? căci cine poate nega că astăzi avem, fără comparațiune, mai mulți învățători de cât în timpul lui Lazăr? Ce faceți cu copiii noștri, asupra cărora am renunțat la drepturile noastre naturale, ca să și-le înșușească guvernul?

Mă opresc aci, D-le Director, căci n'am luat pana nici ca să critic, nici ca să încriminez, ci ca să te conving și pe D-ta, cum sunt convins eu, că, cu sistema, ce domnește astăzi în privința instrucțiunii și educațiunii publice, nu mai este nimic de așteptat de la inițiativa cetățenilor, ci totul de la guvern; că el, care a concentrat toată acțiunea națională într'însul, trebuie să se ridice și la înălțimea aceea, unde geniul României să se poată manifesta printr'însul, ne mai putându-se manifesta, ca în trecut, prin fiecare Român.

I. DISCURSUL

lui Dimitrie Sturza Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, rostit cu ocazia inaugurării statuei lui G. Lazăr 1886

Sistemul intrinsec al — marelui și guvernului și al Parlamentului, școlile și un număr de publice — pentru a îngeri monumentul ridicat de națiunea noastră bărbat care a relucrat școlile românești pe pământul românesc.

Prin această marelă, în care se oglindesc trecutul, prezentul și viitorul.

George Lazăr s'a născut într'un timp de mare restriete pentru patria noastră. Paterul său s'a născut și stabilit aci la Dunărea de jos de marele împărat al Romei; dar cumplită au fost ei labirile ce ea a suferit.

Pericolul au s'a venit numai de la sabie și de la focul de diferite giuși au preambulat pe teritoriul nostru; și, mai ales de la încercarea de a desnaționaliza poporul românesc prin pătrunderea limbii străine.

Valerile și furtuna ne succedau din toate părțile. Era să pierdem chiar uzul limbii noastre. Cei dinți deveni creștini în Orientul Europei, Românii ajunseser să nu audă limba lui Dumnezeu de cât într'o limbă necunoscută lor. Ei cari, din timpuri străvechi, au ajutat cu săgețile și cu averea lor pe creștinii din alte țări, vedea cum limba celor hrăniți și adăpostii de dăsuși, cotropia pe cea românească.

Mă opresc aici, D-le Director, căci n'am luat până aici
 ca să grăic aici ca să încriminez, ci ca să te conving să
 pe D-te, cum sunt convins eu, că cu sistemul, ce domnește
 astăzi în privința instrucției și educației publice, nu mai
 este nimic de așteptat de la inițiativa celorlalți, ci totul
 de la guvern; că el, care a concentrat toată acțiunea na-
 țională întru sine, trebuie să se ridice și la înălțimea acce-
 unde genul românesc să se poată manifesta printru inani, ne
 mai putându-se manifesta, ca în trecut, prin fiecare român.
 Dar ar putea fi altă soluție pentru educația și instruc-
 țiunea publică, care este organizată pe acest model? Dar
 gândiți-te-ai oare, D-le Director, ce s'ar întâmpla dacă atât
 profesorii cât și părinții de familie, simțitori la apelul D-tale,
 ar voi să exercite o acțiune puternică asupra educației și
 instrucției publice? Nu ai fi D-ta oel dintâiu, care ai fi
 să strigi că este anarhie, că este călcare de atribuțiuni,
 că este insubordonare și că spiritul revoluționar a străpuns
 în universitate, acuză, ce, astăzi oel puțin, apasă numai
 pe consiliul medical?

Domnule Director, tare prin acest adevăr, am curajul să
 vă zic: Dacă voiți ca profesorii să devie Lazăr și părinții de
 familie Constantin Bălăceanu și Dinici Goleși, atunci lăsați in-
 strucțiunea liberă și nu mai îndreptați banii destinați acestei
 instrucțiuni; iar dacă stăruiți să păstrați sistemul de astăzi
 atunci rolurile se schimbă, și nu D-voastră, cei de la putere,
 ci noi, părinții de familie, precum și profesorii, avem dreptul
 și datoria să vă cerem socoteală și să vă întrebăm: ce faceți
 cu stăta avuție ce am pus la dispozițiunea D-voastră? ce
 faceți cu stăta știință ce am pus la dispozițiunea D-voastră?
 căci cine poate nega că astăzi avem, fără comparațiune, mai
 mulți învățători de cât în timpul lui Lazăr? Ce faceți cu
 copiii noștri, asupra cărora am încredințat la drepturile nos-
 tre naturale, ca să și-le încredințeze guvernul?

PARTEA IV

APENDICE

I. DISCURSUL

lui Dimitrie Sturza Ministrul Cultelor și Instruc- țiunii Publice, rostit cu ocazia inaugurării statuei lui G. Lazăr 1886

Suntem întruniți aci — membri ai guvernului și ai Parla-
mentului, școale și un numeros public — pentru a inaugura monu-
mentul ridicat de națiune acelu bărbat care a reîntemeiat școala
românească pe pământul românesc.

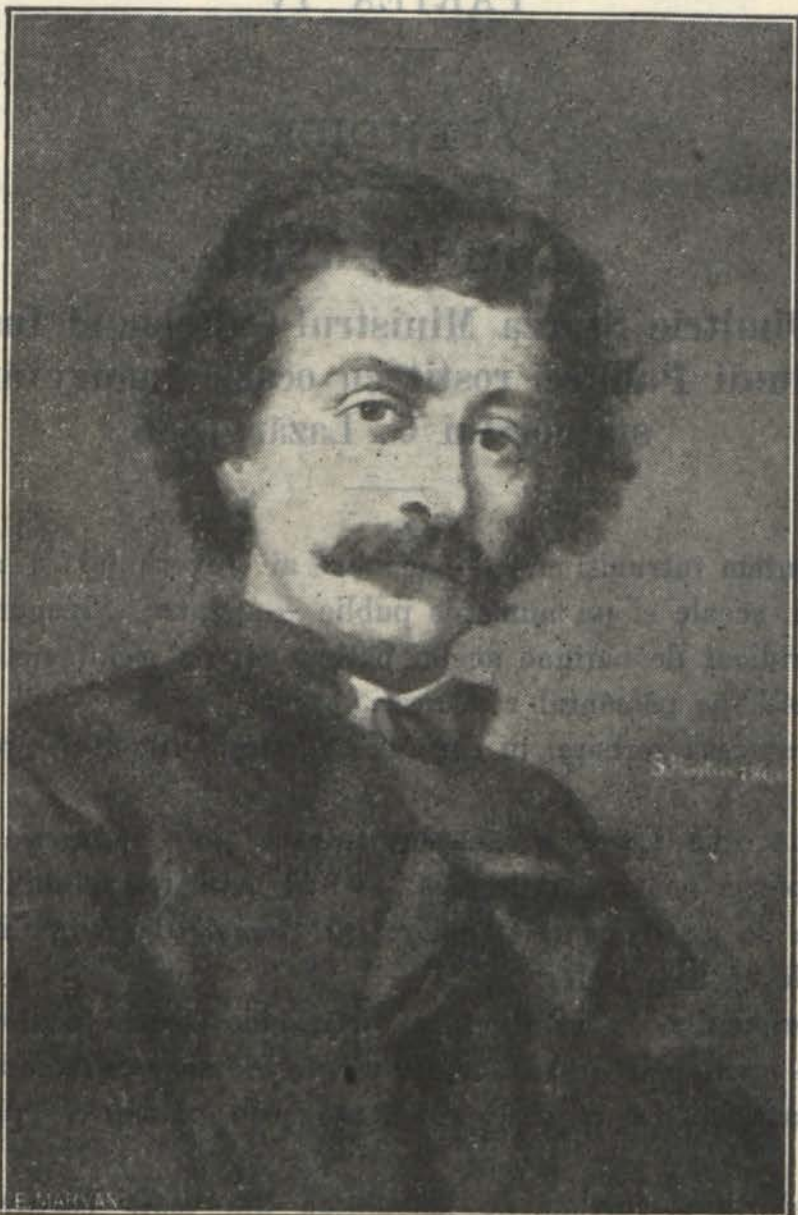
Frumoasă serbare, în care se oglindește trecutul, prezentul și
viitorul.

Gheorghe Lazăr s'a născut într'un timp de mare restrîcție
pentru patria noastră. Puternică a fost așezarea stabilită aci la
Dunărea de jos de marele împărat al Romei; dar cumplite au fost
și isbirile ce ea a suferit.

Pericolul nu a venit numai dela sabia și dela focul ce diferite
ginti au preumblat pe teritoriul nostru; ci, mai ales de la încercarea
de a desnaționaliza poporul românesc prin părăsirea limbei stră-
moșești.

Valurile și furtuna ne amenințau din toate părțile. Eră să
pierdem chiar uzul limbei noastre. Cei dintâi deveniți creștini în
Orientul Europei, Românii ajunseseră să nu audă lauda lui Dumnezeu
de cât într'o limbă necunoscută lor. Ei cari, din timpuri străvechi,
au ajutat cu sângele și cu averea lor pe creștinii din alte țări, ve-
deau cum limba celor hrăniți și adăpostiți de dânșii, cotropia pe
cea românească.

Pot să fie și sunt limbi cu deosebire culte, limbi în cari sunt scrise tezaure neprețuite ale științei, dar un popor numai atunci există, când e capabil de a înălța propria sa limbă la acea tărie, ca prin ea să poată domina toate cugetările omenști. Un popor, care nu-și întrebuințează propria sa limbă în toate împrejurările vieții,

Chipul lui G. Lazăr, reprezentat în statua de marmora din fața Universității din București.

în cele mai simple și modeste, ca și în cele mai înalte și mai ideale, acel popor lăncezește. Poporul care își pierde limba, pierde însăși ființa sa, conștiința de sine, încrederea în sine.

De două ori acest pericol s'a revărsat peste noi; dar când

ajunse la culme au apărut la timp bărbați cari au salvat ceea ce se părea pierdut. Puține nume din trecutul nostru sunt atât de populare, ca acele ale lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu, ca acel al lui Gheorghe Lazăr.

Cei dintâi au scos iar la onoare limba românească în Stat și în Biserică. Cel de al doilea a făcut ca limba strămoșească să răsunе din nou în școală, de unde fusese isgonită. Cei doi dintâi erau domni, cel din urmă un simplu fiu de țaran.

Născut într'un sat neînsemnat pe malul Oltului, Gheorghe Lazăr trecu prin școlile din Sibiu și din Cluj, deveni în Viena laureat în teologie și ajunse a fi, tânăr încă, archidiacon al Episcopiei din Sibiu, catechet la Seminarium și predicator bisericesc. Dar el nu putu să aibă acolo traiu bun și curând, învăluit de mulți inamici, fu nevoit să caute aiurea locul unde să-și continue apostolatul.

Pe acele timpuri în Moldova și în țara românească, întreg învățământul secundar era în mâini străine. — Limba românească ajunsese să se vorbească numai prin sate și de paraclisieri. Puțini credeau că limba românească poate servi pentru a exprima ideile, cugetările înalte. Gheorghe Lazăr caracterizează în stilul său expresiv astfel starea lucrurilor de atunci: *Românii sunt împotriviți limbei românești, adoptând legi și năravuri străine, mulți sunt crescuți sub aripile străinilor, mulți se rușinează a vorbi românește și, ce e mai mult, defaimă limba românească.*

Dar tot atunci, începu să bată tare un vânt nou și răcoritor. Simțământul despre origina Românilor și despre valoarea acestei origini isbučniă iarăș cu putere în București și în Iași.

Eforia Școalelor din București ia o mare deciziune. Ea înființează o școală românească și o încredințează lui Gheorghe Lazăr.

Grele au fost începuturile și scurtă durata acestei școli. Instalarea ei fu anevoiasă, căci localul dela școală era ocupat de garda domnească și de servitorii Curții. Abia deschisă în 1816, ea fu închisă la 1821.

Cu dânsa se stinge și Gheorghe Lazăr. El se întoarce în micul și necunoscutul sat de pe malul Oltului, unde curând moare.

Scânteia însă aprinsese un foc viu. — Școala românească nu mai putea fi înădușită, căci limba românească răsunase iarăș în școală și la răsunetul ei toată suflarea românească se ridică din adâncul letargiei în care se află. Poporul românesc se trezi — și plin de încredere în sine, el puse mâna la lucru.

De atunci ce pași gigantici am făcut înainte! O transformare întreagă s'a desăvârșit. Credința în țară și poporul ei, redeşeptată în mica școală a lui Lazăr, a devenit generală. Astăzi nu mai suntem aserviți nimănui; mergem pe propria noastră cale. Suntem o țară liberă și ocupăm, în locul unde am fost așezați, o pozițiune importantă. Suntem o țară respectată pentru munca neîncetată ce dezvoltăm pe tărâmul culturai, pentru cumpănirea ce punem în faptele ce desăvârșim.

Această frumoasă serbare ne amintește dar timpurile grele în cari lucrăm, dela mic până la mare, pentru alții, cu puțină speranță pentru viitor. Ea ne amintește însă tot odată începuturile redeşeptării naționale, care au luat un avânt puternic din școală și prin școală.

Această serbare este un omagiu de recunoștință adus unui bărbat care a fost credincios țării și datoriei sale. Ea ne dovedește tot odată cât de prețioase sunt izbânzile ce au produs munca și credința.

Inaugurarea acestui monument, a doua zi în urma zilei de 10 Mai, în care am serbat de astă dată a doua-zecea aniversare a domniei înțelepte și vitejești a lui Carol I, a întâiului Rege al României independente de numire și de fapt, ne face să pipăim cu însuși mâinele noastre și să înțelegem în toată elasicitatea ei acea puternică și semnificativă zicătoare a poporului românesc, iscodită de dânsul pentru a-și dovedi în patru cuminte mersul său istoric și viitorul ce-i este rezervat, acea zicătoare energică *apa trece, pietrele rămân*. În adevăr, astăzi putem zice cu convicțiune deplină: *apa a trecut, pietrele au rămas*.

Primiți, d-le Primar, acest monument ridicat de cetățenii liberi în onoarea școalei românești, în care neconținut se va nutri și în viitor focul patriotismului celui mai sincer și celui mai luminat, focul devotamentului celui mai nemărginit pentru datorie. Primiți în proprietatea Capitalei întâia statuie ridicată de primul sculptor român.

Să pice dar învălitoarea și la strigătul care ne unește și ne va uni totdeauna, ca un singur om, să zicem: *Să trăiască Carol I.*

¹⁾ Sculptorul Georgescu. Pe cele două medalioane de pe soclul statuei se reprezintă, pe unul G. Lazăr făcând lecții, iar pe celălalt G. Lazăr binecuvântând țara, la plecarea sa din București.

II. Cuvântarea

I. P. S. S. Mitropolit-Primat Miron Cristea, rostită

la 29 Septemvrie 1923, la Centenarul morții

lui G. Lazăr.

Vieța și activitatea lui George Lazăr, a marelui dascăl al românismului, încă n'a fost studiată în amănunte, pe bază de documente contimporane, pe care abia acum le adună și pregătește spre editare câțiva harnici scriitori. Numai după cunoașterea lor ne vom putea forma icoana definitivă a personalității sale.

Un fapt este de pe acum neîndoelnic: Lazăr a fost mai mult o fire de proroc inspirat și convins, care n'a prea scris, dar al cărui cuvânt, îndrăsnit și hotărît, a răscolit, însuflețit și cucerit sufletele, croind căi nouă, ceea ce eră prea firesc să-i succedă, dat fiind că propoveduirile lui erau cuvintele redesteptării noastre naționale față de streinii nesuferiți, care ne-au fost năpăstuit poporul și așezămintele lui, întunecând sufletul Românului în propria sa țară.

¹⁾ Serbările centenarului morții lui Gheorghe Lazăr au avut loc în zilele de 29 și 30 Septemvrie 1923, la București și la Avrig.

La *București*, de dimineață, după *Tedeum-ul* dela Mitropolie, unde I. P. S. S. Mitropolitul Primat a rostit o cuvântare ocazională, s'a făcut pelerinagiu la statuia lui Lazăr din fața Universității. Aci, depunând coroane, au ținut discursuri d-l Ministru al Instrucțiunii, reprezentantul Academiei Române și delegații țărilor alipite. După amiază și în ziua următoare au avut loc conferința d-lui G. Adamescu, în fața elevilor școalelor din București — atari conferințe s'au ținut la toate școalele din țară — și a d-lui profesor N. Iorga, pentru marele public.

La *Avrig*, de dimineață, după *Tedeum-ul* din biserică, au rostit cuvântări, în fața mormântului lui Lazăr, I. P. S. S. Mitropolitul Sibiului, A. S. R. Principele Carol, Ministrul Instrucțiunii, cel al Comunicațiilor, cel al Lucrărilor Publice și reprezentanții tuturor instituțiilor culturale din țară; după amiază au avut loc mari serbări populare.

De și a învățat în școalele streine din Ardealul, care pe atunci eră mare principat supus împăratului Austriei (8 ani în Cluj) și teologia în Viena (1806—1811), totuș sufletul lui eră plin de simpatie pentru țările latine, pentru cultura latină, fiind convins că numai duhul ei poate primeni și învioră întreagă veața noastră sufletească. El eră entusiasmă de marele Napoleon, dușmanul Austriei.

Tocmai aceste sentimente i-au devenit fatale, căci la 9 Iunie 1815 ținându-se o întrunire în grădina-restaurant «Flora», care eră proprietatea eparhiei noastre din Sibiu, George Lazăr preamări într'un discurs pe Napoleon și geniul latinătăței și bău în sănătatea lui Napoleon, care se întorcea în triumf din insula Elba spre Paris. Cum Lazăr eră dascăl al cursului preoțesc de 6 luni înființat în 1812 în Sibiu și pentru care eră pregătit anume — Cancelaria «aulică» l-a destituit la 15 Septembrie 1815 și a ajuns sub priveghere polițienească. Un suflet «revoluționar» ca al lui Lazăr, n'a putut suporta aceasta, mai ales că pentru firea lui neastâmpărată intrase demult în relații aspre cu Episcopul său Vasile Moga—desigur strimtorat și el de autoritățile statului, care nu putea admite îndrumări de felul celor date de Lazăr.

Astfel fugi în «țară», unde mai întâi dete lecții în limba românească în familia Bărcănescu.

În viața de atunci, cu totul grecizată, pasul lui Lazăr eră o revoluție. Dulceața graiului național, isgonit la țară, și căldura lui aprinsese în sufletul boerilor cu simț național, — deși latent, de cari totdeauna am avut, puternice nădejdi de lepădare a hainelor grecești.

Glasul lui a știut să câștige aderenți și să producă un curent care să determine pe Vodă, — pe atunci grecul Ioan Caragea—și pe Mitropolitul grec Nectarie, care eră președintele eforiei școlare, a admite deschiderea la 1818 a unei școale superioare naționale în care studiile să fie predate în limba română.

În această «Academie» națională, și-a ajuns activitatea lui Lazăr culmea, devenind un fel de descălecător cultural.

În întunecimea produsă de stăpânirea fanariotă, de școalele grecești, de o pătură suprapusă de intelectualii greci sau grecizați, cu obiceiuri levantine, George Lazăr și școala sa a aprins farul luminei naționale, a cărui farmec, repede l'a simțit mulțime de tineri români, ucenici ai lui Lazăr. Streinii greci se alarmează. Ieromonahul Macarie, cântărețul, care povestește greutățile înce-

putului școalei naționale în București, spune: «că grecii care dețineau puterea, au dus pe profesori pe la divanuri, i-au hulit în lume, au lipit pe zidurile școalei versuri batjocoritoare»..... dar văpaia conștiinței naționale, odată aprinsă, s'a lătit cu elementare forțe.

Puterea cuvântului lui G. Lazăr și a sentimentelor sale românești se învederează din entuziasmul, cu care Eliade Rădulescu și alți ucenici ai lui îi păstrează și cinstesc amintirea și-i propovduiesc ideile.

Este caracteristic pentru modul de gândire a lui G. Lazăr discursul pregătit de el, dar rostit de altul, în această Mitropolie la înscăunarea Mitropolitului român al țării românești Dionisie Lupu, în anul 1819. Iată miezul lui: Arătând gloria strămoșilor Romani și nemernicia strănepoților Români continuă:... «Când s'ar ridică duhul din țărâna acelora și ar privi peste strănepoții marelui Cesar, slăvitului Aurelius și al înaltului Traian oare în ziua de azi mai cunoaște-i-ar? Negreșit, i-ar căută în palaturile cele mari împărătești și i-ar afla în vizuinile și bordeile acele mai proaste și încenușate; i-ar căută în scaunele puterii și i-ar afla amăriți sub jugul prostimei. I-ar căută proslăviți și luminați: și cum i-ar afla? Rupți, goi și asemenați dobitoacelor, de tot căzuți în prăpastia bine gătită spre slujba vrăjmașilor streini, a răpitorilor casei părintești.

Ajungă lacrămile patriei; vremea este acum să se ridice din țărână semințiile căzute și să se afle dreaptă izbăvire.

Aducerea aminte de mărirea strămoșească serve mântuire căzuților săi strănepoți».

Spre a încuraja pe noul Mitropolit, totdeodată președinte al Eforiei școlare și pe colaboratorii lui, încă strămtorați de protipendada grecească, astfel îl ambiționează: «Inălțarea Prea Sfinției Tale nu este decât una pronie dumnezeiască, care făcându-i-se mai pe urmă milă și de acest neam căzut, a rupt aice blestemul lui Dumnezeu și prin ridicarea dreptei Prea Sfinției Tale va să pună acum stavilă întunecimei. Calcă Prea Sfințite Părinte, pe poteca, care cu braț voinicesc și cu duh românesc — spre mai mare mirare a neamului — ai deschis. Intinde fără sfială și pasul spre descoperirea brazdei strămoșești. Aci frica nu mai are loc, sfială zace la pământ. Pronia lucrează și noi toți cu bucurie îți urmăm. Noi, fii duhov-

nicești, îți binecuvântăm toiagul păstoriei, ca să ne fii nouă spre veșnică mângâiere, că nu-ți vor fi cu noi ostelile în zadar».

Din sufletul ucenicilor lui Lazăr trimiși de Eforie în Apusul latin, la Pisa și Paris, — se desprinde același duh îndrăsnit, de re-deșteptare pe toată linia a poporului român.

Așa, călugărul Eufrosin Poteca scrie astfel boerilor în o scrisoare adresată Mitropolitului: «Voiți voi cu adevărat să scoateți pe norodul Valahiei dintre întunericul neștiinței? Cinstiți preoția.... și încă să așezați și o leafă cuviincioasă la toți preoții cei ce vor putea să învețe copiii în toate satele, ca să învețe și cei cu totul neînvățați, spre a se face vrednici cu această leafă, căci până când preoții vor rămânea în starea, în care se află, norodul cum va fi? Voiți voi să vă faceți cu adevărat oameni mari și fericiți? Isgoniți nedreptatea din Valahia. Adunați-vă cu toții în Sfânta Mitropolie: faceți întâi o rugăciune către Dumnezeu, ca să primiți er-tare de păcatele trecute și apoi faceți o lege politicească, care să hotărască dăjdiile de om înaintea fieștecăruia fără deosebire, dela divăniți până la plugari și hrănitorii de dobitoace. Și așa, fără a săraci cineva de tot, se va aduna lesne cu ce plăti toate cheltue-lile statului. Iar în cea mai de pe urmă, voiți voi să fiți creștini cu adevărat? Sloboziți robii creștini ce țineți, căci — fiind voi creștini — nu vi se cade să țineți robi creștinii, nu este rob și slo-bod, ci toți suntem una întru Hristos Iisus, Domnul nostru»... (Pa-ris 15 Septembrie 1824).

O altă scrisoare către aceiași, cu sfaturi și idei asemănătoare, o încheie astfel: «Atuncia veți arăta la toată lumea, cât pot Ro-mânii, strănepoții Romanilor, luminați cu adevărul și lucrând drep-tatea» (1820).

Și din scurtele mele expuneri se vede, cum școala lui Gh. Lazăr n'a deshis numai izvorul, din care s'a dezvoltat puternicul fluviu al Culturii noastre naționale pe fondul Culturii și originii noastre latine, glorificate de cronicarul Miron Costin, ci îndemnurile lui și ale ucenicilor săi ating momente sociale și politice, chemate a reformă întreaga viață a țării în direcție națională. Școala lui a produs roade strălucite, în cât merită atributul de Apostol al re-deșteptării noastre naționale.

Munca școalei lui Lazăr, pe cât de îndrăzneată, pe atât de firească, a pregătit desigur terenul pentru mișcarea lui Tudor Vla-

teromoushal Macarie, călugărul, care povestește grăbițiile încor-

dimirescu și a curățat și alimentat atmosfera, care ne-a scăpat de domnitorul, grec de mitropolitul grec, de limba grecească și de toate străinismele, cari ne înficiașe sufletul românesc.

Scapă-ne Doamne și de apucăturile levantine și de corupția și de obiceiurile balcanice ce își mai ridică pe ici coala capul.

Sărbătorind amintirea lui Gh. Lazăr, noi dăm astăzi țării trei învățăminte prețioase:

1. Fiind Gh. Lazăr fiu de țăran, a învățat școli înalte cu ajutorul bisericii, având bursă din fondurile Eparhiei Sibiului, a ajuns profesor de seminar preoțesc, arhidiacon al bisericii ortodoxe; a ajutat în București la școala de profesori-preoți; clădirea bisericii dela Sf. Sava i-a adăpostit școala națională. A avut bune legături cu această sfântă Mitropolie și cu Chiriarhul ei, acum român. Călugărul Eufrosin Poteca, mai târziu arhimandrit-egumen la o modestă mănăstire i-a fost un îndrăsneț și luminat ucenic.

Toate aceste momente ne dovedesc, ce parte însemnată a avut biserica noastră la întemeierea învățământului național și prin aceasta la regenerarea neamului românesc și la deschiderea căilor care ne-au adus la progresul de azi.

Deci slăviți cărmuitorii ai țării de azi și de mâine și iubită țară, sprijiniți această biserică, ca să ajungă la vechia strălucire, căci mari sunt bine facerile, ce le poate revărsa și în viitor asupra poporului român.

2. Preoți și dascăli, profesori și dirigători, medici și toți fruntașii țării, slujiți cu cinste și cu zel înfocat și munciți cu drag la ridicarea poporului dela țară, căci alese suflete și prețioase energii cuprinde nesecatul ei izvor.

3. Iară cu toții să păstrăm, să sporim și generalisăm moștenirea lui Gheorghe Lazăr și a nemuritorilor lui ucenici și urmași, spre slava amintirii lor și spre înălțarea și întărirea țării românești și a poporului ei.

triumfătoare — cari intrară la Viena în momentul când Lazăr
dăruind Clujul, se duse școala să-și continue studiile — avu-
seseră un elect extraordinar chiar și asupra Principatorilor
Danțene. Nu trebuie decât omul cu voința de fier și curajul
să producă mișcarea necesară.

Omni acesta fu Lazăr, care isburi să producă o în-

III. DISCURSUL

**d-lui dr. C. Anghelescu, Ministrul Instrucțiunii, rostit
la statuia lui G. Lazăr, la 29 Septemvrie 1923.**

După un veac de stăpânire fanariotă și în momentul când cultura grecească renăscută ajunsese la apogeu în Principatele Dunărene, înăbușind orice conștiință națională românească, sosește în București un om, care, înzestrat cu calități sufletești superioare și înarmat cu puternicele arme ale culturai apusene, isbutește numai în câțiva ani să trezească sentimentele naționale amorțite ale neamului său.

Gheorghe Lazăr, ursit de providență să dea o nouă îndrumare culturai românești, și să-i pună noi temelii, reformând întreaga noastră viață națională, sosește tocmai în momentul, când grecismul pusesese năpraznica sa stăpânire pe sufletele celor cari conduceau neamul nostru.

Gheorghe Lazăr isbutește în câțiva ani să trezească din letargie un popor întreg și să înlătore acea cultură streină, care nu avea nici o legătură organică, nici o rădăcină în masa mare a poporului român.

Ideile de libertate și egalitate răspândite în lume de marea Revoluțiune franceză de la sfârșitul secolului al optsprezecelea și entuziasmul pentru armatele napoleoniene triumfătoare — cari intrau la Viena în momentul când Lazăr părăsind Clujul, se dusesse acolo să-și continue studiile, — avuseseră un efect extraordinar chiar și asupra Principatelor Dunărene. Nu trebuia decât omul cu voința de fier și capabil să producă mișcarea necesară.

Omul acesta fu Lazăr, care isbuti să producă o în-

treagă revoluțiune sufletească, întemeind și îndrumând cultura românească.

Alături de el, alături de dascălul care luptă cu armele culturii, veni, ceva mai târziu, un alt erou al neamului, care, luptând cu armele vitejiei, trezi conștiința națională... Acesta fu Tudor.

În două rânduri graiul nostru românesc fu pe marginea prăpastiei, gata să fie prăvălit sau înăbușit de alte graiuri și alte culturi streine; în primul rând, atunci când se introduse limba slavonă în slujba bisericească și în actele țării, și, în al doilea rând, mai târziu, când la începutul secolului trecut, aruncându-se disprețul pentru limba și trecutul nostru strămoșesc, limba românească alungată din casele boierilor și din ruga către Dumnezeu, nu se mai auziă decât în gura iobagului și în cântecele de durere, în doinele poporului.

În acest moment psihologic, sosi Lazăr în București și prin puterea voinței sale, conștient de rolul pe care avea să-l joace, ca un adevărat apostol din amvonul școlii, propovădui românismul.

Patru ani de-arândul, în acest loc, în care ne găsim astăzi, și unde marii patrioți ai neamului i-au înălțat această statuă, în acest loc, în tinda bisericii de la Sfântul Sava, care era aci, Lazăr propovădui cuvântul său cald, trezi conștiința națională, întemeiă cultura românească și deschise larg porțile viitorului neamului.

Sămânța aruncată de el a rupt zăgazarile seculare ale opresiunii și ale ignoranței, a desființat hotarele nedrepte și a întemeiat o conștiință de neam, întâi, și un stat unitar național, în urmă.

Astăzi ca un suprem omagiu, țara recunoscătoare se proslăvește înaintea numelui aceluia care trebuie să fie nu numai simbolul renașterii culturii naționale, ci simbolul unirii tuturor acelor cari au acelaș graiu, aceleași aspirațiuni, aceleași idealuri.

IV. DISCURSUL

rostit de I. P. S. mitropolitul Nicolae Balan

la 30 Sept. 1923, la Avrig, la mormântul
lui G. Lazăr.

Sunt în viața popoarelor chemări venite de sus și sunt suflete cari știu să le prindă solia și să se facă purtătorii ei.

Un astfel de sol al cerului cătră poporul românesc, ca să-l trezească la mai multă conștiință de sine și să-l cheme cătră misiunea sa în lume, a fost și marele dascăl Gheorghe Lazăr, în jurul mormântului căruia, închis acum o sută de ani, ne-am adunat azi aci. Dela acest mormânt se desprinde înțelepciunea cuprinsă în sf. Evanghelie care s'a cetit astăzi, că omul și popoarele trăiesc mai presus de toate prin sufletul lor, «pentru că ce i-ar folosi omului de-ar bobândi lumea toată, și și-ar pierde sufletul său».

De când a sburat de pe buzele Mântuitorului Iisus acest cuvânt, a început o nouă epocă în dezvoltarea lumii. Fericiți cei cari, înțelegând cuvântul, s'au făcut propagatorii luminii și culturii în mijlocul semenilor lor.

Acel pe care-l sărbătorim azi s'a ridicat din părinți țărani din această comună, înfățișând prin trezvia minții și prin agerimea sa toate darurile minunate cu care a înzestrat Dumnezeu neamul românesc. A trecut prin școli străine, la Sibiu, la Cluj și Viena, inarmându-și sufletul cu învățăturile științii, dar a lăsat locul de căpetenie în sufletul său pentru

idealul unității culturale și naționale a fraților săi, pe care l-a văzut de pe paginile trecutului, l-a cristalizat din suferințele prezentului și din întrezăririle către viitor pe cari le prindea cu ochii săi de sburător spre cer. Cu această pregătire s'a întors acasă ca dascăl pentru slujitorii altarului, în Sibiul mult prigonitului nostru scaun vlădicesc.

Pentru un om ca Lazăr, piedecile ivite în cale n'au însemnat decât poarta dela care se deschide mai larg și mai luminos drumul spre idealul visat de el.

Dela Sibiu a trecut Carpații la București unde, în încăperile dela sf. Sava, întemeiază o școală, care n'a fost numai atât, ci a fost un simbol, un drapel, un crez pentru toți Români, amintindu-le că a sosit vremea redeșteptării și culturii românești; a fost o adevărată vatră de lumină care a răspândit în toate unghiurile locuite de Români raze binefăcătoare și a dat roade!

Aceste roade au fost aducătoare de libertate, ele trezind sufletul acelor eroi cari și-au pus în cumpănă vieța și în fruntea poporului, scuturând jugul robiei politice și culturale a Grecilor, au dovedit lumii întregi că suntem un popor vrednic de a trăi liber pe pământul strămoșesc.

Azi au venit Români din patru unghiuri să se închine în fața marelui apostol, care cu neasămănată încredere în sufletul poporului român, s'a făcut luminătorul și desrobitorul neamului său. Au venit să-i aducă prinos de mulțumire și recunoștință.

Uniți azi în cuget și simțiri cu desrobitorii țării, cu cei ce stau în fruntea țării, cu glorioșii noștri Suverani și iubitele odrasle ale întregii dinastii, într' un gând și din suflet aducem laude memoriei lui Gh. Lazăr, celui care, el mai întâi, s'a jertfit.

La împlinirea a o sută de ani dela moartea lui se cuvine să facem azi acî făgăduința sărbătorească că vom

deschide larg porțile sufletelor noastre pentru luminarea
poporului prin duhul iubirii, al buneî înțelegeri între frați,
al libertății prin cultură și progres, împlinind astfel visul
cel mai scump al acestui mare luminător. Iar pe cel
drept și bun, pe Dumnezeu nostru, îl rugăm să odihnească
în pace pe Gh. Lazăr, a cărui pomenire să fie vecinică!

V. DISCURSUL

rostit de A. S. R. Principele Moștenitor Carol,
la 30 Septembrie 1923, la Avrig, la mormântul
lui G. Lazăr

O sută de ani au trecut azi,—și suntem adunați aci spre a proslăvi amintirea sa, — de la moartea marelui dascăl Gh. Lazăr.

Câte lucruri mari nu s'au săvârșit de atunci și ce bucurie n'ar resimți el, dacă ar fi în viață, că azi Avrigul său este pământ românesc.

Privind de aci în spre miază-zi, de sigur, că în copilăria sa a trebuit să se gândească că ce o fi dincolo de acest uriaș zid de stâncă?

Ca și pentru alte mari figuri ale neamului, par'că acest zid a fost făcut ca să fie trecut. Ca și Voevozii legendari, întemeietori de țări, acest voevod al culturii, întemeietor de școală, a trecut zidul ca să-și întărească neamul. Azi noi nu mai avem zid de trecut spre a-ți sărbători faptele, o dascăl prea mărit! Putem privi munții noștri cu sufletul înălțat de minunăția priveliștei, fără groaza de a ști că sunt ziduri tainice, despărțitoare de frați.

Gheorghe Lazăr a fost și el unul dintre eroii cari au priceput că aceste ziduri nu sunt firești și el unul a dat primele lovituri pentru dărâmarea lor.

Ce concepție nobilă ca a sa, să-și pună toată știința, tot sufletul, pentru înălțarea Neamului și întărirea Patriei!

Zic Neam și Patrie, căci, în concepția lui, toți acei cari grăiau și simțiau românește erau de un Neam și de o Patrie.

Cu studiile ce a făcut, putea să devie om bogat, să ducă o viață tihnită, cu toate că nu se înțelesese cu mai marii lui.

Dar a fost el din sămânța luptătorilor fără odihnă și al adâncilor iubitori de neam. A fost sortit să-și închine vieața unei cauze și luptând i-a pus temelia.

Intr'o țară unde toate școlile și cultura erau în mână străină și se făceau în limbă străină, Gheorghe Lazăr a avut nespusa îndrăsneală de a afirma că și în românește se poate vorbi limba științei și a culturii.

Nu numai Constantin Bălăceanu, dar și mulți alți, au fost minunați atunci de un adevăr ce nouă celor de azi ni se pare că nu poate fi altcum.

Azi povestind aceasta, uităm câtă sârguință a trebuit și câte umilinți au fost îndurate spre a proba acest adevăr.

De aci începe toată opera de renaștere culturală a României de azi. Singur un luptător ca el putea să-i pună temeliile. Școala Sfântul Sava a fost focarul de unde a pornit vieața intelectuală a României veacului al XIX-lea.

Sufletul ei era Gheorghe Lazăr.

La căldura acestui suflet s'au încălzit și pregătit cei dintâi pioni ai renașterii noastre. El e soarele care răsare după un lung șir de ani întunecați. Cu el s'a făcut ziuă pentru totdeauna.

Dascăl în adevăratul tâlc al cuvântului, el nu s'a mărginit numai la predarea învățăturilor de pe catredă, ci a încercat prin manifestul său din 1818 să alcătuiască întâiul program pentru școlile românești, și, ceea ce este mai frumos, este că în liniile lui generale acest program

Mormântul lui Gheorghe Lazăr, la Avrig.

este acela care și astăzi stă la temelia alcătuirii noastre școlărești.

Vreo trei ani de zile a lucrat el cu tihnă și energie. Trei ani numai și urmările sunt de veacuri.

Câți n'ar dori să aibă norocul lui, dar câți au energia și perseverența lui?

Dar pregătirea lui culturală a avut și urmări pe terenul politic; acei cari au urmat școala lui au fost dintre cei dintâi cari s'au alipit la mișcarea lui Tudor Vladimirescu. Și el a fost un convins partizan al mișcării naționale de la 1821 și cum putea să fie altfel? Căci el nu era numai dascăl, ci în primul rând un înfocat patriot și un apostol.

Apostol! iată noțiunea magică care l-a ajutat să facă faptele cele mari.

Fără de ea n'ar fi putut reuși.

Și acum când sărbătorim acest mare Român, ce învățăminte putem noi cei de astăzi și mai ales cei din tagma lui, trage din viața lui?

Căci dacă de la cei ce au lăsat urme adânci în istoria dezvoltării unui neam, nu ne alegem cu pilde, la ce îi mai sărbătorim?

Gh. Lazăr a fost ceea ce ar trebui să fie orice dascăl conștient de menirea sa.

Dascăl, Patriot și, mai presus de toate, Apostol.

IV. DISCURSUL

d-lui dr. C. Angelescu, Ministrul Instrucții, rostit la
mormântul lui G. Lazăr, la Avrig, 30 Sept. 1923

În dezvoltarea lor, popoarele urcă drumurile grele și primejdioase care duc spre culmile idealurilor lor politice și culturale. Prinși în vârtoarea luptelor, nu ne dăm seama de măreția biruințelor repurtate, nu putem măsura întinderea progreselor realizate. Aniversările sunt popasuri cari vin, chiar la un veac odată, să ne dea prilejul să aruncăm privirile spre trecut și să măsurăm drumul străbătut.

Se împlinește un veac de la trecerea lui Gh. Lazăr dintre cei vii. Înaintea mormântului lui să ne oprim și să îmbrățișăm cu o privire largă istoria școalei românești în cursul acestui veac.

Ce perspectivă măreață, ce drum fantastic străbătut!

Mintea noastră trece peste etapele mărunte și fixează cele două puncte extreme ale acestei perioade istorice. Acum un veac umilul dascăl pleacă din Ardealul rob și trece munții spre a veni în Bucureștii înstrăinați. El urcă treptele catedrei de la Colegiul Sf-tul Sava, el, întâiul dascăl român în cea dintâi școală românească. Apostol al unei credințe și al unei idei, profesor și luptător, el afirmă și dovedește, în mijlocul neîncrederii obștești, dreptul și putința învățaturii în limba națională. Semănătorul a căzut doborât de oboseală, dar sămânța aruncată de el a rămas pe pământ bun, a încolțit și a crescut cu putere.

Astăzi, copacul secular al culturii naționale își resfiră brațele robuste ale celor patru universități, mlădițele viguroase ale celor 500 de școli secundare și frunzișul bogat al celor douăzeci de mii școli primare, presărate pe tot cuprinsul pământului românesc. Și acest pământ e liber și întregit prin puterea pe care ideea națională, cultivată prin școală, a sădit-o în sufletul Românilor.

Un sentiment legitim de satisfacție și de mândrie pentru cele ce am obținut, de încredere pentru cele ce ne-au mai rămas să săvârșim, ne covârșește inimile.

Il depunem ca prinos de adâncă recunoștință pe piatra lui funerară.

Gheorghe Lazăr este o figură simbolică a neamului românesc. În ciuda hotarelor artificiale, pe care le ridicase vitregia vremurilor și răutatea oamenilor, sufletul poporului nostru a păstrat o continuitate, care s'a manifestat în decursul veacurilor printr'un schimb aproape neîntrerupt de oameni și de idei. Trecerea lui Lazăr dincolo de munți simbolizează descălecatul cultural al Ardelenilor, care a dat impulsul întemeierii unei culturi naționale, așa după cum, cu cinci veacuri mai înainte, descălecatul Voevozilor a dat impulsul întemeierii unei vieți politice de stat. Și eră indispensabil acest descălecat, pentru a pune bază formelor proprii de organizare culturală națională, imposibile de dezvoltat sub regimul de opresiune din Ardeal. Sămânța școlii românești nu putea găsi terenul prielnic de dezvoltare de cât în țara mamă, în special în Bucureștii atât de huliți, în Capitala țării libere, care a fost și este centrul unde pulsează viața românească.

Bucureștii au atras toate energiile ivite în toate colțurile pământului românesc și de aci le-a răsfrânt peste tot, întărindu-le. Și Lazăr a venit aci în Capitala țării mame, cum au venit atâția, dinăuntrul hotarelor strâmte și din afara lor. Iar aci, ideile au devenit forțe cari au rupt zăgazarile

seculare ale opresiunii și ale întunericului, au desființat hotarele și au întemeiat o conștiință de neam, întâi, și un stat unitar național, în urmă.

Iată cum caracterizează marele Ion Brătianu venirea lui Lazăr la București:

«Când Lazăr trecu Carpații și poposi în capitala românească grecismul năbușise limba noastră; clasele avute abia mai îngânau limba părinților lor și numele de Român devenise un nume de dispreț; limba greacă comandă după Tron, ea regulă drepturile și datoriile oamenilor, dascălii greci ocupau catedrele în școala domnească, și tot în limba greacă se ridicau imnurile la cer, pe când cea română abia se mai auzia pe lungul brazdei, în monologul plugarului, ce mână boii. Care fu dar puterea, de care dispuse Lazăr, el, care nu avea alt sceptru de cât toiagul de pelerin, și altă aureolă, altă coroană de cât praful, ce-l adunase pe calea cea mare, ce ducea din Transilvania la București? Ce putere supra-umană avu Lazăr ca, la rândul său, să ridice după patul morții, nu un individ, ci o națiune și să-i zică: «Școală-te și mergi», și ea să meargă? Nici una de cât aceea, pe care o dă Dumnezeu oamenilor, cari se hotărăsc să se ridice cu sufletul și cu inima, spre a se face expresiunea unei nevoi, a unor trebuințe simțite, a unei idei mari, cari știu, la un moment propriu, să se gândească și să voiască pentru o națiune întreagă».

Și acum, d-lor, ce răsplată mai desăvârșită pentru apostolii marilor idei? Ce apoteoză mai strălucită pentru pionierul școlii naționale românești, pentru dascălul sărac și necunoscut care a trecut Carpații cu desagii la spinare, spre a duce cel dintâi cuvânt românesc în școala înstrăinată de la București, de cât aceea de a avea la un veac după moartea lui, strânși în jurul mormântului modest, pe reprezentanții României Mari și pe fruntașii vieții politice și intelectuale

ai țării întregite, în care Carpații nu mai sunt hotar, ci legătură. Ingenunchiați pe piatra umilului mormânt, noi putem să-i strigăm: Lazăre, minunea s'a săvârșit; neamul românesc a reînviat; el e astăzi așa cum l'ai dorit tu, adunat tot la un loc și poate să-și cinstească eroii fără nici o stânjenire.

Avrigul a intrat în istoria neamului nostru, ca și Turda, ca și Putna, ca și toate locurile unde glia fecundă a țării învelește oseminte de eroi, care cu brațul, cu cugetul sau cu cuvântul au pus câte o piatră la edificiul cu care astăzi ne mândrim.

În aceste locuri sfinte, noi, urmașii, vom găsi prilejuri de reculegere și reconfortare morală, și aducând omagiul de admirațiune și recunoștință pe care-l datorim iluștrilor întemeietori ai țării, vom proslăvi numele lor și-i vom asigura, că vom ști să ne facem datoria conservând și întărind unitatea neamului, pentru care ei au luptat și s'au jertfit.

Alte și în genere, tot fiindul dealului râului, sunt foarte sesoare și de aceea și expuse deselor inundații ale apelor de munte, care adeseori umplă tare râul; după astfel de întâmplări, sesoana și înfundări mari de câmpuri frumoase și bine lucrato se treiesc subit în tabăcilor de necultivat.

Lipsind pânze, pe aici râul trebuie să-l treci cu podul. Tre-
PARTEA V.
 conștienți din Avrig și Săcăbune au arădat-o, plăcând o sumă în-

A N E X E

I. Avrigul în 1815.

La o mică depărtare de Brad (Girelsau), pe țărmul stâng al Oltului, zace Avrigul (Freck, Felek).

Biserica românească din Avrig.

Aici Oltul, peste care trebuie să treci pe un pod, este destul de lat, dar adâncimea sa obișnuită nu trece peste un stâncen. Malu-

rile și, în genere, tot ținutul dealungul râului, sunt foarte șesoase și de aceea și expuse deselor inundări ale apelor de munte, care adeseori umflă tare râul; după astfel de întâmplări, șoseaua și întinderi mari de câmpuri frumoase și bine lucrate se prefac subit în mlaștini de neumblat.

Lipsind puntea, pe aici râul trebuie să-l treci cu podul. Trecerea aceasta este un drept allodial al scaunului Sibiului; dar locuitorii din Avrig și Săcădate au arendat-o, plătind o sumă însemnată.

Avrigul însuși este un sat însemnat, clădit în parte pe o înălțime, având o biserică evangelică și una greco-neunită. Numărul locuitorilor sași este neînsemnat, cea mai mare parte din locuitori o dau Valahii, a căror hrană de căpetenie este *cărăușia*, Ei transportă adeseori mărfurile negustorilor în *Ungaria, Slavonia, Banat și Valahia*.

Drăguta vilă care-a construit-o răposatul guvernator, Br. Samuel v, Bruckenthal și frumoasa grădină a vilei ofere călătorului câteva ceasuri de petrecere plăcută; mai ales frumoasă este perspectiva de pe terasa clădirii asupra grădinii întregi. Răposatul avea obiceiul ca și la adânci bătrânețe să închine liniștei câmpenești partea cea mai mare a timpului de vară¹⁾

¹⁾ Din *Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*, 1815, p. 168. — Scrisă de un controlor al carantinilor).

II. Oă rãvnițoare spre învățãturi ¹⁾

I

Fraților sympatrioți
 Un veac nou ni s'au ivit
 Cu bune lumini spre toți
 Științe au înflorit.
 Musicesc glas auzim,
 Chiamă, ne strigă pre toți,
 Câți în prostie dormim
 Că zacem ca niște morți.

II

Glas din Olymbu pe toți
 Chiamă, vă strigă, veniți.
 Romanilor strănepoți
 La Museu mergeți, grăbiți.
 Iată că ni s'au urzit
 Rostul cel de mult ohtat
 Astăzi la toți s'au ivit
 In faptă învederat.

III

Un veac de mult neuitat
 Numărul cel strămoșesc
 Astăzi alt s'au arătat
 Strigând cu glas părintesc
 Veniți, fiilor, veniți!
 Ajungeți, vă deșteptați
 Muzele strigă, grăbiți
 Mergeți de le 'ntâmpinați.

IV

Tineri să ne sârguim
 Să plămădim doftorii,
 Pentru ca să mântuim
 Pre cea stearpă fără fii
 Tu! cea stearpă, să rodești
 Până când tu fără plod?
 Până când să pătimești
 Să nu naști din tine rod.

¹⁾ Această odă a lui Paris Mumuleanu a fost scrisă — așa se pare —
 cu prilejul deschiderii școlii lui Gheorghe Lazăr, în 1818.

V

Vremea e să odraslești
 Și să naști fii adăpați,
 Ca prin ei și tu să crești
 Și lauda să-ți înalți.
 Să te lauzi neîncetat,
 Și de fii să te fălești
 Slavă să ai necurmat
 Cu podoabe musicești.

VI

Tineri, bătrâni, îndemnând,
 Patria s'o folosim,
 La isvor nou alergând,
 Științe să dobândim.
 Limba siliți s'o lucrați
 Cu unealte maiestrești
 Rod în lumină să dați
 Din Muse filosofești.

VII

Tu, Patrie, până când
 Să tot suferi defăimări?
 De ce îngăduiești, gemând
 Mii de hule și bârfări?
 Pune stavilă poprind
 Gurile ce clevetesc
 Popreaste-i ne mai hulind
 Neamul cel strămoșesc.

VIII

Invârtind sfera cătați
 Au doară nu cădem
 In grami, precum și alți
 De unde ne și trăgem.
 Nu, nu până în sfârșit
 In prostie să trăim
 Iată vremea au venit
 Ca și noi să ne trezim.

IX

Cu o scumpătate toți
 Fierbinte să ne silim
 Fraților simpatrioți
 Limba s'o canonisim.
 Cu cuvânt gramaticesc
 Firea să i-o altuim
 Să dea rod filosofesc
 Cu regale s'o vorbim.

X

Stări, boieri, neguțitori,
 Toți să îndeletnicim
 Cu mijloace și ajutori
 Patria s'o folosim.
 Datoriei strămoșești
 Ni se cade să urmăm
 Cu daruri duhovnicești
 Pururea s'o ajutăm.

XI

Mai întâiu suntem datori
 Școalele să le cătăm
 Și să fim îndemnători
 Cu daruri să le 'nzestrăm.
 Pildă avem pe Evropei
 Cărora să le urmăm
 Intr'adins și cu temei,
 Ce chip să 'ntrebuințăm?

XII

O! noi cei nerăvnitori
 Mult o să ne lenevim,
 Să fim neînțelegători
 Și-n rușine să dormim?
 Să fim noi începători
 Acestii nalte măriri
 Ca să lăsăm următori
 Pre fii întru pomeniri.

XIII

Am căzut, să ne sculăm
 Și de eram întinați,
 Acușa să ne spălăm
 Și să fim iarăș curați.
 Nu în veci să rămânem
 Cu ponoase lepădați
 Ci să silim cât putem
 Să nu fim tot defăimați.

IVIX

Ce rușine să vedem
 Alte limbi cum se slăvesc
 Iar noi încă nu putem
 Să dăm rod gramaticesc.
 Neam cu schiptru că ni-aflăm
 N'am putea'n stare să fim,
 Limba noastră s'o-învățăm
 Cu ea să filosofim?

VX

Toți prin științe s'au mărit
 Și slava ș'au înălțat
 Ajungând la bun sfârșit
 Prin adevăr luminat.
 Acum și noi să sărim
 Din ceeace ne aflăm
 Grăbind să ne poleim
 Prostia s'o lepădăm.

XVI

Tineri, vă rog, îndemnați,
 Cât puteți la al meu sfat,
 Ceată mare v'adunați
 S'ajungem la scopos nalt.
 Rogu-vă și vă pohtesc
 Numai îndărătniciți
 La câte vă sfătuesc
 Intr'adins cu toți grăbiți.

XVII

Astăzi s'au descoperit
 Un izvor prea minunat
 Noi, celor ce-au chibzuit
 Să mulțumim neîucetat,
 Și cu râvnă s'alergăm
 La acest prea dulce izvor
 Unul pe altul să îndemnăm
 Pre câți să se adape vor.

XVIII

Să alergăm mare și mic
 Cu libov învăpăiați
 Să nu lenevim nimic
 Să putem fi lăudați.
 Prostia, ce pân'acuși
 Ca o sarcină purtăm,
 Și cu tot suntem supuși
 Vremea e s'o lepădăm.

XIX

Până când împomilați
 Prostii neomenești?
 Până când neînvățați
 De științe filosofești?
 Acum să ne deșteptăm
 Ca prin științe să putem
 Intr'un număr să intrăm
 Cu ceice de-un neam trăgem.

XX

Acuș Patria săltând
 Așteaptă s'o folosim,
 Noi nimic nepregetând
 Numele să i-l mărim.
 Mari, mici, netăgăduit
 Datori suntem să silim
 Să-i facem nume slăvit
 Și cu sporiul s'o mărim.

IVX

XIX

III. Tradiții locale din Avrig despre G. Lazăr ¹⁾

Un nepot al lui G. Lazăr, fiul fratelui său mai mare, mort pe la 1875, spune că, după întoarcerea dela Viena, unchiul său State, s'a apucat odată să-și răză de ei făcând să plouă. «A pus un blid cu apă pe masă și cetind dintr'o cârtică, am văzut înălțându-se de odată un nor din blid. Când nu ne mai vedeam unul pe altul, de ni se părea că suntem la munte, într'o negură, a deschis repede fereastra și nici una nici două, a început să plouă binișor în casă. Atunci eu am zis: bine, domnul nostru, de plouat ne-ai plouat acum, dar de nins ne-ai putea face să ne ningă? Ba v'aș putea, răspunde domnul, dar mi-e frică să nu vă răciți, că sunteți cam uzi acum.

Altă dată eram cu tata la fân în Cărbunari, unde venise și domnu să vază cum lucrăm și șă-și mai aducă aminte de locurile unde «a fost cu vițeei». Eră o zi de vară caldă, de se uscă fânul până la amiază. Bătrânul Țicu aveă ograda chiar lângă a tatii.—«Ce-mi dați, zise domnul către noi, să fac să plouă fânul Țicului?» —«Ba lasă-l, săracul, că tocmai în vara asta îi s'a stricat fânul mai tot, de ploaie, să-i rămâie cel puțin acesta curat», răspunse tata.

«Apoi n'am să i-l stric eu de tot», zise domnul.

¹⁾ Dintr'un manuscris al unui strănepot din Avrig al lui Gheorghe Lazăr.

«Bine, fă, dar o să te blesteme și mă tem că n'o să te sfârșești bine».

«Las pe mine», răspunse domnul, și nu știu ce și-a luat, cu ce unelte și-a încărcat mâinile și s'a furișat pe supt arini până în părau. De odată vedem că încep a cadea picături mari, din ce în ce mai dese, peste ograda Țicului. Bătrânul, săracul, sare de sub mărul pădureț, sub care odihneă de amiazi, apucă grebla și începe a-și adună fânul în ruptul capului. Nu știa ce e, până l-a întrebat tata:

«Dar ce faci, Țicule, visezi ori ce naiba, că nu plouă din senin, uită-te la noi e soare!» — «Soare, zău, la voi, răspunse Țicu, sforăind de mânie, la voi cum să nu fie soare, ca'ți adus pe dracul, să v'ajute». Atunci am isbucnit într'un hohot, că, zău, nu-mi puteam ține râsul, iar Țicu trăgea din greblă vrășmaș și borborosiă: «O, trăsni-te-ar Dumnezeu, boală necurată, o dare-ar Dumnezeu tot prin ploi să umbli.— Mă miram, unde a fost el atâția ani. La școala șolomonarilor cari poartă vremile».

De atunci până azi, Avrigenii când vorbesc de feciorul cel învățat al lui George Lazăroaia, din capul satului, îl reamintesc numai sub numele de *șolomonar*.

* * *

Vara, când Lazăr petrecea vacanța acasă la părinții săi, se spune că aveă obiceiul să tragă cu pușca și să împuște ciori de pe turnul bisericii din sat. Din această cauză la hirotonisirea sa de diacon la Sibiu, Ermolae Răduțiu din Avrig, — nu învățătorul, ci un cărauș care de abia știă să citiască și să scrie și care de altfel dusesese cu căruța pe Lazăr până la Carlovitz, — din îndemnul episcopului Vasile Moga, ar fi strigat în biserică: «ho! stați, nu sfințiți pe un om care pe lângă alte necuviințe față de biserică, ca

nepostire, citire de cărți ereticești, a mai împușcat, de atâtea ori, cioare și coțofane de pe turnul bisericii din Avrig». — Un preot nu trebuie să tragă cu pușca. — Ca răsplată pentru fapta sa, căraușul Ermolae Raduțiu a fost sfințit în urmă de episcopul Vasile Moga, ca preot — spune tradiția.

IV. Intâia scrisoare din Viena a lui G. Lazăr către părinții săi¹⁾

Iubite tată și dorită mamă,

Iată-mă acum, după o călătorie de mai multe săptămâni prin mai multe țări, ajuns în Beciu, în satul împăratului, cum tot ziceați D-voastră. Îți aduci aminte, când eram copil, că tot ziceam cum că peste dealul Bradului — un sat în apropiere de Avrig — nu mai este lume și că afară de țara Oltului, câtă se vede din Avrig nu mai este nimic încolo. Acum am văzut cu ochii atâtea țări, atâți oameni, sate și orașe, de mă dureau genele, iar când am ajuns în Beciu, mi se pareă că până atunci numai cât am visat, așa mi s'a șters din minte toate lucrurile câte le-am văzut până atunci. Dar pentru asta să nu credeți că v'am uitat, gândul meu este tot acolo și nu doresc alta decât să vă țină Dumnezeu pe toți ca să ne putem întâlni într'o zi fericiți. Să nu vă fie jale după mine, să nu ziceți că mă aflu între străini, pentru că oamenii depe aici sunt foarte prietenoși și veseli. Când am vorbit cu ei despre țara noastră și despre Români, s'au mirat și ei, câte neamuri se mai află în țara împăratului,

¹⁾ Eustatie Lăxăroaia, istorioară inedită de Mih. Lazăr 1879

și nu știeau nici încotro bate țara Ardealului. Iar când le-am spus că neamul nostru se trage din Italia, dela Rîm, de când cu Traian Impăratul și cu Dacii, s'au minunat și au început a mă pipăi să vază dacă suntem făcuți și noi ca ei și mai cu seamă, pentru ca să zică că au pus mâna pe un nepot de ai lui Traian. Un om bătrân care auzise de răscoala lui Horia, când i-am spus că sunt Român a căscat gura cu mirare, pentru că fiind nemții oameni cam urîți și văzându-mă pe mine Avrigean voinic și ocheșel mi-a răspuns: «Bine, domnișorule, eu gândiam că pe la Dumniavoastră sunt tot mâncători de oameni, tâlhari și hoți, cu ochii cufundați și cu gura până la urechi, pentru că așa spuneau cești de pe aici, cari au fost în Ardeal să aducă știri despre oamenii lui Horia».

Eu i-am răspuns că Românii sunt cei mai blânzi oameni din toată țara împăratului, dar când îi pui unghia la gât îi se cam lărgește și lui gura și îi se încruntă ochii, -- asta-i totul. Lucru firesc, Românii noștri, când au văzut comisarii sgâindu-se la ei cu sfială de o împuscătură, vor fi început a scoate limba către ei și aceștia, s'au speriat, au fugit și au spus aci vedenii înfricoșate.

Le-am spus multe despre Români și țara lor, cum e de frumoasă și că tocmai pentru asta se înfuriază ei, când se încercă străinii să li-o ia. Mai încolo, am să mă duc odată chiar la împăratul și să-i spun lucruri despre Români, de cari n'a auzit niciodată. De aceea, să nu vă fie jale de mine, pentru că eu am venit aici, tocmai pentru ca să lucrul spre ușurarea sorții noastre triste. Ba eu aş zice că, în loc să vă supărați, să fiți dimpotrivă mândri, pentru că tocmai pe mine m-a ales Dumnezeu să fiu talmăcitorul durerilor neamului român aici între străini.

După ce voiu fi isprăvit cu învățătura mă întorc la Sibiu, pentru ca să fim iar aproape unul de altul, și mai

zic, nu vă obidați, căci atunci vor veni zile mai bune de vom râde de nevoi.

Spune-i mării că-i sărut mâinile cari m'au grijit atâta vreme, când eram la școală la Sibiu și în Cluj, și să tragă nădejde că am să-o cinstesc odată purtând-o în toate zilele prin orașul Sibiu cu hinteul, pentru ca să văză lumea că vrednicia nu numai în palaturi, dar și în bordeiuri se găsește !

Mă închin cu sănătate la toți frații și la rude, iar pe Ana trimeteți-o chiar și acum la școală, ca să o puteți mărită după un om vrednic.

Rămâiu al Dumniavoastră de binevoitor.

Eustatie

V. Catalogul bibliotecii lui G. Lazăr ¹⁾

După cărțile aflătoare în Biblioteca Academiei Române

Die Briefe des Seneka. Aus dem Lateinischen von Johann Franz von Palthen, königl. Schwedischen Iustizrath. Zweyter Band. Leipzig und Ros-tock, in der Koppischen Buchhandlung, 1766, in 8°, 8+608 p.—A 12251²⁾.

Pe foaia de titlu iscălit „Lazăr“.

Le spectacle de la nature, ou entretiens sur les particularités de l'histoire naturelle, qui ont paru les plus propres à rendre les jeunes gens curieux, & à leur former l'esprit. Troisième partie, contenant ce qui regard le Ciel & les liaisons des différentes parties de l'Univers avec les besoins de l'homme. Tome Quatrième. Nouvelle édition. Tome sixième, contenant ce qui regarde l'homme en Société. Nouvelle édition, A Paris, chez la Veuve Estienne & Fils, rue S. Jacques, à la Vertu. M.CCC.LII. Avec Approbation & Privilège du Roi. in 8°, 599; 601 p. — A. 12252.

Iosephs von Sonnenfels K. K. Wirkl. N.-Oe. Regierungsrats, ordentlichen öffentlichen Lehrers der Polizey, Handlung und Finanzwissenschaft. *Grundsätze der Polizey, Handlung und Fintanzwissenschaft*. Zweiter Theil. Verbesserte und vermehrte Auflage. Wien, bey Joseph Kurzbock, K. K. illyrisch und orientalischen Hof-wie auch N. — De. Landschafts und Universitätsbuch druckern 1771. In 8°, 531 p. — A. 12253.

Das alte Testament, das Buch der Propheten. 2 volumme. 358; 220 p. Titlul rupt.

Das neue Testament unsers Herrn Iesu Christi, Verteutschet durch D. Mart. Luth. Mit Kurfürstl. Sächs. Durchl. Befreyung. Wittenberg. In Verlegung Balth Christ. Wustens. Druckers und Buchhändlers in Franckfurt am Mayn. Im Jahr Christi M.DC.LXXXIX. In 8°, 191 p. Lipsește sfârșitul.

Ambele volume sunt legate împreună. — A. 12254.

Novum Testamentum, latine et graece. Defectuos. lipsește începutul până la pagina 33 și sfârșitul dela pagina 410. — A. 12255.

Catechism, în limba sârbească, românească și germană.

¹⁾ Compus de d-l I. Băcilă, funcționar al bibliotecii Aeademiei române.

²⁾ A 11225 etc. însemnează numerele subt cari cărțile se află la Academie.

Defectuos, lipsește începutul până la pagina 18. La sfârșit sunt adăugate 20 de pagini scrise cu chirilică, cuprinzând psalmi, rugăciuni și altele. — A. 12256.

Christliche Lesungen über verschiedene fromme Materien auf jeden Tag des Monats. Zum Trost frommer Seelen. Von dem Verfasser der Nachfolgung Maria. Aus dem französischen von S.... Wien, gedruckt bey Ioh. David Hörling, 1786. In 8°, 386 p. — A. 12257.

M. T. Ciceronis Orationes. Pro Archia, in Catilinam, post reditum, pro lege Manilia, pro Milone, emendatae et illustratae a Christoph. Augusto Heumanno.

Isenaci, Apud Mich. Gottl. Griesbachium. *M.DCCXXXV.* In 8°, 592 p. — A. 12258.

Allerhand Nützliche Versuche, Dadurch zu genauer Erkänntniss der Natur und Kunst der Weg gebähnet wird denen Liebhabern der Wahrheit mitgetheilet, von *Christian Wolff*en, königl. Schwed. Hochfürstl. Hessischem Regierungs Rathe, Mathemat. & Philos. Prof. primario zu Marburg, Professore honorario zu St. Petersburg, der königlichen Academie der Wissenschaften zu Paris, wie auch der Königl. Gross-Britannischen und der Königl. Preuss. Societät der Wissenschaften Mitgliede. Dritter Theil. Halle im Magdeburgischen 1738. Erster Theil Halle im Magdeburgischen 1745. Mit allergnädigsten Privilegiis, zu finden in der Rengerischen Buchhandl. 8°, 625; 599 p. — A. 12259.

Sexti Aurelii Victoris. Historia Romana. Ex recensione Ioannis Friederici Gruneri cura Franc. Xav. Schönberger. in c. nec non c. r. Gymn. Acad. Vindob. eloquentiae et linguae graecae professoris P. O. *Viennae, 1806.*

Typis Antonii Pichler, in 8°, 217 p. Iscălit „Lazar“. — A. 12260.

L'école des moeurs au réflexion morales et historiques sur les maximes de la sagesse. Ouvrage utile aux jeunes-gens & aux autres personnes, pour se bien conduire dans le monde. Quatrième edition, revue & corrigée avec soin, & augmentée de plusieurs nouveaux traits d'histoire. Par M. l'Abé Blanchard, chanoine d'Avenay. Tome premier. Tome troisieme. A Lyon chez Jean-Marie Bruyset, Pere & Fils, rue Saint-Dominique. *M.DCC.XC.* Avec approbation & privilege du Roi. In 8°, XXIV + 454; 512 p.

Pe amândouă volumele este iscălit „Lazar“. — A. 12261.

Einleitung in die schönen Wissenschaften. Nach dem französischen des Hrn. Batteur, mit Zusätzen vermehret von *Karl Wilhelm Ramler.* Erster Theil. Wien 1770, Vierter Band. Wien 1771. Gedruckt bey Ioh. Thomas Edlem v. Trattnern, K. K. Hofbuchdruckern und Buchhändlern. In 8°, 387 p.; 410 p.

Ambele volume sunt iscălite „Lazar“. — A. 12262.

Der philosophische Geist unsers Jahrhunderts. Von *Lorenz Hübner* kurpfalzbaierischen Professor. München Verlegt Johann Neponuk Fritz, Buchhändler nächst dem schönen Thurm. 1781. In 8°, 384 p.

Iscălită „Lazar“. — A. 12263.

Institutiones Ethicae christianae seu theologiae moralis, usibus Aca-

demis adcommodatae ab *Antonio Carolo Reyberger*, Abbatiae Mellicensis Ord. D. Benedicti presbytero capitulari, S. S. Theologiae Doctore, ac moralis theologiae professore publico et ordinario in Universitate Viennensi, atque librorum censore Caes. Reg. Tomulus II.

Viennae, apud Chr. Frid. Wappler et Beck. M.DCCC.VIII. In 8°, XVI + 461 p. Iscălită „Lazar“. — A. 12264.

Einleitung in die göttlichen Bücher des alten Bundes von *Johann Iahn*, Doct. der Philos. und Theolog., K. K. Prof. der orientalischen Sprachen, der Einleitung ins V. T. der bibl. Archäolog. und der Dogm. auf der Universität zu Wien. I. Theil. Zweyte ganz umgearbeitete Auflage. Mit einer Kupfertafel. Wien, bey Ch. Friedr. Wappler und Beck. 1802. In 8°, 570 p. — A. 12265.

Des Freyherrn von *Martini Lehrbegriff des Natur-Staats und Völkerrechts*. Aus dem Lateinischen. Erster Band, welcher die allgemeine Einleitung enthält. Wien, in der Sonnleithnerischen Buchhandlung 1783. In 8°, 126 p. Iscălită „Lazar“. — 12266.

Pastoral-Anweisung nach den Beduerfnissen unsers Zeitalters von *Andre Reichenberger* der Gottesgelehrtheit Doktor k. k. Professor der Pastoraltheologie an der Universität zu Wien des ersten Theiles. Erster Band, Zweyter Band. Wien bey Peter Rehm's sel Wittve 1805. In 8°, VI + 428; 423 p. A. 11801. — A. 12267.

Das Evangelium, zergliedert nach dem historischen Zusammenhange der vier Evangelisten, samt erbaulichen Anmerkungen. Nach dem Französischen. Herausgegeben von *Ioseph Mayer* k. k. Hofkaplan. Erster Band. Wien, gedruckt bey Mathias Andreas Schmidt, 1783. In 8°, 399 p. Iscălită „Lazar“. — A. 12268.

D. D. *Systema Mineralogicum*, quo corpora mineralia in classes, ordines, genera et species, suis cum varietatibus divisa, describuntur, atque observationibus, experimentis et figuris aeneis illustrantur, a *Johann Gotsh. Vallerio* equite ordin. Reg. Wasaei, chemiae, metallurg, et pharmaceut. profess. reg. ord. et emer. Ups. Academ. Imper. Nat. curios nec non. rr. acad. stockh, et ups. Membro. Tom. II. In quo mineral & concreta describuntur. Cum indice quadruplici. Editio nova & correcta. Cum priv. Ser. Elect. Saxoniae. Viennae, ex officina Krausiana, 1778. In 8°, 640 p. Iscălită „Lazar“. — A. 12269.

Disertationes historicae (de) *P. Corn. Stephan*. In 8°, 462 p. Iscălită „Lazar“. Pe scoarță stă scris: Vendit Alexander Clary Altaria Clinstund. Vendere iure potest, emerat ille prius. — A. 12270.

M. Tullii Ciceronis. Opera ad optimas editiones collata. Studiis societatis Bipontinae. Volumen octavum. Biponti. Ex typographia societatis, 1781. In 517 p. — A. 12271.

Francisci Samuelis Karpe. Caes. Reg. Philosophiae in Universitate Viennensi professoris. *Institutiones Philosophiae moralis*. Pars prima, philosophia practica universalis. Pars secunda, ethica philosophica seu doctrina virtutis. Pars tertia, jurisprudentia universalis seu doctrina juris.

rationis. Viennae. Sumtibus Christ. Frid. Wappler et Beck. 1804. In 8°. 104; 116; 124 p. Iscălit „Lazar“. Toate legate împreună. — A. 12272.

Biblia Hebraica Manvalia ad praestantiores editiones accurata. Acceserunt: I Analysis et explicatio variantium lectionum, quas Kethibh et Kri vocant. II. Interpretatio Epicriseon Masorethicarum singulis libris biblicis subiectarum. III. Explicatio Notarum Marginalium textui s. hinc inde additarum. IV. Dictionarium omnium vocum veteris testamenti hebraicarum et chaldeicarum denuo emendatius editum. Cura et studio *Johannis Simonis* histor. s. et antiquit. prof. Editio secunda emendatior. Halae, sumtibus orphanotropei, M.D.C.LXVII. In 8°, XVI + 1334 + 75 p. Pe copertă scris cu litere cirilice: discinctus, descins; discalceatus descult. — A. 12273.

Der Schwätzer. Eine Sittenschrift, aus dem englischen des Herrn *Richard Steele*. Erster Band, Zweyter Band. Mit allergnädigster Freyheit. Leipzig, in Lankischens Buchhandlung, 1756. In 8°, XLVI + 776; 808 p.

Legate împreună, iscălită „Lazar“. Partea II până la pag. 75 deteriorată. — A. 12274.

Elementarbuch der hebraischen Sprache. Erster Theil, hebraische Sprachlehre. Von *Johann Jahn* Doct. der Philosoph. und der Theolog., k. k. Professor der orientalischen Sprachen, der Einleitung ins A. T. der biblich. Archäologie und der Dogmatik auf der Universität zu Wien Zweyte ganz umgearbeitete Ausgabe. Wien, 1799. Bey Christian Friedrich Wappler.

Iscălit „G. Lazar, a. 807“. Pe o foaie anterioară tot el scrie: „Grammatică Jidovească, mie Georgie Lazar Teologul clerului neunit din Transilvania prin prea slăvitul Domnu de Steandru, Directorul împărătesc al învățăturilor Teologicești, din prea vestitul Universității al Beciului, părintești cinstită, Beciu 807“. In 8°, XLIV + 180 p. — A. 12275.

Genera plantarum cum characteribus suis essentialibus et naturalibus quae ad facilius assequendam earum notitiam secundum Corollae limbum ordinavit, et edidit *Jacobus Wermischek*, medic, doct. Viennae Austriae, e typographeo kaliwodiano. M.DCC.LXIII. In 8°, 430 p. — A. 12276.

Zu dem höchsten alleinigen Jehovah gerichtetet theosophische *Herzens Andachten* oder Fürstliche selbst verfasste Gedanken wie wir durch Gottes Gnade uns von dem Fluch des Irdischen befreycn und im Gebet zum wahren Licht und himmlischen Ruhe eingehen sollen. Nebst einigen aus dem Buche der Natur und Schrift hergeleiteten philosophischen Betrachtungen, von den drey Haushaltungen Gottes, im Feuer, Licht, und Geist, zur Wiederbringung der Kreatur, Philadelphia, im Jahr Christi 1789. In 8°, 359 p. Iscălită „Lazar“. — A. 12277.

Lehrbuch der allgemeinen und medicinischen Chemie. Zum Gebrauche seiner Vorlesungen entworfen von *Ioseph Franz Edlen von Jacquin*, der Arzneykunde Doctor; öffentlichen, ordentlichen Professor der Chymie und Botanik an der Universität zu Wien; der königlichen Academie der Wissenschaften zu Turin Corespondenten; der Linneischen Gesellschaft zu London; der Gesellschaft naturforschender Freunde in Berlin; der

naturforschenden in Jena; der Provincialgesellschaft der Künste und Wissenschaften zu Utrecht; der batavischen Gesellschaft zu Haarlem; der physischmedizinischen Gesellschaft zu Bassel; des Collegium medicum zu Venedig; der Ackerbaugesellschaft zu Turin, v. f. w. Mitglied. Erster Band. Zweiter Band. Dritte umgeänderte und vermehrte Auflage. Wien, bey Christian Friedrich Wappler und Beck. 1803. In 8°, 342 (partea I deteriorată); 276 p. Iscălite „G. Lazar“. — A. 12278.

Compendium Theologicae moralis quod in usum praelectionum suarum edidit Jo. Franciscus Coing theologiae doctor et in Universitate litt. Marburgensi professor publicus ordinarius principalium alumnorum ephorus. Francofurti ad. Moenum. Impensis Jo. Gotl. Garbe 1784. In 8°, 332 p. Iscălită „Lazar“. — A. 12279.

Des Heil. Röm. Reichs Genealogisch-Historisches Adels-Lexicon, Darinnen die älteste und ansehnlichste adeliche, freyherrliche und gräfliche Familien nach ihrem Alterthum, Ursprunge, Vertheilungen in unterschiedene Häuser a. nebst den Leben derer daraus entsprossenen berühmtesten Personen, insonderheit Staats-Minister, in mehr denn 6000 Artikeln, mit bewährten Zeugnissen vorgestellt werden, nebst einer neuen Vorrede und Anhang, worinnen vornehmlich des ehemals weltberühmten grossen Ministers Christoph von Carlowitz auf Rothenhaus a. sehr merkwürdiges Leben vollständig beschrieben zu lesen; weit vermehrt und neu verbessert herausgegeben von Johann Friedrich Gauhen. Leipzig, Verlegt Johann Friedrich Gleditsch, 1740. In 8°, 3146 p. — A. 12280.

Kriegs-Ingénieur-Artillerie-und See-Lexicon, Worinnen alles was einen Officier, Ingenieur, Artilleristen, und Seefahrenden, wie nicht weniger einem jedwedem, absonderlich bey Lesung der Zeitungen, auch anderer Staats- und historischen Schrifften, aus der Historie, Geographie, Arithmetique, Geometrie, Civil- und Militair-Bau-Kunst, Artillerie, Mechanique, & c. item von der Marine oder dem See-Wesen, Bergwerks-Sachen, Unterscheid der Meilen und Stunden, Maass und Gewichte, a. zu wissen nöthig, saatsam erkläret, und mit dazu dienlichen Kupffern erläutert ist: Ingleichen die verschiedenen Arten derer Soldaten, so wohl zu Fuss als zu Pferde, deren Rüstung und Gewehr, von denen ältesten Zeiten an bis hieher, wie nicht weniger deren Eintheilung ihrer Chargen zu Lande und zur See, nebst dererselben mancherley Arten von Schlacht-Ordnungen, Belagerungen und Defendirungen der Plätze, item allerhand Arten derer alten, sowohl als neuen Fortificationen; wie auch die verschiedenen Arten der Schiffe und deren Eintheilung.

Nebst einen geographischen Anhang von Ländern, Städten, Seen, Flüssen, Festungen, a. in verschiedenen Sprachen. Ingleichen einer hinlänglichen Nachricht von denen in- und ausserhalb Europa gebräuchlichen Müntz-Sorten, nach dem Werth der Sächsischen ausgerechnet, alles nach Alphabetischer Ordnung mit Fleiss zusammen getragen und mit allergnädigster Beiwilligung zum Gebrauch Ihre Königlichen Hoheiten, des Königlichen und Chur-Printzens zu Sachsen, herausgegeben von Johann Rudolph Fäsch, könl. Polen und Ehurfl. Sächsis. Ingenieur-Obrist

Lieutenant. Mit Röm. kayserl. auch königl. Pohn. und Churst. Sächs. allergnädigsten Privilegiis. Dresden und Leipzig, bey Friedrich Heckel, Königl. Hof-Bücher-Livrant und Buch-Händler, 1735. In 8°, 1295 p. Iscălită „Lazar“. — A. 12281.

Compendio historico universale I—II di tutte le cose notabili successe nel Mondo, dal principio della sua creatione sin' hora. Dedicato già all' Illustriss. Sig. Leonardo Donato Cavalier, & meritissimo Procurator di S. Marco, & poi Sereniss. Prencipe di Venetia, Ma di nuovo hora dall'Autore la quarta volta riveduto, corretto, & ampliato con nuoua aggiunta fino all'anno 1618. Dedicato all' Illustr. Sig. Agostin Nanni Gavalier, & parimente procurator di S. Marco di Gio: Nicolo Doghioni. Con la Tauola delle cofenotabili, & un Catalogo di tutti Pontefici, Imperatori, Re, & altri Prencipi, che v'hanno hanuto fin' hora dominio. Con Privilegio. In Venetia, MDCXXII. Appresso Nicolo Misserini. In 8°, 960; 239 p.—A. 12282.

G. Lazar. Versury de laude în limba daco-romaneaska, Vienna 1808.
1 broşură în 8°. — A. 12283.

Hinterlassene Werke Friedrichs II königs von Freussen. Dreizehnter Band Wien, bey Ioh. Bapt. Wallishauser Buchändler 1789. In 8°, 223 p. — A. 12284.

D. Samuel Gottlieb Vogel's, Königl. Grossbrit. Hofmedicus, Landphysicus im Herzogthum Lauenburg, und Garnisonmedicus zu Ratzeburg Handbuch der practischen Arzneywissenschaft zum Gebrauche für angehende Aerzte. Dritter Theil. Wyen. gedruckt bey Ioh. Thomas Edlen von Trattnern, k. k. Hofbuchdruckern und Buchhändlern. 1789. In 8°. 440 p. — A. 12285.

Historisch-Statistische Abhandlung von Errichtung, Ein- und Abtheilung der Bisthümer, Bestimmung der Erzbisthümer, Bestätigung, Einweihung und Versetzung der Erz- und Bischöfe, vom römischen Pallium, und Eide, welchen die Erz- und Bischöfe nebst andern Prälaten dem römischen Papste schwären müssen, und von den Gerechtsamen der Regenten in Ansehung dieser Gegenstände. In vier Abtheilungen an das Licht gestellet von einem Freunde des kirchlichen Alterthums. Wien, bey Ioh. David Hörling, Buchdrucker u. Buchländler 1790. In 8°, 567 p. Iscălită „Lazar“. — A. 12286.

Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II, für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer Sistematischen Verbindung. Enthält die Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1780 bis 1784. Fünfter Band, mit allergnädigster Freiheit. Wien, verlegt bei Ioh. Georg. Moesle k. k. privil. Buchhändler 1786, In 8°, 277 p. — A. 12287.

Des Herrn von Fourbonnais Sätze und Beobachtungen aus der Oekonomie Aus dem französischen übersetzt von Wilhelm Ehrenfried Neugebauer, der Weltweisheit Doktor, und der hönigl. Schwedischen gelehrten Gesellschaft in Greifswald Mitglied. Erster Band. Wien, gedruckt bey Iohann Thom. Edlen von Trattnern, k. k. Hofbuchdruckern und Buchhändlern. 1767. In 8°, 285 p. — A. 12288.

Synopsis universae medicinae practicae: sive doctissimorum virorum de morbis eorumque causis ac remediis Judicia. Accesserunt nunc demum casus nonnulli oppido rari. Authore *J. Allen*, M. D. Editio noua, prioribus multum emendatior. Francofurti^{ae} et Lipsiae, ex officina B. Knoch, et Jo. Georg. Eslinger MDCCLIII. In 8°, 655 p. — A. 12289.

Biblia sacra vulgatae editionis Sixti V. Antverpiae 1645. 1 volum in 8°. — A. 12290. Iscălită Lazaru. Die 9 May 809 Galli Viennam occuparunt. Toi aci se află nota: Spre vecinică pomenire se știe că astăzi 21 Maiu 1814 au adus dela munți la Sibiu vr'o 800 familii fugite de la satul Ceata de preste Mureș de foame mare voind să treacă în țara rosească și de foamete mare mai multe săptămâni au trăit numai cu....

Vitae Pontificum Romanorum ex antiquis monumentis descriptae. Opera & studia *Antonii Sandini*. J. V. D. & in Seminario Patavino bibliothecae custodis. Editio altera Italica, post duas Germanicas, retractatior & auctior. Ferrariae. MDCCLVIII. Impensis Jo. Manfrè. Superiorum permissu. In 8°, 669 p. Iscălită „Lazar“. — A. 12291.

P. Dominici Schram Benedictini banthensis, SS. theologiae et ss. canonum professoris emeriti. *Institutiones juris ecclesiastici publici et privati.* Hodiernis Academiarum germanicarum moribus accommodatae ac in tres tomos distributae. Tomus I. De personis ecclesiasticis. Tomus II. De rebus ecclesiasticis Superiorum permissu et approbatione. Augustae Vindelicorum, sumptibus Matthaei Rieger et filiorum MDCCLXXIV. In 8°, XXXVIII + 512; XXXX + 620 p. Ambele tomuri iscălite „Lazar“. — A. 12292.

Caroli Antonii de Martini. S. C. R. A. M. I. Stat, Cont. et in supremo iudiciorum tribunali vice-praesidis *Positiones de iure civitatis*, in usum Academiarum Hungariae. Pars prima. Budae, Typis Regiae Universitatis. MDCCXCV in 8°, 282 p. — 12293.

Religionslehre durch Predigten vorgetragen von *Joseph Edlen von Wendel* Priester. Erster, zweyter Band. Wien, bey Iohann Georg Weingand. 1780. In 8°, 398; 315 p. Ambele volume iscălite „Lazar“. — A. 12294.

Die heilige Schrift des alten Testaments im Auszug samt dem ganzen neuen Testament nach Luthers Uebersetzung mit Anmerkungen von *D. Georg. Friedrich Seiler* I—II. Vierte Auflage. Erlangen, in der Expedition der Bibelanstalt. 1782. In 8°. 590; 412 p. — A. 12295.

Der Vernünftigen Gedanken von Gott, der Welt und der Seele des Menschen, auch allen Dingen überhaupt, Anderer Theil, bestehend in ausführlichen Anmerkungen; zu besserem Verstande und bequemerem Gebrauche derselben herausgegeben von *Cristian Wolfen*, kön. Schwed. und Hochf. Hessisch. Regierungs-Rathe, auch Math. & Phil. Prof. primario zu Marburg, Prof. honorario zu St. Petersburg, der kön. Akademie der Wissenschaften zu Paris, der kön. Gross-Britannischen und kön. Preussischen Societäten der Wissenschaften Mitglieder. I—II Neue Auflage hin und wieder vermehrer. Halle im Magdeburgischen 1751. In 8°, 672; 233 p. VI verbesserte Auflage. Frankfurt am Mayn 1760. In 8°, 673 p.; VII

Auflage. Frankfurt und Leipzig 1738. In 8°, 678; 675 p. Ediția I și VI iscälite „Lazar“. — A. 12296.

Le monarque accompli, ou prodiges de bonté, de savoir et de sagesse, qui font l'éloge de sa Majesté Imperiale Joseph II Et qui rendent cet Auguste Monarque si précieux à l'humanité, discutés au tribunal de la raison & de l'équité par Mr. *De Lanjuinais*. Principal du collège de Moudon. Tome premier —, second, A Lausanne, chez Jean Pierre Heubach. 1774. In 8°, 490; 308 p. Ambele volume iscälite „Lazar“. — A. 12297.

Welleri Gramatica greaca. In 8°, deteriorată. — A. 12298.

Höchst wichtige Erinnerungen zur rechten Zeit, über einige der allerernsthafsten Angelegenheiten dieses Zeitalters. Zum Theil veranlasst durch die gedruckte Rede, welche Herr-Hofrath, I. v. Sonnenfels bei dem feierlichen Antritte des Rektorats an der Universität in Wien i. I. 1794 gehalten hat. Von *Lopold Alois Hoffmann*, Doktor der Philosophie und der F. F. K. K. quieszirtem k k. Professor der Wiener Universität. Als erster Nachtrag der W. Zeitschrift, den Lesern und Gegnern derselben gewidmet. Wien. Im Verlag bei Christoph Peter Rehm, 1795—1796, I, II. In 8°, X + 342; CXX + 362 p. Ambele volume iscälite „Lazar“. — A. 12299.

Hermanni Boerhaave. Academische Vorlesungen oder Medicinisch-Practische Abhandlung von der Venus-Seuche, aus dem Lateinischen ins Deutsche gebracht und mit einigen Anmerckungen erläutert von D. Gottfried Heinrich Burghart, Med. Professore Primario, des Königlichen Colegii zu Brieg ordentlichen, öffentlichen Lehrer der Matematick, Naturlehre und Dichtkunst, der Kayserlich-Königlichen Gesellschaft der schönen Wissenschaften Mitglied.

Bresslau und Leipzig, Verlegts Danel Pietsch, Buchhändler 1753.

In 8°, 1036 p. Iscälită „Lazar“. — A. 12300.

Gründliche Auführung zur Christlichen Religion aus dem französischen übersetzt von *Johann Friedrich Goll* weltlichen Priester. Wien in Oesterreich mit Kaliwodischen Schriften. 1754 in 8°, 241 p. — A. 12301.

Der Römisch-Orientalisch Teutschen Käyser merckwürdiges Leben und Thaten von Julio Caesare an biss auff ietzige Käyserl. Majest. Carolum VI, accurat, deutlich und ausführlich beschrieben, nebst deren beygefügtten Portaits und Symbolis. von *M. Erdmann Uhsen* Rect Gymn Martisb. Die vierte Auflage. Leipzig, verlegts Friederich Groschuff. An. 1716 in 8°, 1415 p. Iscälită „Lazar“. Den 22 ten Februar 1821 von Bukarest gegen Craiova ist mir ein Komet gesehen worden. — A. 12302.

Ausführliche Geschichte der Reise des Pabstes Pius VI. (Braschi) von Rom nach Wien, und der Rückreise von Wien nach Rom, nebst Beschreibung aller zwischen Sr. Majestät dem Kaiser, und dem Pabste gewechselten Briefe, aller bei der Ankunft, und der Gegenwart des Pabstes zu Wien erschienen Gedichte, und verschiedener noch ungedruckter Briefe und Anekdoten.

I—II Theil. Gesammelt und herausgegeben von *A. F. Buer*. Wien 1782. Zu finden bei Math. Tomicy, bürgerl. Buchbinder, in seinem Ge-

wölbe an der St. Peterskirche. In 8°, 110 ; 140 p. Pe copertă este scris „George Lazar theologu“ și pe foaia de titlu : „Lazar. — A. 12303.

Festa nec non officia propria sanctorum patronorum ordinis sancti Pauli primi eremiteae, cum nonnullis ad Sacros officiorum ritus pertinentibus coordinata, et pro comodiori usu fratrum ejusdem Ordinis in hunc Libellum collecto anno reparatae salutis 1751.

Tyrnaviae, Typis Academicis Societatis Jesu, Anno 1753. In 8°, 254 p. — A. 12304.

Syntaxis ornata seu de tribus linguae virtutibus, puritate, elegantia, copia. In usum mediae & supremae gramaticae classium. Cum adjuncto Flore latinitatis ex auctorum latinae linguae principum monumentis excerpto, & tripartito Verborum, nominum, & particularum ordine, & Indice in hunc digesto Libellum. Auctore R. P. Francisco Pomey, Societatis Jesu. Claudiopoli. Typis Academicis Societatis Jesu Anno 1772. In 8°, 595 p. Pe foaia anterioară a titlului scrie : „Georgii Lázár 1/20 1800“. — A. 12305.

Jacob Maxxioli, ehemaligen Dompredigers an der hohen Metropolitankirche zum heiligen Stephan in Wien. Predigten für die heilige Fastenzeit auf drey Jahre. Mit Bewilligung der Oberrn. Augsburg, bey Nicolaus Doll. 1793. In 8°, VIII + 301 p. Iscălită pe foaia de titlu „Lázár“. — A. 12306.

Predigt von den falchen Propheten dieser Zeiten am siebenten Sonntage nach Pfingsten gehalten in der Metropolitankirche zu Wien von Joseph Schneller gewöhnlichen Domprediger, und Beneficianten von der h. Magdalena. Auf Begehren herausgegeben. Wien gedruckt bey Matthias Andreas Schmidt, 1792. In 8°, 32 p. — A. 12306.

Sittenrede über die Pflichten gegen die Obrigkeit auf die Beschneidung des Herrn von einem Mönche in Bayern, 1793 in 8°, 22 p. — A. 12306.

Predigt von dem Falle des Judas Vorgetragen von P. Othmar Koffler, Profess. bei den Schotten, und Prediger, den 20. Hornung 1793. Auf Verlangen herausgegeben. Zu finden bey Johann Baptist Hoffer, bürgerl. Buchbinder in der Kurrentgasse. Wien 1793. In 8°, 24 p. — A. 12306.

Katholischer Unterricht von der Ohrenbericht wieder die Brochüre des Herrn v. Eybel. Von Ig. Th. Onhauser, zweyte Auflage. Wien, bey Mathias Andreas, Schmidt, 1784. In 8°, 32 p. A. 12306. Toate cărțile trecute sub numărul A. 12306 sunt legate împreună.

Des hochwürdigen Franz Xaver Mannharts, der Gottesgelehrtheit Doktors, Kurzgefasste Geschichte der christlichen Alterthümer. Aus dem Lateinischen übersetzt. I. II Theil. Mit Erlaubniss der Oberrn. Ausburg bey Mathäus Riegers sel. Söhnen, 1779. In 8°, 462 ; 406 p. Ambele volume iscălite „Lázár“. — A. 12307.

D. Christian August Crussi, Professoris primarii zu Leipzig, Abhandlung, von dem wahren Begriffe der christlichen Frömmigkeit, nebst einem Anhang von dem evangelischen Endzwecke der Bergpredigt Christi, aus dem lateinischen übersetzt von M. Johann Andreas Iacobi, Pfarrer zu Striefen, in der Inspection Grossenhayn. Leipzig, zu finden bey Johann Christian Langenheim, 1763. In 8°, 295 p. Iscălită „Lázár“. — A. 12308

Apologie, Lessings dramatisches Gedicht; Nathan den Weisen betreffend, nebst einem Anhage über einige Vorurtheile und nöthige Toleranz, herausgegeben von F. W. von Schütz. Leipzig bey Paul Gotthelf Kummer 1781. In 8°, 130 p. Iscălită „Lázár“. — A. 12309

Q. C. Rufus *Historia de rebus gestis Alexandri Macedonum regis XXIV cum supplementis*, ad optimos recentissimasque editiones accuratissime recusa. Herbipoli et Fuldae Imp. et Typis Ioann. Iacobi Stahel. Universit. Bibliopole et Typographi. 1778 in 8°, 270 p. Deterioratã, iscălitã „Lázár“. — A. 12310.

Joh. Maczek, *Entwurf der reinen Philosophie*. Ein Versuch der Untersuchungen der Vernunft über Natur und Pflicht eine neue Grundlage zu sichern. Wien, bey Carl Schaumburg und Comp. 1803. In 8°, VIII + 325 p. Iscălitã „Lázár“. — A. 12311.

Vocabularium biblicum novi testamenti, ita secundum seriem capitum atque versuum adornatum, ut in lectione sacrorum Novi Testamenti Graeci librorum usum praebere possit extemporalem. Denuo in lucem editum à Johanne Knoll, apud Rigenses Correctore, cum privilegio. Rudolstadii, impensiis Iohannis Wiedemeyeri, Bibliopolae Lubecensis, excedebat Henricus Urban, Anno 1700—1745, 2 vol. in 8°, 517, 600; p. — A. 12312.

Concilium tridentinum dum theses de virtutibus theologicis in almo Archi-Episcopali S. J. Collegio Jaurini Anno 1749. Mense Martio, die 29. Publice propugnaret Rev. Nob. ac Perdoct. D. Joannes Ernyey, liberae regiaeque civitatis Jaurinensis capellanus curatus, praeside reverendo patriae Michaelis Szegedy e S. J. Sacro-Sanctae Theologiae Doctore, ejusdemque Professore actuali auditoribus distributum. Jaurini, Typis Gregorii Joannis Streibig, privil. Reg. & Episc. Typograph. 1749 in 8°, 349 p. — A. 12313.

Hortus variarum inscriptionum, veterum et novarum videlicet Urbium, templorum, sacellorum, altarium, etc. in certos locos, seu areolas digestarum a P. Ottone Aicher Benedictino-Salisburgensi phil. Moralis & historiarum professore ord. superiorum permissu. Salisburgi Typis & impensis Ioan Baptistae Maye, Typographi Aulico-Academici, 1676. In 8°, 298 p. — A. 12314.

Die Philosophie der Religion. Von Sigmund von Storchenau der Theologie und Philos. Doktor, ehemal öffentl. Lehres an der Universität zu Wien 3, 6, 8, Band Neue Auflage. Wien 1807. Bey Aloys Doll. In 8°, 3 volume. — A. 12315.

Description historique et critique de l'Italie, ou nouveaux mémoires sur l'état actuel de son Gouvernement, des Sciences, des Arts, du commerce, de la population & de l'histoire naturelle. Par M. L'abbé Richard. Tome II. Nouvelle édition. A Paris. Chez Delalain, libraire, près la comédie Française 1770. in 8°, 593 p. Iscălitã „G. Lazar 1807“. — A. 12316.

Les decades de Tite-Live de la traduction de P. Du-Ryer de l'Academie Française. Tome V. Contenant les VI, VII, VIII, IX et X livres

de la troisième Decade. Suivant la copie imprimée à Lyon, 1694. In 8°, 421 p. — A. 12317.

Die wichtigsten Wahrheiten aus der Lehre Jesu Christi, in Predigten auf alle Sonn und Festtage des Jahres, vorgetragen, von *Joseph Edlen von Wendel*, Landesfürstlichen Kapitular-domherrn an der Kathedralkirche zu St. Stephan in Leutmeriz. Sechster Band. Mit Erlaubnis der Oberrn. Augsburg, bey Nicolaus Doll, 1791. In 8°, 371 p. — A. 12318.

Examen des traité de la liberté de penser. Écrit à M. D. Lig. ***; par M. D. Cr. ***.

A. Amsterdam, chez l'Honoré & Chatelain. 1718, in 8°, 202 p. Iscălitate „Lázár“. — A. 12319.

Curântărî românești 1803, în Biblioteca Manuscriselor.

*Liturgier vechiu latin—elin în manuscris româneșc, traducere*¹⁾.

¹⁾ Vezi, Dr. Ilarion Puscariu, *Catalogul Cărilor din Biblioteca „George Lazăr” din Avrig*
Ms. No. 221, Academia Română.

IV. IMNUL LUI G. LAZĂR ¹⁾

Poezia de V. D. Păun

Muzica de I. Costescu

VII. SCRIERILE LUI GHEORGHE LAZĂR I.

Din raiul nemuririi tale,

Martir al dreptului cuvânt

În vremi de 'ntunecimi și jale

Apostol plin de duhul sfânt,

O, Lazăr, umbră fericită,

Revarsă pacea nesfârșită!

II.

La glasul tău cu vrajă lină,

Treziși o țară cu noroc

Și cu-o scântee de lumină

Suflași în neamul nostru foc.

Mărire, de trei ori mărire

Lui Lazăr sol de mântuire!

III.

În templul minții tale falnic

Răsună astăzi fala ta

Și sborul vârstelor năvalnic

Cu noi de-apururi va cânta :

Mărire, de trei ori mărire

Lui Lazăr, sol de mântuire!

¹⁾ Acest imn se cântă de elevii Liceului Gheorghe Lazăr, din București, la toate solemnitățile școlare.

VII. SCRIERILE LUI GHEORGHE LAZĂR

Păstrate:

- 1) Versurile de laudă la logodna împăratului Francisc cu Ludovica, 1808.
- 2) Înștiințarea către tinerime pentru deschiderea școlii românești, 1818.
- 3) Discursul compus de G. Lazăr la înscăunarea Mitropolitului Dionisie Lupu, 1819.
- 4) Discursul compus de G. Lazăr la sosirea în țară a lui Gr. Ghica Vodă, la 30 Iulie 1822.
- 5) Apelul la subscriere pentru publicarea unui curs de matematică, 1822.
- 6) Aritmetica matematicască, 26 Februarie, 1821.
- 7) Trigonometria cea dreaptă 26 Februarie, 1821.
- 8) Planurile moșiilor Obislavul, 1818 și Fântânelele, 1820.

Pierdute:

- 9) Platon, Educatorul marelui principe al Rusiei (*Erzieher des Grossfürsten von Russland*).
- 10) Cărticica învățăturilor morale pentru copii de școală, (*Sittenbüchel für Schulkinder*).
- 11) Învățături morale ale lui Gottlieb Ehrenweich pentru băieți (*Sittliche Lehren des Gottlieb Ehrenweich für Knaben*).
- 12) Geografia matematică pentru copii, (*Mathematische Erdbeschreibung für Kinder*).

- 13) Pedagogia (poate) după Salzmann.
- 14) Istoria lui Ion Moritz și a copiilor săi (*Geschichte des Ioh. Moritz und seiner Kinder*).
- 15) Istoria morală a împăratului Octavian și a soției sale, (*Kleine moralische Geschichte des Kaisers Octavian und seiner Gemahlin*).
- 16) Compendiu de geografia Transilvaniei, 1815.
- 17) Gramatica româno-germană, 1815.
- 18) Teologia dogmatică și morală, traducere.
- 19) Curs de filosofie, după Kant.
- 20) Logica și metafizica, după Kant, 1822 ¹⁾.

CL. P. IONSCU

¹⁾ *Povățuitorul tinereții*, scris în 1820 și tipărit la Buda în 1826, atribuit lui G. Lazăr, nu este al lui Lazăr, după cum a dovedit-o d. O. Ghibu, ci este o „speculație a lui Zaharia Karkaleki“, după expresiunea lui Eliade, iar *Gramatica românească*, semnată Gheorghe Lazăr, *neautentic*, și păstrată în colecțiunea d-lui M. Gaster — dăruită astăzi Ministerului Instrucției spre a fi predată Academiei Române — este o copie de pe manuscrisul lui Eliade, al Gramaticii sale, completate și publicate în 1828, la Sibiu.

- 13) Pedagogia (poate) după Salzmann.
 14) Istoria lui Ion Moritz și a copiilor săi (Geschichte des Ion Moritz und seiner Kinder).
 15) Istoria morală a împăratului Octavian și a soției sale (Kleine moralische Geschichte des Kaisers Octavian und seiner Gemalin).
 16) Compendiu de geografie Transilvaniei, 1815.
 17) Gramatică romano-germană, 1815.
 18) Teologia dogmatică și morală, traducere.
 19) Curs de filosofie, după Kant.

Păstrate:

- 20) Logica și metafizica, după Kant 1822
 1) Versurile
 Ludovica, 1808.
 2) Înștiințarea tinerimii pentru deschiderea școlii românești, 1818.
 3) Discursul compus de G. Lazăr la înscunarea Mitropolitului Dionisie Lupu, 1819.
 4) Discursul compus de G. Lazăr la sosirea în țară a lui Gr. Ghica Voda la 30 Iulie 1822.
 5) Apelul la subscriere pentru publicarea unui curs de matematică, 1822.
 6) Aritmetica matematică, 26 Februarie, 1821.
 7) Trigonometria cea dreaptă 26 Februarie, 1821.
 8) Planurile moșurilor Obielavii, 1818 și Fântânelele, 1821

Pierdute:

- 9) Platon, Educatorul marelui principe al Rusiei (Platon her der Großfürsten von Russland).
 10) Pedagogia (poate) după Salzmann.
 11) Istoria lui Ion Moritz și a copiilor săi (Geschichte des Ion Moritz und seiner Kinder).
 12) Istoria morală a împăratului Octavian și a soției sale (Kleine moralische Geschichte des Kaisers Octavian und seiner Gemalin).
 13) Compendiu de geografie Transilvaniei, 1815.
 14) Gramatică romano-germană, 1815.
 15) Teologia dogmatică și morală, traducere.
 16) Curs de filosofie, după Kant.
 17) Logica și metafizica, după Kant 1822
 18) Versurile Ludovica, 1808.
 19) Înștiințarea tinerimii pentru deschiderea școlii românești, 1818.
 20) Discursul compus de G. Lazăr la înscunarea Mitropolitului Dionisie Lupu, 1819.
 21) Discursul compus de G. Lazăr la sosirea în țară a lui Gr. Ghica Voda la 30 Iulie 1822.
 22) Apelul la subscriere pentru publicarea unui curs de matematică, 1822.
 23) Aritmetica matematică, 26 Februarie, 1821.
 24) Trigonometria cea dreaptă 26 Februarie, 1821.
 25) Planurile moșurilor Obielavii, 1818 și Fântânelele, 1821

CUPRINSUL

	<u>18</u>
Precuvintare	3
Biografie	9
<i>Partea I: Lucrările editate.</i>	
CUPRINSUL	
1) Versuri de laudă	13
2) Instituții	17
3) Discursul compus de Gh. Lazăr la înălțarea Mitropoliului Dionisie	23
4) Apelul la subscriere pentru publicarea unui curs de matematică de Gh. Lazăr în anul 1822	26
5) Discurs compus de Gh. Lazăr la sosirea în țară a lui Gr. Ghica-Vodă	30
6) Aritmetică matematică	37
7) Temizările trigonometriei cu drepte	113
8) Notăruile peșterate dela Gh. Lazăr	180
<i>Partea II: Documente.</i>	
I. Documente publicate de Avram Ibrăilescu	191
II. Documente publicate de D. J. Lupu	197
III. Documente publicate de d-d. Maria Petre Petrescu	199
IV. Anafecalele Elzevir și Nizamurile lui I. Caragea Vodă	204
<i>Partea III: Date și noi contribuții privitoare la viața și opera lui Gh. Lazăr.</i>	
I. Incepăturile ingineriei în Principatele Române și activitatea lui Gh. Lazăr ca inginer de G. Popa Lincanu	213
II. Wallachisches Glückwünschungs-Gedicht	223

CUPRINSUL

	Pag.
Precuvântare	5
Biografie	9
Partea I : Lucrările păstrate.	
1) Versuri de laudă în limba Daco-Românească	13
2) Inștiințare	17
3) Discursul compus de Gh. Lazăr la înscăunarea Mitropolitului Dionisie	23
4) Apelul la subscriere pentru publicarea unui curs de matematică de Gh. Lazăr în anul 1822	26
5) Discurs compus de Gh. Lazăr la sosirea în țară a lui Gr. Ghica-Vodă	29
6) Aritmetică matematică	47
7) Temeiurile trigonometriei cei drepte	113
8) Hotărnicii păstrate dela Gh. Lazăr	159
Partea II : Documente.	
I. Documente publicate de Avram Sădeanu	163
II. Documente publicate de d-l I. Lupaș	177
III. Documente publicate de d-l Horia Petre Petrescu	201
IV. Anaforalele Eforilor și Nizamurile lui I. Caragea Vodă	204
Partea III : Date și noi contribuții privitoare la viața și opera lui Gh. Lazăr.	
I. Inceputurile ingineriei în Prineipatele Române și activitatea lui Gh. Lazăr ca inginer de G. Popa Lisseanu	213
II. Wallachisches Glückwünschungs-Gedicht	223

III. Lămuriri privitoare la viața lui Gh. Lazăr de I. Mateiu.	226
IV. Biografia lui Gh. Lazăr de I. Eliade Rădulescu.	249
V. Datele lui G. Barițiu asupra lui Gh. Lazăr.	260
VI. Corespondența lui G. Barițiu cu I. Eliade privitoare la Gh. Lazăr.	262
VII. Datele lui I. Eliade asupra lui Gh. Lazăr.	264
1) Daniel Tomescu, Biografia posthumă.	264
2) Din cursul de poezie generală a lui I. Eliade Rădu- lescu.	270
VIII. Scrisoarea lui Alex. Papin Ilarian către Barițiu despre Gh. Lazăr, după informațiunile lui Tell.	273
IX. Discursul de recepțiune la Academie al lui P. Poenaru.	276
X. Aprecierea lui I. C. Brătianu asupra școalei lui Gh. Lazăr.	295

Partea IV: Apendice. *

I. Discursul lui Dimitrie Sturdza, Ministrul Instrucțiunii și al Cultelor la inaugurarea statuei lui Gh. Lazăr.	305
II. Cuvântarea I. P. S. S. Mitropolitului-Primat, la cente- narul morții lui Gh. Lazăr.	309
III. Discursul d-lui Dr. C. Angelescu, Ministrul Instrucții, rostit la statuia lui Gh. Lazăr.	314
IV. Discursul I. P. S. S. Mitropolitului Nicolae Bălan, rostit la mormântul lui Gh. Lazăr.	316
V. Discursul A. S. R. Principele moștenitor Carol, rostit la mormântul lui Gh. Lazăr.	319
VI. Discursul d-lui Dr. C. Angelescu, Ministrul Instrucții rostit la mormântul lui Gh. Lazăr.	323

Partea V: Anexe.

I. Avrigul în 1815.	327
II. Paris Mumuleanu, Odă râvnitoare spre învățători.	329
III. Tradiții locale din Avrig despre Gh. Lazăr.	333
IV. Intâia scrisoare din Viena a lui Gh. Lazăr către pă- rinții săi.	335
V. Catalogul bibliotecii lui Gh. Lazăr.	338
VI. Imnul lui Gh. Lazăr.	349
VII. Scrierile lui Gh. Lazăr.	346
Cuprinsul.	348

